

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

AZƏRBAYCAN AVTOMOBİL YOLLARI DÖVLƏT AGENTLİYİ

Regional Yollar və İnkişaf Layihəsi

Ətraf Mühit və Sosial Çərçivə Sənədlərinin (ƏMSÇS)
hazırlanması

**Alt Komponent 1.1 üçün *İlkin* Ətraf Mühit
və Sosial İdarəetmə Planı (İƏMSİP-AK1.1)**

Fevral 2021

MÜNDƏRİCAT

QISA XÜLASƏ	1
1 LAYİHƏNİN TƏSVİRİ	3
1.1 Ümumi məlumat	3
1.2 ƏMSİP məqsədi və həcmi	4
1.3 Layihə Ərazisinin Sosial-İqtisadi və Ekoloji məlumatları	5
1.4 ƏMSİP-nin tətbiqi	6
1.5 ƏMSİP-nin yenidən baxılması/ dəyişdirilməsi.....	6
2 İNSTİTUSİONAL VƏ HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏ	7
2.1 Milli Ətraf Mühit Qanunları, Qaydaları, Təlimatları və Standartları.....	7
2.2 Ətraf Mühit, Sosial Müdafiə və Torpaq Məsələlərinə dair Milli Qanunlar, Əsasnamələr və Standartlar	7
2.3 Tətbiq olunan Dünya Bankının Ətraf Mühit və Sosial Standartları (ƏMSS)	18
2.4 Layihə Mühiti və Sosial Risklər (istinad DB ƏMSS).....	19
2.5 Ziddiyyətlərin Təhlili: DB ƏMŞÇ və Azərbaycan Qanun və Qaydaları.....	25
2.6 Milli Qanunvericilikdə İnstitusal Məsuliyyət	29
3 ƏSAS MƏLUMATLAR	32
3.1 Tədqiqat sahəsi	32
3.1.1 Layihə yol dəhlizi	33
3.1.1.1 Yolun Mövcud vəziyyəti.....	33
3.1.1.2 Təklif olunan yol kəsiyi	33
3.1.1.3 Körpülər və borular	34
3.1.2 Dəhliz boyu müşahidə olunan xüsusiyyətlər	35
3.1.3 Ətraf Mühit və Sosial Resurslar	36
3.1.3.1 Fiziki Resurslar.....	36
3.1.3.2 Bioloji Resurslar	43
3.1.3.3 Mühafizə statusu olan ərazilər.....	44
3.1.3.4 Mədəni İrs	45
3.1.3.5 Sosial-iqtisadi şərtlər	47
3.1.4 Köməkçi qurğular	49
3.1.4.1 Karxanalar və Karyerlər.....	49
3.1.4.2 Tikinti tullantıları üçün ayrılmış ərazilər	50
3.1.4.3 Daşınma yolları	50
3.1.4.4 Zavodlar və Düşərgələr	51
4 ƏTRAF MÜHİT VƏ SOSIAL TƏSİRLƏR	53
4.1 Karxana tikinti materialları	53
4.2 Səs-küy/Titrəmə və havanın kefiyyəti	54
4.3 Təbii yaşayış yerləri.....	56
4.4 Su ehtiyatlarına təsir.....	56
4.5 İqlim Dəyişikliyinə Təsiri.....	57
4.6 Əmək, sağlamlıq və təhlükəsizlik tədbirləri	58

4.6.1	Əmək riski və qabaqlayıcı tədbirlər	58
4.6.2	Sağlamlıq və təhlükəsizlik riski və tədbirləri	59
4.6.2.1	İşdə Sağlamlıq və Təhlükəsizlik (İST) riskləri	59
4.6.2.2	Düşərgələrdə və Müəssisələrdə Sağlamlıq və Təhlükəsizlik	60
4.6.2.3	Ümumi İcma Təsirləri	61
4.7	Torpaqalma	62
4.8	İctimaiyyətin məlumatlandırılması və ictimaiyyətlə əlaqələr	62
4.8.1	İctimaiyyətin məlumatlandırılması	62
4.8.2	İcma münasibətləri	63
5	ƏTRAF MÜHİT VƏ SOSIAL İDARƏETMƏ PLANI.....	64
5.1	Qabaqlayıcı tədbirlər	65
5.2	Monitoring Planı.....	93
5.3	İcra qrafiki və xərclər smetası	97
5.3.1	Qabaqlayıcı tədbirlərin xərcləri	97
5.3.2	Monitoring fəaliyyətləri üçün büdcə.....	97
5.4	İİÇV / QİÇS qarşısının alınması, COVID-19 -in yayılması, GƏZ və CİZ/CT	98
5.4.1	İİÇV- QİÇS –in və COVID-19 yayılmasının qarşısının alınması.....	98
5.4.2	GƏZ və CİZ/CZ.....	100
5.5	Potensialın Qiymətləndirilməsi və Ehtiyaclar	101
5.6	İnstitusional razılışmalar	102
5.6.1	Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi (AAYDA).....	102
5.6.2	Müfəssəl Layihə İcrası və Nəzarət (MLİN) Məsləhətçisi	102
5.6.3	Tikinti İşləri Podratçısı.....	103
5.6.4	Maliyyə Nazirliyi	103
5.6.5	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	103
6	MƏŞVƏRƏTLƏR VƏ MARAQLI TƏRƏFLƏRİN CƏLB OLUNMASI	104
6.1	Layihənin hazırlanması zamanı məsləhətləşmələr (Protokollar buraya daxil edilmiş və ya ayrıca əlavə edilmişdir)	105
6.2	Layihənin icrası zamanı məsləhətləşmələr	105
6.3	Maraqlı tərəflərə geri hesabat vermək	105
7	ŞİKAYƏTLƏRİN HƏLLİ	107
7.1	Şikayətlərin Baxılması Mexanizmi	107
7.2	Şikayətlərin qeydiyyatı	108
8	NƏZARƏT VƏ HESABAT	108
8.1	Daxili Monitoring	109
9	BÜDCƏ	109

Əlavə 1: Yol oxu Vərəqi - Yenikənd - Biləsuvar yolu boyunca ekoloji və sosial xüsusiyyətlər

Təsvirlərin siyahısı

Təsvir 1: RYİ layihəsinin xəritəsi	3
Təsvir 2: Layihə yolunun profili.....	34
Təsvir 3: Bölgənin geoloji xəritəsi	37
Təsvir 4: Bölgənin torpaq xəritəsi	38
Təsvir 5: Tarixi Yağış Sıxlığının Qrafiki (2009-20).....	39
Təsvir 6: Qorunan Ərazinin xəritəsi	45
Təsvir 7: Azərbaycan üçün emissiyaların tarixi göstəriciləri	58

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: RYİ Layihəsinin Komponentləri	4
Cədvəl 2: Ətraf və Sosial Mühitin Müdafiəsi və Yolların Bərpası üzrə Torpaq Məsələləri haqqında Müvafiq Qanunlar və Əsasnamələr	8
Cədvəl 3: Beynəlxalq razılaşma və konvensiyalar	16
Cədvəl 4: Ətraf Mühit və Sosial Qiymətləndirilmədə nəzərdə tutulan DB ƏMSÇ və Azərbaycan Respublikasının Siyasəti	26
Cədvəl 5: Köprülərin və Su Borularının siyahısı	34
Cədvəl 6: Tarixi Yağış Sıxlığı (2009-20).....	39
Cədvəl 7: Demografiya və əmək haqqı	47
Cədvəl 8: Ümumi daxili məhsul	47
Cədvəl 9: Kənd təsərrüfatı istehsalı	47
Cədvəl 10: Təhsil və sağlamlıq haqqında məlumatlar	48
Cədvəl 11: Qender üzrə Sahibkarlıq	49
Cədvəl 12: Potensial Karxana və Karyerlər	49
Cədvəl 13: Maksimum icazə verilən səs-küy səviyyəsi	54
Cədvəl 14: Seçilən bəzi hava keyfiyyəti standartları	54
Cədvəl 15: Səs-küy və titrəmənin təsir nöqtələri	55
Cədvəl 16: Komponent 1 üçün Potensial mənfi ekoloji və sosial risklər və təsirlər və təsirləri azaltma tədbirləri	65
Cədvəl 17: alt Komponent 1.1 üçün ətraf mühit və social monitoring planı	94
Cədvəl 18: Təsirə məruz qalan ağacların qorunması və yenidən əkilməsi üçün büdcə dəyəri	97
Cədvəl 19: Ətraf mühitin monitoringi tələbləri üçün büdcə dəyəri.....	97

İXTİSARLAR

AMSTSSİ	Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC - Suvarma Sistemləri İdarələri
AAY	Azərbaycan Avtomobil Yolları
mds	Mütləq dəniz səviyyəsi
TTNM	Tikintiyə Texniki Nəzarət üzrə Məsləhətçi
TTNM	Tikintiyə Texniki Nəzarət Mühəndisi
MLİN	Müfəssəl Layihənin İcrası və Nəzarət
ƏMSƏMMD	Ətraf Mühit Siyasəti və Ətraf Mühitin Mühafizəsi Departamenti
SƏTƏM	Sağlamlıq, Əməyin Təhlükəsizliyi və Ətraf Mühit
ƏMTQ	Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi
ƏMSÖP	Ətraf Mühit və Sosial Öhdəliklər Planı
ƏMSS	Ətraf Mühit və Sosioloji Standartlar
ETS	Ekologiya və Təhlükəsizlik Sektoru
ƏMSŞS	Ətraf Mühit və Sosial Çərçivə Sənədi
ƏMSİÇS	Ətraf Mühit və Sosial İdarəetmə üzrə Çərçivə Sənədi
ƏMSİP	Ətraf Mühit və Sosial İdarəetmə Planı
ESS	Ətraf Mühit və Sosial Standartlar
GƏZ	Gender Əsaslı Zorakılıq
İQ	İstixana Qazları
AZ	Azərbaycan Hökuməti
ŞBM	Şikayətlərin Baxılması Mexanizmi
FPP	Focal Point Person
MOƏ	Mühim Ornitoloji Əraziləri
MTM	Məlumat, Təhsil və Məsləhət / Əlaqə
ƏİEP	Əməyin İdarə Edilməsi Prosedurları
ETSN	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi
DMT	Digər Maraqlı Tərəf
LTMQT	Layihənin Təsirinə Məruz Qalan Tərəf
LKQ	Layihə Konsepsiyası Qeydi
RYİL	Regional Yollar və İnkişaf Layihəsi
TZ	Təhkim Zolağı
KŞÇS	Köçürülmə Siyasəti üzrə Çərçivə Sənədi
AAYDA	Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi
AQUPDK	Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi
DEE	Dövlət Ekologiya Ekspertizası
CİZ	Cinsi istismar və zorakılıq
MTCOP	Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması Planı
TT	Texniki Tapşırıq

Ölçü Vahidləri

°C	-	dərəcə Selsi
km	-	kilometr
km/h	-	bir km saat
km ²	-	kvadrat kilometr
m	-	metr
m ³	-	kub metr
mm	-	milli metr

QISA XÜLASƏ

Layihənin təsviri

Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən Regional Əlaqələndirmə və İnkişaf Layihəsinin məqsədi təhlükəsiz, səmərəli və iqlimə davamlı nəqliyyat bağlantısı yaratmaq və Salyan-Biləsuvar dəhlizi boyunca bazara çıxışı təkmilləşdirməkdir. Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi (AAYDA), Dünya Bankının maliyyələşdirilməsi ilə aşağıdakı əsas komponentlərdən ibarət Salyan və Biləsuvar rayonlarını əhatə edən Regional Yollar və İnkişaf Layihəsi (layihə) üçün planlaşdırma işlərinə başlamışdır: (i) Yolların əlaqələndirilməsi (ii) Yol Sektorunun Davamlılığı; (iii) Yerli İnkişaf və Logistika; və (iv) Layihə idarəetməsi və təsirin qiymətləndirilməsi. Komponent 1, alt Komponent 1.1 çərçivəsində Yenikənd-Biləsuvar yolunun bərpa-tikinti işlərinə iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə qarşı dayanıqlılığı artırmaq üçün yol işlərində iqlimə davamlı dizayn və mühəndislik həlli tətbiq ediləcəkdir.

ƏMSİP-in məqsədi

Bu ƏMSİP sənədi layihənin (hazırda Alt komponent 1.1-ə tətbiq olunur) potensial neqativ və pozitiv ətraf mühit və sosial risklərinin nəzərdən keçirilməsi və bu risklərin qarşısının alınması, azaldılması, yumşaldılması və ya mənfi təsirlərin kompensasiya edilməsi və ətraf mühit və sosial fəaliyyətlərin yaxşılaşdırılması üçün tədbirlər üzrə tövsiyə verir. ƏMSİP sənədi mənfi ətraf mühit və sosial risklərin və təsirlərin yol layihəsinin icrası və fəaliyyəti dövründə aradan qaldırılması, əvəzləndirilməsi və ya məqbul səviyyəyə endirilməsi üçün bir sıra yumşaltma, nəzarət və institusional tədbirləri təqdim edir.

ƏMSİP, Layihənin ƏMSİÇS, KSÇS, ƏİP və MTCOP-na uyğun olaraq və Dünya Bankının Ətraf Mühit və Sosial Çərçivə Sənədinə (ƏMŞÇS) müvafiq yaxşılaşdırma tədbirlərinin tövsiyə edilməsi üzrə potensialın qiymətləndirilməsi ilə yanaşı, bu tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün məsuliyyət və tənzimləmələri də müəyyənləşdirir.

İnstitusional və Hüquqi Çərçivə

ƏMSİP sənədi Dünya Bankının Ətraf Mühit və Sosial Siyasətinə (ƏMSS) və Azərbaycan qanunvericiliyinə uyğun hazırlanmışdır. İnfrastruktur və yol layihələri üçün tətbiq olunan bütün müvafiq yerli qanunvericilik müəyyənləşdirilmişdir. Layihənin məqsədlərinə həm Dünya Bankının ƏMSS üzrə, həm də yerli tələblərə uyğun olaraq çatmasını təmin etmək üçün Siyasət üzrə boşluqlar da araşdırılmışdır. Regional Yollar və İnkişaf Layihəsinin 1.1 Alt Komponenti olan Yolların Əlaqələndirilməsi komponenti üzrə ətraf mühit amillərinin və ya onuna bağlı narahatlıqların idarəedilməsində və yoxlanılmasında cəlb olunacaq müvafiq hökumət təşkilatlarının institusional öhdəliklərinin icmalı da verilmişdir.

Əsas məlumatlar

Layihəyə başlamazdan əvvəl ətraf mühit və sosial mühitin ümumi təsviri üçün əsas məlumatlar toplanmışdır. Bu İlkin ƏMSİP sənədində, 1.1 alt Komponenti üçün hazırlanmış İlkin Texniki-İqtisadi Tədqiqat, əlavə olaraq ikincili mənbələrdən əldə edilmiş məlumatlar və layihənin Salyan rayonundakı Yenikənddəki başlanğıc nöqtəsindən Biləsuvar rayonunun Biləsuvar şəhərindəki son nöqtəyə qədər bütün yol oxu boyu aparılan sahə müşahidələri əsas məlumat mənbəyi rolunu oynamışdır. Mövcud dəhliz daxilindəki ərazi tədqiqat sahəsi kimi, yaxın ətraf periferik tədqiqat sahəsi kimi, yola qoşulan icmalar əlavə tədqiqat sahəsi kimi, 2 rayon və potensial xammal mənbələri isə regional tədqiqat sahəsi kimi müəyyən edilmişdir.

Ətraf mühit və sosial təsirlər

Yolun bərpası üçün ətraf və sosial təsirlər ilk növbədə yol örtüyünün çıxarılması və yenidən qurulması ilə əlaqəli olacaqdır. Yol örtüyünün kənarlaşdırılması, mövcud yol geyiminin çıxarılması və ya yerdəyişməsi kimi torpaq işlərinə, tikinti zolağında olan obyektlərin kənarlaşdırılması və ya yerdəyişməsi, əsas və əsasın alt layı və asfalt örtüyünün döşənməsi, zəruri su yolu keçidlərinin uzadılması və yol tənzimləmələrinin quraşdırılmasına səbəb olacaqdır. Səki və çiyinlər üçün yeni tikinti sahəsinin hazırlanması zamanı mövcud bitki örtüyü və bəzi ağacların təmizlənməsindən ibarət qaçınılmaz təsirlər ola bilər. Müfəssəl dizayn mərhələsi bu təsiri müəyyənləşdirməli və bu qaçılmaz təsirləri minimuma endirmək üçün tədbirlər təklif etməlidir. Əlavə olaraq, karyerlərdən və daş karxanalardan materialların çıxarılmasında qaçılmaz təsirlər gözlənilə bilər, çünki bu fəaliyyətlər

landşaftı dəyişdirəcəkdir. Təbii bitki örtüyü ilə bərpa edilsə də, bəzi dəyişikliklə xüsusiyyətlər qalıcı olacaq ki, bu da qaçılmaz hesab olunur. Ətraf mühitə təsirlərə dair müzakirə tikinti materiallarının çıxarılması, səs-küy / vibrasiya və hava keyfiyyəti, təbii yaşayış yerləri, su ehtiyatları və iqlim dəyişikliyi təsirləri kimi ətraf mühit amilləri üzrə fokuslanacaqdır. Sosial təsirlər əmək, sağlamlıq və təhlükəsizlik, potensial torpaq alınmasını (bu baş verərsə), məhdudiyətlər və məcburi köçürmələr və ictimaiyyətin məlumatlandırılmasını və icma ilə əlaqəli ehtiyacları əhatə edir.

Ətraf mühit və sosial idarəetmə planı

ƏMSİP, Təsirlərin Azaldılması Planını, Monitoring Planını, İcra Planını və Ehtimal olunan dəyər, xəstəliklərin qarşısını alma tədbirini (mövcud COVID-19 pandemiyasına daha çox diqqət ayrılır), GƏZ və CİZ/ CT ilə əlaqəli sosial problemlərin qarşısının alınması, Bacarıqların artırılması ehtiyacları və İnstitusional tənzimləmələri əhatə edir. Bu maddələrin hamısı Yenikənd-Biləsuvar yolunun bərpası layihəsinin layihələndirmə/ tikinti qabağı, tikinti və istismar mərhələlərində tətbiq olunmalı və nəzərə alınmalıdır. Ətraf mühitə və sosial təsirlərin əksəriyyəti tikinti mərhələsində meydana gələcək ki, bu da layihələndirmə və tikinti qabağı mərhələdə lazımı şəkildə planlaşdırılmalıdır. İcraçı Agentlik tərəfindən podratçıların və sub portaçıların yerli qanunvericiliyin və Dünya Bankının ƏMSS-nin tələblərinə uyğun fəaliyyətləri təmin edilməlidir.

Məsləhətləşmələr və maraqlı tərəflərin cəlb olunması

Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması Planına (MTCOP) uyğun olaraq bu yol məsləhətləşmə fəaliyyətləri və layihənin maraqlı tərəflərinin cəlb olunması həyata keçiriləcəkdir. MTCOP Layihə icmalarının və Layihənin digər maraqlı tərəflərinin də məlumatlandırılmasını və Layihənin bütün mərhələlərində cəlb olunmasını təmin etməyə çalışır. Layihə cəlb olunacaq təmsilçi və əhatəli rəy axtarmağın vacibliyini tanıyır. Bu bölmədə ünsiyyət və məlumat yayma vasitələri barədə məlumat olsa da, MTCOP sənədində daha ətraflı məlumat veriləcəkdir.

Şikayətlərə baxılması

Şikayət mexanizmi, layihədən təsirlənən bütün tərəflər üçün narahatlıqları dərhal və effektiv şəkildə, mədəni cəhətdən uyğun və asanlıqla əldə edilə bilən və şəffaf bir şəkildə, heç bir xərc ödəmədən və əvəz həll etməyə çalışır. Əgər kimsə Layihənin cəmiyyətə, ətraf mühitə və ya həyat keyfiyyətinə zərərli təsirini görərsə şikayət edə bilər. ŞHM bu sənədin 7-ci bölməsində və layihənin MTCOP sənədində tam şəkildə təsvir edilmişdir.

Şikayətlərin ilk növbədə yol işlərinin həyata keçirilməsi ilə (ətraf mühitə və sosial təsirlərə, sağlamlığa, yol təhlükəsizliyinə və s.daxil olmaqla) bağlı olacağı nəzərdə tutulur. İş yerləri ilə əlaqəli şikayətlərin baxılması AAYDA-LİQ tərəfindən yaradılacaq və burada təsvir edilmiş şikayətlərin İdarəetmə Mexanizmi vasitəsi ilə həyata keçiriləcəkdir. İşçilərlə əlaqəli hər hansı mübahisələr Əməyin İdarəedilməsi Proseduru sənədində əksini tapmışdır.

Monitoring və hesabat

Monitoring təsir azaltma tədbirlərinin həyata keçirilməsini təmin edir. Bunun Yenikənd-Biləsuvar yolunun bərpası və yenidən qurulması zamanı effektiv olması gözlənilir. AAYDA-LİQ (MLİN ilə birlikdə) DB-yə təqdim olunan hesabatlarla birlikdə RYİL üçün monitoring və yoxlama protokolu hazırlayacaqdır. Bundan əlavə, ətraf mühitin idarəedilməsi fəaliyyətləri və layihə ilə bağlı hadisələrin / qəzaların hesabatı Daxili Monitoring Sisteminin bir hissəsini təşkil etməlidir. AAYDA-LİQ MLİN-in köməyi ilə Podratçının ƏMİP-iin tələblərinə uyğun fəaliyyət göstərməsinə nəzarət edəcəkdir. Bu məqsədlər üçün aylıq və rüblük hesabat hazırlanacaqdır.

Büdcə

Bu ƏMSİP sənədində xərclərə aşağıdakılar daxildir:

- Yumşatma tədbirləri = 34,800 ABŞ dolları;
- Tikinti dövründə nəzarət üçün məsləhətçi üçün xərclər = 285,600 ABŞ dolları;
- Periodik Parametrik ölçülər= 72,000 ABŞ dolları;

1.1 alt komponenti üçün ƏMİP üzrə ümumi hesablanmış büdcə 392,400 ABŞ dollarıdır

1 LAYİHƏNİN TƏSVİRİ

1.1 Ümumi məlumat

Yollar Azərbaycanda dominant nəqliyyat növü kimi tanınır və milli iqtisadiyyatda onların rollarının vacib olacağı gözlənilir. Məhz bu səbəbdən də Azərbaycan Hökuməti (AH) daha yüksək hərəkətilik, etibarlılıq və təhlükəsizliyi təmin etmək üçün yol şəbəkəsinin həcminə və keyfiyyətinə diqqəti artırmaq istəyir. Çoxtərəfli İnkişaf Banklarının köməyi sayəsində Azərbaycanda yol sektoru əvvəlki illərdə əsas yolların yenidən qurulması ilə başlayaraq inkişaf etmişdir. Əvvəlki illərdə Dünya Bankı ilə Azərbaycan Hökuməti birlikdə Magistral (M) yolu olaraq təyin olunan əsas yollardan başlayaraq ölkənin yol şəbəkəsini yaxşılaşdırmağa yönəlmiş bir yol proqramı həyata keçirirdi. M magistral yollarının yenilənməsi/təkmilləşdirilməsinin tamamlanması sona çatmağa doğru olduğundan, növbəti addım olaraq ikinci və üçüncü dərəcəli yol şəbəkələri və ya yerli yolların (Y yollar) da yenidənqurulması nəzərdə tutulmuşdur.

Yol nəqliyyatının iqtisadiyyatda mühüm rolunu davam etdirmək üçün ikinci dərəcəli və yerli yolların bərpası gündəlikdə vacib bir məsələyə çevrilir. Bəzi bölgələrdə ikinci dərəcəli və yerli yollar yol sektorunun inkişafının diqqət yetirilməsi gərəkən əsas boşluqlardır. Bu, təklif olunan Layihənin həll edəcəyi əsas infrastrukturardan biridir. Bu məqsədlə, Azərbaycan Hökuməti, Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi (AAYDA) vasitəsi ilə Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdiriləcək Regional Yollar və İnkişaf Layihəsinin (RYİL) planlaşdırılmasına başlamışdır. Bu layihə Yenikənd-Biləsuvar yol dəhlizinin bərpası və yenidən qurulması, köməkçi aqro-logistika infrastrukturunun inkişafı, yol sektoru daxilində maliyyə davamlılığı və əməliyyat səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün texniki yardım və institusional inkişaf dəstəyini əhatə edir.

Layihə, ölkənin sosial-iqtisadi problemlili, və inkişaf etməkdə olan Aran iqtisadi regionundakı Salyan və Biləsuvar rayonlarında, layihənin aşağıda göstərilən məsələləri azalda biləcəyi bölgədə yerləşir: (i) əhalinin rifah və həyat səviyyələri respublika ortalamasının altındadır; (ii) yaxşı ödənişli iş yerlərinin və ticarət imkanlarının olmaması; (iii) infrastruktur və xidmətlərin çatışmazlığı; (iv) nominal orta aylıq əmək haqqı ölkə ortalamasından təxminən yüzə 40 faiz aşağıdır; və (v) bölgə əhalisinin əhəmiyyətli bir hissəsi sosial cəhətdən həssas olaraq qalır və yoxsulluq həddinə düşmə riski altındadır. RYİL xəritəsi aşağıda göstərilmişdir.

Təsvir 1: RYİL xəritəsi

Regional Yollar və İnkişaf Layihəsinin məqsədlərinə uyğun olaraq dörd (4) komponentin aşağıdakı şəkildə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

Cədvəl 1: RYİ Layihəsinin Komponentləri

Komponent		Subkomponent
No.	Komponentin adı	
1	Yolların əlaqələndirilməsi	1.1 Regional yolların bərpası
		1.2 Tikintiyə nəzarət
2	Yol sektorunun davamlılığı	2.1 Yol şəbəkəsi idarəetmə sisteminin yaradılması
		2.2 Yol istifadəçisi üçün ödəniş modellərinin yaradılması
		2.3 Ox üzərinə düşən yükün həddindən artıq yüklənməsinin qarşısını alan sistemlərin yaradılması
3	Yerli inkişaf və logistika	3.2 Yol ətrafı bazarın və logistik İnfrastrukturun inkişafı
		3.3 Təlim və tövsiyyə təşəbbüsləri
4	Layihə idarəetməsi və təsirin qiymətləndirilməsi	4.1 Layihə idarəetməsi üçün məsləhətçi dəstəyi
		4.2 Artan əməliyyat büdcəsi
		4.3 Nəticənin ölçülməsi üçün ilkin təhlillər
		4.4 Layihənin tamamlanması və təsirin qiymətləndirilməsi

Daha çox Yenikənd-Biləsuvar yolunun bərpası layihəsinin ilkin texniki iqtisadi araşdırmalarına əsaslanan hazırki *İlkin* Ətraf Mühit və Sosial İdarəetmə Planı (İƏMSİP) RYİL-nin yalnız alt Komponenti 1.1 – Regional yolların bərpasına şamil edilir. Yolun müfəssəl layihəsi hazır olduqda bu İƏMSİP layihə məsləhətçiləri tərəfindən layihənin sonrakı mərhələləri üçün yekun sənəd kimi yenilənəcəkdir.

Yenilənəcək yol hissəsi M3 avtomobil yolunun ilkin hissəsi olub, Bakını ölkənin cənub hissəsi və Astaradakı İran sərhədi ilə birləşdirən əsas Şimal-Cənub dəhlizi kimi fəaliyyət göstərir. Yeni M3 avtomobil yolu əksər yaşayış məntəqələrin yanından keçən yeni bitişik yol xətti boyunca inşa edilmiş və 2018-ci ildə istifadəyə verilmişdir. Orijinal M3 yolu istismarda qalır və yerli və qeyri-avtomobil yolların hərəkətinə xidmət etmək üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Bu layihə çərçivəsində təkmilləşdiriləcək hissə Salyandan Biləsuvaradək olan hissədir, yolun vəziyyəti pisdır və əhalinin sıx yerləşdiyi ətraf yaşayış məntəqələrində müvafiq xidməti göstərmək və yeni avtomobil yoluna münasib alternativ təmin etmək üçün yenidən bərpası tələb olunur. Texniki dizayn istifadəsi təhlükəsiz olan möhkəm bir yol təmin edəcəkdir. Yekun İş həcmi və yol hissələrinin uzunluğu texniki-iqtisadi araşdırmanın nəticələrindən, o cümlədən, layihənin hazır-lanması və qiymətləndirmə mərhələlərində hökumət ilə razılaşdırılacaq layihənin birgə maliyyələşdirmə tədbirlərindən asılı olacaqdır. Bu mərhələdə bərpa olunacaq hissələrə aşağıdakılar daxildir.

Hazırkı mərhələdə tikinti-bərpa işləri üçün olan hissəyə daxildir:

- (i) Yenikənd kəndi ilə Salyan şəhərinin girişindəki köhnə Kür çayı körpüsü arası, km 31.0 - 54.4 km
- (ii) Salyan şəhərinin çıxışı ilə Şorsulu qovşağı arası, km 60.0 - 87.0 km; və
- (iii) Şorsulu və Biləsuvar qovşaqları arası, km 87.0 - km 101.0.

km 54.4 ilə km 60.0 arasındakı hissə Salyan şəhəri sərhədlərinə düşür və fiziki vəziyyəti daha yaxşı olduğu üçün daha yüngül bərpa işləri tələb olunacaqdır.

Alt komponent 1.1 çərçivəsində bərpa ediləcək regional yol hissələrinin layihəsi Üçüncü Avtomobil Yolu layihəsi çərçivəsində aparılır və layihə daşqın və nəm havaya qarşı təhlükəsizlik və iqlim davamlılığı meyarlarına cavab verəcək və ticarət maşınlarının il boyu istifadəsi üçün layihələndiriləcəkdir.

1.2 ƏMŞİP məqsədi və həcmi

ƏMSS 1 bənd 23-ə əsasən “Borcalan, layihə boyu layihənin ətraf mühit və sosial risklərini və təsirlərini qiymətləndirmək üçün layihənin ətraf mühit və sosial qiymətləndirməsini həyata keçirəcəkdir”. Daha sonra TT-də göstəriləyi kimi Bankla məsləhətləşmələrə əsasən, Komponent 1 üçün Ətraf Mühit və Sosial İdarəetmə Planı (ƏMŞİP) tələb olunur.

ƏMSS1 - Əlavə 1 (f) -də ƏMŞİP (a) bir layihənin icrası və istismarı zamanı mənfi ekoloji və sosial təsirlərin aradan qaldırılması və ya qarşısının alınması və ya məqbul səviyyəyə endirilməsi üçün

görüləcək tədbirləri; və (b) bu tədbirləri yerinə yetirmək üçün lazımi fəaliyyətləri müfəssəl izah edən bir vasitə kimi təsvir edilmişdir. Müvafiq olaraq, ƏMSS 1 digər ƏMSS-lə uyğun olaraq ətraf mühit və sosial risklərin qiymətləndirilməsi və idarəedilməsinin həyata keçirilməsi üçün ümumi qaydaları təmin edir.

ƏMSS1-də qeyd edildiyi kimi, İƏMSİP, təklif olunan layihənin potensial ekoloji və sosial risklərini və təsirlərini müəyyənləşdirmək və qiymətləndirmək üçün istifadə olunan metod və vasitələrdən biridir. Layihənin vəziyyətindən və miqyasından asılı olaraq, Bank tərəfindən uyğun olanı tələb olunur. TT-da göstəriləndiyi kimi alt komponent 1.1 üçün İƏMSİP tələb olunur.

Texniki tapşırığa əsasən, İƏMSİP işlənməsinin məqsədi Layihənin potensial mənfi və müsbət ətraf mühit və sosial təsirlərini araşdırmaq və mənfi təsirlərin qarşısını almaq, azaltmaq, qabaqlamaq və ya kompensasiya etmək və ekoloji və sosial fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq üçün lazımi tədbirləri tövsiyə etməkdir.

İƏMSİP çərçivəsində mənfi ekoloji və sosial riskləri və təsirləri aradan qaldırmaq, əvəzləşdirmək və ya məqbul səviyyəyə endirmək üçün bir layihənin həyata keçirilməsi və istismarı zamanı görülməli olan bir sıra azaltma, izləmə və institusional tədbirlər müəyyən edilir. İƏMSİP, həmçinin bu tədbirlərin həyata keçirilməsinə dair məsuliyyətləri və tənzimləmələri də müəyyənləşdirir.

Komponent 1.1 üçün ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə prosesi İƏMSİP-i, Layihənin ƏMŞİÇS, KSÇS, ƏİP və MTCOP sənədlərinə uyğun sənəd kimi göstərəcəkdir. İƏMSİP hesabatı aşağıdakıları əhatə edir:

- (i) Xülasə və nəticələr
- (ii) Siyasi, Hüquqi və İnzibati Çərçivə
- (iii) Layihənin Təsviri
- (iv) Əsas Məlumatlar
- (v) Ətraf Mühit və Sosial Təsirlər
 - a) Tikinti materiallarının əldə olunması
 - b) Səs-Küy və vibrasiya
 - c) Təbii yaşayış yerləri
 - d) Su ehtiyatlarına təsir
 - e) Əmək, Sağlamlıq və Təhlükəsizlik Tədbirləri
 - f) İctimaiyyətin məlumatlandırılması və İcma əlaqələri
- (vi) Ətraf Mühit və Sosial İdarəetmə Planı
 - a) Qabaqlayıcı tədbirlər Planı
 - b) Monitorinq Planı
 - c) İcra Cədvəli və Maliyyə Qiymətləndirilməsi
- (vii) İcraçı Təşkilatın imkan və bacarıqları
- (viii) Əlavələr

TT-də qeyd edildiyi kimi, *“Qiymətləndirmə Hesabatları və İdarəetmə Planları, potensial sosial təsirlərin dərəcəsinə və mürəkkəbliyinə və Layihə ərazisindəki insanların sosial-iqtisadi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. Təklif olunan Layihədən mənfi təsirləri digər qruplara nisbətən daha ciddi şəkildə hiss edə biləcək həssas və ya məhdud imkanlı qruplara, təsirlərin təbiətinə və miqyasına, təsirlənən insanlara və təsir azaltma tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Müsbət sosial təsirlər halında, onları artırmaq üçün potensial tədbirlər müəyyən edilir.”*

1.1 alt Komponenti üçün İƏMSİP-nin hazırlanmasında TT-da göstərilən bütün rəhbər qeydlər nəzərdə tutulub.

1.3 Layihə Ərazisinin Sosial-iqtisadi və Ekoloji məlumatları

RYİ Layihəsi Salyan və Biləsuvar rayonlarını əhatə edəcəkdir. Layihə ərazisi paytaxt Bakıdan 150 km cənubda yerləşir, bölgəyə yeni M3 avtomobil yolu ilə getmək olar. Hər iki rayon mərkəzi köhnə M3 yolu boyunca yerləşirlər. RYİL-nin 1.1 komponenti çərçivəsində köhnə M3 dəhliz yolunun bərpası nəzərdə tutulur.

Təklif olunan Layihədə bəzi bölgələrdə ikinci dərəcəli və yerli yolların vəziyyəti yol sektorunun inkişafında aradan qaldırılacaq əsas boşluqlardan biridir. Orta uzunmüddətli perspektivdə Yenikənd-Biləsuvar avtomobil yolunun bərpası/ yenidən qurulması nəticəsində insanların və malların daha sürətli və daha ucuz daşınmasının bütün sahələrdə (kənd təsərrüfatı, yüngül sənaye, turizm və xidmətlər) iqtisadi inkişafa təkan verməsi gözlənilir. Magistralın tikintisi beynəlxalq ticarətin yaxşılaşdırılmasına müsbət təsir göstərməsi üçün nəzərdə tutulan səmərəli və daha sürətli yol şəbəkəsini təmin edəcəkdir. Üstəlik, digər yerli əhali mərkəzləri ilə daha yaxşı əlaqələri təmin edən marşrut yerli iqtisadi imkanları artıracaqdır.

Salyan rayonunda əkinçiliyin əsasını pambıqçılıq, taxılçılıq, tərəvəzçilik və heyvandarlıq təşkil edir. Bostan, üzümçülük (süfrə növləri)¹ və bağçılıq kimi quru subtropik meyvələrin yetişdirilməsi əkinçiliyin vacib sahələrindəndir. Hal-hazırda ölkədə satılan bölgə (beluqa), nərə balığı, nərə bürcü balığı, qızıl balıq, yayın balığı və göyərçin balığı kimi balıqların çoxu Salyana məxsusdur.

Biləsuvar, taxılçılıq və pambıqçılıqla² yanaşı, iri maldarlıq sektoru olan, kənd təsərrüfatı bitkilərini yetişdirən bir bölgədir. İstehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsulları əsasən buğda, yonca və pambıqdır. 2018-ci ildə Biləsuvarlı fermerlər 800 tondan çox nar yığdılar ki, bunların da 50% -i xarici bazarlara³ satıldı. Həmişinin şəhərdən İranla yaxın sərhəd nöqtəsinə qədər yaxşı inkişaf etmiş 19 km yol var.

Araşdırma ərazisinin çox hissəsinin yerləşdiyi Salyan və Biləsuvar kimi əkinçilik rayonlarının iqtisadiyyatı səmərəli yol şəbəkəsi sayəsində ticarətin genişləndirilməsilə daha da inkişaf edə bilər. Bölgələr daxilində yenidən qurulan marşrut bu iqtisadiyyatların əkinçilik sektorlarına daha əlverişli çıxışı təmin edəcəkdir.

Salyan rayonunun ümumi sahəsi 1600 km²-dir. Rayon Kür-Araz ovalığında, ölkənin cənub-şərqindəki Muğan çölündə yerləşir. Azərbaycanın əsas çaylarından biri olan Kür çayı rayon ərazisindən və rayonun mərkəzi olan Salyan şəhərinin özündən keçir. Salyan rayonunda 54.373.5 hektarlıq "Şirvan" milli parkı yerləşir. Salyanda əsas bitki örtüyü yarımşəhra və səhra növlərinə aiddir və bunlar, əsasən, sərv, yabanı gül, yosun, böyürtkən və s. ibarətdir. Salyandakı iqlim əsasən yerli çöl iqlimi hesab olunur. Orta illik hərərət 15.2 ° C olmaqla, orta hesabla 288 mm-ə qədər az miqdarda yağıntı olur.

Muğan düzünün cənub-qərb və cənub hissəsini tutan Biləsuvar rayonu, Salyanın cənub-qərbində yerləşir, ümumi sahəsi 1358 km²-təşkil edir. İqlimi yağıntıların orta illik səviyyəsi 260 mm təşkil etməklə Salyana bənzəyir. Biləsuvar rayonu ərazisinin böyük hissəsi dəniz səviyyəsindən aşağıda yerləşir və 542 hektarlıq meşə təşkil edir.

1.4 ƏMSİP-nin tətbiqi

ƏMSİP RYİL alt Komponent 1.1 –in (Yenikənd-Biləsuvar yolunun bərpası) hazırlanması və həyata keçirilməsi mərhələlərinə inteqrasiya edəcəkdir. Yuxarıda göstərilən məqsəd və hədəflərə çatmaq üçün, layihələndirmə, icra və istismar/ təmirdən başlayaraq bütün layihə müddətində ƏMSİP-na əməl olunmalıdır.

1.5 ƏMSİP-nin yenidən baxılması/ dəyişdirilməsi

ƏMSİP lazım olduqda və tətbiq oluna biləcəyi zaman düzəlişlərə məruz qalacaq bir 'Canlı Sənəd' olaraq qəbul ediləcəkdir. RYİL alt Komponenti 1.1 dizaynında gözlənilməz vəziyyətlər və / və ya müvafiq dəyişikliklər qiymətləndiriləcək və müvafiq idarəetmə tədbirləri ƏMSİP -nin yenilənməsi yolu ilə əlavə ediləcəkdir.

¹ Wikipedia.org. "Salyan District, Azerbaijan". Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Salyan_District,_Azerbaijan

² Wikipedia.org. "Bilasuvar District". https://en.wikipedia.org/wiki/Bilasuvar_District

³ Fresh Plaza, October 4, 2019. "Azerbaijan: Bilasuvar region exports pomegranates to Russia". Retrieved from: <https://www.freshplaza.com/article/9150290/azerbaijan-bilasuvar-region-exports-pomegranates-to-russia/>

Alt Komponent 1.1 üçün hazırkı ƏMSİP üzərində iş gedəndə yalnız İkinci Texniki-İqtisadi əsaslandırma hazırlanmışdır. Bankın tələblərini yerinə yetirmək üçün tam bir texniki-iqtisadi əsaslandırma aparılmalıdır. Texniki-iqtisadi əsaslandırma mərhələsində yeni məlumatlar əldə edildikdə, ƏMSİP-nin cüzi yenilənməsinə ehtiyac ola bilər. Müfəssəl Layihə mərhələsində daha dəqiq maddələr gündəmə gətiriləcək və ƏMSİP-nin yenilənməsi də müvafiq olaraq edilə bilər.

Dəyişikliklər Bankla müzakirə ediləcək və razılaşdırılacaq və yenilənmiş ƏMSİP təkrarən açıqlanacaqdır.

2 İNSTİTUSİONAL VƏ HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏ

2.1 Milli Ətraf Mühit Qanunları, Qaydaları, Təlimatları və Standartları

Azərbaycan Respublikasının konstitusiyası ətraf mühitin qorunması və təbii sərvətlərə sahiblik prinsiplərini, istifadəsi qaydalarını müəyyənləşdirir. Konstitusiyada nəzərdə tutulduğu kimi, ətraf mühitlə əlaqəli qanunvericilik bazası aşağıdakılardan ibarətdir:

- Təbii qoruqlar, ətraf mühit və biomüxtəliflikdən istifadə və qorunmasının dövlət tənzimlənməsi üçün Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunlar
- Prezidentin fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin qərarları
- İcra orqanlarının (Nazirlik və Komitələr) qanunverici aktları
- Azərbaycanın imzaladığı Beynəlxalq Razılaşma və Konvensiyalar

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsini tənzimləyən qanun, ətraf mühitin qorunmasının hüquqi, iqtisadi və sosial əsaslarını müəyyənləşdirən *1999-cu il tarixli Ətraf Mühitin Mühafizəsi haqqında Qanundur*. Torpaqdan istifadə və inkişafa dair qanunvericilik Torpaq Məcəlləsindən və digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir. Təbii ehtiyatların qorunması və davamlı istifadəsi ilə bağlı qanunlara aşağıdakılar daxildir: *“Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi haqqında Qanun” (2018)*, *“Bitkilərin mühafizəsi haqqında qanun” (1996)*, *Meşəçilik Məcəlləsi (1997)*, *Su Məcəlləsi (1997)*, *“Balıqçılıq haqqında Qanun” (1998)*, *“Fauna haqqında Qanun” (1999)* və *“Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında Qanun” (2000)*. Əlavə olaraq, ətraf mühitin mühafizəsi (1999), atmosfer çirklənməsi (2001), pestisidlər və aqrokimyəvi maddələr (1997), sənaye və məişət tullantıları (1998) və su təchizatı və çirkab suları (1999) ilə müəyyən edilmiş ətraf mühit polutantlarını tənzimləyən qanunlar mövcuddur.

Azərbaycanda rəsmi olaraq qorunan ərazilər aşağıdakılardan ibarətdir:

- Milli Parklar, məs. Şirvan Milli Parkı və Hirkan Meşəsi Milli Parkı: təbiətin qorunması, ekoloji maarifləndirmə, elmi, mədəni və digər məqsədlər üçün təyin olunmuş ekoloji, tarixi və estetik dəyərlərə sahib ərazilər. Bütün torpaq və təbii sərvətlər Parkın idarəetmə orqanına aiddir, bəzi iqtisadi fəaliyyətlərə (ekoloji turizm daxil olmaqla) icazə verilir.
- Ciddi şəkildə qorunan Təbiət Qoruqları, məsələn, Qızıl-Ağaç Dövlət Təbiət Qoruğu və beynəlxalq əhəmiyyətli Ramsar bataqlıq ərazisi: təbiətin mühafizəsi və elmi tədqiqatlar üçün ayrılmış dövlətə məxsus, ciddi şəkildə qorunan ərazilərdir. Heç bir iqtisadi fəaliyyətə icazə verilmir. Hər birinin idarəetmə planı, həm inkişaf, həm də elmi işçi heyəti var.

Mühafizə zolaqları mühafizə olunan ərazilər, çaylar, su hövzələri kimi digər təbii ərazilər ətrafında müəyyənləşdirilmişdir. Müdafiə səviyyəsi beynəlxalq, milli, regional və ya yerli olaraq müvafiq əhəmiyyətə görə verilir.

2.2 Ətraf Mühit, Sosial Müdafiə və Torpaq Məsələlərinə dair Milli Qanunlar, Əsasnamələr və Standartlar

Əlavə olaraq ətraf mühitlə əlaqəli qanunvericilik bazası ümumi şəkildə aşağıdakılardan ibarətdir:

- Təbii qoruqlar, ətraf mühit və biomüxtəliflikdən istifadə və qorunmasının dövlət tənzimlənməsi üçün Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunlar
- Prezidentin fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin qərarları

- İcra orqanlarının (Nazirlik və Komitələr) qanunverici aktları
- Azərbaycanın imzaladığı Beynəlxalq Razılaşma və Konvensiyalar

Aşağıda verilən bəndlər yolların bərpası və təkmilləşdirilməsi ilə əlaqəli hüquqi və tənzimləyici bazanın toplusudur:

Cədvəl 2: Ətraf və Sosial Mühitin Müdafiəsi və Yolların Bərpası üzrə Torpaq Məsələləri haqqında Müvafiq Qanunlar və Əsasnamələr

Istinad edilən mənbələr	Təsvir
<i>Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu (9 fevral 1999-cu il)</i>	Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlətin bütün vəzifələri üçün ümumi struktur: Fəsil I. Ümumi müddəalar Fəsil II Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqlar və vəzifələr Fəsil III. Təbiətdən istifadə Fəsil IV. Ətraf mühitin, təbii ehtiyatların dövlət kadastrı və monitorinqi, standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma Fəsil v. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində iqtisadi tənzimləmə Fəsil vi. Ətraf mühitin ekoloji tarazlığının nizamlanması Fəsil vii. Təsərrüfat və digər fəaliyyət sahələrinə ekoloji tələblər Fəsil viii. Ekoloji ekspertiza Fəsil ix. Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində təhsil, tərbiyə, elmi tədqiqatlar, statistika və informasiya Fəsil x. Ex fəvqəladə ekoloji şərait və ekoloji fəlakət zonaları Fəsil xi. Ətraf mühitin mühafizəsinə nəzarət Fəsil xii. Ekoloji audit və onun həyata keçirilməsi Fəsil xiii. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsulliyət, mübahisələrin həlli Fəsil xiv. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq
<i>"Ekoloji Təhlükəsizlik haqqında Qanun " (04.08.1999)</i>	Bu qanunun əsas məqsədi – insanın həyat və sağlamlığını, ətraf mühiti, cəmiyyəti, onun maddi və mənəvi dəyərlərini, eyni zamanda atmosfer havasını, kosmik məkanı, su obyektlərini, yerin təkini, torpağı, təbii landşaftları, bitki və heyvanat aləmini təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorumaq üçün hüquqi əsasların yaradılmasıdır.
<i>Maddə 50: Dövlət ekoloji ekspertizası</i>	Hər hansı bir fəaliyyətin göstərilməsi nəticəsində ətraf mühitə dəyən təsirin müəyyən edilməsi, belə təsirlərin nəticələrinin öyrənilməsi, ətraf mühitin tələblərinə və keyfiyyət parametrlərinə müvafiq olaraq mümkün təsirlərin proqnozlaşdırılması.
<i>Maddə 54: Dövlət Ekoloji Ekspertizasının məqsədləri</i>	Məcburi Dövlət Ekoloji Ekspertizasını tələb edən layihələrin növlərini müəyyən edir, məsələn, sistemli ƏMTQ prosesini aparmaq.
<i>Maddə 35, 36, 37 və 38: Layihənin hazırlanması və həyata keçirilməsi zamanı ekoloji tələblər.</i>	Texniki-iqtisadi əsaslandırmanın aparılması zamanı, layihənin aşağıda göstərilən şərtlərə cavab verməsi təsdiq olunmalıdır: <ul style="list-style-type: none"> • Ətraf təbii mühitə bir dəfəyə atılan və axıdılan çirkləndirici maddələrin yol verilə bilən son həddləri • Səs-küy və titrəmənin (vibrasiyanın) yol verilə bilən son həddləri, sanitariya normaları və qaydaları, gigiyena normativləri
<i>Ekoloji təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu 08.06.1999, və Ekoloji təhlükəsizlik haqqında Qanunun tətbiqi haqqında 172 sayılı qərar 04.08.1999</i>	Bu Qanunun məqsədi insanın həyatını və sağlamlığını, cəmiyyəti, onun maddi və mənəvi dəyərlərini, ətraf mühiti, o cümlədən atmosfer havası, kosmik fəza, su obyektləri, yerin təki, torpaq, təbii landşaft, bitki və heyvanlar aləmini təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorumaq üçün hüquqi əsasları müəyyən etməkdir.
<i>Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu</i>	Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin təşkilinin və mühafizəsinin, xüsusi mühafizə olunan təbiət obyektlərinin qorunmasının hüquqi əsaslarını müəyyən edir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri - xüsusi ekoloji, elmi,

İstinad edilən mənbələr	Təsvir
24 Mart 2000	<p>mədəni, estetik və sağlamlaşdırma əhəmiyyəti daşıyan təbiət komplekslərindən və obyektlərindən, nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan bitki və heyvan növlərinin yayıldığı yerlərdən ibarət olan, təsərrüfat döviyyəsinəndən tamamilə və ya qismən, daimi və ya müvəqqəti çıxarılan torpaq, su (akvatoriya) sahələri və onların üzərindəki atmosfer məkanıdır.</p> <p>Azərbaycan Respublikasının ərazisində xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektlər onların beynəlxalq, respublika və bölgə əhəmiyyətli göstəricisinə görə xüsusi olaraq fərqləndirilir.</p> <p>Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən və obyektlərindən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən edilmiş tələblərə əməl etmək şərti ilə aşağıdakı məqsədlərlə istifadə edilə bilər:</p> <ul style="list-style-type: none"> • təbiəti mühafizə; • elmi tədqiqat; • ətraf mühitin monitorinqi; • sağlamlaşdırma; • təlim-tərbiyə; • turizm rekreasiya
<p>Ətraf Mühitə dair informasiyanın açıqlanması qanunu Mart 2002 270 - IQ</p>	<p>Bu qanun ekoloji vəziyyət və milli sərvətlərin istifadəsinə dair dəqiq məlumatların dövlət və özünüidarə edən qurumlar tərəfindən müntəzəm olaraq açıqlanmasına dair münasibətləri tənzimləyir. Bu Qanun aşağıdakı mövzulara dair ekoloji informasiyanı açıqlayır:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Torpaq, su, Yer üzü, atmosfer və yaşayan orqanizmlər, • İnsan səhhətinə təsir edən və ya təsir edə biləcək ətraf mühit komponentlərində insanın fəaliyyəti nəticəsində yaranan və ya yarana biləcək dəyişikliklər, • Bu dəyişikliklərin qiymətləndirilməsi, • Ətraf mühitin mühafizəsi, • Səmərəli tədbirlərin tətbiqi və xərclər. <p>Qanuna istinadən informasiyanın yayımlanması qadağa olunmuş və qadağan olunmamış informasiyalara bölünür və qadağan olunan informasiya istisna olmaqla hər bir insan vaxtan asılı olmayaraq şərtsiz informasiya əldə etmək hüququna malikdir.</p>
<p>Sanitariya – epidemioloji salamatlıq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1993, Fəsil III: Sanitariya – epidemioloji salamatlığın təmin edilməsi sahəsində dövlət orqanlarının, ictimai birliklərin, müəsisələrin, təşkilatların, idarələrin, vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların vəzifələri</p>	<p>Qanun iş yerləri və düşərgələrdə (və digər iş yerlərində) müvafiq sanitariya gigiyena, tikinti qaydaları və normalarına uyğun olaraq sağlam və təhlükəsiz şəraitin təmin edilməsi tələblərinə dair ümumi çərçivə maddələrini təqdim edir (xüsusilə 14,15 və 16).</p>
<p>«Heyvanlar aləmi haqqında» Qanun N. 675-IQ 4 İyun 1999-cu il</p>	<p>Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında heyvanlar aləminin mühafizəsinin və istifadəsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir. Heyvanlar aləminin obyektləri Qanunun 4cü fəsilində açıqlanır. Ümumi olaraq, Heyvanlar aləminin obyektləri faunanın müxtəlif növləri, ibtidai orqanizmlər, onların fəaliyyət nəticələri və müxtəlif yaşayış əraziləridir. Faunanın subyektləri hüquqi şəxsləridir.</p> <p>Qanun (Maddə 5) Heyvanlar aləminin obyektləri üzərində bələdiyyə, dövlət və fərdi mülkiyyət hüquqlarını və qanuna əsasən müvafiq terminləri müəyyən edir. (maddə 26). Təbiətdəki bütün heyvanlar dövlətin əmlakıdır, müxtəlif lisenziyalarla təbiətdən ayrılan heyvanlar hökumət icazəsi ilə bələdiyyə və fərdi mülkiyyətə verilə bilər.</p>
<p>Bitki mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” 210 – IQ</p>	<p>Bitki mühafizəsi bitkilərin və onların məhsullarının ziyanverici, xəstəlik və əlaq otlarından qorunması məqsədilə elmi cəhətdən əsaslandırılmış kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsidir.</p> <p>Bitki mühafizəsi aşağıdakılarla təmin edilir:</p>

İstinad edilən mənbələr	Təsvir
3 dekabr 1996-cı il	bitkilərin ziyanverici, xəstəlik və əlaq otlarının kütləvi çoxalmasının və yayılmasının qarşısının alınmasına, məhsul itkisinə yol verilməməsinə, ekoloji təmiz bitkiçilik məhsullarının əldə edilməsinə, ətraf mühitin, əhəlinin sağlamlığının, xeyirli fauna və floranın pestisidlərin zərərli təsirindən qorunmasına yönəldilmiş bitki mühafizəsi üzrə tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi, karantin və digər xüsusi təhlükəli ziyanverici obyektlərin təsdiq edilməsi və ləğvi üzrə məqsədli dövlət proqramlarının yerinə yetirilməsi.
<i>Balıqçılıq haqqında AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU</i> 457 – iQ 27 mart 1998-ci il	Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında balıqçılığın təşkilinin, idarə edilməsinin və balıq ehtiyatlarının artırılmasının, istifadəsinin və mühafizəsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir. Azərbaycan Respublikasında balıq ehtiyatları Azərbaycan Respublikasına mənsubdur. Dövlətin mühüm öhdəliklərindən biri Qırmızı kitaba daxil edilmiş balıq növlərinin, su heyvanlarının və bitkilərinin qorunması üçün xüsusi rejimin, ixtoloji və müvəqqəti qoruqların yaradılmasını, xüsusi qorunan akvatoriyaların ayrılmasını təşkil etmək.
<i>Yerin təki haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu № 439-IQ, 13 fevral, 1998</i>	Bu Qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub bölməsində yer təkinin öyrənilməsi (axtarış, kəşfiyyat), onun səmərəli istifadəsi, mühafizəsi və görülən işlərin təhlükəsizliyi ilə əlaqədar münasibətləri tənzimləyir, yerin təkindən istifadədə dövlətin, yer təki istifadəçilərinin və vətəndaşların mənafeələrinin qorunmasını təmin edir.
<i>İstifadəyə verilən yer təki sahələri haqqında geoloji informasiyanın və faydalı qazıntı ehtiyatlarının dövlət geoloji ekspertizasının keçirilməsi Qaydaları № 102, 13 fevral 1999</i>	Bu Qaydalar «Yerin təki haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa və «Yerin təki haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 27 aprel tarixli 701 nömrəli Fərmanına müvafiq olaraq hazırlanmışdır və Azərbaycan Respublikasında mineral resursların çıxarılmasıyla əlaqədar olmayan yeraltı qurğuların tikintisi və istifadəsi və yerin təki haqqında geoloji informasiyadan istifadənin qayda və şərtlərini müəyyən edir.
<i>“Torpaqların münbitliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu № 788-IQ, 30 dekabr 1999-cu il.</i>	Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətdə olan torpaqların münbitliyinin bərpasının, artırılmasının və mühafizəsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir.
<i>Avtomobil yolları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu: Maddə 39 – Ətraf Mühitin qorunması</i> 10 Mart, 2000.	Avtomobil yollarının tikintisi, yenidən qurulması və təmiri ilə bağlı bütün layihələr üzrə işlərin maliyyələşdirilməsi və yerinə yetirilməsi yalnız dövlət ekoloji ekspertizasının müsbət rəyi alındıqdan sonra həyata keçirilir. Avtomobil yollarının yaradılmasında yeni texnologiyanın, kimyəvi maddələrin tətbiqi xüsusi ekspertizanın onların təbiətə təsiri barədə müsbət rəyindən sonra tətbiq edilir. Avtomobil yollarında işləyən yol təsərrüfatı orqanları ekoloji təhlükəsizlik normalarının tələblərinə riayət etməlidir.
<i>Azərbaycan Respublikasının “Sənaye və məişət tullantıları üzrə qanunu.</i> No: 514-iQ Qəbul olunub: 30 İyun 1998-ci i	Bu qanuna avtomobil yollarının layihələndirilməsi, tikintisi və yenidənqurulması zamanı müəsisələr tərəfindən müəyyən edilmiş standart və normaların icrası və ətraf mühitin mühafizəsinin təmin edilməsinə olan tələblər daxildir. Bu Qanun zərərli qazlar, çirkab suları və radioaktiv tullantılar istisna olmaqla, istehsalat və məişət tullantılarının (bundan sonra - tullantıların) insan sağlamlığına və ətraf mühitə zərərli təsirinin qarşısının alınması, onların təhlükəli təsirinin azaldılması, təbiətdə ekoloji tarazlığın təmin olunması, habelə belə tullantıların təkrar xammal mənbələri kimi təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb olunması məqsədilə tullantıların idarə olunması sahəsində Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətini və hüquqi münasibətləri müəyyən edir.
<i>“Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu</i> 29 İyun 2001-ci il N. 159-IIQ	Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrin ərazilərində yerləşən su təsərrüfatı obyektlərinin istifadəsi və onların mühafizəsi ilə əlaqədar bələdiyyələrlə müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, hüquqi və fiziki şəxslər arasında münasibətlərin hüquqi əsaslarını müəyyən edir.

İstinad edilən mənbələr	Təsvir
	<p>Bələdiyyə torpaqlarında yerləşən dövlət mülkiyyətində olan yerli əhəmiyyətli su təsərrüfatı obyektləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada bələdiyyə mülkiyyətinə verilir.</p> <p>Su təsərrüfatı obyektləri üzərində bələdiyyə mülkiyyəti aşağıdakı şərtlərlə yaradıla bilər:</p> <ul style="list-style-type: none"> • qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət mülkiyyətində olan su təsərrüfatı obyektlərini bələdiyyə mülkiyyətinə verməklə; • bələdiyyələr tərəfindən yeni su təsərrüfatı obyektləri yaratmaqla; • hüquqi və fiziki şəxslərin mülkiyyətində olan su təsərrüfatı obyektlərini əqdlər əsasında bələdiyyə mülkiyyətinə almaqla; • qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər şərtlərlə (Maddə 3).
<p><i>“Hidrotexniki qurğuların təhlükəsizliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu</i> 27 dekabr, 2002-ci il N. 412 - HQ</p>	<p>Bu Qanun hidrotexniki qurğuların layihələndirilməsi, tikintisi, istismarı, yenidənqurulması, bərpası, konservasiyası və ləğv edilməsi zamanı onların təhlükəsizliyinin təmin olunması ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir, dövlət hakimiyyəti orqanlarının, qurğu mülkiyyətçilərinin və istismarçıların vəzifələrini müəyyənləşdirir. Hidrotexniki qurğular dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətdə ola bilər. Hidrotexniki qurğular üzrə istismar hüququ Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada əldə edilir. Hidrotexniki qurğuların yerləşdiyi ərazilərdə onların təhlükəsizliyi üzrə təsnifatından asılı olaraq müvafiq mühafizə rejimi tətbiq edilir və ətrafında mühafizə zonaları yaradılır. Mühafizə zonalarının ölçüləri, sərhədləri və istifadəsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunur. Dövlət energetika və su nəqliyyatı sistemi müəssisələrinin tərkibində fəaliyyət göstərən hidrotexniki qurğuların, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində yerləşən dəniz qurğularının təhlükəsizliyinin təmin olunmasının xüsusiyyətləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı təsdiq edilmiş əsasnamə ilə müəyyən olunur. Partlayış işlərinin aparılması və yeraltı təbii ehtiyatların istismarı, habelə qurğulara və ətraf mühitə fiziki, kimyəvi və bioloji təsir göstərə bilən obyektlərin yerləşdirməsi və fəaliyyət göstərməsi qadağan edilir. Çayların məcralarında, sututarlarda, onlara bitişik sahələrdə və dənizdə hidrotexniki qurğuların təhlükəsizliyinə xələl gətirən hüquqi və fiziki şəxslərin təsərrüfat fəaliyyəti dayandırılmalı və ya məhdudlaşdırılmalıdır.</p>
<p><i>Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (aprel 1998, No470-İQ, Bakı)</i></p>	<p>Bu qanun tarixi və mədəniyyət abidələrinin qorunması, araşdırılması və istifadəsi ilə əlaqədar məsələləri tənzimləyir.</p> <p>Maddə 13. İnşaat və digər təsərrüfat işləri görülərkən aşkar edilən abidələrin qorunması</p> <p>Maddə 14. Yeni inşaat sahələrində arxeoloji tədqiqatlar</p>
<p><i>Yer təkisi sahəsinə faydalı qazıntıların çıxarılması ilə əlaqədar olmayan yeraltı qurğuların tikmək və istismar etmək məqsədilə “Dağ-mədən ayırması” statusunun verilməsi Qaydaları</i> No. 1; 9 yanvar, 1999-cu il</p>	<p>Bu Qaydalar Azərbaycan Respublikası ərazisində faydalı qazıntıları çıxarmaq, faydalı qazıntıların çıxarılması ilə əlaqədar olmayan yeraltı qurğuların tikmək və istismar etmək hüquqi verən xüsusi razılığa (lisensiyaya) və ya icazə müvafiq olaraq yer təkisi sahəsinə “dağ-mədən ayırması” statusunun verilməsini müəyyən edir.</p>
<p><i>Faydalı qazıntılar çıxaran müəssisələrin, dağ-mədən qazmalarının, buruq quyularının və faydalı qazıntıların çıxarılması ilə əlaqədar olmayan yeraltı qurğuların ləğv və konservasiya edilməsi qaydaları</i></p>	<p>Bu Qaydalar Azərbaycan Respublikası ərazisində Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində mülkiyyət formasından asılı olmayaraq faydalı qazıntıların kəşfiyyatı, çıxarılması və faydalı qazıntıların çıxarılması ilə əlaqədar olmayan yeraltı qurğuların tikilməsi və istismarı ilə məşğul olan bütün yer təkisi istifadəçiləri üçün məcburidir.</p>

İstinad edilən mənbələr	Təsvir
No. 2; 9 yanvar 1999-cu il	
1 fevral 1999-cu il tarixli, 618-IG nömrəli Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi.	Qanun müvafiq hüquq normaları ilə əmək münasibətlərində işçilərin və işəgötürənlərin əmək, sosial, iqtisadi hüquqlarını və bu hüquqlarla bağlı müvafiq təminatların minimum səviyyəsini müəyyən edir;
28 avqust 2018-ci il tarixində yeni Məşğulluq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	<p>Qanunda əsas yenilikləri bir neçə qrupda təsnifləşdirmək mümkündür:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ƏƏSMN-nin mərkəzi elektron informasiya sistemində məşğulluq alt sisteminin yaradılması; • İş axtaranların və işsizlərin məşğulluq alt sisteminə qeydiyyatı və onlara elektron xidmətlər göstərilməsi; • Sığortalıların əmək haqqı maliyyələşdirmə proqramı (subsidiyalı iş); • Məşğulluq fəaliyyətində vasitəçilik edən hüquqi şəxslərin reyestrə qeydiyyatı; • Elektron vakansiya bankının yaradılması və bununla əlaqədar işəgötürənin öhdəlikləri; • Sosial müdafiəyə ehtiyacı olan şəxslərin məşğulluğu üçün kvota və sosial iş yerlərinin müəyyənləşdirilməsi Məşğul olanların reyestrinin yaradılması; • Kvotadan kənar sosial müəsisələr və iş yerləri üçün standartların hazırlanması • Əmək birjalarının və əmək yarmarkalarının təşkili və fəaliyyəti qaydaları; • Qeyri-rəsmi məşğulluğa nəzarət üçün vahid məlumat mənbələrinin yaradılması; və • Özünüməşğulluğa dövlət dəstəyi
Yaşayış haqqı haqqında 5 oktyabr 2004-cü il tarixli 768-IQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu (12 may 2006-cı il tarixli 109-IIIQD nömrəli və 6 mart 2007-ci il tarixli 260- IIIQD nömrəli Qanunlarla edilən dəyişikliklərlə)	Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında yaşayış minimumunun müəyyənləşdirilməsinin, ona dövlət təminatının, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına uyğun olaraq yaşayış minimumunun yüksəldilməsinin prinsiplərini və qaydalarını müəyyən edir.
15 dekabr 1992-ci il tarixli, 405 sayılı sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında qanun	Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın prinsiplərini, sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin hüquqlarını və vəzifələrini, onun dövlət tərəfindən müdafiə və təqdir olunmasının forma və üsullarını, sahibkarların dövlət orqanları və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının yaratdığı qurumlar (bundan sonra - qurumlar) ilə qarşılıqlı münasibətlərini müəyyənləşdirir
“Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (18 Fevral 1997 № 250-IQ)	Bu Qanun sosial sığorta sahəsindəki münasibətləri tənzimləyir, Azərbaycan Respublikasında sosial sığortanın hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyən edir.
16 Fevral 2011 – “Azərbaycan Respublikasının Əmək və Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Xidməti haqqında Nizamnamə”.	Bu Əsasnamə ƏƏSMN yanında Dövlət Məşğulluq Xidmətlərinin ölkədə dövlət məşğulluq xidmətlərinin göstərilməsinin təşkilində rolunu və vəzifələrini müəyyənləşdirir
Azərbaycan Respublikasının “İşsizlikdən Sığorta Qanunu” (30 iyun 2017-ci il tarixində təsdiq edilmişdir)	Bu Qanunun məqsədi Azərbaycan Respublikasının əmək bazarında riskin ötürülməsinə əsaslanan münasibətlərin və yeni maliyyələşmə mexanizmlərinin yaradılması, sığortaolunanların itirilmiş əməkhaqlarının kompensasiya olunması və işsizliyin yaranması hallarının qarşısının alınması üçün qabaqalayıcı tədbirlərin görülməsi yolu ilə əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə təminat verilməsidir

İstinad edilən mənbələr	Təsvir
21 oktyabr 2005-ci il tarixli 1039 – IIQ sayılı <i>Ünvanlı Dövlət Sosial Yardım Qanunu</i> (ilə 2008, 2015, 2018, 2019-cu illərdə edilmiş düzəlişlər)	Bu Qanun ünvanlı dövlət sosial yardımının göstərilməsinin məqsəd və prinsiplərini, təyin olunmasının hüquqi əsaslarını və bu sahədə yaranan digər münasibətləri tənzimləyir. Sosial yardımın məqsədi aztəminatlı ailələrin sosial müdafiəsinin təmin edilməsindən ibarətdir. Ehtiyac meyarı - əhalinin əsas sosial-demosafik qrupları üzrə yaşayış minimumundan asılı olaraq ünvanlı dövlət sosial yardımının təyin edilməsi məqsədilə dövlət büdcəsi ilə birgə hər il üçün təsdiq olunan hədd müəyyən edilir.
“Əlilliyin qarşısının alınması, əlillərin reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında” qanun (Avqust 1995)	“Əlilliyi” "fiziki və ya zehni çatışmazlıqların səbəb olduğu anadangəlmə və ya zədə / xəstəlik səbəbiylə sosial yardıma və müdafiəyə ehtiyacı olan, məhdud funksiyaları olan bir şəxs" olaraq təyin edir.
“Sosial xidmət haqqında” 30 dekabr 2011-ci il tarixli, 275-IVQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu	Azərbaycan Respublikasında çətin həyat şəraitində yaşayan şəxslərə sosial xidmət göstərilməsi sahəsində dövlət siyasətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyən edir və bu sahədə yaranan münasibətləri tənzimləyir.
“Sosial müavinətlər haqqında” 7 fevral 2006-cı il tarixli, 55-IIIQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Sosial müavinətlər haqqında qanunda dəyişiklik edilməsi barədə 30 sentyabr 2013-cü il tarixli, 720-IVQD nömrəli Qanun)	Azərbaycan Respublikasında sosial faydalar qurur və bu sahədə yaranan digər münasibətləri tənzimləyir. Bu Qanunun məqsədləri üçün aşağıdakı əsas təriflərdən istifadə olunur: <ul style="list-style-type: none"> • Sosial müavinətlər (bundan sonra müavinətlər) - qanunla müəyyən edilmiş qaydada müəyyən kateqoriyalı şəxslərə aylıq və ya birdəfəlik pul şəklində sosial yardımın göstərilməsi; • Əmək qabiliyyəti olmayan şəxslər kimlərə deyilir — əlillər, sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqlar, 62 yaşına çatmış qadınlar, 67 yaşına çatmış kişilər, 3 və daha çox uşaq doğub 8 yaşınadək tərbiyə etmiş, yaxud sağlamlıq imkanları məhdud övladını 8 yaşınadək tərbiyə etmiş 57 yaşına çatmış qadınlar, ana vəfat etdiyinə, yaxud analıq hüququndan məhrum edildiyinə görə 3 və daha çox uşaq və ya sağlamlıq imkanları məhdud övladını növbəti nikah bağlamadan təkbaşına 8 yaşınadək böyüdən 62 yaşına çatmış kişilər, vəfat etmiş şəxsin 18 yaşına çatmamış, (əyani təhsil alanlar təhsili bitirənədək, lakin 23 yaşdan çox olmamaqla), yaxud 18 yaşına çatanadək sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən olunmuş 18 yaşından yuxarı əlil uşaqları
Torpaq Məcəlləsi 25 iyun 1999-cu il No: № 695-iQ	Torpaqlar dövlət ehtiyacları üçün əhalidən geri alınarsa kompensasiya ilkin olaraq normativ qiymətlər cədvəli (No 158, 1998) ilə hesablanaraq təklif edilir. Əgər, torpaq sahibi bu qiymətlə razı olmasa torpağın qiymətini bazar qiymətlərinə müvafiq qiymətləndirilməsi aparılır. Heç bir razılıq əldə olunmadığı təqdirdə torpaq alan səlahiyyətli orqan məhkəmə vasitəsilə torpaqların geri alınmasını həyata keçirə bilər. Lakin, bu çox mürəkkəb və uzun prosesdir. Torpaq sahibinin də kömək istəmək üçün məhkəmə qarşısında iddia qaldırmaq seçimi var. Torpaq Məcəlləsi, həmçinin, icazə verir ki, geri alınacaq torpaq eyni keyfiyyətdə və eyni ölçüdə torpaqla əvəz edilsin
Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin Torpaq Məcəlləsi ilə bağlı bəzi normativ – hüquqi aktlar haqqında 42 sayılı qərarı (15 mart 2000-ci il)	Bu qərar dövlət və bələdiyyə istifadəsi üçün torpaqların alınması üçün qaydaları müəyyən edir.
Fiziki şəxslərin mülkiyyətində olan binaların inventar dəyərinin hesablanması Qaydasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin Qərarı 28 iyun 1999-cu il)	Bu qərar təsirə məruz qalmış tikililər və daşınmaz əmlakın alınması və kompensasiyaların müəyyən edilməsi prosedurlarını təyin edir. Bu alınacaq torpaq və əmlakın qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilən 58 sayılı qərara istinad edir. Bu qiymətləndirilmələr Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində müxtəlif tipli tikililərin standart vahid qiymətləri əsasında edilir.

İstinad edilən mənbələr	Təsvir
<i>Mülkü məcəllə</i> <i>Dekabr 1998</i>	Bu sənədə istinadən daşınmaz əmlakla əlaqədar hüquqlar Dövlət tərəfindən qeydiyyatla alınmalıdır və müvafiq məhkəmələrin qərarlarının təsdiqlədiyi kimi torpaq sahiblərindən dövlət və bələdiyyə ehtiyacları üçün geri alınabilir.
<i>Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsi</i> <i>26 dekabr 1997-ci il</i> <i>N. 418- IQ</i>	Su hövzələrinin istifadəsini tənzimləyir, mülkiyyət hüquqlarını təyin edir, inventarlaşma və monitorinq məsələlərini əhatə edir. Dövlət, bələdiyyələr və fərdi şəxslər vacibliyindən asılı olaraq su hövzələrinə sahibləne bilərlər. Məcəllə Su obyektlərini aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə edilməsini tənzimləyir: içməli su və məişət təchizatı, müalicə, kurort və sağlamlaşdırma, istirahət və idman, sənaye, tikinti və energetika, kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, hidroenergetika, nəqliyyat, balıqçılıq, ovçuluq, tullantı suların axıdılması, yanğından mühafizə və digər məqsədlər üçün.
<i>Azərbaycan Respublikasının Meşə Məcəlləsi</i> <i>30 dekabr 1997-ci il, N. 424-iQ</i>	Azərbaycan Respublikası meşə qanunvericiliyinin məqsəd və vəzifələri meşələrin əhəmiyyətini nəzərə almaqla onları elmi əsaslarla idarə etmək, meşə ekosisteminin bioloji müxtəlifliyini saxlamaq, meşələrin ehtiyat potensialını yüksəltmək prinsipləri əsasında onlardan səmərəli istifadəyə, meşələrin mühafizəsini, qorunmasını və bərpasını təmin etməyə yönəldilmişdir. Meşə münasibətlərinin obyektləri Azərbaycan Respublikasının meşə fondu, meşə fondunun sahələri, ağac-kol bitkiləri və onlardan istifadə hüquqlarıdır. Azərbaycan Respublikasının ərazisindəki bütün meşələr, habelə meşə bitkiləri ilə örtülü olmayan meşə fondunun torpaqları (meşə və qeyri-meşə torpaqları) Azərbaycan Respublikasının meşə fondunu təşkil edir. Meşə Fondu Dövlətin Əmlakıdır və Dövlət Əmlak komitəsinə tabedir. Meşələr və meşə fondu özəlləşdirilə bilməz. Meşə münasibətlərinin obyektləri Azərbaycan Respublikasının meşə fondu, meşə fondunun sahələri, ağac-kol bitkiləri və onlardan istifadə hüquqlarıdır.
<i>Azərbaycan Respublikasının meşə fonduna daxil olmayan ağac və kollardan istifadə, onların mühafizəsi və qorunması üzrə qaydalar (No 173; 19 sentyabr 2005-ci il).</i>	Bu sənədə meşə fonduna daxil olmayan ağac və kollardan istifadənin təsviri və onların mühafizə etmə yolları, eləcə də, qadağalar və kəsilmə və ya yenidən əkilmə hallarında idarə olunma prosesi daxildir.
<i>Torpaq icarəsi haqqında Qanun №: 587-IQ.</i> <i>Qəbul edilmişdir: 11 Dekabr 1998-ci il</i>	Bu qanun dövlət, bələdiyyə və şəxsi mülkiyyətdə olan torpaqların icarə və icarə münasibətlərinin hüquqi əsasını müəyyən edir.
<i>Azərbaycanda ƏMTQ Prosesi haqqında Əsasnamə (BMTIP), 1996</i>	Azərbaycanda Ətraf Mühitin Qiymətləndirilməsini tələb edən layihə növlərini müəyyən edən Ətraf Mühitin Qiymətləndirilməsi üzrə Qaydalar, ƏMQ sənədinin məzmunu, ərizəçi və səlahiyyətli dövlət qurumlarının rolu və cavabdehlikləri, ictimaiyyətin iştirakı və şikayət etmə prosesi üçün prosedurlar açıqlanır..
<i>Azərbaycan Avtomobil Yolları Haqqında qanun: Bölmə 39: Ətraf Mühitin Mühafizəsi, 10 mart, 2000.</i>	Avtomobil yollarının tikintisi və yenidənqurulması zamanı Ekologiya Komitəsinin rəsmi təsdiqi tələb olunur, yolların memarlıq-estetik tərtibi texnologiyası tətbiq olunmalı və istifadə edilən kimyəvi maddələr ətraf mühit baxımından sağlam olmalıdır. Nazirliyin ətraf mühit üçün cavabdeh olan idarəsi tikinti üzrə təklif edilən ətraf mühit, səhiyyə və təhlükəsizlik normalarını təsdiq etməlidir.
<i>Avtomobil Yollarının Tikintisi, İdarəedilməsi və Layihələndirilməsi üçün təlimatlar, 7 fevral, 2000</i>	Yolların layihələndirilməsi, tikintisi və istismarında ətraf mühit məsələlərini müəyyən edir
I hissə: Avtomobil Yollarının Planlaşdırılması	Müvafiq mühafizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə ekoloji, geoloji, hidrogeoloji və digər ekoloji şəraitə olan təsirlərin azaldılmasını tələb edir.

Istinad edilən mənbələr	Təsvir
II hissə: Avtomobil Yollarının tikintisi və yenidənqurulması	Sabit ekoloji və geoloji vəziyyətin, həmçinin təbii balansın saxlanılmasına imkan yaradacaq müvafiq mühafizə tədbirlərinin nəzərə alınmasını tələb edir.
III hissə: Ətraf Mühitin mühafizəsi	Ətraf mühitin mühafizəsinə olan tələbatlarla bağlı ümumi xülasəni verir.
<i>Sərəncam. 514-1Q-98: Sənaye və məişət tullantıları üzrə qaydalar</i>	Bu qanuna avtomobil yollarının layihələndirilməsi, tikintisi və yenidənqurulması zamanı müəssisələr tərəfindən müəyyən edilmiş standart və normaların icrası və ətraf mühitin mühafizəsinin təmin edilməsinə olan tələblər daxildir.
<i>SNIP III-4-80: Tikinti üzrə Təhlükəsizlik Normaları</i>	Tikintidə işləyən fəhlələrin sağlamlığı və təhlükəsizliyi ilə bağlı müfəssəl qaydalar. 2-ci və 5-ci bölmələrdə tikinti, tikinti meydançaları və materialların daşınması ilə bağlı təşkilati prosedurlar verilir. 9-cu əlavədə iş zonalarında havada olan zərərli maddələrinin qatılıqlarının son həddi üzrə standartlar öz əksini tapmışdır; 11-ci əlavədə fəhlələrin sanitariya və səhiyyə məsələləri, xüsusi təhlükəli işlərlə bağlı məlumatlandırılması və onlara bu sahədə təlim keçilməsinin zəruriliyi müəyyən edilir.
<i>SNIP 2.05.02-85 Avtomobil yolları üçün tikinti məcəllələri və qaydaları Fəsil 3: Ətraf Mühitin Mühafizəsi</i>	Burada yol layihəsinin hazırlanması zamanı ətraf mühitə mənfəətərsizlərin azaldılmasına olan ümumi ehtiyaclar göstərilir, bitki qatının çıxarılıb kənarlaşdırılması və yenidən istifadəsi (3.4 sayılı); yol və əhalinin məskunlaşdığı ərazi arasında qoruyucu vasitənin quraşdırılmasına olan ehtiyac və müvafiq sanitariya normalarına uyğunluğun təmin edilməsi üçün səs-küyün azaldılması tədbirləri (3.9 sayılı); artıq materialların atılması (3.12 sayılı) üzrə təlimatlar verilir (no. 3.12);
<i>Avtomobil yollarının tikintisi, bərpası və istismarı üçün təhlükəsizlik qaydaları, 1978</i>	Yol tikintisi avadanlıqları, onların istifadəsi və asfalt zavodlarının istismarı, karxanalarda işlərin görülməsi, yükləmə və boşaltma işləri, zərərli maddələrin istifadəsinə olan texniki təhlükəsizlik tələbləri üçün müfəssəl təhlükəsizlik qaydalarının tərtibi.
<i>Sanitariya və Epidemiologiya Təhlükəsizliyi üzrə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1993 Bölmə III: Sanitariya və Epidemiologiya Təhlükəsizliyinin Təmin edilməsi sahəsində Dövlət Orqanları, Qurumlar və Şirkətlərin cavabdehlikləri</i>	İş yerləri və iş düşərgələrində (və bir çoxlarında) müvafiq sanitariya-gigiyena və tikinti qayda və normalarına (xüsusi bəndlər 14, 15 və 16).müvafiq olaraq sağlam və təhlükəsiz şəraitin təmin edilməsi üçün tələblərlə bağlı ümumi müddəalar
<i>BCH 8-89 Avtomobil Yollarının Tikintisi, Bərpası və İstismarı sahəsində ətraf mühitin mühafizəsi üzrə qaydalar</i>	Yolun tikintisi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi üzrə tədbirlər, o cümlədən torpaqdan istifadə, yerüstü və yeraltı su mənbələrinin mühafizəsi, flora və faunanın mühafizəsi, istifadəsi, yol tikintisi avadanlıqları və materiallarının hazırlanması və saxlanması, tikinti avadanlıqlarına xidmət göstərilməsi, müvəqqəti qurğular, müvəqqəti yollar, yanğın mühafizəsi, karxanalar və materialların daşınması, tozun qarşısının alınması, torpağın çirklənmədən qorunması və torpaq aşınmasının qarşısının alınması ilə bağlı müfəssəl şərhlər. Bu sənədə əlavələrdə zərərli maddələrin son qatılıq həddləri, səs-küyə nəzarət tədbirləri, tikinti avadanlıqlarından tökülən benzin və yanacaq sayəsində torpağın çirklənməsi və yerüstü suların keyfiyyəti üzrə standartlar göstərilir.
<i>SN Sanitariya Normaları 2.2.4/2.1.8.562-96; 1997</i>	Yaşayış məntəqələri, kommertiya və sənaye bölgələri, qospital və məktəblər (gecə/gündüz standartları) üçün ətraf mühitdə səs-küyə dair keyfiyyət standartları;

Azərbaycan Konstitusiyasının 151-ci maddəsində (Beynəlxalq aktların hüquqi dəyəri) qeyd edilir ki, ziddiyyət yarandıqda neynəlxalq konvensiyalar üzrə razılaşmalar dövlət qanunlarını əvəz edə bilər. Bu prinsip Ətraf mühitin Mühafizəsi üzrə Qanunun 14-cü fəsilində maddə 81 və 82-də (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Məsələləri üzrə Beynəlxalq Əməkdaşlıq) qeyd olunur. Belə ki, Azərbaycan aşağıdakı cədvəldə göstəriləyi kimi 1 çox beynəlxalq saziş və konvensiyaları imzalamışdır.

Cədvəl 3: Beynəlxalq razılaşma və konvensiyalar

*Beynəlxalq konvensiyalar	təsdiq olunan il
YUNESKO ümumdünya mədəni və təbii irsin mühafizəsi üzrə Konvensiya	1994
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının iqlim dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası	1995
Ozon qatının mühafizəsi üzrə BM Konvensiyası (Vyana Konvensiyası)	1996
İstixana Qazları üzrə Kyoto Protokolu.	1997
Hidrometeorologiya sahəsində MDB ölkələrinin qarşılıqlı əməkdaşlığı üzrə razılaşma	1998
Kökü kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan vətəni fauna və yabani flora növləri ilə beynəlxalq ticarəti üzrə Konvensiya və Nərə Balıqlarının mühafizəsi üzrə Razılaşma (CITES)	1998
Səhralaşmaya qarşı mübarizə Birləşmiş Millətlər konvensiyası	1998
Ətraf mühit ilə bağlı məsələlərdə məlumatın əldə edilməsi, ictimaiyyətin qərar qəbul edilməsində iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında Orxus Konvensiyası	1998
Sərhədlərarası kontekstdə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinə dair Konvensiya (BM) (Espoo Konvensiyası)	1999
Avropanın vətəni təbiəti, yabani florası və təbii məskunlaşma ərazilərinin qorunması Konvensiyası (Bern Konvensiyası)	1999
Ətraf mühit ilə bağlı məsələlərdə məlumatın əldə edilməsi, ictimaiyyətin qərar qəbul edilməsində iştirakı və ədalət məhkəməsinin açıq keçirilməsi haqqında Orxus Konvensiyası	1999
YUNESKO-nun beynəlxalq əhəmiyyətli, xüsusən suda üzən və məskunlaşan su-bataqlıq quşları barədə Ramsar konvensiyası	2001
Sərhədlərarası suların və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi barədə Helsinki Konvensiyası	2000
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Bioloji müxtəliflik barədə Konvensiyası	2000
Bitkilərin mühafizəsinə dair Konvensiya	2000
Iqlim üzrə BM Çərçivə Konvensiyası haqqında protokol (Kyoto protokolu)	2000
Ozon qatını dağıdan maddələr üzrə Montreal protokolu	2000
Təhlükəli maddələrin beynəlxalq marşrutlarda daşınmasına dair Avropa Sazişi	2000
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təhlükəli tullantıların sərhədlərarası daşınmasına və kənarlaşdırılmasına nəzarət haqqında Bazel Konvensiyası	2001
Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Birliyi Böyük məsafələrdə havanın transsərhəd çirkləndirilməsi haqqında Konvensiyası	2002

Mənbə: Scott Wilson Ltd, D112140ƏMQƏMİP

Azərbaycan Respublikası 2001-ci il 18 iyul tarixində suda üzən və məskunlaşan su-bataqlıq quşları barədə Ramsar şəhərində (İran) baş tutan və sonradan Ramsar konvensiyası adlanan konvensiyayı imzalamışdır. Ramsar konvensiyası təbii sərvətlərin mühafizəsi və məqsədyönlü istifadəsi üçün bağlanan ilk beynəlxalq sazişdir və diqqəti xüsusilə quşların məskunlaşdığı bataqlıqların mühafizəsi və onlardan səmərəli istifadə üzərində cəmləşdirir. Çünki ənənəvi olaraq onlar xam yer hesab edilmiş və dəyişməz olaraq, xüsusilə də kənd təsərrüfatı üçün alternativ istifadə imkanları açmışdır. Ramsar Konvensiyası ilə biomüxtəlifliyin qorunması və sabit artımında bataqlıqların əhəmiyyəti artmışdır. Azərbaycanda bataqlıqlar daşqınlara nəzarət tədbirləri, suyun tənzimlənməsi, suyun təmizlənməsi, balıqların artımı və s. kimi ərazinin biofiziki sağlamlığını təmin edərək əsas həyati funksiyaları icra edir. Ramsar Konvensiyasının üzvləri: (i) Beynəlxalq Əhəmiyyətli Bataqlıqlar Siyahısına ən azı bir bataqlığın daxil edilməsi; (ii) bataqlıqların məqsədyönlü istifadəsinə təşviq etmək; (iii) bataqlıqlarda qoruqların qurulması, informasiya mübadiləsi və hər kəs tərəfindən istifadə olunan bataqlıq növlərinin mübadiləsində əməkdaşlıq etməkdə öz üzərlərinə öhdəlik götürürlər.

Ətraf mühitin mühafizəsi və yolun bərpası ilə əlaqədar digər qanun və qaydalar:

- *Azərbaycan Avtomobil Yolları Haqqında qanun (10 mart 2000-ci il) Bölmə 39: Ətraf Mühitin Mühafizəsi:* Qanuna müvafiq olaraq avtomobil yollarının tikintisi və yenidənqurulması zamanı Ekologiya Komitəsinin rəsmi təsdiqi tələb olunur, yolların memarlıq-estetik tərtibi texnologiyası tətbiq olunmalı və istifadə edilən kimyəvi maddələr ətraf mühit baxımından təhlükəsiz olmalıdırlar. Nazirliyin ətraf mühit üçün cavabdeh olan idarəsi tikinti üzrə təklif edilən ətraf mühit, səhiyyə və təhlükəsizlik normalarını təsdiq etməlidir.
- *SNIP 2.05.02-85 Avtomobil yolları üçün tikinti məcəllələri və qaydaları Fəsil 3: Ətraf Mühitin Mühafizəsi:* Bu qaydalara uyğun layihəsinin hazırlanması zamanı ətraf mühitə mənfi təsirlərin azaldılmasına olan ümumi ehtiyaclar göstərilir, bitki qatının çıxarılıb kənarlaşdırılması və yenidən istifadəsi (3.4 sayılı); yol və əhalinin məskunlaşdığı ərazi arasında qoruyucu vasitənin quraşdırılmasına olan ehtiyac və müvafiq sanitariya normalarına uyğunluğun təmin edilməsi üçün səs-küyün azaldılması tədbirləri (3.9 sayılı); artıq materialların atılması (3.12 sayılı) üzrə təlimatlar verilir
- *Sanitariya və Epidemiologiya Təhlükəsizliyi üzrə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1993 Bölmə III:* Bu qanun iş yerləri və iş düşərgələrində (və bir çoxlarında) müvafiq sanitariya-gigiyena və tikinti qayda və normalarına (xüsusi bəndlər 14, 15 və 16) müvafiq olaraq sağlam və təhlükəsiz şəraitin təmin edilməsi üçün tələblərlə bağlı ümumi müddəaları müəyyən edir.
- *Avtomobil yollarının tikintisi, bərpası və istismarı üçün təhlükəsizlik qaydaları, 1978:* Yol tikintisi avadanlıqları, onların istifadəsi və asfalt zavodlarının istismarı, karxanalarda işlərin görülməsi, yükləmə və boşaltma işləri, zəhərli maddələrin istifadəsinə olan texniki təhlükəsizlik tələbləri üçün müfəssəl təhlükəsizlik qaydalarının tərtibi..
- *SNIP III-4-80: Tikinti üzrə Təhlükəsizlik Normaları:* Tikintidə işləyən fəhlələrin sağlamlığı və təhlükəsizliyi ilə bağlı müfəssəl qaydalar. 2-ci və 5-ci bölmələrdə tikinti, tikinti meydançaları və materialların daşınması ilə bağlı təşkilati prosedurlar verilir. 9-cu əlavədə iş zonalarında havada olan zərərli maddələrin qatılıqlarının son həddi üzrə standartlar öz əksini tapmışdır; 11-ci əlavədə fəhlələrin sanitariya və səhiyyə məsələləri, xüsusi təhlükəli işlərlə bağlı məlumatlandırılması və onlara bu sahədə təlim keçirilməsinin zəruriliyi müəyyən edilir.
- *Avtomobil Yollarının Tikintisi, İdarəedilməsi və Layihələndirilməsi üçün təlimatlar, 7 fevral 2000-ci il I hissə: Avtomobil Yollarının Planlaşdırılması:*
- *Yolun layihələndirmə, tikinti və istismar mərhələlərində ekoloji məsələləri həll edir. II hissə: Avtomobil Yollarının tikintisi və yenidənqurulması: Sabit ekoloji və geoloji vəziyyətin, həmçinin təbii balansın saxlanılmasına imkan yaradacaq müvafiq mühafizə tədbirlərinin nəzərə alınmasını tələb edir. III hissə: Ətraf Mühitin mühafizəsi: Təbii balansın, o cümlədən stabil ekoloji və geoloji şəraitin yaradılması üçün imkan yaradan müvafiq mühafizə tədbirlərinin nəzərə alınmasını tələb edir. Ətraf mühitin mühafizəsinə olan tələbatlarla bağlı ümumi xülasəni verir..*
- *BCH 8-89 Avtomobil Yollarının Tikintisi, Bərpası və İstismarı sahəsində ətraf mühitin mühafizəsi üzrə qaydalar:* Yolun tikintisi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi üzrə tədbirlər, o cümlədən torpaqdan istifadə, yerüstü və yeraltı su mənbələrinin mühafizəsi, flora və faunanın mühafizəsi, istifadəsi, yol tikintisi avadanlıqları və materiallarının hazırlanması və saxlanması, tikinti avadanlıqlarına xidmət göstərilməsi, müvəqqəti qurğular, müvəqqəti yollar, yağın mühafizəsi, karxanalar və materialların daşınması, tozun qarşısının alınması, torpağın çirkənmədən qorunması və torpaq aşınmasının qarşısının alınması ilə bağlı müfəssəl şərhlər. Bu sənədə əlavələrdə zərərli maddələrin son qatılıq həddləri, səs-küyə nəzarət tədbirləri, tikinti avadanlıqlarından tökülən benzin və yanacaq sayəsində torpağın çirkənməsi və yerüstü suların keyfiyyəti üzrə standartlar göstərilir.
- *SN Sanitariya Normaları 2.2.4/2.1.8.562-96; 1997:* Yaşayış məntəqələri, kommersiya və sənaye bölgələri, qospital və məktəblər (gecə/gündüz standartları) üçün ətraf mühitdə səs-küyə dair keyfiyyət standartları;
- *Sərəncam. 514-1Q-98: Sənaye və məişət tullantıları üzrə qaydalar:* Bu qanuna avtomobil yollarının layihələndirilməsi, tikintisi və yenidənqurulması zamanı müəsisələr tərəfindən müəyyən edilmiş standart və normaların icrası və ətraf mühitin mühafizəsinin təmin edilməsinə olan tələblər daxildir

2.3 Tətbiq olunan Dünya Bankının Ətraf Mühit və Sosial Standartları (ƏMSS)

ƏMSS, RYİL alt Komponent 1.1 ilə əlaqəli ətraf mühit və sosial risklər və təsirlər ilə məşğul olmaq üçün hazırlanıb və müvafiq ƏMSS-lərlə bağlı məsələləri aşağıdakı kimi həll edir:

- **ƏMSS 1 Ətraf Mühit və Sosial Risklərin və Təsirlərin Qiymətləndirilməsi və İdarə Edilməsi**
 - Azərbaycanda mövcud Ətraf Mühit və Sosial Qiymətləndirmə siyasətinə, qanun və inzibati şərtlərə ümumi baxış.
 - Coğrafiya, iqlim (iqlim dəyişikliyindən asılı olaraq yağıntı miqdarında dəyişiklik), biomüxtəliflik, landşaft, ətraf mühitin həssaslığı, sosial-iqtisadi göstəricilər və s. daxil olmaqla Layihə ərazisinin əsas ətraf mühit və sosial şəraitinin qiymətləndirilməsi;
 - Layihə fəaliyyətinin əks təsirinə məruz qalan, və ya layihədən ədalətli şəkildə faydalanmaq üçün maneələrlə qarşılaşan həssas və imkansız qrupların müəyyənləşdirilməsi və həssas əhali üçün bu cür maneələrin azaldılması və ya aradan qaldırılması üçün layihə təklifləri;
 - Potensial ekoloji və sosial risklərin və təsirlərin müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi və layihənin bütün mərhələlərində (müəyyən etmək və seçimdən başlayaraq layihələndirmə və icra boyunca, monitoring və nəticələrin qiymətləndirilməsinə qədər) müəyyən edilən təsirlərin azaldılması məqsədilə həyata keçiriləcək ümumi tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün ƏMSİP təlimatları. Nəticələrə daxildir:
 - ekoloji və sosial risklərin və təsirlərin müəyyənləşdirilməsinə dair təlimatlar;
 - təsirlərin yumşaldılması tədbirlərinin və monitoring fəaliyyətlərinin hazırlanması ;
 - ƏMSİP-lərin tətbiqi üçün vəzifə və öhdəliklərin müəyyənləşdirilməsi;
 - əməyin idarə edilməsinə dair tələblərinin təfərrüatı;
 - maraqlı tərəflərin iştirakı;
 - alternativlərin xərcləri və faydalarının qiymətləndirilməsi; və
 - ƏMSİP-lərin tətbiqi üçün təxmin edilən xərclərin daxil edilməsi
 - ƏMSİP-nin icrası üçün büdcələrinin hazırlanmasına dair rəhbərlik;
 - Maliyyə məsuliyyətlərinin açıq şəkildə açıqlanması.
 - Təklif olunan təsir azaltma tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün xərclərin müəyyənləşdirilməsi və xülasəsi; və
 - Planlaşdırma, icra, monitoring və qiymətləndirmə daxil olmaqla bütün Layihə mərhələləri üçün ətraflı hesablanan büdcə və gözlənilməz vəziyyətlərin hazırlanmasına dair rəhbərlik..
- **ƏMSS 2 Əmək və İş Şəraiti**
 - Birbaşa işçilər və müqaviləli işçilər barədə lazımi mülahizələri nəzərə almaqla, ƏMŞÇ aşağıdakıları əhatə edəcəkdir:
 - ətraflı şəkildə hazırlanan Əməyin İdarəetmə Prosedurları (ƏİP) (ƏMSİP-nin bir hissəsi olmaq üçün) ;
 - Tikinti işlərinə başlamazdan əvvəl istər Sifarişçi, istərsə də Podratçı tərəfindən hazırlanmalı olan xüsusi sənədlər (ƏMSS yoxlama vərəqələri, davranış qaydaları; təhlükəsizlik üzrə təlimlər və s.) daxil olmaqla Ətraf Mühitin Sağlamlığı və Təhlükəsizliyinə dair təlimatlar;
 - DB ƏMST təlimatlarına və ƏMSİÇS əsaslanan sosial və ətraf mühitə təsirin azaldılması tədbirlərinin Layihə tərəfindən maliyyələşdirilən podrat müqavilələrinə daxil edilməsinə dair təlimatlar. Bütün podrat müqavilələrinə Gender əsaslı Zorakılıq / Cinsi İstismar və Təhqir qarşısının alınmasına dair tədbirləri əhatə edən davranış qaydaları daxil ediləcək; və
 - Xüsusi olaraq birbaşa və müqaviləli işçilər üçün yerli əsaslı şikayətlərin baxılması mexanizmi (ŞBM) (MTCOP sənədi ŞBM daha ətraflı təsvir edir)
- **ƏMSS 3 Resursların Səmərəliliyi və Çirklənmənin Qarşısının Alınması və İdarə Edilməsi.**
 - ƏMSİÇS sənədi resursların səmərəliliyi, çirklənmənin qarşısının alınması və idarə olunması, risklərin və təsirlərin qiymətləndirilməsi (təklif olunan təsir azaltma tədbirləri ilə) barədə müzakirələri əhatə edəcək; və xüsusi ƏMSİP-nin tərkibinə daxil ediləcək.
- **ƏMSS 4 İcma Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi.**
 - ƏMSİÇS tikinti və təmir işləri zamanı ətraf icmaların sağlamlığı və təhlükəsizliyinə gözlənilən mənfi təsirləri əhatə edəcəkdir.
 - ƏMSİÇS, layihə fəaliyyətləri nəticəsində işçi qüvvəsinin axını, gender əsaslı zorakılıq / cinsi istismar və təhqir, cinsi təcavüz ilə əlaqəli potensial risklər və təsirlər barədə və təhlükəsizlik qüvvələrinin istifadəsi ilə əlaqədar ətraflı məlumat verəcəkdir

- **ƏMSS 5 Torpaqların alınması, torpaqdan istifadəyə dair məhdudiyətlər və məcburi köçürülmə.**
 - RYİ Layihəsi nəzdicəsində torpaqalma, torpaqdan istifadə məhdudiyətləri və məcburi köçürülmə olmasa belə Layihənin Qiymətləndirilməsindən əvvəl, ƏMSS5 əsasən, hər hansı təsir ehtimalı olması ilə əlaqədar təsirlərin idarə olunması üçün KSÇS sənədi hazırlanacaq.
 - Layihənin Qiymətləndirilməsi ilə təsdiqlənəcək və içtimayətə açıqlanacaq KSÇS sənədi, Layihənin gedisində köçürülmə təsirləri meydana gələcəyi təqdirdə yerinə yetiriləcək prosedurları, o cümlədən əraziyə məxsus Köçürülmə Fəaliyyət Planlarının hazırlanması və həyata keçirilməsinə dair müddəti müəyyənləşdirəcək.
- **ƏMSS 6 Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Canlı Təbii Sərvətlərin Davamlı İdarə Edilməsi.**
 - Layihənin yaxınlığında mühafizə olunan ərazilər, ekoloji cəhətdən yüksək dəyəri olan yerlər və təbii su hövzələri mövcud olduğu üçün, ƏMSİÇS tətbiq ediləcək bir sıra ekoloji və sosial müşahidə meyarlarını təmin edəcəkdir. Bu, bioloji müxtəlifliyə və təbii ehtiyatlara təsir edən risklərin qarşısının alınması və ya kiçik ölçülü olmasını təmin etmək üçün layihə fəaliyyətinin Layihə ərazisindəki biomüxtəlifliyə və canlı təbii ehtiyatlara mənfi təsir göstərməməsinə təmin edəcəkdir.
- **ƏMSS 8 Mədəni İrs.**
 - Əhəmiyyətli arxeoloji və ya mədəni irs nümunələri aşkarlanarsa, Tapıntılarla əlaqədar prosedurlar layihənin ƏMSİÇS-inə və əraziyə məxsus ƏMİP-lərin sənədlərinə daxil ediləcəkdir. Əsasən, Tapıntı proseduru, peşəkar bir mütəxəssis tərəfindən qiymətləndirmə aparılmayana və tələblərə uyğun tədbirlər görülmə qədər tapıntılara hər hansı ziyanın olmasının qarşısını alan bir müddətdir. Bir tapıntı aşkarlanarsa atılacaq addımlar aşağıdakılardan ibarətdir:
 - (i) Mühafizə tədbirlərinə dair qərar verilənə qədər tapıntı yaxınlığında bütün işləri dayandırmaq
 - (ii) Müvafiq işçiləri (birbaşa nəzarətçilər və AAYDA Təhlükəsizliyi Mütəxəssisini) xəbərdar etmək;
 - (iii) Hadisələr Hesabatında təfərrüatları qeyd etmək və tapılanların fotolarını çəkmək;
 - (iv) Kəşf edilmiş ərazini və ya sahəni ayırmaq və təhlükəsizləşdirmək;
 - (v) AAYDA Təhlükəsizlik Mütəxəssisi, və lazım olduqda hökumət arxeoloqları tərəfindən tapıntıların ilkin qiymətləndirilməsini aparmaq;
 - (vi) Müvafiq qurumlar öz araşdırmalarını məqbul bir müddətdə həyata keçirməlidir;
 - (vii) 11. Tikinti işləri yalnız məsul orqanlar tərəfindən icazə verildikdən sonra davam etdirilə bilər (şərti olaraq təxminən 2 həftə).
- **ƏMSS 10 Maraqlı tərəflərin iştirakı və məlumatların açıqlanması.**
 - Buraya Layihənin fərqli maraqlı tərəflərini müəyyənləşdirmək və alt qrupların hər birinə çatmaq üçün bir yanaşma təmin etməsinə imkan verən Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması Planı (MTCOP) fəaliyyətlərinin xülasəsi daxil edilmişdir.
 - MTCOP (ayrıca sənəd olaraq), maraqlı tərəflərlə əlaqə qurmaqda yaşanan maneələri (əyər varsa) müəyyən edir, həmçinin Sifarişçinin maraqlı tərəflərlə əlaqə qurma qabiliyyətini əks etdirir / inkişaf etdirir

2.4 Layihə Mühiti və Sosial Risklər (istinad DB ƏMSS)

RYİL, layihə müddəti ərzində Sifarişçinin (Azərbaycan Hökuməti - AAYDA) və Layihənin aşağıda verilən ƏMSS-də göstəriləyi kimi Ətraf Mühit və Sosial Standartları tam olaraq anlayır:

➤ **ƏMSS 1 Ətraf Mühit və Sosial Risklərin və Təsirlərin Qiymətləndirilməsi və İdarə Edilməsi**
ƏMSS1 Sifarişçinin (Azərbaycan Hökuməti – AAYDA) ətraf mühit və sosial nəticələrə Ətraf Mühit və Sosial Standartlara (ƏMSS) müvafiq (ƏMSS1 bənd 1) nail olmaq üçün İnvestisiya Layihəsinin Maliyyələşdirilməsi yolu ilə dəstəklədiyi bir layihənin hər bir mərhələsi ilə əlaqəli ətraf mühit və sosial riskləri və təsirləri qiymətləndirmək, idarə etmək və izləmək öhdəliklərini müəyyənləşdirir. Komponent 1.1 üçün əsas tələblər aşağıdakılardır:

- Sifarişçi, layihə müddəti ərzində layihənin ətraf mühit və sosial riskləri və təsirlərini qiymətləndirmək üçün ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə aparacaqdır. (ƏMSS 1, bənd 14, 23)

- *Borcalanın gözlənilən fəaliyyətləri: (a) Maraqlı tərəflərin iştirakı da daxil olmaqla, təklif olunan layihənin ətraf mühit və sosial qiymətləndirilməsini həyata keçirmək; (b) ƏMSS10-a uyğun olaraq maraqlı tərəflərlə əlaqə qurmaq və müvafiq məlumatları açıqlamaq; (c) Bir ƏMSÖP hazırlamaq və ƏMSÖP də daxil olmaqla müqavilədə göstərilən bütün tədbir və tədbirləri həyata keçirmək; və (d) ƏMSS-lərə qarşı layihənin ətraf mühit və sosial göstəricilərinə dair monitorinq aparmaq və hesabatlar hazırlamaq (ƏMSS1 bənd 15).*
- Ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə layihələrin ekoloji və sosial cəhətdən əsaslı və davamlı olmasını təmin edən əsas vasitədir və qərarlar verdikdə istifadə ediləcəkdir (ƏMSS1 Əlavə 1 bənd 2).
- Sifarişçi potensial risk və təsirlərə uyğun miqyasda və detallı səviyyədə ətraf mühit və sosial qiymətləndirməni həyata keçirəcəkdir (ƏMSS1 Əlavə 1 bənd 3)
- Ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə, layihənin və əlaqəli aspektlərin təsviri və xüsusiyyətləri, risklərin və təsirlərin xarakterizə edilməsi və müəyyənləşdirilməsi və təsirlərin azaldılması tədbirləri barədə məlumat vermək üçün kifayət qədər ətraflı bir səviyyədə ekoloji və sosial baza məlumatları daxil olmaqla mövcud məlumatlara əsaslanacaq. . Qiymətləndirmə layihənin potensial ekoloji və sosial risklərini və təsirlərini qiymətləndirəcək; layihə alternativlərini araşdıracaq; mənfi ətraf mühit və sosial təsirlər üçün təsir azaldılması iyerarxiya tətbiq etmək məqsədilə layihə seçimini, yerləşməsinə, planlaşdırılmasını, dizaynını və tətbiqini inkişaf etdirmək yollarını müəyyənləşdirəcək və layihənin müsbət təsirlərini artırmaq üçün imkanlar axtaracaqdır (ƏMSS1 bənd 24)
- Borcalan, ətraf mühit və sosial qiymətləndirmənin layihə ilə əlaqəli bütün məsələlərin müvafiq qaydada hesablanması təmin edəcəkdir, o cümlədən: ölkənin ətraf mühit və sosial məsələlərlə əlaqəli siyasi çərçivəsi, milli qanun və qaydaları və institusional imkanları (həyata keçirilmə daxil olmaqla); ölkə şərtləri və layihə kontekstindəki dəyişikliklər; ölkə üzrə ətraf mühit və ya sosial araşdırmalar; milli ekoloji və ya sosial fəaliyyət planları; və müvafiq beynəlxalq müqavilə və sazişlər çərçivəsində layihəyə birbaşa tətbiq olunan ölkə üzərinə düşən öhdəliklər; (b) ƏMSS-lər üzrə tətbiq olunan tələblər; və (c) Ətraf Mühit, Sağlamlıq və Təhlükəsizlik Qaydaları (ƏMSTQ) və ƏMSS -lər və digər müvafiq Nümunəvi Beynəlxalq İstehsalat Təcrübəsi (NBİT). Layihənin qiymətləndirilməsi və qiymətləndirmədə yer alan bütün təkliflər bu bəndin tələblərinə uyğun olacaqdır. (ƏMSS1 bənd 26).
- Ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə təsirlərin azaldılması iyerarxiyasını tətbiq edəcəkdir, belə ki: (a) Riskləri və təsirləri gözləmək və qarşısını almaq; (b) Qaçınmaq mümkün olmadıqda, riskləri və təsirləri məqbul səviyyəyə endirmək və ya azaltmaq; (c) Risklər və təsirlər minimuma endirildikdə və ya azaldıqda, aradan qaldırmaq; və (d) Əhəmiyyətli miqyasda qalıq təsirlərin olduğu yerdə texniki və maliyyə baxımından mümkün olan hallarda onları kompensasiya etmək və ya bərpa etmək (ƏMSS1 bənd 27)
- Məsələlərin həcmi ilə məlumatlandırılan ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə, ƏMSS1 bəndində göstəriləni kimi layihənin bütün müvafiq ekoloji və sosial risklərini və təsirlərini nəzərə alacaqdır. (ƏMSS1 bənd. 28)
- Ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə ƏMSS 1-ə uyğun olaraq aparılacaq, və ƏMSS2-10 də xüsusilə müəyyənləşdirilənlər daxil olmaqla, layihənin bütün birbaşa, dolayı və ümumi ekoloji və sosial riskləri və təsirləri inteqrasiya olunmuş şəkildə nəzərdən keçiriləcəkdir. Ətraf mühitin və sosial qiymətləndirmənin bir hissəsi olaraq həyata keçirilən təhlilin genişliyi, miqyası və növü layihənin təbiətindən və miqyasından, nəticədə yarana biləcək potensial ekoloji və sosial risklərdən və təsirlərdən asılı olacaqdır. Borcalan, potensial risk və təsirlərə uyğun miqyasda və detallı olaraq ətraf mühit və sosial qiymətləndirməni həyata keçirəcəkdir (ƏMSS1 Əlavə 1 bənd 3).
- Ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə ƏMSS10-a (ƏMSS1 bənd 24) uyğun olaraq qiymətləndirmənin ayrılmaz hissəsi kimi maraqlı tərəflərin iştirakını daxil edəcəkdir.
- Ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə bütün potensial əhəmiyyətli ekoloji və sosial risklərin və təsirlərin müəyyənləşdirilib həll edilməsini təmin etmək üçün təsirə məruz qalmış insanlar və digər maraqlı tərəflərlə, xüsusən də erkən mərhələdə əlaqələndirmə və məsləhətləşmələri əhatə edəcək və nəzərə alacaqdır (ƏMSS1 Əlavə 1 bənd 4)

- Layihə müddətində müəyyənləşdirilən, hazırlanan və tətbiq olunan bir çox kiçik alt layihəni əhatə edən layihələr üçün Borcalan alt layihələrin müvafiq ətraf mühit və sosial qiymətləndirməsini aparacaq və bu kimi alt layihələri hazırlayaraq növbəti şəkildə həyata keçirəcəkdir: (a) yüksək riskli alt layihələr ƏMSS-lərə uyğun olaraq; (b) əhəmiyyətli, orta və aşağı riskli alt layihələri milli qanunlara və Bankın bu cür alt layihələrlə əlaqəli hesab etdiyi ƏMSS-lərin hər hansı bir tələbinə uyğun olaraq (ƏMSS1 bənd 30)

➤ **ƏMSS 2 Əmək və İş şəraiti**

(ƏMSS2 par. 1) ƏMSS2, yoxsulluğun azaldılması və hərtərəfli iqtisadi inkişaf yolunda məşğulluğun yaradılması və gəlir əldə etməyin vacibliyini tanıyır. Borcalanlar, işçilərlə layihədə ədalətli davranaraq, təhlükəsiz və sağlam iş şəraitini təmin edərək sağlam işçi – rəhbərlik əlaqələrini inkişaf etdirir və layihənin inkişaf fəaliyyəti nəticəsində əldə etdiyi xeyiri artırır. Bu standartlar tam iş günü, yarım gün, müvəqqəti, mövsümi və miqrant işçilər daxil olmaqla bütün layihə işçilərinə aiddir. ƏMSS2 məqsədi: iş yerində təhlükəsizlik və sağlamlığı təşviq etmək və layihə işçilərinə qarşı ədalətli rəftarı, bərabər fürsəti təmin etmək, ayrıseçkiliyə yol verməmək ; qadınlar, əlillər kimi həssas təbəqə nümayəndələri daxil olmaqla layihə işçilərini qorumaq ; uşaqları (bu ƏMSS-yə uyğun olan yaş civarında) və əmək miqrantlarını, müqaviləli işçiləri, icma işçiləri və ilkin təchizat işçiləri; hər cür məcburi əməyin və uşaq əməyinin istifadəsinin qarşısını almaq; layihə işçilərinin birləşmə azadlığı və kollektiv müqavilə prinsiplərini milli qanunlara uyğun şəkildə dəstəkləmək; layihə işçilərinə iş yerindəki narahatlıqları qaldırmaq üçün əlçatan vasitələrlə təmin etmək. (ƏMSS2 bənd 1)

Ümumilikdə, alt **Komponent 1.1** üzrə Borcalan layihəyə tətbiq olunan yazılı əməyin idarə edilməsi prosedurlarını hazırlayacaq və həyata keçirəcəkdir. Bu prosedurlar milli qanunvericiliyin tələblərinə və bu ƏMSS-ə uyğun olaraq layihə işçilərinin idarə olunma yollarını müəyyənləşdirəcəkdir. Prosedurlar, bu ƏMSS-nin, birbaşa işçilər daxil olmaqla müxtəlif layihə işçiləri kateqoriyasına tətbiq olunma qaydasını və Borcalanın üçüncü tərəflərə, onların işçilərini (ƏMSS2) 31-33-cü bəndlərinə uyğun idarə etmələrini müəyyən edəcəkdir (ƏMSS2 bənd 9)

➤ **ƏMSS 3 Resursların Səmərəliliyi və Çirklənmənin Qarşısının Alınması və İdarə Edilməsi**

ƏMSS3 iqtisadi fəaliyyətin və şəhərsalmanın adətən havaya, suya və torpağa çirklənmə yaratdığını və insanları, ekosistem xidmətlərini və ətraf mühiti yerli, regional və global səviyyədə təhdid edəcək məhdud mənbələri istehlak etdiyini qəbul edir. İstixana qazlarının (İQ) mövcud və proqnozlaşdırılan atmosfer konsentrasiyası mövcud və gələcək nəsillərin rifahı üçün təhlükə yaradır. Eyni zamanda, daha səmərəli və effektiv mənbələrdən istifadə, çirklənmənin qarşısının alınması və istixana qazları emissiyasından qaçınma və azaltma texnologiyaları və təcrübələri daha əlçatan və əldə edilə bilən hala çatdırıldı. Bu ƏMSS, NBİT ilə uyğun olaraq layihə müddətində mənbələrin səmərəliliyi və çirklənmənin qarşısının alınması və idarə edilməsinə dair tələbləri müəyyənləşdirir. (ƏMSS3 bənd 1). Bu ƏMSS-nin tətbiqi ƏMSS1-də yazılmış ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə zamanı müəyyənləşdirilir (ƏMSS3 bənd 2). **Komponent 1.1** üzrə vacib tələblər arasında aşağıdakılar var:

- **Resurs səmərəliliyi** - Borcalan enerji, su və xammalın və digər təkrar mənbələrin səmərəli istehlakının artırılması üçün texniki və maliyyə cəhətdən mümkün tədbirləri həyata keçirəcəkdir. Bu cür tədbirlər, daha təmiz istehsal prinsiplərini xammal, enerji, su və digər mənbələrə qənaət etmək üçün məhsul dizaynı və istehsal proseslərinə inteqrasiya edəcəkdir. Qiymətləndirmə məlumatlarının mövcud olduğu yerlərdə Borcalan səmərəliliyin nisbi səviyyəsini açıqlamaq üçün müqayisə aparacaqdır (ƏMSS3 bənd 5). Bura daxildir:
 - A. Enerji istifadəsi - enerjiden səmərəli istifadə
 - B. Sudan istifadə - Layihə potensial əhəmiyyətli bir su istifadəçisi olduqda və ya suyun keyfiyyətinə potensial əhəmiyyətli təsir göstərdikdə
 - C. Xammal istifadəsi - Layihə xam materialların potensial olaraq əhəmiyyətli bir istifadəçisi olduqda
- **Çirklənmənin qarşısının alınması və idarəedilməsi** - Borcalan, çirkləndirici maddələrin sərbəst buraxılmasının qarşısını alacaq və ya qarşısını almaq mümkün olmadıqda, milli qanunlarda və ya ƏMSTQ-da (daha sərt olana üstünlük verərək) göstərilən

performans səviyyələri və tədbirlərindən istifadə edərək onların sərbəst buraxılmasının konsentrasiyasını və kütləvi axını minimuma endirəcək və idarə edəcəkdir. Bu, gündəlik, qeyri-adi və təsadüfi vəziyyətlərdə və yerli, regional və transsərhəd təsirlər potensialına görə hava, su və quruya çirkləndirici maddələrin salınmasına aiddir (ƏMSS3 bənd 11). Buna daxildir:

- A. Havanın çirklənməsinin idarə olunması - Borcalan texniki və maliyyə cəhətdən mümkün olduqda layihə ilə əlaqəli havanın çirklənmə mənbələrini xarakterizə edəcək və qiymətləndirəcəkdir.
- B. Havanı çirklənməsinin idarə olunması - Borcalan texniki və maliyyə cəhətdən mümkün olduqda layihə ilə əlaqəli havanın çirklənmə mənbələrini xarakterizə edəcək və qiymətləndirəcəkdir.
- C. Kimyəvi maddələrin və təhlükəli materialların idarə olunması - Borcalan təhlükəli materialların sərbəst buraxılmasını və istifadəsini minimuma endirəcək və idarə edəcəkdir.
- D. Pestisidlərin idarə olunması - Borcalan, təklif olunan istifadəni və nəzərdə tutulan istifadəçiləri nəzərə alaraq əlaqəli risklərin xüsusiyyətini və dərəcəsini qiymətləndirəcəkdir.

➤ **ƏMSS 4 İcma Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi.**

ƏMSS4, layihə fəaliyyətləri, avadanlıq və infrastrukturun əhaliyə risk və təsirin artmasını qəbul edir. Əlavə olaraq, artıq iqlim dəyişikliyindən təsirlənmiş icmalar da layihə fəaliyyətləri səbəbiylə təsirlərin sürətlənməsi və ya intensivləşməsi ilə qarşılaşa bilərlər (ƏMSS bənd 3). Bu ƏMSS-nin tətbiqi ƏMSS1-də təsvir olunan ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə zamanı müəyyənləşdirilir (ƏMSS4 bənd 3). **Komponent 1.1** üçün RYİL ilə əlaqəli vacib tələblər arasında aşağıdakılar var

- A. **Əhalinin sağlamlığı və təhlükəsizliyi** - Borcalan, layihə müddəti ərzində təsire məruz qalan icmaların sağlamlığı və təhlükəsizliyi üzərində layihə risklərini və təsirlərini qiymətləndirəcəkdir (ƏMSS4 bənd 5). Buna daxildir:
 - **İnfrastruktur və avadanlıq dizaynı və təhlükəsizliyi** – Borcalan, üçüncü tərəflər və təsire məruz qalan icmalar üçün təhlükəsizlik risklərini nəzərə alınmaqla, layihənin tikinti elementlərini milli qanuni tələblərə, ƏMTSQ-na və digər NBİT-ə uyğun olaraq tərtib edəcək, inşa edəcək, istismara verəcək və istismardan çıxaracaqdır.
 - **Nəqliyyat və yol təhlükəsizliyi** - Borcalan, layihə müddəti ərazində işçilər, təsire məruz qalan icmalar və yol istifadəçiləri üçün potensial nəqliyyat və yol təhlükəsizliyi risklərini müəyyənləşdirəcək, qiymətləndirəcək və izləyəcək və lazım olduqda bunların həlli üçün tədbirlər və planlar hazırlayacaqdır.
 - **Ekosistem xidmətləri** - Layihənin ekosistem xidmətlərinə olan birbaşa təsirlər, təsire məruz qalan icmaların sağlamlıq və təhlükəsizliyinə risklər və mənfəi təsirləri ilə nəticələnə bilər. Bu ƏMSS ilə əlaqədar olaraq, ekosistem xidmətləri ƏMSS1-də göstəriləndiyi kimi xidmətlərin təmin edilməsi və tənzimlənməsi ilə məhdudlaşır.
 - **Cəmiyyətin sağlamlıq problemlərinə məruz qalması** - Borcalan, həssas qrupların fərqli təsire məruz qalmasını və daha yüksək həssaslığın olmasını nəzərə alınmaqla, bütövlüklə icmanın su ilə əlaqəli, su əsaslı, su ilə keçirici xəstəliklərə, yoluxucu və yoluxucu olmayan xəstəliklərə məruz qalması səbəblərin qarşısını alacaq və ya minimuma endirəcəkdir.
 - **Təhlükəli materialların idarə edilməsi və təhlükəsizliyi** - icmanın layihə tərəfindən yenidən icarəyə verilə biləcək təhlükəli material və maddələrin mənfəi təsirinə məruz qalma potensialının qarşısını alacaq və ya minimuma endirəcəkdir.
 - **Fövqəladə vəziyyətə hazırlıq və cavab tədbirləri** - Borcalan, meydana gəlməsinin qarşısını almaq üçün hazırlanmış əməliyyat prosedurlarının yerinə yetirilməməsi, sərt hava şəraiti və ya erkən xəbərdarlığın olmaması kimi müxtəlif səbəblər daxil olmaqla həm təbii, həm də texnogen təhlükələrdən qaynaqlanan gözlənilməz hadisələr olan fövqəladə vəziyyətləri, ümumiyyətlə yanğın, partlayış, sızma və ya tökülme şəklində meydana gələn qəzaları aradan qaldırmaq üçün tədbirlər müəyyənləşdirəcək və həyata keçirəcəkdir.

B. Təhlükəsizlik heyəti - Borcalan işçilərini və əmlakını qorumaq məqsədilə təhlükəsizliyi təmin etmək üçün birbaşa və ya müqaviləli işçiləri cəlb edərsə, bu təhlükəsizlik tədbirlərinin layihə sahəsindəki və xaricindəki şəxslərə yaratdığı riskləri qiymətləndirəcəkdir.

➤ **ƏMSS 5 Torpaqların alınması, torpaqdan istifadəyə dair məhdudiyyətlər və məcburi köçürülmə**

ƏMSS, layihə ilə əlaqəli torpaqların alınması və istifadəsinə qoyulan məhdudiyyətin icmalara və şəxslərə mənfi təsir göstərə biləcəyini araşdırır və onların qarşısını almaq və təsirlərini azaltma üçün tələblər irəli sürür. Bu standart RƏİ Layihəsinə tətbiq edilmir. Bu ƏMSS-ə Köçürülmə Siyasəti Çərçivəsində (KSÇS) baxılır. Köçürülmə Siyasəti üzrə Çərçivə Sənədi (KSÇS), layihə təsirinə məruz qalmış şəxslərin (LTMQŞ) layihə fəaliyyətləri ilə əlaqədar kifayət qədər məsləhətləşmələrini və ən azından yaşayış vəziyyətlərini köçürülmədən əvvəlki səviyyəyə qaytarmaq üçün təminat və ya yardım almasını təmin edən siyasət və prosedurları izah edir. ƏMSS5-ə uyğun olaraq **Komponent 1.1** üçün KSÇS potensial gözlənilən riskləri və təsirləri qiymətləndirməli, layihə çərçivəsində təsirlərin azaldılması və kompensasiyası da daxil olmaqla müvafiq azaldıcı tədbirlərin hazırlanması üçün ətraflı addımları müəyyənləşdirməlidir:

- Müvəqqəti və ya daimi məcburi torpaq alınması;
- Əmlakın və ya əmlaka çıxışın itirilməsi;
- LTMQŞ-lərin köçürüləcəyindən asılı olmayaraq, yığılmamış məhsulun, ağacların, gəlir mənbəyinin və ya yaşayış mənbəyinin itirilməsi;
- Təbii mənbələrə, ictimai yerlərə və xidmətlərə giriş məhdudiyyəti;
- Qanuni çərçivə, köçürülən əhalinin uyğunluq meyarları, qiymətləndirmə metodologiyası, kompensasiya təminatı, hüquq cədvəli, icra prosesi, məsləhətləşmələr;
- Hökumət və digər maliyyə qurumları tərəfindən dəstəklənən digər inkişaf fəaliyyətləri ilə əlaqəli layihə tədbirləri zamanı müvafiq araşdırma prosedurları;
- Şikayətlərə baxılması mexanizmləri, təminatların ödəmə prosedurları və bu layihə çərçivəsində torpaq alma və köçürülmə üçün monitoring və qiymətləndirmə prosedurları.

➤ **ƏMSS 6 Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Canlı Təbii Sərvətlərin Davamlı İdarə Edilməsi**

ƏMSS6 bioloji müxtəlifliyin qorunması və saxlanması və canlı təbii ehtiyatların davamlı idarə olunması davamlı inkişaf üçün əsas olduğunu müəyyən edir. Biomüxtəliflik, digərləri ilə yanaşı torpaq, dəniz və digər su ekosistemləri və bunların bir hissəsi olduqları ekoloji komplekslər daxil olmaqla bütün mənbələrdən canlı orqanizmlər arasında dəyişkənlik olaraq təyin edilir; bura növlər içərisində, növlər arasında və ekosistemlərdə müxtəliflik də daxildir. Biomüxtəliflik çox vaxt insanlar tərəfindən qiymətləndirilən ekosistem xidmətlərini dəstəkləyir. Bu səbəbdən biomüxtəlifliyə təsirlər çox vaxt ekosistem xidmətlərinin göstərilməsinə mənfi təsir göstərə bilər (ƏMSS6 bənd 1). Bu ƏMSS tətbiq olunur: (i) ƏMSS1-də təsvir edilmiş ətraf mühit və sosial qiymətləndirmə zamanı (ƏMSS6 bənd 5); (ii) bioloji müxtəlifliyi və ya yaşayış yerlərini müsbət və ya mənfi, birbaşa və ya dolayısı ilə təsir edə bilən və ya uğurlu icrası üçün biomüxtəlifliyə bağlı olan bütün layihələrə; və (iii) canlı təbii ehtiyatların ilkin istehsalı və / və ya yığılmasını əhatə edən layihələrə. alt **Komponent 1.1** üçün RYİL ilə əlaqəli ola biləcək tələblər arasında aşağıdakılar var:

- ƏMSS1-də göstərilən ekoloji və sosial qiymətləndirmə, yaşayış yerləri və dəstəklədikləri biomüxtəliflik üzərinə düşən birbaşa, dolayısı və layihə ilə əlaqədar ümumi təsirləri nəzərdən keçirəcəkdir (ƏMSS6 bənd 8).
- Borcalan bioloji müxtəliflik və onların yaşayış yerləri üzrə mənfi təsirlərdən çəkinəcəkdir. Mənfi təsirlərin qarşısını almaq mümkün olmadıqda, Borcalan ƏMSS1-də göstərilən azaldılması iyerarxiyasına və bu ƏMSS-in tələblərinə uyğun olaraq mənfi təsirləri minimuma endirmək və biomüxtəlifliyi bərpa etmək üçün tədbirlər həyata

keçirəcəkdir (ƏMSS6 bənd 9). Xüsusi olaraq bunlar aşağıdakıları əhatə edir: (i) *Risiklərin və təsirlərin qiymətləndirilməsi*; (ii) *biomüxtəlifliyin və onun yaşayış yerlərinin qorunması (dəyişdirilmiş, təbii və kritik yaşayış yerləri)*; (iv) *Qanunla qorunan və beynəlxalq səviyyədə tanınmış yüksək biomüxtəliflik dəyəri olan sahələr*; (v) *İnvaziv yad növlər*; və (vi) *canlı təbii ehtiyatların davamlı idarə olunması*

- Birbaşa tədarükçülər – Borcalanın, təbii və ya kritik yaşayış yerlərinin əhəmiyyətli dərəcədə deqradasiya və dəyişilmə riski olduğu bölgələrdən qaynaqlandığı bilinən qida, taxta və lif daxil olmaqla təbii qaynaq mallarını satın alırsa, Borcalanın ətraf mühit və sosial qiymətləndirməsi əsas təchizatçılar tərəfindən istifadə olunan sistemlərin qiymətləndirilməsi və yoxlama təcrübələrini əhatə edəcəkdir (ƏMSS6 bənd 38).

➤ **ƏMSS 7 – Yerli Xalqlar, Sahara Afrikasının Tarixən Yerli Xalqları / Sahara Afrikasının Tarixən yetərinə xidmət göstərilməyən yerli icmaları.** Bu ƏMSS 7, Sahara Afrikasının Tarixən yetərinə xidmət göstərilməyən yerli icmaları (milli kontekstdə bəhs edildiyi kimi), ətraf mühit və sosial Qiymətləndirmə müddətində müəyyənləşdirildiyi kimi, təklif olunan bir layihə ərazisində olduqda və ya kollektiv bağlı olduqda tətbiq olunur. RYİL ərazisində yerli əhali olmadığı üçün bu Standart uyğun sayılmır.

➤ **ƏMSS 8 – Mədəni İrs**

ƏMSS8, mədəni irsin keçmiş, bu gün və gələcək arasında maddi və qeyri-maddi formalarda davamlılığını təmin etdiyini və maddi və qeyri-maddi mədəni irsə olan mənfi təsirlərin azaldılmasına və ya qarşısını almağa yönəlmiş tələbləri formalaşdırdığını müəyyən edir. Bu ƏMSS-ə əsasən, Komponent 1.1 üçün RƏİP ilə əlaqəli ola biləcək tələblər aşağıdakı kimidir:

Ümumi

- Layihə üçün birbaşa, dolayı və ümumi olan riskləri və mədəni irsə təsirləri nəzərdən keçirmək;
- Mədəni irsə olan təsirlərin qarşısını almaq. Təsirlərin qarşısını almaq mümkün olmadıqda, Borcalan azaldılması iyerarxiyasına uyğun olaraq mədəni irsə təsirləri azaltmaq üçün tədbirləri müəyyən etmək və həyata keçirmək (ƏMSS8 bənd 9);
- Podratçılar və digər üçüncü tərəflər də daxil olmaqla Layihə ilə əlaqəli əraziyə aid araşdırma, sənədləşdirmə və mədəni irsin qorunması üçün dünya miqyasında tanınmış təcrübələri tətbiq etmək (ƏMSS8 par. 10);

Maraqlı tərəflərlə məşvərtlər və mədəni irsin müəyyənləşdirilməsi (ƏMSS8 bənd 13-14)

- (ƏMSS10 uyğun olaraq) mədəni irslə əlaqəli olan maraqlı tərəfləri müəyyənləşdirin və məxfiliyi qorumaqla və maraqlı tərəflərin üçün maneəsiz iştirak (ƏMSS8 bənd 16) təmin etməklə məhsuldar məsləhətləşmələr aparın (ƏMSS8 bənd 15)

Xüsusi mədəni irs növləri üçün müddəalar (ƏMSS8 bənd 18-18)

- Bura daxildir: *Arxeoloji sahələr və materiallar*; (ii) *inşa olunmuş miras*; (iii) *mədəni əhəmiyyətə malik təbii xüsusiyyətlər*; və (iv) *daşınan mədəni irs*

Mədəni irsin kommersiya istifadəsi (ƏMSS8 bənd 29-30)

- Ticarət məqsədləri üçün layihədən təsirlənən tərəflərin (fərdlər və icmalar da daxil olmaqla) mədəni irsinə aiddir.

Bu ƏMSS-ə əsasən, əhəmiyyətli arxeoloji və ya mədəni əsərlərin aşkarlanması halında əraziyə xas ƏMSİP-lər üçün "Tapıntı prosedurları" istifadə ediləcəkdir (Nümunə Əlavədə göstərilmişdir).

➤ **ƏMSS 9 – Maliyyə vasitəçiləri (MV)**

ƏMSS9, Dünya Bankından maliyyə dəstəyi alan Maliyyə Vasitəçilərinə aiddir. Bu standart RYİL üçün uyğun deyil.

➤ **ƏMSS 10 – Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması və Məlumatların Açıqlanması**

Bu ƏMSS, Borcalanla layihə maraqlı tərəfləri arasında açıq və şəffaf bir əlaqənin olmasını təqdre layiq beynəlxalq təcrübənin vacib elementi kimi qəbul edir. Maraqlı tərəflərin səmərəli iştirakı layihələrin ətraf və sosial davamlılığını yaxşılaşdırma bilər, layihə qəbulunu artırma və

layihənin uğurlu dizaynı və həyata keçirilməsinə əhəmiyyətli töhfə verə bilər. (ƏMSS10 bənd 1). Bu ƏMSS, Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması Planında (MTCOP) öz əksini tapır və alt **Komponent 1.1** üzrə tətbiq edilməlidir. MTCOP, müxtəlif potensial maraqlı tərəfləri müəyyənləşdirmək, alt qrupların hər biri ilə əlaqə yaratmaq məqsədilə müvafiq bir yanaşma müəyyən etmək, Layihə təsirinə məruz qalan şəxslərin (LTMQŞ) və digər maraqlı tərəflərin (DMT) narahatlıqlarını bildirə biləcəyi, münasibətlərini bildirəcəyləri və ya şikayət edə biləcəyi bir mexanizmi yaratmaq üçün, və təklif olunan layihə ilə əlaqəli ekoloji və sosial riskləri minimuma endirmək və azaltmaq üçün yollar təqdim edir. Layihədən Təsirlənən Tərəflərin (LTT) və digər maraqlı tərəflərin (DMT) narahatlıqlarını bildirə biləcəyi, geribildirim verə biləcəyi və ya şikayət edə biləcəyi və təklif olunan layihə ilə əlaqəli ekoloji və sosial riskləri minimuma endirmək və azaltmaq üçün bir mexanizmdir. Ümumilikdə, MTCOP aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir (ƏMSS10 bənd 8):

- (i) Maraqlı tərəflərin müəyyənləşdirilməsi və təhlili;
- (ii) Maraqlı tərəflərlə əlaqənin planlaşdırılması; (iii) məlumatların açıqlanması;
- (iii) Maraqlı tərəflərlə məşvərtlər;
- (iv) Şikayətlərə baxılması və cavablandırılması; və
- (v) Maraqlı tərəflərə hesabatın verilməsi

2.5 Ziddiyətlərin Təhlili: DB ƏMŞÇ və Azərbaycan Qanun və Qaydaları

Dünya Bankının həddindən artıq yoxsulluğa son qoymaq və ortaq firavanlığı təşviq etmək hədəfində Bankın Ətraf Mühit və Sosial Çərçivə (Oktyabr 2018) siyasəti aşağıdakıları müəyyən edir:

- Bankın ətraf mühit və sosial davamlılıqla bağlı məqsədlərini müəyyənləşdirən **Davamlı İnkişafa dair Baxış**;
- Banka tətbiq olunan məcburi tələbləri müəyyənləşdirən İnvestisiya Layihəsinin Maliyyələşdirilməsinə dair **Dünya Bankının Ətraf və Sosial Siyasəti**; və
- Borcalana və layihələrə tətbiq olunan məcburi tələbləri özündə əks etdirən və layihə dövrü ərzində sosial və fiziki mühitə olan mənfi təsirlərin qarşısının alınması və azaldılması ilə bağlı təqdim edilən **Ətraf Mühit və Sosial Standartlar və Əlavələri**.

Dünya Bankı, vizyonunda, ətraf mühit və sosial məsələlərin bütün sektor strategiyalarında, əməliyyatlar siyasətində və ölkə daxili dialoqlarda əks olunmasını təmin etmək üçün iqlim dəyişikliyi, fəlakət risklərinin idarəedilməsi və gender bərabərliyi kimi məsələlərdə qlobal əlaqədən ibarət qlobal istəkləri irəli sürür. Layihə səviyyəsində bu qlobal istəklər hər kəs üçün, xüsusən də kasıb və həssas insanlar üçün inkişaf imkanlarının genişləndirilməsinə və təbii və yaşayış mənbələrinin davamlı idarə olunmasının təşviq edilməsinə çevrilir. Buna görə Bank, bir layihə parametrləri daxilində məqsəd qoyur:

- İnsanlara və ətraf mühitə mənfi təsirlərin qarşısını almaq və ya azaltmaq;
- Bioloji müxtəlifliyi və təbii yaşayış yerlərini qorumaq və ya bərpa etmək, təbii ehtiyatlardan və ekosistem xidmətlərindən səmərəli və ədalətli istifadəni təşviq etmək;
- İşçi və icmaların sağlamlığı və təhlükəsizliyini təşviq etmək;
- Layihədən təsirlənən fərdlər və ya icmalar arasında heç bir ayrışikliyin və qərəzli münasibətin olmadığından əmin olmaq və yerli xalqlara, xüsusən mənfi təsirlərin yarana biləcəyi və ya inkişaf üçün yardımın paylaşılacağı yerlərdə azlıq təşkil edən qruplar və əlverişsiz və ya həssas təbəqəyə ailə olanlara xüsusi diqqət yetirmək;
- İqlim dəyişikliyinə layihə səviyyəsindəki təsirləri müəyyənləşdirmək və İqlim dəyişikliyinə olan təsirləri layihələrin seçilməsində, yerləşməsində, planlaşdırılmasında, dizaynında, həyata keçirilməsində və istifadədən çıxarılmasına nəzərə almaq; və
- Gücləndirilmiş məşvərtlər, iştirak və hesabatlılıq yolu ilə maraqlı tərəflərin cəlb edilməsini artırmaq

DB-nin İnvestisiya Layihələrinin Maliyyələşdirilməsinə dair Ətraf Mühit və Sosial Siyasətinə əsasən, Bankın İnvestisiya Layihəsi Maliyyələşdirmə yolu ilə dəstəklədiyi layihələrin aşağıdakı Ətraf Mühit və Sosial Standartlara cavab vermələri tələb olunur:

- ƏMSS1: Ətraf Mühit və Sosial Risklərin və Təsirlərin Qiymətləndirilməsi və İdarə Edilməsi;
- ƏMSS2: Əmək və İş Şəraiti;
- ƏMSS3: Resursların Səmərəliliyi və Çirkənmənin Qarşısının Alınması və İdarə Edilməsi;
- ƏMSS4: İcma Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi;

- ƏMSS5: Torpaqların alınması, torpaqdan istifadəyə dair məhdudiyyətlər və məcburi köçürülmə;
- ƏMSS6: Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Canlı Təbii Sərvətlərin Davamlı İdarə Edilməsi;
- ƏMSS 7 - Yerli Xalqlar, Sahara Afrikasının Tarixən Yerli Xalqları / Sahara Afrikasının Tarixən yeterincə xidmət göstərilməyən yerli icmaları;
- ƏMSS8: Mədəni İrs;
- ƏMSS9: Maliyyə Ortaqları; və
- ƏMSS10: Maraqlı tərəflərin iştirakı və məlumatların açıqlanması.

Siyasətdə qeyd olunduğu kimi, aşağıda verilən Əməliyyatlar Siyasəti (ƏS) və Bank Prosedurları (BP) əvəz edilir:

- ƏS/BP4 00, Bankın dəstəklədiyi Layihələrdə Ətraf və Sosial Təhlükəsizlik Məsələlərini həll etmək üçün Borcalan Sistemlərinin sınaq İstifadəsi
- ƏS/BP4 01, Ətraf Mühitin Qiymətləndirilməsi;
- ƏS/BP4 04, Təbii yaşayış yerləri;
- ƏS/BP4 09, Pestisidlərin İdarəedilməsi;
- ƏS/BP410, Yerli Tayfalar;
- ƏS/BP411, Fiziki Mədəniyyət Resursları;
- ƏS/BP412, Məcburi Köçürülmə;
- ƏS/BP4 36, Meşələr; və
- ƏS/BP4 37, Barajların Təhlükəsizliyi.

Bununla belə, Siyasət ƏS/BP4 03, Özel Sektor Fəaliyyətləri üçün İcra Standartları, ƏS / BP750, Beynəlxalq Su Yolları Layihələri və OƏS / BP760, Mübahisəli ərazilərdəki Layihələri əvəz etmir.

Bu ƏMSS, Dünya Bankı və Borcalanlar üçün müəyyənləşdirmə, hazırlıq işləri (Texniki-İqtisadi Əsaslandırmadan əvvəlki araşdırmalar / Texniki-İqtisadi Əsaslandırma) və proqram və layihələrin həyata keçirilməsindən (dizayn / satınalma və tikinti) başlayaraq ümumi layihə dövrü ilə uyğunlaşma tələblərini ətraflı izah edir.

Siyasətdə göstəriləndiyi kimi (maddə 23) Bank, investisiya Layihəsinin Maliyyələşdirilməsi yolu ilə dəstəklənən layihələrin qiymətləndirilməsi, hazırlanması və həyata keçirilməsində Borcalanın ƏMŞ Çərçivəsinin istifadəsini dəstəkləyir, bu şərtlə ki, layihənin risklərini və təsirlərini aradan qaldırsın və layihənin ƏMSS-lərlə maddi cəhətdən uyğun hədəflərə çatmasını təmin etsin. Müvafiq olaraq, ƏMSS-ə qarşı Ekoloji və Sosial Çərçivənin təhlili aşağıda göstərilmişdir.

Cədvəl 4: Ətraf Mühit və Sosial Qiymətləndirilmədə nəzərdə tutulan DB ƏMŞÇ və Azərbaycan Respublikasının Siyasəti

Fərqli məqamlar	DB ƏMŞÇ	Azərbaycan Respublikasının Siyasəti	Fərqli yanaşmanın həlli üzrə tədbirlər
Layihə təsirlərinin qiymətləndirilməsi	ƏMSS1 hərtərəflidir və bütün aspektləri özündə cəmləşdirərək ətraf mühit və sosial baxımdan layihə təsirlərinin bütün əhatə dairəsini nəzərdən keçirir. Əlavə olaraq, ƏMŞÇ-in əmək, gender və icmaların sağlamlığı və təhlükəsizliyi ilə əlaqəli, eləcə də imkansız və həssas insanların / qrupların layihənin mənfi təsirlərinin qeyri-mütənasib şəkildə olmasının və ya inkişaf mənfəətini paylaşmaqda uğursuz olmasının	Azərbaycan qanunvericiliyi ətraf mühit baxımından layihə təsirlərinə diqqət yetirir və eyni zamanda sosial, gender və əmək təsirlərini, habelə transsərhəd təsirləri nəzərə almır. Həmçinin həssas insanların (yoxsullar, qocalar, ailə başçısı qadın olanlar, əlillik yaşayan insanlar və s.) xüsusi ehtiyaclarını nəzərə almır.	Bu ƏMŞÇ, həm birbaşa, həm dolay, həm də getdikcə yığılan ətraf mühit və sosial riskləri / təsirləri, o cümlədən müvafiq yumşaldıcı tədbirləri əhatə edir, layihəyə bütövlükdə bir yanaşma göstərir və həssas insanlar və ya qrupların və imkansızların ehtiyaclarını nəzərə almaqla inteqrasiya olunmuş şəkildə nəzərdən keçirir. Gələcək ƏMİP-lər həmçinin təsir və risklərin ətraflı qiymətləndirməsinin necə aparılacağını və tədbirlərin nisbətində

Fərqli məqamlar	DB ƏMSÇ	Azərbaycan Respublikasının Siyasəti	Fərqli yanaşmanın həlli üzrə tədbirlər
	qarşısını alan standartları var		azaldılmasının tərifini izah edəcəklər
Təsirlərin azaldılması iyerarxiyası	DB ƏMSÇ, xüsusilə ƏMSS1 (həm də ƏMSS 5, 6 və 7), layihə təsirlərinin qarşısını almaq, minimuma endirmək və mümkün olmadığı təqdirdə azaltmaq üçün layihələri planlaşdırarkən bir azaldıcı iyerarxiyaya ehtiyacın olduğunu müzakirə edir. Azaldıcı iyerarxiyaya sahib olmaq, layihə hazırlayanlara ətraf mühit və sosial təsirləri nəzərə alaraq layihələrini planlaşdırma imkanı verir.	Azərbaycan qanunvericiliyində heç bir azaldıcı iyerarxiya mövcud deyil.	Bu ƏMSÇ, bərpa ediləcək yol hissələrini seçərkən və müfəssəl çizgiləri işləyərkən layihə planlaşdırıcıları tərəfindən əməl olunacaq azaldıcı iyerarxiyanı müzakirə edir.
Minimum iş yaşı	ƏMSS 2 bənd 19 və 13 sayılı qeyddə bildirilir ki, 18 yaşından kiçik olan uşağ, təhlükəli bir iş olmadığı təqdirdə, və işlərə başlamazdan əvvəl müvafiq risk qiymətləndirməsi aparılırsa, layihə ilə əlaqəli işlərə cəlb edilə bilər, və Borcalan sağlamlıq vəziyyətinə, iş şəraitinə, iş saatlarına müntəzəm olaraq nəzarət edəcəkdir	Azərbaycanda minimum əmək yaşı 15-dir, 18 yaşınadək uşaqlar üçün təhlükəli işlərə icazə verilmir. 15-18 yaş arası işə (valideynlər / qəyyumların icazəsi ilə) icazə verilir. Lakin qanun şərtlərinin daha sərt tətbiqi tələb olunur	Bu ƏMSİÇS, xüsusilə yolların bərpası ilə əlaqədar RƏİ Layihə işlərinin təhlükəli potensialı olduğuna görə minimum 18 yaşlı olanlara iş təklif ediləcəkdir.
Uyğunluq Təsnifatı	Hüquqi sənədi olan sahiblərə; qanuni hüquqları olan icarəçi; kirayəçilər də daxil olmaqla qanuni uzunmüddətli sakinlərə kompensasiya. Mülkiyyət sahibi olmayan şəxslər üçün köçürülmə yardımı.	Əmlak sənədinin olmamağı, torpaq sahəsində yerləşən əmlakın kompensasiyası və / və ya bərpası üçün maneə olmamalıdır. Əmlak sahibi olmayan torpaq sahibləri bərpa və yardım alırlar. (ƏMSS5 Uyğunluq Təsnifatı, bənd. 10) KŞ qanuni əmlak sahibi və ya torpaq sahibi olduqda, Borcalan, eyni ölçülü, təyinatlı və dəyərli olan, o cümlədən şəraiti ətrafda olan sahələrlə müqayisədə eyni vəziyyətdə və ya daha yaxşı olanı torpaq sahəsini və ya bərpa qiymətinə pulla təzminat təklif etməlidir.	Bu ƏMSÇ ƏMSS5-ə riayət edilməsini nəzərdə tutur

Fərqli məqamlar	DB ƏMŞÇ	Azərbaycan Respublikasının Siyasəti	Fərqli yanaşmanın həlli üzrə tədbirlər
		(ƏMSS5 Fiziki yerdəyişmə, par. (28)) KŞ-ə məxsus tikililər olduğu yerlərdə, Borcalan, torpaqlardan başqa, köməkçi tikililər və ərazinin digər abadlaşdırılması kimi itkilərini əvəz əvəzinə prinsipi ilə kompensasiya edəcəkdir (ƏMSS5 Fiziki yerdəyişmə, par. 29)	
Təsirə məruz qalan insanlar üçün kompensasiya və təzminatlar	Sökülmüş və ya zədələnmiş tikililər üçün kompensasiya əvəzetmə dəyərində əsaslanmalıdır. (ƏMSS5 Təsirə məruz qalan şəxslər üçün kompensasiya və təzminatlar, bənd. (12))	Bazar dəyəri ilə yanaşı əvəzləmə dəyəri əsasında müəyyən olunacaq kompensasiya məbləği. Hər iki prinsip keçərli olarsa, daha böyük kompensasiyanı dəstəkləyən prinsip tətbiq ediləcəkdir. (DETAQ, 2010, maddə 55.2, 58 & 59)	Bu ƏMŞÇ ƏMSS5-ə riayət edilməsini nəzərdə tutur
Təsirə məruz qalan insanlar üçün kompensasiya və təzminatlar	Tikililərin qiymətləndirilməsində amortizasiya hesaba alınmır. (ƏMSS5 Təsirə məruz qalan şəxslər üçün kompensasiya və təzminatlar, bənd. 12)	Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanına əsasən, əlavə xərcləri ödəmək üçün əlavə 20% təzminat məbləği ödənilir. Təsirə məruz qalan torpaqların könüllü satışı üçün əlavə olaraq% 10 mükafat verilir. (DETAQ, 2010)	Bu ƏMŞÇ ƏMSS5-ə riayət edilməsini nəzərdə tutur
Planlaşdırma və həyata keçirmə	Ətraf mühit və sosial qiymətləndirmədə müəyyən edilmiş məsələləri həll etmək üçün Dünya Bankı ƏMSS5-in müddəalarına uyğun olaraq Layihə ilə əlaqəli risklərə və təsirlərə mütənasib Köçürülmə Planı (KP) hazırlanacaqdır. (ƏMSS5 Planlaşdırma və tətbiq, par. 21)	Milli qanunvericiliyə (DETAQ, 2010) görə, torpaqlarından 100 metr məsafədə köçürülməli olanların sayının 200-dən çox olması halında, köçürülmə planı hazırlanmalıdır. Digər hallarda, yalnız köçürmə təlimatı hazırlanacaqdır.	Bu ƏMŞÇ ƏMSS5-ə riayət edilməsini nəzərdə tutur
Şikayətlərə baxılma mexanizmləri	Şikayət və narazılıqlar Şikayətlərin baxılması Komissiyasında (ŞBK), Yerli idarəetmə orqanlarında və QHT və / və ya yerli səviyyəli İcma Əsaslı Təşkilatlarda (İƏT) icmanın iştirakı ilə qeyri-rəsmi şəkildə həll olunur.	Şikayətlərin baxılması Komissiyasında (DETA, bənd 75, 2010) zərurət olduqda geniş miqyaslı layihələrdə təyin ediləcək. İcra Orqanı, Torpaq Alma Qrupu, Nəzarət Orqanı, yerli İcra Hakimiyyəti, bələdiyyələr və TINM şikayət və müraciyyətləri	Bu ƏMŞÇ ƏMSS5-ə riayət edilməsini nəzərdə tutur

Fərqli məqamlar	DB ƏMŞÇ	Azərbaycan Respublikasının Siyasəti	Fərqli yanaşmanın həlli üzrə tədbirlər
	(ƏMSS5 Şikayət mexanizmi, par. 19)	qəbul etmə, araşdırma və həll etmək iqtidarındadır.	
İqtisadi köçürülmə	DB siyasəti, gəlir / dolanışıq, ciddi itkilər və köçürülmə prosesi əsnasında TMQŞ-lər tərəfindən xərclədiyi vəsaitin bərpasını tələb edir. (ƏMSS5 İqtisadi yer dəyişdirmə, par.33-36)	Gəlir bərpası üçün əlavə təminatlar, ciddi şəkildə təsirlənmiş və ya həssas maddi/ fiziki vəziyyətləri olan TMQŞ-lər üçün əlavə təminatlar nəzərdə tutulmayıb. 'Yaşayış mənbəyinin bərpası' anlayışı Azərbaycan qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuşdur	Bu ƏMŞÇ ƏMSS5-ə riayət edilməsini nəzərdə tutur
Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması	İctimai məşvəratlər və iştirak, DB-nin qəbul edilməsi, hazırlanması, həyata keçirilməsi və həyata keçirilməsindən sonrakı dövrdə davamlı bir proses olan siyasətinin ayrılmaz hissəsidir. (ƏMSS5 - əlavə 1. məcburi köçürülmə alətləri: İcma iştirakı, bənd. 11 & 22; ƏMSS10: Maraqlı tərəflərin əlaqələndirilməsi və məlumatların açıqlanması)	Hazırlıq mərhələsində ərazilərin özgəninkiləşdirilməsinə dair təklifi müzakirə etmək üçün ictimai iclaslar keçirilməlidir	Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması (MTCOP) ƏMSS10-un təlimatlarına uyğun olaraq hazırlanmalıdır

Köçürülmə Siyasəti üzrə Çərçivə Sənədində (KSÇS), Əməyin İdarəetmə Planında (ƏİP) və Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması Planında (MTCOP) müvafiq olaraq ƏMSS5, ƏMSS2 və ƏMSS10 ilə bağlı daha ətraflı məlumatlar verilir.

2.6 Milli Qanunvericilikdə İnstitusional Məsuliyyət

Təklif edilən RYİL alt Komponent 1.1 (Regional Yolların Bərpası) üzrə ətraf mühit aspektlərinin idarəedilməsi və monitorinqi aşağıdakı hökumət qurumlarını cəlb edəcəkdir:

- Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi (AAYDA) Azərbaycanda dövlət avtomobil yollarının planlaşdırılması, tikintisi, istifadəsi və saxlanması üçün cavabdehdir. Layihə İşçi Qrupu təsirin azaldılması tədbirləri və monitorinq proqramının həyata keçirilməsi üçün müvafiq büdcənin ayrıldığını və müqavilənin şərtlərinin həyata keçirildiyini təmin etmək üçün cavabdeh olacaqdır. AAYDA-nın DEE ətraf mühitin qiymətləndirilməsi üzrə hesabatı razılaşıraçaq, ictimaiyyətlə görüşləri təşkil edəcək və Ətraf Mühitin Mühafizəsi

üzrə Tədbirlər Planının həyata keçirilməsini və ətraf mühitin qiymətləndirilməsi ilə bağlı ictimaiyyətin məlumatlandırılmasını təmin edəcəkdir. DEE -nin həmçinin ətraf mühit məsələləri ilə bağlı olaraq müvafiq hökumət qurumları ilə əlaqələrin yaradılmasında rolu olacaqdır. Layihənin istismar mərhələsində (xüsusilə 1 və 3-cü komponentlər üçün) AAYDA yol təhlükəsizliyi, yağış sularının drenaj sistemi, ağac əkinləri və bitki örtüyünün vəziyyəti və s. üzrə rutin monitorinq aparacaqdır.

- DEE və AAYDA-nın rayon idarələri tikintinin aparılması və layihənin həyata keçirilməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi üzrə planların həyata keçirilməsinə nəzarət edəcəkdir ETSN-nin Regional Monitorinq İdarəsi ətraf mühitlə bağlı qayda və standartlara müvafiqliyin təmin edilməsi üçün layihə üzrə müntəzəm və təsadüfi monitorinqlər keçirəcəkdir.
- Səhiyyə Nazirliyinin Sanitariya və Epidemiologiya İdarəsi podratçının iş düşərgəsi və tikinti sahəsində yaşayış vəziyyəti və sanitariyaya müntəzəm olaraq nəzarət edəcəkdir. Podratçının iş düşərgəsində İÇV/QİÇS-in qarşısının alınması tədbirləri daxil olmaqla quraşdırılan qurğuların müvafiq sanitariya və səhiyyə norma və tələblərinə cavab verməsini təsdiq etməsi üçün Səhiyyə Nazirliyinin Regional Dezinfeksiya Mərkəzi cəlb ediləcəkdir
- İnfrastruktur layihələr nəticəsində baş verən təsirlər səbəbindən ətraf mühitin qorunması, idarə olunması və fəaliyyəti ilə məşğul olan dörd əsas ətraf mühit institutu (və ya Azərbaycan və Naxçıvan Muxtar Respublikasında (NMR)) fəaliyyət göstərən Nazirliklər mövcuddur. Bunlara (i) Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN), (ii) Səhiyyə Nazirliyi, (iii) Fövqəladə Hallar Nazirliyi (inşaat təhlükəsizliyinə nəzarəti həyata keçirən) və (iv) AzerSu / Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrufatı ASC (AMST) daxildir ki, bu qurumlar Investisiya Proqramı çərçivəsində öz sahələrində Su Təchizatı və Kanalizasiya (STK) işlərini idarə edəcəkdir.

- **Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi** - ətraf mühitin qorunması və ətraf mühitlə əlaqəli qanunların icrası ilə bağlı əsas qurumdur. ETSN-nin funksiya və vəzifələri aşağıda sadalanan əsas sahələr üzrə bölünmüşdür: (i) Ətraf mühit siyasətinin hazırlanması; (ii) Ətraf mühitin mühafizəsi; (iii) Suyun yoxlanılması və idarə edilməsi; (iv) Dəniz (Xəzər dənizi) bio-resurslarının mühafizəsi; (v) Meşələrin qorunması; və (vi) Bio-resursların və qoruqların qorunması. Bu nazirlik bütün təbii ehtiyatların qorunması qanunlarını dəstəkləyir. ETSN Ətraf Mühit Siyasəti və Ətraf Mühitin Mühafizəsi Departamenti yanında Dövlət Ekoloji Ekspertiza (SEE) Departamenti, Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) hesabatlarını nəzərdən keçirərkən bu qurum daxilində Proqram səviyyəsində iştirak edir. DEE-nin obyektləri (DEE tərəfindən idarə olunan obyektlər) ƏMM üzrə qanunun 54-cü maddəsində göstərilmişdir:

- Ölkə və iqtisadiyyat sahələri üzrə məhsuldar qüvvələrin inkişafına və yerləşdirilməsinə dair dövlət və yerli proqramların layihələri;
- İqtisadiyyat obyektlərinin və komplekslərinin tikintisinin (yenidən qurulmasının, genişləndirilməsinin, yeni texnika ilə təchiz edilməsinin) və ləğv olunmasının texniki-iqtisadi əsaslandırılması (hesablamaları), layihələri, ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) sənədləri;
- Yeni texnikanın, texnologiyanın, materialların və maddələrin yaradılmasına, o cümlədən başqa ölkələrdən idxal edilməsinə dair sənədlər;
- Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında təlimat-metodik və normativ-texniki sənədlərin layihələri;
- Təsərrüfat fəaliyyəti və ya fəvqəladə vəziyyət nəticəsində yaranmış ekoloji şərait;
- Regionda, ayrı-ayrı təbiət obyektlərində və komplekslərində (ekosistemdə) ekoloji şərait;

- Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarına əsasən təbii resurslardan istifadəni nəzərdə tutan müqavilə (kontrakt) layihələrinin ekoloji bölmələri.
- **Səhiyyə Nazirliyi: (Sanitariya və Epidemiologiya Xidmətinin yalnız Azərbaycan daxilində qurumu).** Sanitariya və gigiyenik təhlükəsizlik Səhiyyə Nazirliyinin vəzifəsidir. Əsas funksiyası sanitariya və epidemioloji qaydalara və standartlara, o cümlədən gigiyenik standartlara cavab verilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsidir. Bu ilə hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən müəsisə laboratoriya və sınaqlara nəzarətin tətbiqi yolu Azərbaycan və NMR-də əks-epidemioloji tədbirləri həyata keçirir.
- **Fövqəladə Hallar Nazirliyi: (NMR-da Fövqəladə Hallar Komissiyası).** Bu qurum inşaat təhlükəsizliyinə nəzarət və standartları tətbiq edir. Onların bu Proqramdakı əsas iştirakı tikinti ərazisində və yol istifadəçiləri üçün təhlükəsizliyi tənzimləmək olacaqdır.
- **Azərsu Açıq Səhmdar Cəmiyyəti:** Azərbaycanda su təchizatı və kanalizasiya xidmətləri üzrə fəaliyyət və strategiyayı müəyyən edir. Şirkət təmizlənmə, nəql və satış yolu ilə mənbələrdən suyun çıxarılması üçün lazımi tədbirləri həyata keçirir və çirkab suların təmizlənməsi üçün lazımi tədbirləri görür. Azərsu ASC suqəbuledici qurğuların, su anbarlarının, nasos stansiyalarının, su kəmərlərinin və kanalizasiya kollektorlarının dizaynı, tikintisi, istifadəsi və istismarı ilə məşğul olur. AMSTSSİ Naxçıvan Muxtar Respublikasında müvafiq problemlərin həllində cavabdehlik daşıyır

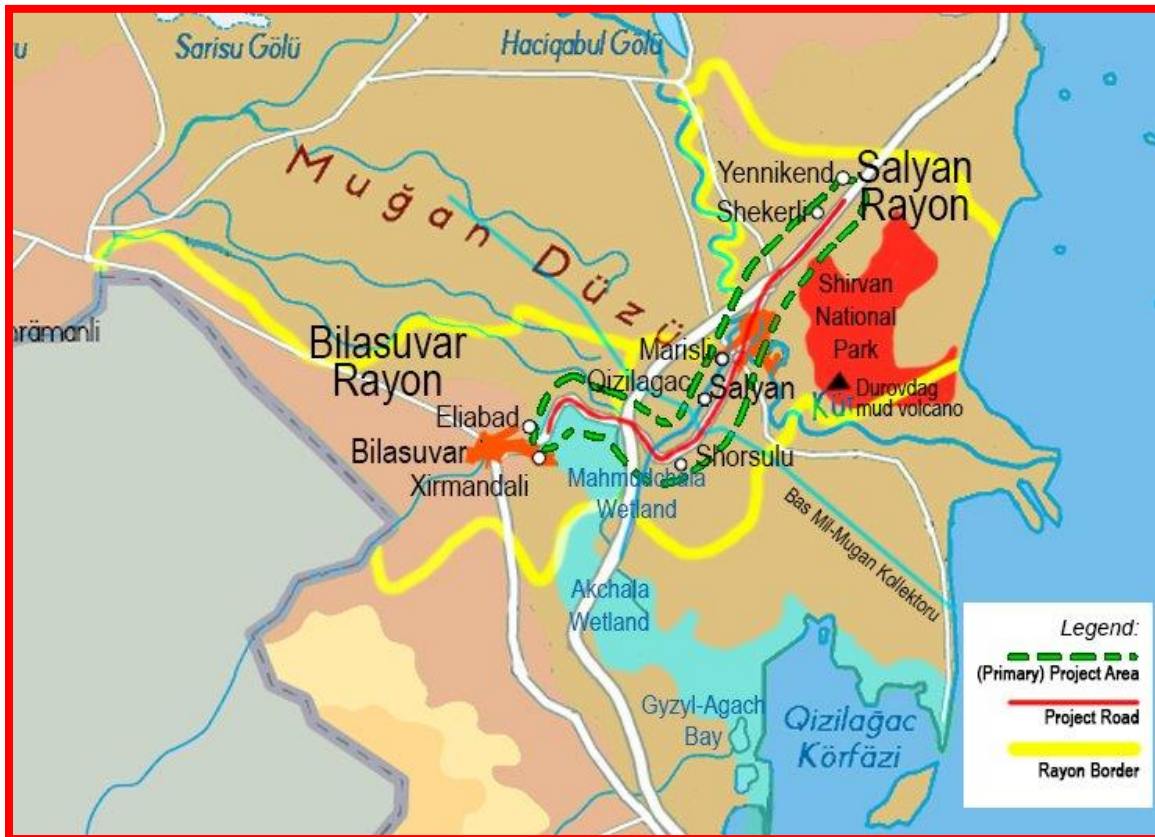
3 ƏSAS MƏLUMATLAR

Alt komponent 1.1 üçün ƏMSİP-i hazırlamaq tapşırığını yerinə yetirərkən layihəyə başlamazdan əvvəl ətraf mühit və sosial mühiti ümumi olaraq təsvir edəcək bir çox əsas məlumatlar hazırlanmalıdır. Alt komponent 1.1 üçün hazırlanmış İlkin Texniki-İqtisadi Araşdırma, ikinci dərəcəli mənbələrdən əldə olunan, o cümlədən Salyan rayonunun Yenikənd kəndindən başlayaraq Biləsuvar şəhərinin girişindəki döngəsinin sonuna gədər bütün yol boyunca xüsusi sahə araşdırmalarından əldə edilən məlumatlarla əlavə olunaraq əsas məlumat mənbəyi kimi istifadə edilib.

3.1 Tədqiqat sahəsi

Alt Komponent 1.1-in ekoloji və sosial qiymətləndirilməsi üçün tədqiqat sahəsi Yenikənd kəndindən başlayan və Biləsuvar şəhərinin girişindəki dairəvi əraziyə qədər 71 km məsafəni əhatə edən əsas dəhliz yolunun tikintisindən ibarətdir. Yolun bir sıra kənd qəsəbələri və əsas yaşayış məntəqəsi kimi Salyan şəhərindən keçən mövcud yol hüdudlarında yenidən qurulması nəzərdə tutulur. Bundan əlavə, yenidənqurma işləri bəzi potensial karxana ocaqları, daş ocaqları, giriş yolları, zibil atılan yerlər, tikinti düşərgələri, qurğular və s. kimi obyektlərin də qurulmasını tələb edəcəkdir.

Müvafiq olaraq, yol bərpa layihəsinin mövcud yol oxu daxilində həyata keçirilməsi və yenidənqurma tədbirlərinin mövcud dəhliz daxilində aparılması nəzərdə tutulduğundan, Tədqiqat sahəsi aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir: (i) mövcud dəhliz daxilində tikinti işləri nəticəsində baş verən təsirlər üçün əsas Tədqiqat Sahəsi; (ii) insanlar və yol kənarındakı əmlaklar üçün birbaşa sosial təsir sahəsi olan ətrafdakı tədqiqat sahələri; (iii) layihə yolu ilə əlaqəli icmalara dolayısı sosial təsirlərin baş verdiyi əlavə tədqiqat sahəsi; və (iv) regional tədqiqat sahəsi sayılan Salyan və Biləsuvarın xaricindəki iki rayona və potensial xammal mənbələrinə olan regional təsirlər. Tədqiqat sahəsinin xəritəsi aşağıda göstərilmişdir.

Təsvir 2: RYL-nin tədqiqat sahəsinin xəritəsi

Layihə yol dəhlizi

RƏİL əsas dəhliz yolu Salyan rayonundakı Yenikənd kəndindən başlayaraq Biləsuvarın girişindəki dairəvi yolda bitir. Yenikənddəki başlanğıc nöqtə (km31 olaraq təyin edilmiş) köhnə M3 dəhlizi (orijinal yol oxu) boyunca uzanan Biləsuvar rayonunda (Km110 olaraq təyin olunmuş) son nöqtəsinə qədər 71 km uzunluğunda bir yol ilə Bakıdan 110 km məsafə təşkil edir. Yenidənqurma işləri, əhalinin sıx yerləşdiyi yaşayış ərazilərinə düzgün xidmət göstərmək və 2018-ci ildə tamamlanan yeni M3 avtomobil yoluna etibarlı bir alternativ təmin etmək üçün 2 zolaqlı yolun yenidən çəkilməsinə səbəb olacaqdır. Yolun dizaynı yol təhlükəsizliyini yaxşılaşdıracaq və iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə qarşı davamlılığı artırmaq məqsədilə uyğunlaşma tədbirlərini tətbiq edəcəkdir.

İlkin iqtisadi-texniki araşdırmalar, yol araşdırma işlərinə Yenikənd kənd ərazisində Km 32 + 125-də başlayaraq Km 102 + 335-də son nöqtəyə qədər davam edir. Bu parametrlərə əsasən yenidən qurulmaq üçün yolun uzunluğu 70,21 km olacaqdır. Yenikənddən Biləsuvar ilə sərhəd nişanına qədər, Salyan rayonu daxilinə 57.135 km; və bundan sonra Biləsuvar rayonu ərazisindəki layihə yolunun son nöqtəsinə qədər 13.075 km təşkil edir.

3.1.1.1 Yolun Mövcud vəziyyəti

İlkin Texniki-İqtisadi Araşdırmada mövcud yol və körpülər bir sıra apıntılarla birlikdə aşağıdakı kimi qiymətləndirilmişdir:

- Yolun mövcud orta eni təxminən 8 m-dir, asfaltlanmamış çiyin isə 2 metrdir.
- Yol Km54 + 300 və Km 60 + 000 (Salyan şəhərinin mərkəzi daxilində) ilə Km 80 + 500 və km 81 + 500 arasında (dalğalanma və dirsək Şorsuluda şimal-qərbə tərəf döndüyündə) düz dalğa ilə düz bir ərazinin üstündən keçir. Ümumiyyətlə, Kür çayı üzərindəki körpünün çıxışları istisna olmaqla, yamac yüzdə 1,2 ilə 2,25 arasında dəyişir.
- Yolun həm sol, həm də sağ hissəsinin, Mahmudçala bataqlıq ərazilərinin yaxınlığında, Km 90 + 675 – km 93 + 000 arasında ciddi şəkildə pozulduğu aşkar edilmişdir.
- Layihə yolu digər yollarla aşağıdakı kimi əsas kəsişmələrə malikdir: (i) Salyan və Şirvan Bölgələrini Km 45 + 400-də birləşdirən R44 yolu; (ii) R45, Km 55 + 600-də Şirvan-Noxudlu-Salyan yolu, R46, km 57 + 600-də Salyan-Nefçala yolu; və Km 88 + 900-də yeni qovşaq olan M3 avtomobil yolu
- Səviyyəsi 1,5-2,0 metrə çataraq yeraltı sularla basıla bilən 1 metrlik bənddə qalxmış gil materialların əlamətləri aşkar edilmişdir.
- Yolun bəndinin ağır çirkənlənmiş gil materialdan istifadə edilərək qurulduğu diqqət çəkdi. Mövcud bəndin orta hündürlüyünün 1,00 metr civarında olduğu müşahidə edildi
- Yol quruluşu, layihə yolun bütün uzunluğu üçün eynidir.
- Salyan şəhərindən Km 56 + 300 və Km 58 + 800 arasında keçən yol hissəsinin sol və sağ tərəflərində mövcud səkilər var.
- Yolun eni Salyan şəhərinin mərkəzində Km 56 + 800 ilə km 57 + 800 arasında daha böyük olduğundan qəsəbə / qəsəbələrdə kəsişmə ardıcıl deyil.
- Salyan şəhəri ərazisindən keçən yol hissəsinin səthi texniki cəhətdən məqbul formadadır, çünki bu hissəyə müntəzəm olaraq texniki qulluq edilirdi.
- Mövcud Kür çayı körpüsünün bərpası vacib deyil, çünki körpü 2019-cu ildə bərpa edilmişdir, vəziyyəti məqbuldur.
- Km 35 + 810-da bir kollektor kanalı üzərindən keçən körpünün yenidən qurulması lazım ola bilər.

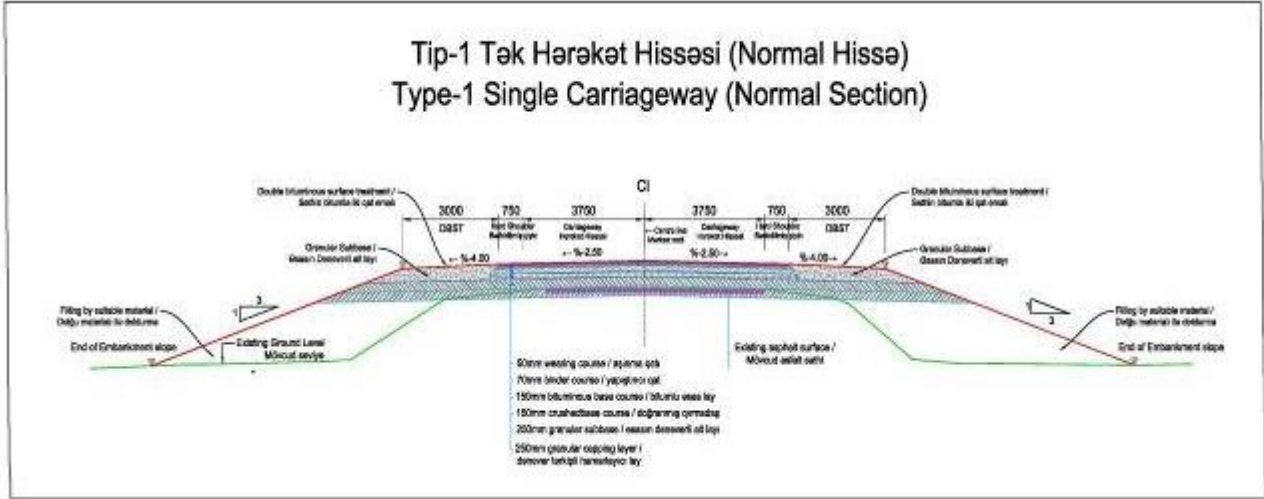
3.1.1.2 Təklif olunan yol kəsiyi

Yol Azərbaycan həndəsi dizayn standartına uyğun layihələndirilməli və müvafiq olaraq, nəqliyyatın yüklənməsini iki tərəfli hərəkət üçün səmərəli və təhlükəsiz axınla daşınmasını təmin etməlidir. Faktiki olaraq bu bir hərəkət hissəsinin eni (zolaqların eninin cəmi) və çiyinlərin enindən ibarət iki zolaqlı bir yol olacaqdır. Layihə yolunun en kəsiyi üçün dizayn elementləri aşağıdakı kimidir:

- Zolaqların sayı: 2

- Zolağın eni: 3.75 m
- Hərəkət hissəsinin eni: 7.50 m
- Çiyin eni: 2.00 (DBST sealed) & -0.75 m (paved) = 2.75m
- Yolun ümumi eni: 13.00 m

Yol profili aşağıda Texniki kateqoriya II yola uyğun olaraq göstərilmişdir.

Təsvir 3: Layihə yolunun profili

3.1.1.3 Köprülər və borular

Layihə yolu boyunca səkkiz (8) körpü, daş və ya boru suötürənlərdən ibarət otuz altı (36) kiçik su yolu keçidi var. Km 58 km + 880-də, ətraflı dizayn mərhələsində xüsusi texniki baxışa ehtiyac duyacaq bir dəmir yolu keçidi müşahidə edilir. Sonrakı tədqiqatlar bu körpülərin təmir ediləcəyini, qismən yenidən qurulacağını (bərpa ediləcəyini) və ya yeni körpü ilə əvəzlənəcəyini müəyyənləyəcəkdir. Ətraf mühit üçün, xüsusən suyun keyfiyyəti üçün kritik olan bu əsas su keçidləri olacaqdır. Kür çayı üzərindəki körpü yenidən bərpa olunduğundan, bu, layihənin bir hissəsi olmayacaq və ƏSMİP-nin əhatə xaricində olacaq. Bu körpülərin və su kanallarının siyahısı və yeri aşağıda təqdim olunur

Cədvəl 5: Köprülərin və Su Borularının siyahısı

No	Yerləşən km	Təsvir
1.	Km 34 + 680	Boru
2.	Km 35 + 800	Boru
3.	Km 37 + 600	Boru
4.	Km 39 + 000	Boru
5.	Km 40 + 170	Boru
6.	Km 40 + 900	Boru
7.	Km 41 + 950	Boru
8.	Km 44 + 470	Boru
9.	Km 47 + 580	Boru
10.	Km 51 + 570	Boru
11.	Km 52 + 940	Kür çayı üzərindəki körpü, hər iki başında heykəllərlə işarə edilmişdir
12.	Km 56 + 300	Kiçik körpülər və borularla əhatə olunmuş naməlum çaydan keçən körpü
13.	Km 58 + 000	Boru
14.	Km 59 + 960	Boru
15.	Km 63 + 580	Boru
16.	Km 65 + 200	Boru
17.	Km 65 + 870	Boru
18.	Km 65 + 890	Boru

No	Yerləşən km	Təsvir
19.	Km 66 + 600	Boru
20.	Km 68 + 730	Boru
21.	Km 70 + 300	Bash Mil-Mugan Kollektoru'
22.	Km 70 + 460	Boru
23.	Km 71 + 420	Boru
24.	Km 74 + 300	Boru
25.	Km 76 + 010	Boru
26.	Km 78 + 220	Boru
27.	Km 79 + 330	Boru
28.	Km 80 + 700	Boru
29.	Km 81 + 260	Akkuşa çayı körpüsü
30.	Km 81 + 450	Boru
31.	Km 83 + 100	Boru
32.	Km 84 + 080	Boru
33.	Km 84 + 580	Boru
34.	Km 85 + 190	Boru
35.	Km 86 + 100	Boru
36.	Km 88 + 160	Boru
37.	Km 85 + 190	Boru
38.	Km 85 + 650	Kanal üzərində körpü
39.	Km 86 + 100	Boru
40.	Km 88 + 160	Boru
41.	Km 88 + 880	Yeni I dərəcəli Ələt-Atara yolunda eniş və körpü
42.	Km 90 + 650	Körpü
43.	Km 94 + 700	Körpü
44.	Km 100 + 190	Boru

3.1.2 Dəhliz boyu müşahidə olunan xüsusiyyətlər

Layihə yolunun birinci hissəsinin başlanğıc nöqtəsi nəqliyyatın şimala hərəkətinin (və ya Bakı istiqamətində) M3 magistral yolunun şimal istiqamətində hərəkəti ilə birləşdiyi yerdir. Göründüyü kimi, yolun təxminən 2,125km hissəsi, əsasən Km 34 + 000-dən Km 32 + 125-ə qədər, şimala doğru tək istiqamətli hərəkət olacaq.

Layihə yolu boyunca Salyan və Biləsuvar istiqamətində olan əsas cənub nəqliyyat M3 magistral yolundan bir yol qovşağı vasitəsilə (Km 34 + 000) daxil olacaq. Bu ümumi ərazidə sol tərəfi əsasən əkinçilik sahələri, sağ tərəfi də bəzi tikililər olmaqla əsasən əkinçilik sahələri təşkil edir. Layihə yolunun hər iki tərəfindəki bu əkinçilik sahələri Km 35 + 800-də bir kollektor kanalı üzərindəki bir körpüyə qədər uzanır.

Kollektor kanalı əkinçilik sahələri olan Yenikənd, Şəkərli, Həsənli və Qaradili kəndlərinin şimal-qərb kənarıdır. Fərdi yaşayış evlərinə xidmət göstərən layihə yolundan kənd yolları ayrılır. Layihə yolu boyunca mağazalar, yanacaq doldurma məntəqələri və bir neçə restoran var.

Km 49 –dan Km 53-ə qədər, hər iki tərəfdə əsasən əkinçilik əraziləridir. Km 49 + 200-də layihə yolu Şirvan Milli Parkının qərb sərhədi ilə təqribən 2 km-ə yaxınlaşır. Ərazidə həmçinin Babazanan karxanası müəyyən edilib, və bu karxanadan M3 avtomobil yolunun tikintisində istifadə edilib. Bu, layihə yolu üçün potensial material mənbəyi ola bilər.

Km 53-də layihə yolu Kür çayını keçir. Körpü 2019-cu ildə yenidən qurulub və layihənin bir hissəsi olmayacaq. Kür çayını keçdikdən sonra sağdakı kənd Aşağı Kürəndidir. Daha sonra əsas şəhər sayılan Salyan şəhəri gəlir, əsasən sol tərəfdən hərəkət edərkən və təxminən Km 54 + 500 - Km 62 + 700 arasında. Sağ tərəfdə, bir neçə kənd yolları bəzi kəndlərə dönür - Km 57 + 200-də Arbatana; Km 62 + 200-də Marışliya; Km 63 + 700-də Seyidsadıqlıya; km 65 + 300 Quşsuya; Km 65 + 500 və Km 66 + 600 Alşalıya. Yol boyu Qızılağac (Km 67 + 200), Beydili (Km 69 + 300), Sarvan (Km 71 + 700), Dəyikənd (Km 75 + 700) və Seyidlər (Km 78 + 800) kəndləri yerləşir. Daha sonra Salyanın sərhədinə sol tərəfdə Şorsulu (Km 79 + 500) və sağa (şimal-qərb istiqamətində) döngədə Boranikənd

(Km 81 + 100) kəndləri yerləşir. Layihə yolu oradan qərb istiqamətində Salyanın kənarına doğru hər iki tərəfdən əkin sahələrindən keçərək Km87 + 800-ə qədər və Km 88 + 800-də M3 magistral yolundan keçərək davam edir.

Km 89 + 260-da layihə yolu Biləsuvar ərazisinə daxil olur. Bu yerdən Km 90 + 600-ə qədər yolun hər iki tərəfində çox az bitki örtüyü olan bir ərazi var. Km90 + 650-də Araz çayından yuxarı kanal sistemlərindən gələn bir kollektor kanalı üzərində körpü mövcuddur. Buradan təxminən yarım kilometr məsafədə, sol tərəfdə Mahmudçala bataqlıq ərazisi var. Bataqlığın şimal ətrafı, təxminən 3.35 km məsafə boyu Km 90 + 800-dən Km94 + 150-ə qədər olan yolla sərhəddir. Bu hissənin sağ tərəfində çox az bitki örtüyünə sahib olan əkilməmiş ərazi var.

Sol tərəfdə, Km 94 + 150-dən Km 102 + 335-də son nöqtəyə qədər 12.185 km məsafədə bəzi torpaq sahələri və bəzi tikililərlə birlikdə bir neçə göl var. Sağ tərəfdə az əkinçilik izləri olan kifayət qədər boş torpaq sahələri var. Sol tərəfdəki əkin sahələri Km 90 + 900 başlayaraq sona qədər davam edir. Sol tərəfdə az sayda tikiliyə rast gəlinir, böyük yaşayış məntəqələrinə və ya kəndlərə isə bu ərazilərdə rast gəlinmir.

Layihə yolunun Texniki-İqtisadi Əsaslandırılması və layihə yolunun yoxlanışından əldə edilən məlumatlara əsasən yolun xəritəsi Əlavə 1-də təqdim olunur. Əlavə 1 – Yenikənd -Biləsuvara yolu boyunca ətraf mühit və sosial aspektli məlumatlar.

3.1.3 Ətraf Mühit və Sosial Resurslar

3.1.3.1 Fiziki Resurslar

Salyan rayonu, Kür-Araz ovalığında, ölkənin cənub-şərqindəki Muğan çölündə yerləşir və ümumi sahəsi 1600 km² təşkil edir. Azərbaycanın əsas çaylarından biri olan Kür çayı rayonun ərazisindən və əsas şəhər mərkəzi olan Salyan şəhərinin özündən keçir.

Muğan düzünün cənub-qərb və cənub hissəsini tutan Biləsuvar rayonu, Salyanın cənub-qərbində yerləşir, ümumi sahəsi 1358 km²-təşkil edir. İqlimi yağıntıların orta illik səviyyəsi 260 mm təşkil edərək Salyana bənzəyir. Biləsuvar rayonu ərazisinin böyük hissəsi dəniz səviyyəsindən aşağıda yerləşir və 542 hektarlıq meşə təşkil edir.

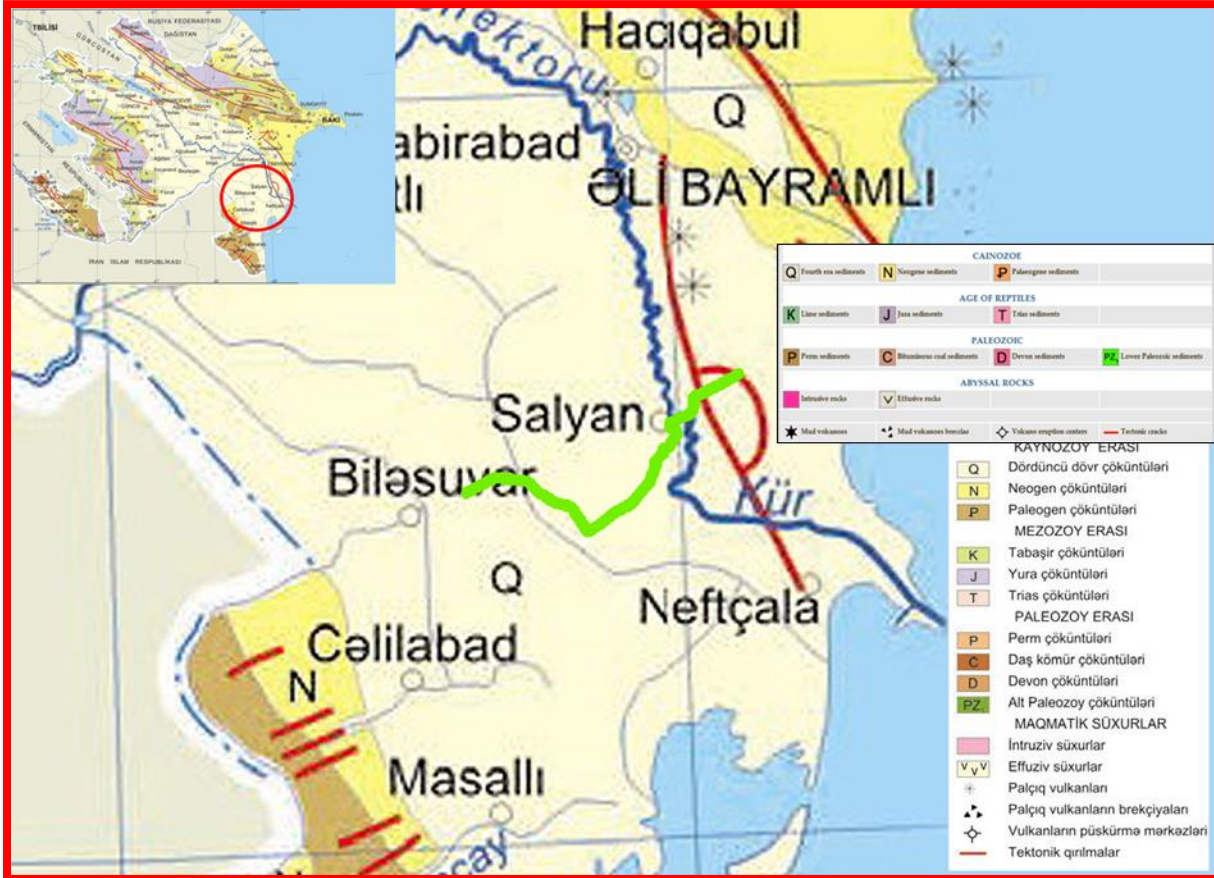
Geologiya

Azərbaycanda iki böyük dağ silsiləsi var - Böyük Qafqaz və Kiçik Qafqaz. Böyük Qafqaz 1200 km uzunluğundadır və ənənəvi olaraq üç hissəyə ayrılır: (i) Qara dəniz ilə Elbrus dağı arasında Qərbi Qafqaz; (ii) Elbrus dağı ilə Kazbek dağı arasında Mərkəzi Qafqaz; (iii) Kazbek dağı ilə Xəzər dənizi arasında yerləşən və Azərbaycanla Rusiya ilə həmsərhəd olan Şərqi Qafqaz. Kiçik Qafqazın uzunluğu 600 km-dir və Böyük Qafqazla paraleldir. Böyük Qafqaz Likhi silsiləsi (Gürcüstanda) ilə əlaqələndirilir və qərbdə Kolxida ovalığı (Gürcüstanda), şərqdə Kür-Araz ovalığı (Azərbaycan) (Kür çayı kənarında) ilə ayrılır.

Azərbaycanla bağlı geoloji qeydlər müxtəlifdir və çox vaxt güclü deformasiyaya uğramış və qatlanmış çöküntülərdən, vulkanik-çöküntülərdən, Kembriyeden əvvəl Holosen dövrünə qədər vulkanik və yerüstü çöküntülərdən ibarətdir. Magmatik və metamorfik mənşəli kristal süxurlar daha az yayılmışdır və əsasən Kiçik Qafqazla məhdudlaşan daha kiçik əraziləri tutur. Allüvial konuslar və molas tipli çöküntülər (bu halda Qafqaz dağlarının qalxma və eroziyasından qaynaqlanan eroziya məhsulları) dağ silsilələrindəki yaylaqlarda hər yerdə yayılmışdır.

Azərbaycanın mərkəzi və şərq ovalıqları Kür çayı dağlararası hövzəsi ilə (təxminən 86.000 km²) tutulmuşdur. Buraya, uyğunsuz şəkildə çökmüş Yura və Yaradan qayalarına dayanan molas növlü çöküntülərin bir neçə kilometr qalın ardıcılığı daxildir. Seysmik məlumatlardan və quyu araşdırmalarından məlum olub ki, üstünlük təşkil edən deformasiya Kür çayının dağlar arası hövzəsinin daxili quruluşunu bir neçə sahəyə (və ya alt hövzələrə) bölünməsilə nəticələnib. Şərqdə Xəzər dənizi

hövzəsinə doğru, geoloji cəhətdən cavan mollas tipli çöküntülərin qalınlığı 6-8 km-ə çatır. Mərkəzi və şərq ovalıqların çox hissəsində qatı geologiya yüksək relyefli Qafqaz dağlarını aşındıran Kür çayı və qolları ilə əlaqəli müxtəlif səviyyəli allyuvial yataqlar (qum, çınqıl, palçıq, qumlu) əhatə edir. Buna görə, layihə yolu ərazinin geoloji xəritəsində göstəriləyi kimi dördüncü dövr çöküntülərinin altına düşür.

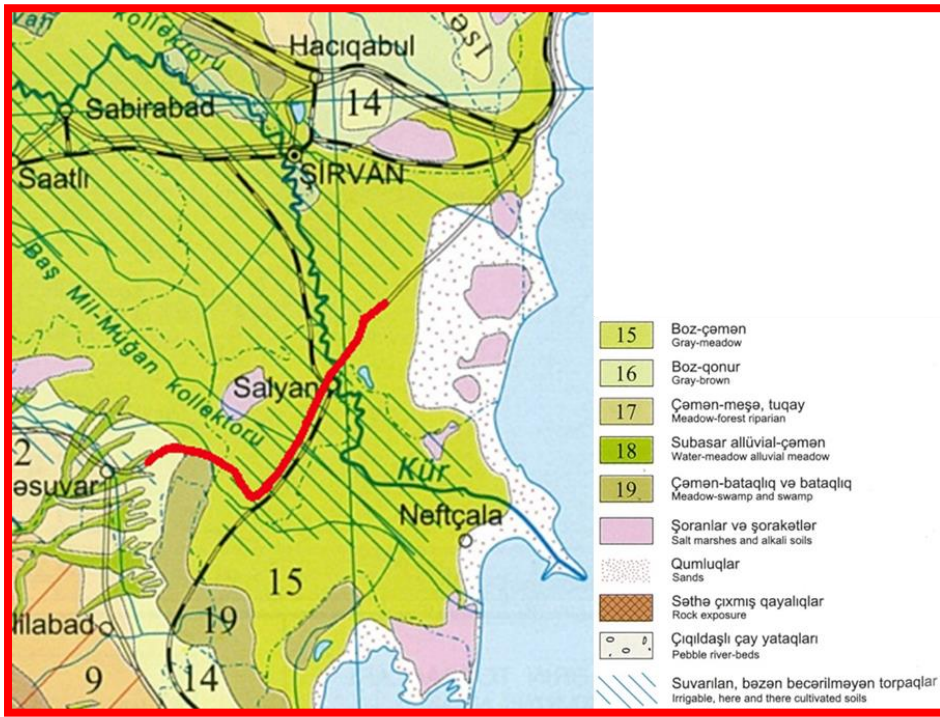
Təsvir 4: Bölgənin geoloji xəritəsi

Torpaqlar

Layihə Dəhlizinin çox hissəsi demək olar ki, bütün yol boyu sierozem⁴ (çəmən boz torpaq) torpağından ibarətdir. Çəmən boz torpaq 150 m hündürlüyə qədər yüksəkliklər və maksimum yağıntı 200 mm təşkil edən quru iqlimlər üçün tipikdir. Çəmən boz torpağı ümumiyyətlə qış otluqlarına və əkin sahələrinə (dənil bitkilər, pambıq) uyğun yarı quru, quru çöl, yüngül qumlu növdür. Kənd təsərrüfatı potensialı aşağıdan orta səviyyəyə kimi təsnif edilir.

Mahmudçala bataqlıq ərazisi çəmən-bataqlıq və bataqlıq torpaq növünə və Araz çayının daşması nəticəsində əmələ gələn çökəkliyə malikdir. Geomorfoloji baxımdan ərazinin qədim çay axınının bir hissəsi ola biləcəyini düşünmək olar. Buna baxmayaraq, hal hazırda çökəklikdən axan təbii axının həcmi azdır, ərazidə səth suyunun ən çox hərəkəti suvarma kanalları və drenajlardır.

⁴ Soyuq və mülayim iqlimi olan quraq bölgələrdə müşahidə edilən bir qrup torpaq, səthində qəhvəyi boz rənglidir və altından daha açıq təbəqə vardır.

Təsvir 5: Bölgenin torpaq xəritəsi

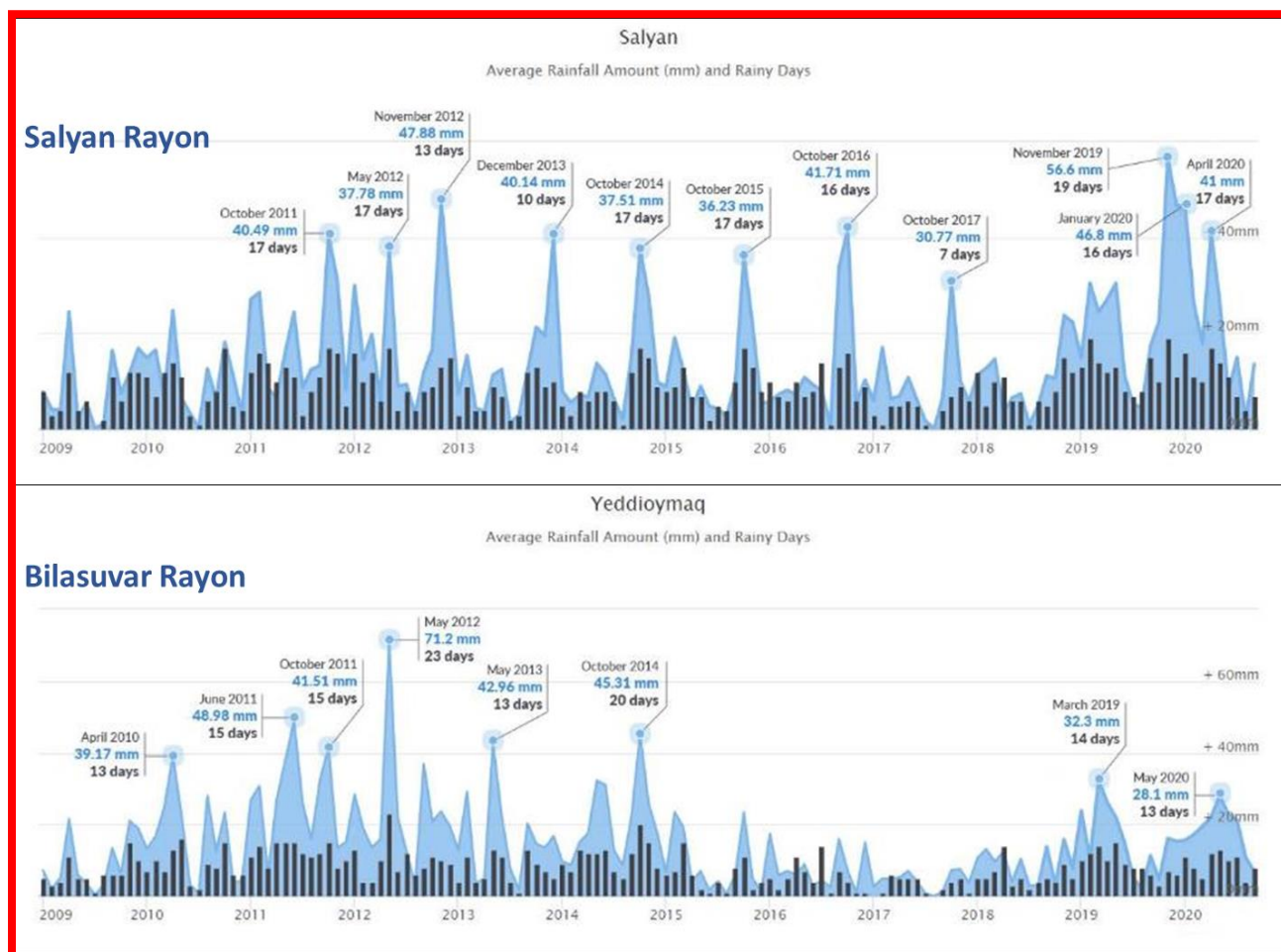
İqlim, hava keyfiyyəti və iqlim dəyişikliyi

Azərbaycanın iqlimi olduqca müxtəlifdir, ölkənin müxtəlif əraziləri yarı quraq, mülayim, mülayim-isti, soyuq və tundra zonaları kimi bir neçə iqlim zonasını nümayiş etdirir, yəni müxtəlif bölgələrdə orta illik hərərət və yağıntılarda ciddi dəyişikliklər olur. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın bir çox dağlıq ərazilərində daha yüksək yağıntı səviyyəsi və aşağı orta hərərət müşahidə olunur, nəinki daha isti və quru iqlimə malik olan mərkəzi ovalıq və Xəzər dənizi sahillərində. Tarixi məlumatlara əsasən, Azərbaycanın orta illik temperaturu 11.81 ° C (1901-2016), orta illik atmosfer yağıntısı 427.56mm (1901-2016) təşkil edir. 1961-1990-cı illərdə müşahidə olunan normal orta illik temperaturla müqayisədə, 2010-cu ildə Azərbaycan daxilində 1,3 ° C-də artım olmuşdur. Yağıntı səviyyəsinin bir o qədər dəyişmədiyi görünərsə də, Azərbaycanın mərkəzi və cənub-şərq bölgələri daşqınlar riski yaradan sellərə məruz qalır.

Salyan və Biləsuvar arasında qışda qərb küləkləri, yay dövründə şərq küləkləri üstünlük təşkil edir. Küləyin sürəti yayda və qışda ən güclü küləklərlə orta hesabla saniyədə 0-12,5 metr (m / s) arasında dəyişir. Orta illik buxarlanma 800-1000 mm, rütubət 50%-dir.

Yenikənddən Biləsuvaradək Layihə Dəhlizi Azərbaycanın quru yarı səhra iqlimi ilə seçilən Aran bölgəsi daxilindədir. Bölgədə yay çox isti və quru, qış isə mülayim və isti keçir. Salyanda yaz isti, palçıqlı və aydın keçir; qış isə uzun, çox soyuq və qismən buludlu olur; və il boyu quru keçir. Bir il ərzində temperatur ümumiyyətlə 31 ° F (-0.55 ° C) ilə 89 ° F (31.67 ° C) arasında dəyişir və nadir hallarda 24 ° F (-4.44 ° C) -dən aşağı və ya 95 ° F (35.0°C) -dən yuxarı olur. Biləsuvarda yaz isti, nəmli və aydın; qışlar isə uzun, çox soyuq və qismən buludlu keçir; il boyu quru olur. İl ərzində temperatur ümumiyyətlə 29 ° F (-1.67 ° C) ilə 93 ° F (33.88 ° C) arasında dəyişir və nadir hallarda 22 ° F (-5.55 ° C) aşağı və ya 100 ° F (37.77 ° C) yuxarı dəyişir.

Bölgə üçün orta illik yağıntı 200-400 mm-dən çox deyil. Yağıntıların əksər hissəsi payızın sonu və qış mövsümlərinə təsadüf edir (oktyabr-mart - illik yağıntı həcminin 50% -i təşkil edir). İllər üzrə bəzi yağış məlumatları növbəti Cədvəldə həm Salyan, həm də Biləsuvarda qeyd edilən yağıntıların təhlili ilə təqdim edilmişdir.

Təsvir 6: Tarixi Yağış Sıxlığının Qrafiki (2009-20)

Cədvəl 6: Tarixi Yağış Sıxlığı (2009-20)

İl	Ay	Gün	Yağıntı (mm)	Yağıntı / gündəlik (mm/gün)	Yağıntı /saatla (mm/hr)
Stansiya: Səlyan, Səlyan Rayonu					
2011	Oktyabr	17	40.49	2.381765	0.09924
2012	May	17	37.78	2.222353	0.092598
2012	Noyabr	13	47.88	3.683077	0.153462
2013	Dekabr	10	40.14	4.014	0.16725
2014	Oktyabr	17	37.51	2.206471	0.091936
2015	Oktyabr	17	36.23	2.131176	0.088799
2016	Oktyabr	16	41.71	2.606875	0.10862
2017	Oktyabr	7	30.77	4.395714	0.183155
2019	Noyabr	19	56.6	2.978947	0.124123
2020	Yanvar	16	46.8	2.925	0.121875
2020	Aprel	17	41	2.411765	0.10049
Maksimum				4.395714	0.183155
Stansiya: Yeddiöymaq, Biləsuvar Rayonu					
2010	Aprel	13	39.17	3.013077	0.125545
2011	İyun	15	48.98	3.265333	0.136056
2011	Oktyabr	15	41.51	2.767333	0.115306
2012	May	23	71.2	3.095652	0.128986
2013	May	13	42.96	3.304615	0.137692

İl	Ay	Gün	Yağıntı (mm)	Yağıntı / gündəlik (mm/gün)	Yağıntı /saatla (mm/hr)
2014	Oktyabr	20	45.31	2.2655	0.094396
2019	Mart	14	32.3	2.307143	0.096131
2020	May	13	28.1	2.161538	0.090064
Maximum				3.304615	0.137692

Müqayisəli olaraq, əvvəlki on ildə Salyanda Biləsuvarından daha çox yağış yağdığı görünür. Qrafik, 2016-cı ilin ortalarından 2018-ci ilin ortalarına qədər baş vermiş quraqlıqları da göstərir.

Avtomobil mühərriklərində yanacaqın yanmasından yaranan əsas emissiyalar arasında Azot Oksidləri (NOx), Karbon Mono-oksit (CO), Uçucu Üzvi birləşmələr (VOC), Karbon Dioksit (CO2) və Qatı hissəciklər (QH) var. Bununla yanaşı, yolun müəyyən hissələri o dərəcədə zədələnmişdir ki, bu ərazilərdəki nəqliyyat vasitələrinin hərəkətləri, xüsusilə quru yay aylarında yüksək səthdə QH və ya məruz qalmış səthdən toz əmələ gətirir. Ağır yük maşınları bu tipli toz təsirlərini yaradan xüsusi mənbələrdən biridir.

Azərbaycan Paris İqlim Müqaviləsini 22.04.2016-cı il tarixində imzaladı və 8 Fevral 2017-ci il tarixində qüvvəyə minməsi ilə 9 Yanvar 2017-ci il tarixində təsdiqlədi. Milli Səviyyədə Müəyyən Edilmiş Təhdətlərində (NDC) deyildiyi kimi, Azərbaycan enerji, neft və qaz sahələrində, o cümlədən iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin ətraf mühitə olan mənfəi təsirlərini azaltmaq üçün texnoloji inkişafı səbəb olacaq yaşayış və ticarət, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı və tullantı sektorlarında iqlim dəyişikliyinə azaltma tədbirlərini, həmçinin bir sıra tənzimləmə dəyişiklikləri və marifləndirmə tədbirlərini açıqladı.

Aşağıda Dünya Bankının İqlim Bilik Portalından əldə edilən Azərbaycanla bağlı bəzi faktlar gətirilir:

- Bütün ssenarilərdə yay günlərinin sayının artacağı, şaxtalı və buzlu günlərin sayının əsrin sonlarına qədər əhəmiyyətli dərəcədə düşməsi gözlənilir..
- Orta aylıq yağıntının gözlənilən dəyişikliyinə mövsümi dəyişikliklər azdır, baxmayaraq ki, əksər modellərə görə istinad dövrü ilə müqayisədə yağış səviyyəsinin yay aylarında düşməsi və qış aylarında artması ehtimalı azdır.
- Daha yüksək emissiya ssenarilərinə görə, Azərbaycanda illik ciddi quraqlıq ehtimalının əhəmiyyətli dərəcədə artacağı proqnozlaşdırılır.
- 2040-2059-cu illərdə orta illik temperatur 2,27 ° C (1,24 ° C - 3,56 ° C) artacaq (yüksək emissiya senarisi)
- İllik yağıntı 2040-2059-cu illərdə -0.41mm (-153.70mm-177.38mm) azalacaq (ən yüksək emissiya senarisi)
- İllik Soyuma Dərəcəsi Günləri 2040-2059-cu illərdə 609.56mm (218.09mm - 0.00mm) artacaq (ən yüksək emissiya ssenarisi)
- İllik Maksimum 5 günlük yağıntı (25 illik qayıtma səviyyəsi) 2040-2059-cu illərdə 6.98mm (-18.24mm-77.74mm) artacaq (ən yüksək emissiya ssenarisi)

Əlavə olaraq, İqlim Dəyişikliyi Risk Profilinə əsasən Azərbaycanın Ölkə üzrə Risk Profili (ABŞBİ məlumat bülleteni) əsasında 2050-ci ilədək Xəzər dənizinin səviyyəsində 1,5-2 m artım olacaqdır. Bu məlumatlar yol üçün su keçidlərinin layihə işlərində nəzərə alınmalıdır.

Hidrologiya

Bu ərazinin səthi su ehtiyatları azdır, bunlar əsasən təsadüfi su anbarı olan suvarma / drenaj kanallarıdır. Şorqol gölü, acı bir göldür, Şirvan Kollektorundan çıxan daşlardan qaynaqlanan Şirvan Milli Parkının ərazisində yerləşir.

Kür çayı, ərazinin 68.900 km²-ni və ya 80% -ni qurutan, Azərbaycanın yerüstü su ehtiyatlarının təqribən 90% -ni təmin edən ərazidən keçən ilk təbii su axınıdır. Kür Türkiyədən başlayır və Gürcüstana keçərək Azərbaycana girmədən əvvəl 1500 km dəniz yolu ilə (Azərbaycanda 900 km) Salyan şəhərindən təxminən 50 km cənub-şərqdə Mingəçevir su anbarı ilə Xəzər dənizinə tökülür. Kür çayı, eyni zamanda, Türkiyənin Erzurum yaxınlığında əmələ gələn və Qafqaz bölgəsinin əsas çay hövzəsi olan Araz çayı ilə qidalanır. Salyan içərisində Kür geniş dolama axınında axır. Çayda

saxlanılan minimum axın 354 m³ / s civarındadır ki, bu da kanal genişliyini təxminən 230-260 m genişlikdə və axın dərinliyini 4-5 m təşkil edir.

Azərbaycanın ən böyük su anbarı olan Mingəçivir Su Anbarı suyu Əzizbəyov kanalı (ümumi uzunluğu 123 km, suvarma sahəsi 69.000 ha) və Muğan-Salyan kanalı (ümumi uzunluğu 37 km, suvarma sahəsi 68 ha) vasitəsilə əraziyə çatdırır və aşağıdakı kimi təsvir edilir:

- Muğan-Salyan Kanalı, əsasən Azadkənddə eləcə də bir sıra digər yerlərdə, xüsusən də Salyanda Kür çayının həddindən artıq dağılmasından qaynaqlanan və torpaqların yuyulması üçün istifadə olunan əsas su daşıyıcısıdır. Kanal, mürəkkəb bir suvarma kanalları şəbəkəsinə su verir və yuyulmasını qəbul edir. Kür çayında suyun səviyyəsinin yüksək olduğu dövrlərdə Muğan-Salyan Kanalına əlavə miqdarda su daxil olur və Şorsulu kimi şəhərlər arasındakı suyun səviyyəsini azaltmaq üçün ikincil aşırı dağılma boruları (bunlar suyun yüksək səviyyəyə çatdıqdan sonra üzərindən axılan bəndlərdir) vasitəsilə anbarlara buraxılır. Belə anbar sahələrindən biri, Biləsuvarın şimalındakı mövcud yolun (Layihə Yolu) yanında yerləşən yuxarı Mahmudçala bataqlıq sahəsidir.
- Süni su axını olan Əzizbəyov kanalı, Kür çayı sistemindən şirin suların bataqlıq ərazisinə gətirildiyi iki əsas kanaldan biridir. Biləsuvardan təqribən 60 km şimal-qərbdə, Birmai yaxınlığında Araz çayı ilə təmin olunur. Əzizbəyov kanalı əsasən suvarma təchizatı üçün istifadə olunur və tədqiqat sahəsi daxilində bitişik tarla drenaj sistemlərinə vurulur. Suvarma tələbinin daha geniş yayılması üçün suyun ayrı kanallara yönəldiyi bir sıra rəsmiləşdirilmiş yayım nöqtələri var (məs., Biləsuvarın şimal kənarındakı '4 sayılı qol'). Kanal, Biləsuvarda yerləşən 'Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Birgə Müəssisəsi - Suvarma Sistemlərinin İdarəetmə Ofisi' (AAWFJVİSMO) –də su axını vasitəsilə Balhəri çayına yönəldilə bilər. Kanalın son nöqtəsi mövcud Dəmir Yolu xəttinin cənubundakı Ağçala bataqlıq ərazisinə daxildir. Bununla birlikdə, bu anda kanalın axıdılması yalnız artıq suvarma suyundan ibarətdir və bu səbəbdən tamamilə axın istiqamətində istehlakçı istifadənin miqyasından asılıdır. Bu istifadənin miqyası tənzimlənməmiş görünür.

Salyan daxilindəki digər su yolları Muğan Kanalı və Şirvan Ana Kollektorudur. Muğan kanalı Muğan-Salyan kanalının bir qoludur və bu kanaldan Şorsuluya yaxın şaxələnir. Daha sonra suyunun ən azı bir hissəsini aşağı Ağçala bataqlıq ərazisinə doldurmadan əvvəl Ağçala bataqlığının şərq sərhədi boyunca cənuba axır. Bundan əlavə, Şirvan Milli Parkının şimal sərhədini təşkil edən 250 km-lik Şirvan Əsas Kollektoru birbaşa Xəzər dənizinə axır.

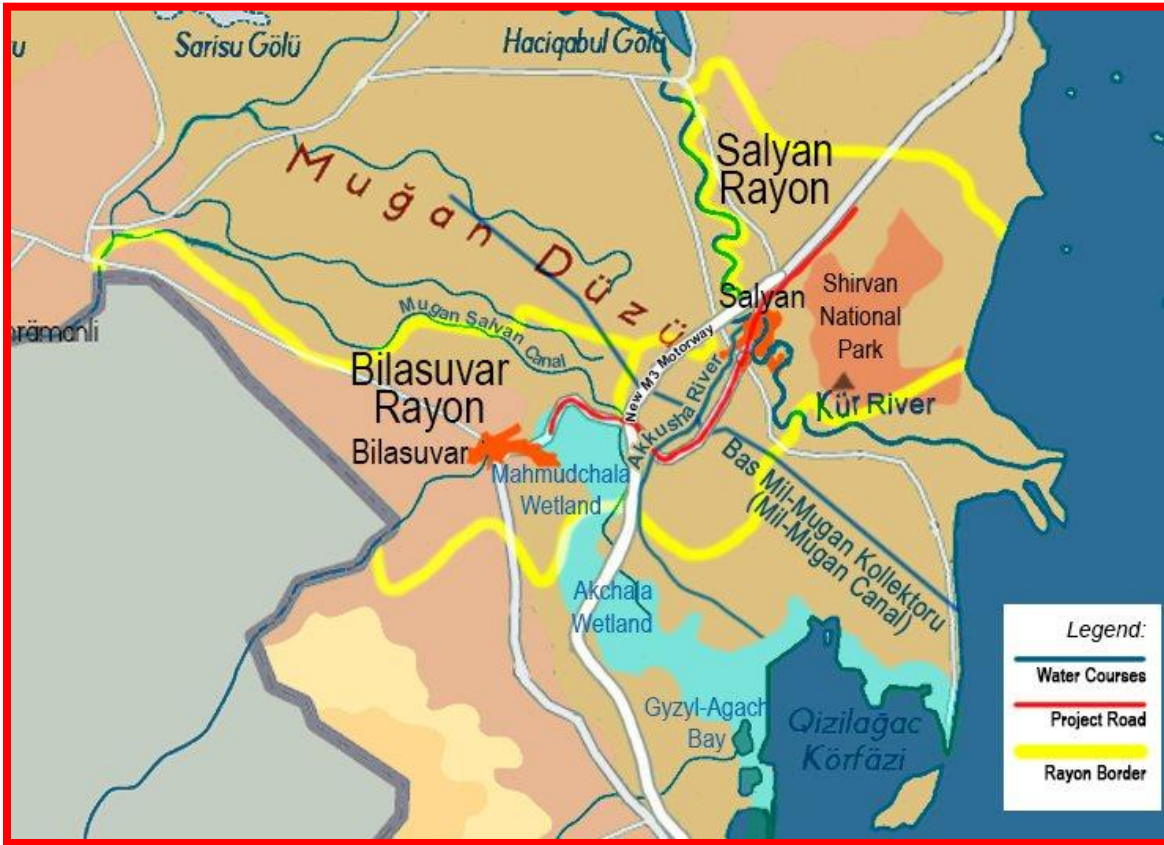
Layihə yolunun Biləsuvar ərazisindəki kiçik hissəsində suyun əsas mənbəyi Mahmudçala bataqlıq ərazisidir. Neftçala və Lənkəran rayonlarında yerləşən 15.000 ha ərazisi olan Ağçala bataqlıq ərazilərlə əlaqəlidir. Ağçala bataqlıqları Qızıl-Ağaç Təbiət Qoruğunun qərb sərhədlərinə qədər uzanır. Əvvəlki araşdırmalara əsaslanaraq Mahmudçala bataqlıq sahəsindəki əsas su mənbəyi olan Muğan-Salyan kanalında həddindən artıq dağılma olduğu halda, Ağçala bataqlıq əraziləri üçün əsas mənbə Muğan (drenaj) kanalıdır. Bataqlıq ərazilər üçün əsas su mənbələri aşağıdakılardır:

- Balhəri çayı (Bolqar çayı): Bu təbii su axını, İran sərhədindəki Biləsuvar qəsəbəsinə yaxın olan şimal Talış dağlarında qaynaqlanır (qeyd edək ki, bu qəsəbə tədqiqat ərazisindəki adla eyni ada malikdir). Balhəri çayı Biləsuvardakı AAWFJVİSMO-da Əzizbəyov kanalının üzərindən (texnogen kanalla) axan və bu nöqtədə şlüz və axma yolu düzəldərək Əzizbəyov kanalından əlavə su ala bilər.
- İncə çayı: Bu təbii su axını Şanağaç qəsəbəsinə yaxın şimal Talış dağlarından başlayır. İncə çayı öz axarı boyunca su anbarlarının (bunlar çayın axan su anbarlarıdır) təsirinə məruz qalır və bu səbəbdən Biləsuvar ilə Cəlilabad arasında yerləşən Allar kəndindəki Əzizbəyov kanalına töküldüyü zaman gözləniləndən daha az axıdılır.
- Mişar çayı: Bu kiçik təbii su axını Ləkin şəhəri yaxınlığındakı Talış dağlarından qaynaqlanır. İncə çayı kimi, bu su axını da su anbarlarından böyük dərəcədə təsirlənir, xüsusən də yazda yerli suvarma sistemlərindən istifadə məqsədilə qışda suyun yığıldığı Cəlilabadın cənubundakı mövcud əsas yolun yanında.

Layihə yolundan keçən su axınlarının xəritəsi növbəti təsvirdə göstərilmişdir:

Bölgəyə aid digər məlumatlarda Muğan və Salyan ovalığında yeraltı suların 3 metr civarında, çox nadir hallarda 3-5 metrə baş verdiyi deyilir. İllər ərzində ərazidəki qrunt sularının səviyyəsi ümumiyyətlə kollektor və drenaj sistemlərinin təsiri üzündən daha da dayazlaşmışdır. Qızıl-ağaç körfəzinin ətrafındakı ərazidə yeraltı suların səviyyəsi 0,1-1,2 metrə çatır.

Düzenliyin yeraltı suları çox duzlidir (duz konsentrasiyası 5-62 q / l) və içməli su və ya əkinçilik üçün uyğun deyil. Bu yeraltı suyun yüksək duzluluğuna, dəniz mənşəli su daşlarının duzluluğu səbəb olur. Duzlu daxil olan suvarma suyu dayaz dərinliklərdə hiss olunur. Kimyəvi xüsusiyyətləri natriumxlorid və sulfat-natriumxlorid ilə xarakterizə olunur.

Təsvir 7: Layihə ərazisinə düşən su axınları

Təbii fəlakətlər

Tədqiqat dəhlizindəki seysmik aktivlik Talış-Kür ərazisini narahat edir. Salyanda Rixter cədvəllilə 6 bal gücündə zəlzələlər qeydə alınıb. Əvvəllər də müəyyən edildiyi kimi, tədqiqat sahəsinin cənubundakı daha bir təbii təhlükə növü həm Salyan, həm də Neftçala rayonları üçün ciddi problemlər yaradan Kür çayının daşqınıdır.

Salyan rayonu daxilində Kür çayı sahillərində daşqın baş verib. Bu cür daşqın hadisələri May 2003, May 2007 və May 2010 (yaz fəsilləri) aylarında meydana gəlmişdi. Buna Araz-Kür hövzəsi daxilində intensiv yağış və qarın əriməsi səbəb olmuşdu. Kür çayının suyunun səviyyəsi qalxdı və mövcud torpaq bəndlərinin səviyyəsini üstələdi. 2010-cu il daşqınında yağışın Kür çayı yolu boyunca yeddi (7) rayona təsir edərək on (10) gün ərzində fasiləsiz yağdığı bildirildi. Təkcə Salyan rayonunda 53 ev zədələnmiş və ya dağıdılmış, 3000 ev suyun altında qalmış, 218 ev təhlükəyə məruz qalmış və 76 ailə və ya 380 nəfər evakuasiya edilmişdir.

Layihə yolu ilə əlaqədar olaraq, yol hissəsinin daşqına davamlı olması məqsədilə lazımi tədbirlərin görülməsi üçün layihə zamanı bu kimi hallar nəzərə alınmalıdır. Yolun, xüsusən də Kür çayı yaxınlığında olanların seldən təhlükəsiz yüksəkliyini müəyyənləşdirmək üçün daşqın hadisələrində hidro-məntiqi tədqiqat aparılmalıdır. Bu dizayn mərhələsində müfəssəl layihə məsləhətçisi tərəfindən edilməlidir. Nəticələr hidroloji infrastruktur və drenaj işləri üçün dizayn parametrlərinin bir hissəsi olmalıdır və xüsusi daşqının azaldılması tədbirləri yenilənmiş ƏMŞİP Cədvəlində təqdim edilməlidir.

3.1.3.2 Bioloji Resurslar

Layihə yolunun areal araşdırmalarına əsasən bəzi quşların qış vaxtı toplaşdığı kiçik Duzdağ gölünün yaxınlığında (Km 48 + 500 - Km 49 +200) sol tərəfdə olduğu kimi antropogen əyrimləri məhdudlaşdıran müəyyən sahələr mövcuddur. Bundan başqa toxunulmamış qalan daha böyük bir sahə Km 88 + 100 ilə Km 94 + 200 arasındadır. Sağ tərəfdəki çəmənliklər ətraf ərazilərdə məskunlaşan insanlar tərəfindən becərilən heyvanların otlaq sahəsi kimi də istifadə olunur, sol tərəfdəki hissə isə Mahmudçala bataqlığının bir hissəsidir.

Flora

Yol boyu əkilən ağac bitkiləri müxtəlif Söyüd növlərindən (*Salix fragilis*, *Salix alba* və *Salix babylonica*), Qovaqlardan (*Populus alba* və *Populus pyramidalis*), tut (*Morus alba*), bir neçə Qarağac (*Ulmus foliacea*), Tamarisk (*Tamarix Pallasii*) və Qaragilə (*Rubus fruticosus*) kolları növlərindən ibarətdir. Həyətlərdə əkilmiş meyvə ağacları nar, heyva və albalıdır. Həmçinin Piramidali qovaq (*Populus pyramidalis*), Adi qarağac (*Ulmus foliacea*), Nar (*Punica Granatum*), Sərv (*Cupressus sp.*) və Şam (*Pinus sp.*) kimi digər ağaclar mövcuddur.

Layihə yolu ilə M3 magistral yol qovşağının yaxınlığı qısa vegetasiya mövsümü olan şoranlı və efemer səhraları və yovşanlı-şoranlı yarımsəhraları xatırladır. İnkişaf edən bitki örtüyü *Salsola dendroides* və digər ağac-kol bitkiləri, məsələn *Halocnemum strobilaceum*, *Halostachys caspica*, *Suaeda microphylla*, *Petrosimonia brachiata*, *Gamanthus pilosus* və *Salsola crassa* və s. kimi şoranlı torpaqlar üçün daha çox xas olan tamarisk kolları növlərindən ibarətdir. Taxıllılar əsasən efemer yarı çöllərdə yayılıb: *Poa bulbosa*, *Bromus japonicus*, *Anisantha tectorum*, *Anisantha rubens*, *Eremopyrum orientale*, *Eremopyrum triticeum* və başqaları.

Fauna

Bölgələrdə tipik yırtıcı heyvanlar çaqqal (*Canis aureus*) və qırmızı tülküdir (bu ərazidə yaşayan növlər *Vulpes vulpes* və qurd *Canis lupus*, qoyun sürülərini aralıqdakı qış otlaqlarına qovurlar. Bölgədəki məməlilər əsasən ilin isti fəsilələrində özünü göstərən Qulaqlı Kirpidir (*Hemiehinus auritus*). Bəzi yarasa növlərinə yay vaxtı da rast gəlinir - *Pipistrellus pipistrellus*, *P. kuhlii*, *Myotis mystacinus* və *Barbastella barbastellab*). Dovşan *Lepus europaeus* və gəmiricilər *Mus muscus*, *Meriones erythrorus*, *M. vinogradovi* və *Microtus socialis* layihə yoluna bitişik sahələrdə geniş yayılmışdır. Afrika bəhşi pişiyi (*Felis libyca*) və Mərmərli Polecat (*Vormela peregusnaa*) bölgə üçün son dərəcə nadir növlərdir. (*Sus scrofa*) əsasən Şirvan Milli Parkında, qamışlıqda yaşayır, lakin tez-tez gecə əkin sahələrinə gedir və səhər yenidən sığınacaqlara qayıdır. Coypu (*Myocastor coypus*) çoxsaylı su kanallarında meydana gələn ən tipik məməlilərdən biridir.

Bölgənin ən xarakterik yerli quş növləri Adi Lələk (*Falco tinnunculus*), Qaya göyərçini (*Columba livia*), Tıbağa Göyərçin quşu (*Streptopelia turtur*), Balaca Bayquş (*Athene noctua*), Şanapipik (*Upupa epops*), Kəkilli Torağay (*Galerida cristata*) və Oynaq çaxraxçıldır (*Oenanthe isabellina*). Yay vaxtı ərazidə bir çox damazlıq növünə də rast gəlmək olar: Çöl muymulu (*Falco naumanni*), Avropa (*Merops apiaster*) və Yaşıl qızlarquşu (*Merops superciliosus*), Tuğay bülbülü (*Cercotrichas galactotes*), Adi alaçöhrə (*Lanius collurio*) və Qara alın alaçöhrə (*Lanius minor*), Qızılquş (*Carduelis carduelis*) və başqaları. Pəsnək arıquşu (*Remiz pendulinus*) və Sağsağan (*Pica pica*) burada xüsusilə çoxdur və layihə yolları ilə yanaşı əkilən ağacların əksəriyyətində yuvalarını müşahidə etmək olar.

Kiçik Ağ Vağ (*Egretta garzetta*) və Vağcıq (*Bubulcus ibis*) kimi quşlara da yuvalama dövründə araşdırılan ərazilərdə rast gəlmək olar, lakin bu növlərin əsas yaşayış yerləri və yuvalama sahələri fərqli ərazilərdir. Bütün il ərzində burada çox sayda cins olmayan su quşu müşahidə edilə bilər: Kiçik qarabatdaq (*Phalacrocorax pygmaeus*) və İri qarabatdaq (*Phalacrocorax carbo*) kanallarda və Kür çayında balıq ovlayırlar və ya yaxınlıqda olan ağaclarda qanadlarını qurudurlar. Çoxsaylı quş və balıqlar (Kiçik danquşcuq, Qarıldağ, İri ağ vağ, *Ardea cinerea* və başqaları) kanalların və daşqınların dayaz sularında ov edirlər. Bəzi kiçik bataqlıq quşları yavalamayan fəsillərdə su basmış sahələrdə müşahidə olunur. Həm Qıvrımlələk (*Pelecanus crispusc*) həm də Cəhrayı (*P. onocrotalusa*) Qutanlar, Ağ Başı Ördək (*Oxyura leucocephalac*), qağayılar və quşlar Kür çayı boyunca köç və qış fəslində olduqca çoxalır.

Bölgənin təhlükəli sürünənləri, əsasən ilin isti fəsilərində, may ayında isə aktivliyi ən yüksək olan, lakin bütün il ərzində müşahidə oluna bilən zəhərli Zaqafqaziya gürzəsidir (*Vipera lebetina*). Digər sürünənlər kərtənkələlərdir - Daş ada gekkonu (*Cyrtopodion caspius*), Zolaqlı kərtənkələ (*Lacerta strigata*), Sarı koramal (*Pseudopodus apodus*). Bölgənin həm beynəlxalq, həm də yerli olaraq qorunan sürünən növlərinin eyni vaxtda ən çox yayılmış növlərindən biri Aralıqdənizi Tısağasıdır (*Testudo graeca*). Bu növ quraq landşaftlarda dolanır, həm də yemlik üçün otlaqları və bağları ziyarət etməyi sevir. Tısağaların iki növü (*Emys orbicularis* və *Mauremys caspica*) Suilanı (*Natrix tessellata*) ilə su axınlarının, bataqlıqların və gölməçələrin oxşar yaşayış yerlərini bölüşürlər.

Yarı səhra mənzərəsi üçün ən tipik amfibiya növləri Yaşıl Qurbağadır (*Bufo viridis*). Adi Qurbağa (*Rana ridibunda*) xarakterikdir və layihə ərazisindəki hər su obyektinin yaxınlığında ən çox tapıla bilən növlərdəndir. Çox nadir hallarda yalnız yaxşı inkişaf etmiş qamış yatağı olan kanallarda və gölməçələrdə müşahidə olunan Yaşıl Qurbağasıdır (*Hyla savignyi*).

Kür çayı və onun qolları Azərbaycan daxilində müşahidə olunan balıq növlərinin əksəriyyəti üçün müvəqqəti (kürü və ya miqrasiya sahələri) və ya daimi yaşayış yeridir. Lakin bunlardan yalnız bir neçəsinə Layihə Yolları ilə kəşif edilən kanalların içərisində rast gəlmək olar: *Eloxa lucius*, *Rutilus rutilus*, *Alburnus charusini*, *Scardinius erythrophthalmus*, *Barbus cyri*, *B. capito*, *Cobitis caspia* və s. Nisbətən kiçik kanallarda yerli əhali bəzən balıq ovu edir, lakin yerli sakinlərdən əldə edilən məlumatlara görə bu müntəzəm gida mənbəyi deyil, daha çox idman məşğuliyətidir.

Canavar hörümçəyi (tarantul) (*Lycosa*), Dəvə hörümçəyi (*Galeodes araneoides*), Əqrəb (*Buthus eupeus*) və gənə (*Orni-thodorus*) araşdırılan ərazidə ən çox rast gəlinən növlərdir. Böcəklər qara böcəklər tərəfindən (*Blaps*) təqdim olunur, çox sayda çəyirtkə növü (*Doclostaurus maroccanus* xüsusilə sayca çoxdur), bezi mantılar, kiçik ağcaqanadlar (*Phlebotomus*) quru ərazidə sənədar çuxurlarında və bir çox fərqli ağcaqanad növləri bataqlıqlarda müşahidə olunur. İki növ Azərbaycan Qırmızı Kitabına aiddir - Fərat çapağanı (beetle) və Kəlləşəkili haf (*Lepidoptera*).

3.1.3.3 Mühafizə statusu olan ərazilər

Yenikənd-Biləsuvar dəhlizinin təsir dairəsi daxilində, ümumi layihə dövründə tanınması və nəzərə alınması lazım olan qoruma statusu və ya əhəmiyyəti olan sahələr var. Layihə yoluna ən yaxın məsafələri olan bu sahələr aşağıdakılardır:

- Şirvan Milli Parkı - (sol tərəfdə yerləşir, layihə yolunun Km 49 + 800-dən 1,2 km məsafədə, əkin sahələri və tikililərlə həmsərhəddir);
- Durovdağ palçıq vulkanı - (sol tərəfdə, km 69 + 300, Kür çayının şərqində və Salyan şəhərinin 16.2 km məsafəsində yerləşir);
- Qızıl-Ağac Dövlət Təbiət Qoruğu - (sol tərəfdə, layihə yolunun Km 81 + 000-dən 26 km məsafədə, Şorsulun cənub-şərqində yerləşir);
- Mahmudçala bataqlıq ərazisi (layihə yolunun Km 90 + 700-dən Km 92 + 900-a qədər sol tərəfini əhatə edir, təxminən 2.2 km); və
- Akçala (Novogolovka-chala) bataqlığı - (sol tərəfdə, layihə yolunun Km 90 + 000-dən 10 km məsafədə, Mahmudçala bataqlığının cənubunda).

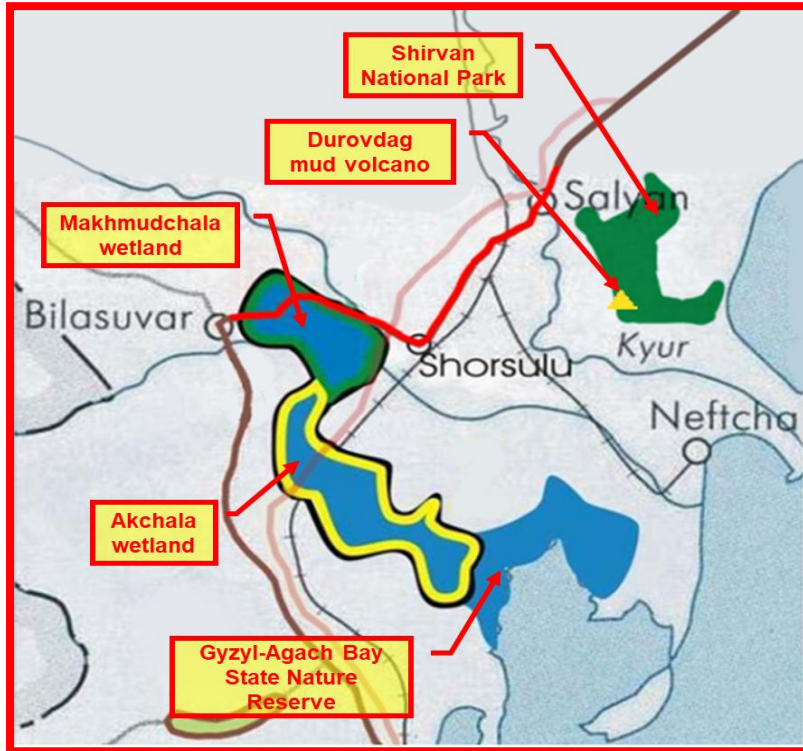
Şirvan Milli Parkı Prezidentin 05 iyul 2003-cü il tarixli, 1298 nömrəli Fərmanı ilə yaradılmışdır. Parkın ərazisi, Bakı (Qaradağ), Salyan, Şirvan və Neftçala inzibati ərazilərindəki ərazilər daxil olmaqla 54.373.5 ha təşkil edir. Əlavə olaraq 6.232.0 ha ərazi Şirvan Dövlət Təbiət Qoruğuna, 4.930. ha isə Bəndovan Qoruğuna aiddir. Parkın əsas landşaftı yovşan (*Artemisia* sp.) köklü və efemer otların çox müxtəlifliyi olan təbii yarımsəhra çölüdür. Tamarisk kolları da burada çox inkişaf etmişdir. Süni göl olan Şorgöl (Flamingo) təxminən 4000 ha ərazini əhatə edən parkın ortasında yerləşir və müxtəlif su quşları üçün vacib yaşayış yeridir. Parkın şərq hissəsi qum çimərlikləri və dayaz lagunları olan Xəzər dənizi sahilidir. Bu qoruğun yaradılmasının əsas səbəbi, ərazisi daxilində geniş yayılmış Ceyranların (*Gazella subgutturosa*) və bu əraziyə xas olan fauna növlərinin qorunmasıdır. Qoruğun funksiyaları həm də ətraf mühit monitorinqinin, ictimai ekoloji maarifləndirmənin həyata keçirilməsini, habelə turizm və istirahət üçün şərait yaradılmasını nəzərdə tutur.

Palçıq vulkanlarına gəldikdə, prezidentin 15 Avqust 2007-ci il tarixli 2315 sayılı fərmanına əsasən palçıq vulkanlarının əksəriyyəti təbiət abidəsi olaraq dövlət tərəfindən qorunur. Mühafizə olunan vulkanlardan biri - Durovdağ, Şirvan Milli Parkının cənub sərhədində yerləşir. Lakin bu vulkan layihə yolundan bir qədər (Aşağı Surra kəndindən 9 km şərqdə) məsafədə yerləşir və Kür çayı ilə Layihə ərazisindən ayrılır. Karxanalar seçilərkən bu mühafizə olunan ərazinin yeri nəzərə alınmalıdır.

Cari sahəsi 99.060 hektar olan Qızıl-Ağac Dövlət Təbiət Qoruğu 1929-cu ildə köçəri, bataqlıq və vəhşi quşların qorunması, qışlanması və yuvalanması üçün şərait yaratmaq məqsədi ilə yaradılmışdır. Qoruqla yanaşı ümumi sahəsi 10.700 ha təşkil edən Kiçik Qızıl-Ağac Dövlət Təbiət qoruğu ərazisi də var. Əraziyə görə, Qızıl-Ağac Şahdağ Milli Parkından sonra ölkənin ikinci ən böyük qoruğudur. Qoruq UNESCO-nun "Quşların yerləşdiyi yer kimi beynəlxalq əhəmiyyətli bataqlıq əraziləri haqqında" Ramsar konvensiyasının siyahısına daxil edilmişdir

Layihə ərazisi daxilində Mahmudçala (MQB AZ045) və Ağçala (Novogolovka-chala) (MQB AZ047) iki bataqlıq- Mühüm Quş Bölgəsi (MQB) var, və bu ərazilər bir sıra Qlobal Təhlükəyə məruz qalan (IUCN Qırmızı Siyahısı) və ölkə səviyyəsində qorunan (Az RDB) növlərin damazlıq və qışlama mühitləri üçün əlverişli şərait yaradır. Bataqlıqların bəzi təsvirləri aşağıdakılardır:

- Mahmudçala bataqlıq sahələri 1896-cı ildə Araz çayının aşılıb-daşması nəticəsində əmələ gəlmişdir. Əvvəlki tədqiqatlarda da qeyd edildiyi kimi, əsas su mənbəyi Muğan-Salyan kanalının daşması nəticəsində yaranır. Su-bataqlıq ərazisi mövcud yolun Şortsulu-Biləsuvar hissəsindən şimala, şimal-şərqə və cənuba uzanır. Bataqlığın ümumi sahəsi təqribən 8000 hektardır.
- 15.000 hektar ərazisi olan Akçala bataqlıqları, Neftçala və Lənkaran rayonlarında yerləşən Mahmudçala bataqlıq sahələrinin davamıdır. Akçala bataqlıqları Qızıl-Ağac Təbiət Qoruğunun qərb sərhədlərinə qədər uzanır. (Aşağıda Şəkil 1). Bunlar Mahmudçala (ABB AZ045) və Ağçala (Novogolovka-çala) (ABB AZ047) Gölləridir. Hər iki MQB -nin ümumi sahəsi təxminən 6500 ha təşkil edir..

Təsvir 8: Qorunan Ərazilərin xəritəsi

3.1.3.4 Mədəni İrs

Hələ ikinci əsrdə İpək Yolu üzərində yerləşən Salyan da ticarət mərkəzi idi. Bu rol bütün tarix boyu davam etdi. 1868-ci ilin fevralında, Bakı rayonu daxilində Cavad Mahalının yaradılması ilə bir

mədəniyyət mərkəzinə çevrildiği də deyilir. 1916-cı ildə Salyan rəsmi olaraq şəhər hesab edildi. Salyanda saxsı qablar, alətlər və kənd təsərrüfatı alətlərinin yerli əsərlərini nümayiş etdirən muzeylər var. Bundan əlavə, bəzi Azərbaycan bayraqlarının, pankartların, medalların və digər xatirə əşyalarının saxlandığı bir bayraq muzeyinə sahibdir.

Fars tarixçisi Həmdullah Qəzvini yazırdı ki, orta əsrlərdəki şəhər yaşayış məntəqəsi Biləsuvar X əsrdə Buveyhi əmiri Pılasuvar tərəfindən quruldu və dolayısı ilə onun adını aldı. 1930-cu illərdə Rusiyadan gələn insanların məskunlaşması nəticəsində Biləsuvar Puşkino və Puşkin adlandı. Şəhərdə 9 May 2007-ci ildə inşa edilmiş, həyətidə açıq hava muzeyi olan Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi var. Bundan milli bayramlarda və kütləvi tədbirlərdə istifadə olunur və muzeydə tarix və vətənpərvərlik dərsləri müntəzəm olaraq keçirilir və bu məktəblilər arasında muzeyə marağı artırır. Biləsuvarda Azərbaycanın tarixi və vətənpərvərlik xatirələrini nümayiş etdirən bayraq muzeyi də var.

Tarix boyu Azərbaycandakı torpaqlar miqrasiya, fəthlər, işğallar və müxtəlif insanların müdaxiləsi yolu ilə bir çox mədəni təsirlərə məruz qalmışdır. Yolu yenidən qurulması zamanı əsərlərin aşkar edilməsi ehtimalı ola bilər. Hər hansı bir kəşf edildiyi təqdirdə, yol inşası zamanı rəhbər sənəd olaraq istinad edilməsi üçün əvvəlcədən “şans tapılması proseduru” hazırlanmalıdır. Bu, hər hansı bir əsərin ölkənin dəyərli xəzinəsi sayıldığı üçün qorumaq məqsədilə mədəni əhəmiyyətini düzgün qeyd etmək və qiymətləndirmək üçündür.

Layihə yolu boyunca, II Dünya Müharibəsi nəticəsində həlak olan əsgərlərin şərəfinə iki abidə ucaldılıb. Bu abidələr aşağıdakı təsvirlərlə Km 38 + 410, yolun sağında və Km 80 + 800, yolun solunda müəyyən edilmişdir.

Təsvir 9. Layihə yolu boyunca, II Dünya Müharibəsində həlak olan əsgərlərin şərəfinə ucaldılan abidə

3.1.3.5 Sosial-iqtisadi şərtlər

Rayonda, maliyyə məsələləri ilə bağlı əsas qərarları kişilər verir, onlar da ailəyə başçılıq edir. Ailə tərkibi 2-8 üzv arasında dəyişir. Ailə üzvlərinə adətən ailə başçısı və arvadı, evli/subay olan övladları və nəvələri daxildir. Ailə başçısının yaşı 38-72 yaş arasında dəyişir. Ailə başçısının ən yüksək təhsil səviyyəsi ümumitəhsil orta məktəb təhsilidir, lakin bəzən universitet təhsili olan ailə başçıları da təsadüf edilir. Ailə üzvlərinin miqrasiyası aşağı görünür; lakin bu real vəziyyəti göstərə bilməz, çünki kənddəki bir sıra yetkin yaşda olan kişi ailə üzvləri adətən qıraqda, adətən, Bakıda iş tapır, amma Bakıya köçdüyü bildirilmir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsindən həm Salyan, həm də Biləsuvar rayonu üçün əldə olunan demografik və əmək haqqı üzrə 2018-ci il statistik məlumatlar aşağıda təqdim edilir.

Cədvəl 7: Demografiya və əmək haqqı

Göstərici	Salyan	Biləsuvar
<i>Əhali</i>	138,600	103,800
Kişi	69,300	52,400
Qadın	69,300	51,400
Hər km ² düşən əhali sıxlığı	87	76
<i>İşçi qüvvəsi</i>		
İşçilərin sayı	14,200	8,100
Sənaye üzrə işçilərin sayı	2,061	1,333
Tikinti üzrə işçilərin sayı	138	196
Orta aylıq nominal əmək haqqı	363.9 manat	298.7 manat
Orta aylıq nominal əmək haqqı (sənaye)	863.8 manat	326.2 manat
Orta aylıq nominal əmək haqqı (tikinti)	324.3 manat	277.9 manat
İşləyən əhəlinin sayı	65,100	47,100
Dövlət qulluqçularının sayı	209	200

Tədqiqat sahəsinin çox hissəsinin yerləşdiyi Salyan və Biləsuvar kimi kənd təsərrüfatı rayonlarının iqtisadiyyatı səmərəli yol şəbəkəsi sayəsində ticarətin genişləndirilməsi yolu ilə yaxşılaşdırıla bilər. Bölgələr daxilində yenidən qurulan marşrut bu iqtisadiyyatların əkinçilik sektorlarına daha yaxşı çıxış təmin edəcəkdir. Dövlət Statistika Komitəsindən bəzi iqtisadi məlumatlar 2018-ci il üçün aşağıda göstərilmişdir.

Cədvəl 8: Ümumi daxili məhsul

Göstərici	Salyan	Biləsuvar
İqtisadiyyatın əsas sahələrində adambaşına düşən mal və xidmətlərin dəyəri (manat)	2948.8	3039.6
İqtisadiyyatın əsas sahələrində məhsulun həcm indeksi (manat)	89.90%	110.40%
Əhəlinin gəliri (milyon manat)	370.4	344.6

Dövlət Statistika Komitəsindən əldə edilən Salyan və Biləsuvar rayonları üzrə kənd təsərrüfatı məlumatları aşağıda göstərilmişdir.

Cədvəl 9: Kənd təsərrüfatı istehsalı

Məhsul	Salyan	Biləsuvar
Taxıl və quru paxlalılar istehsalı (ton)	59,788	87,229
Pambıq istehsalı (ton)	10,356	22,732
Günəbaxan tumu istehsalı (ton)	5	1,080
Kartof istehsalı of (ton)	5,094	6,994
Tərəvəz istehsalı (ton)	34,805	55,174

Məhsul	Salyan	Biləsuvar
Qarpız və yemiş istehsalı (ton)	12,188	1,525
Meyvə və giləmeyvə stehsalı (ton)	3,370.70	7,176.40
Mal-qara və camışlar (baş)	62,663	40,113
Qoyun və keçi ehtiyatı (baş)	185,770	139,369
Quş əti ehtiyatı (baş)	676,624	375,058
Ət istehsalı (in slaughtered weight) (ton)	7,294	4,562
Süd istehsalı (ton)	49,957	27,105
Yumurta istehsalı (min ədəd)	34,865	15,509
Yun istehsalı (yağlı çəkiddə) (ton)	347	310
Nar istehsalı (ton)	2,175	3,601
Zeytun istehsalı (ton)	42.2	0.7
Fındıq istehsalı (ton)	0.6	29.3
Arı pətəkləri (ədəd)	306	2,480
Buğda istehsalı (ton)	29,163	45,328
Alma istehsalı (ton)	68.3	235.4

Araşdırılan yaşayış məntəqələrinin əsas sosial infrastrukturuna gəldikdə, onlar ümumi olaraq, kəndlərdə və ya yaxınlıqdakı şəhər mərkəzlərində mövcuddur. Məktəblər və poliklinikalar piyada məsafəsindədir. Kəndlərə aparın və ya kənd daxilindəki yolların çoxu asfaltlanmır və ya bərhad vəziyyətdədir. Bu cür yollar quraq yay aylarında kəndlilər üçün toz mənbəyidir. Nəmli payız, qış və yaz aylarında onlar palçıq və bununla əlaqədar narahatlıq mənbəyidir (avtomobil sürmək və ya üzərində hərəkət etmək çətinidir, insanlar ayaqqabıları ilə evlərinə palçıq aparırlar). İctimai nəqliyyat sistemi yalnız böyük yollarda və dəmir yolu şəbəkələrində mövcuddur: insanlar bunlardan xüsusi ehtiyacları olduqda (məsələn, xəstəxana ziyarətləri, və ya böyük şəhər mərkəzlərinə) və ya Bakıya getmək üçün (məsələn, toylara, qohumlarını ziyarət etməyə) istifadə edirlər. Dövlət Statistika Komitəsindən əldə olunan təhsil və səhiyyə ilə əlaqədar 2018-ci il üçün bəzi məlumatlar aşağıda verilir:

Cədvəl 10: Təhsil və sağlamlıq haqqında məlumatlar

Göstərici	Salyan	Biləsuvar
<u>Təhsil və mədəniyyət</u>		
Ölkənin şəhər və rayonlarına görə məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin sayı (rəqəm)	17	11
İlin əvvəlində məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaq sayı (rəqəm)	799	505
Ölkənin şəhər və rayonlarına görə tədris ilinin əvvəlindəki gündüz ümumi təhsil müəssisələrinin sayı (rəqəm)	54	37
Ölkənin şəhər və rayonları üzrə tədris ilinin əvvəlində gündüz ümumi təhsil müəssisələrində təhsil alanların sayı	20,725	16,234
İctimai kitabxanaların sayı	44	30
Klubların sayı	29	17
Müzeylərin sayı	3	3
Gündəlik ümumi təhsil müəssisələrinin məktəbə hazırlıq qruplarındakı uşaq sayı	1,662	1,382
<u>Sağlamlıq və İdman</u>		
10 000 əhaliyə düşən həkim sayı (nəfər)	18	10
10 000 əhaliyə düşən orta tibb işçilərinin sayı (nəfər)	54.3	30.5
10 000 əhaliyə düşən xəstəxana sayı (hissə)	36.3	17.7

Bölgədəki qadınlara son illərdə iş imkanları yaradılmışdır. 2017-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (BMİP), Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi (AQUPDK) və Coca-Cola Fondunun⁵ ortaqlığı nəticəsində Azərbaycanın Salyan rayonunda bir Qadın Resurs Mərkəzi açılmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycanın Biləsuvar rayonunda keçirilən bir əmək yarmarkası 70-dən çox iş axtaran qadını və təxminən 20 yerli şirkəti⁶ bir araya gətirmişdir. Tədbir, iş axtaran qadınları təhsil və bacarıqlarına görə potensial işverənlərlə əlaqələndirmək və yerli işsiz qadınlara iş tapmaqda və iqtisadi hüquqlarından daha aktiv istifadə etməkdə yardım etmək məqsədi daşıyırdı. Salyan və Biləsuvarada mövcud (2018) sahibkarlıq vəziyyəti aşağıda göstərilmişdir (Dövlət Statistika Komitəsindən)

Cədvəl 11: Qender üzrə Sahibkarlıq

Göstərici	Salyan	Biləsuvar
Qeydiyyatda alınmış fərdi sahibkarların sayı	11,497	13,755
Qeydiyyatdan keçən qadın sahibkarlar	2,005	3,077
Qeydiyyatdan keçən kişi sahibkarlar	9,492	10,678

3.1.4 Köməkçi qurğular

Layihə yolundan başqa yol layihəsi üçün köməkçi qurğuların potensial yerləşməsi müəyyənəndirilməlidir. Bu qurğular aşağıdakı hissələrdə təsvir edilmişdir.

3.1.4.1 Karxanalar və Karyerlər

Karyer sahələrindən və daş karxanalarından xeyli miqdarda material əldə ediləcək ki, bu da yol / körpünün sahil dolguları, bitumlu səki qatları üçün çınqıl və körpü beton hissələrinin bərpası üçün istifadə ediləcəkdir. Əvvəlki yol layihələrində layihə yoluna yaxın bir neçə potensial karxana və karyer istifadə edilmişdir. Aşağıda potensial karxana materialları təqdim edilir:

Cədvəl 12: Potensial Karxana və Karyerlər

No.	Karxana/ Karyer	Qeyd
1	Babazanan	M3 avtomobil yolunda qara incə qumla tökmə üçün istifadə olunur
2	Kalmas	R45 / 46 Yolunda tökmə üçün istinad edilib; M3-ün 1-ci hissəsində nəzərdə tutulub
3	Atbutlaq	M3-ün 1-ci hissəsində tökmə üçün nəzərə alınmışdır
4	Bəhrəmtəpə	Doğranmış çınqıl üçün M3 avtomobil yolunda istifadə olunub
5	Viləş çayı Karyeri	Çınqıl üçün M3 avtomobil yolunda istifadə olunub
6	Lənkarən Çay	Doğranmış çınqıl üçün M3 avtomobil yolunda istifadə olunub
7	Qrunba karxanası	Tökmə üçün M3 avtomobil yolunda istifadə olunub
8	Rvo karyeri (Lənkarən yaxınlığında)	M3 avtomobil yolunda bənd üçün istifadə olunur və hələ də işləyir
9	Bina (Ələt yaxınlığında)	Tökmə Materialı; M3 avtomobil yolunun i-ci hissəsi üçün nəzərdə tutulub

Müfəssəl layihə mərhələsində potensial sahələr material mənbəyi olma qabiliyyətlərini müəyyənəndirmək üçün yenidən araşdırılmalıdır. Bu materiallar dizaynda göstərilən xüsusiyyətlərə uyğun olmalıdır. Podratçı material mənbələri istismar edərsə, karxanalar və ya daş karyerlərin düzgün fəaliyyətindən və materialların layihə sahələrinə daşınmasında istifadə edilən çatdırılmadan məsuldur.

⁵ United Nations Azerbaijan, October 20, 2017. "UNDP, Government of Azerbaijan, Coca-Cola open Women Resource Centre in Salyan district". Retrieved from: <http://unazerbaijan.org/en/undp-government-of-azerbaijan-coca-cola-open-women-resource-centre-in-salyan-district/>

⁶ United Nations Azerbaijan, November 18, 2017. "EU, UNDP, Government and civil society support job fair in Biləsuvar". Retrieved from: <http://unazerbaijan.org/en/eu-undp-government-and-civil-society-support-job-fair-in-biləsuvar/>

Materialların çıxarılması üçün yeni karyer yatağının istismarı məqsədilə Yerli İcra Hakimiyyətinin İcazəsi əlavə edilmiş Akt və yerli Torpaq Komitəsindən Xəritə kimi bir sıra sənədlər tələb olunur. Fövqəladə Hallar Nazirliyinin (Sənaye Təhlükəsizliyi və Mədən Nəzarəti Dövlət Agentliyi) icazəsi də tələb olunur. Bu sənədlər və sahəyə baxış əsasında ETSN-in Regional İdarəsi son mərhələ olaraq ETSN-in Dövlət Ekoloji Ekspertiza İdarəsinə təqdim edilməli olan “Rəy”i verəcəkdir. Bu sənəd sahə istismarı və yenidən becərmə qaydalarının siyahısını əhatə edəcəkdir. Tətbiq üçün sahənin son təsdiqindən sonra verilə bilən Ekoloji Pasport tələb olunur. Tələb olunan təfərrüatlara karyer ərazisinin yeri və təklif olunan həcmi, hasilat dərəcəsi, toz emissiyasının təxmin edilən həcmi və s. daxildir. Karyer ərazisini bağlamadan əvvəl Podratçı sahənin təmizlənməsi, yaşıllaşdırma, üst münbit qatının bərpa, ot toxumunun əkilməsi kimi müvafiq bərpa tədbirləri görməli, və / və ya təsirə məruz qalan kol və ağacların (əyər varsa) yenidən əkilməsini təmin etməlidir. Düzgün aparılmış bərpa işləri barədə təsdiq ETSN-in regional şöbəsindən alınmalıdır. Əlavə olaraq karyer ərazisinin sahəsi 1 ha-dan artıq olarsa, Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutundan arxeoloji rəy alınmalıdır.

3.1.4.2 Tikinti tullantıları üçün ayrılmış ərazilər

Yolun bərpa işləri zamanı təkrar istifadə üçün yararlı olmayan köhnə materialların tullantılarla nəticələnməsi zəruridir. Köhnə asfalt örtüyü sökülə və üyüdülə bilər və yeni asfalt qarışıqları ilə aqreqlərlə qarışdırılır. Lakin beton konstruksiyanın köhnə komponentlərinin təkrar istifadəsi olmaya bilər. Bu cür materialların müvəqqəti saxlanması və ya toplanması AAYDA ilə əlaqələndirilərək Rayon Yol İstismar İdarələri (Yİİ) ilə müzakirə olunmalıdır. Bu materialların qorunan ərazilərdə və ya QMB ərazilərində deyil, boş dövlət ərazilərdə saxlanılmasına üstünlük verilir. Hər hansı bir çirklənmiş maddə, material, torpaq və s. Podratçı tərəfindən müvafiq təmizlənmə üçün müəyyən və təsdiq edilmiş zərərsizləşdirmə qurğusuna aparılmalıdır.

Bəzi boş fərdi torpaqlar yalnız mülkiyyətçinin yazılı icazəsi ilə və hər hansı bir ekoloji və sosial risk və ya təsir göstərməyəcəyi təqdirdə istifadə edilə bilər. Beton komponentlər rayon rəhbərliyi və ya özəl vətəndaşlar tərəfindən digər məqsədlər üçün mülklərində yenidən istifadə edilə bilər. Hər hansı bir tikilinin sökülməsindən sonra, bu variant Mühəndisin icazəsi ilə birlikdə AAYDA-LİQ və Yerli İcra Hakimiyyətinin etirazı olmadıqda, layihədəki dağıntı tullantılarının aradan qaldırılması üçün Podratçı tərəfindən araşdırılacaqdır.

3.1.4.3 Daşınma yolları

Tikinti mərhələsində yerli giriş şəraiti pozula bilər. Əsas nəqliyyat mövcud qovşaqlar vasitəsilə M3 avtomobil yoluna yönəldilə bilər. Kənd yolları yerli sakinlərin təhlükəsizliyi və rifahı baxımından nəzərə alınmaqla istifadə edilə bilər. Kənd yolları müvəqqəti daşınma üçün istifadə ediləcəksə, Podratçı yaranan tozun və səs-küyün / titrəmənin minimuma endirilməsinə və yolun normal istifadəsi üçün ara sıra bərpa işlərinə diqqət yetirməlidir. İstifadənin sonunda Podratçı yolu tikintidən əvvəlki və ya daha yaxşı bir vəziyyətə gətirməlidir.

Körpü və ya su kanalının yenidən qurulması zamanı müvəqqəti su keçidi lazım ola bilər. Su səviyyəsinin aşağı olmasından istifadə etmək üçün yağışsız mövsümdə tikintinin aparılması məsləhətdir. Bu, həm də körpü tikinti sahələrindəki müvəqqəti keçiddən daha təhlükəsiz nəqliyyat vasitələrinin keçməsinə təmin etmək üçündür. Su keçid qurğuları işləri bitdikdə müvəqqəti keçidlər sökülməli və bitki örtüyü ilə ərazi müvafiq şəkildə bərpa olunmalıdır.

Yerli nəqliyyat yol tikintisi sahələrində alternativ giriş ilə təmin edilməlidir. Podratçı, ictimaiyyət üçün narahatlığı minimuma endirmək üçün işləri mərhələli şəkildə həyata keçirməlidir. Alternativ zolaq konstruksiyası, Yolun Təhkim Zolağı (YTZ) dar və ya YTZ daxilində boş yerlərin mümkün olduğu təqdirdə müvəqqəti girişə çevrilməsi halında edilməlidir. Müəyyən yerlərdə işlər bitdikdən sonra bərpa işləri aparılmalıdır.

3.1.4.4 Zavodlar və Düşərgələr

Layihənin ehtiyacları üçün asfalt zavodu və sement zavodları sahələri qurarkən, Podratçı ətraf mühiti qorumaq üçün bir sıra maddələri rəhbər tutmalıdır. Asfalt qarışığının istehsalında emissiyalar istehsal ediləcək, eyni zamanda işləmə və qarışıq hazırlanması zamanı bitum tökülə bilər. Körpülər, borular və drenaj işləri kimi betonlama işləri üçün sement yığıma zavodu üçün sement tozları havanı çirkəndirə bilər. Bundan əlavə, beton qarışığının hazırlanması, qarışdırılması və tranzit qarışdırıcıya yüklənməsi və yük maşınlarının sonrakı yuyulması torpaq və su çirkənməsinə səbəb olacaqdır.

Bu iki qurğu suyun çirkənməməsi üçün yaşayış yerlərindən və su hövzələrindən müvafiq məsafələrdə yerləşməlidir. Layihə yolu daxilində ərazi kənd ərazisi olduğundan bu zavodları qurmaq üçün kifayət qədər yer var. Podratçı lazımı icazələri almalı, torpaq sahibləri ilə düzgün danışıqlar aparmalı və layihənin sonunda istifadə edildikdən sonra ərazini bərpa etməlidir.

İnşaat düşərgəsindəki bütün xidmət və sanitariya qovşaqların lazımı səviyyədə saxlanması layihə üçün Tikinti Nəzarət Mühəndisinin (TNM) nəzarəti altında Podratçının birbaşa öhdəliyinə aiddir. Sanitariya qovşaqlarına və ya dəstəməzə tualet, pisuar, duş, lavabolar və çamaşır yerləri daxildir. Bundan əlavə, avadanlıq və texniki xidmət sahəsi də müvafiq olaraq yerləşdirilməlidir. Tullantı suları yerli çirkab suları standartlarına uyğun təmizlənmədikcə çaya axıdılmamalıdır. Bərk tullantıların toplanması və atılması düzgün şəkildə planlaşdırılmalıdır. İnşaat düşərgələri üçün ərazidə Podratçının onları qurmaq üçün seçə biləcəyi kifayət qədər yer var.

Tələb olunan torpaq sahələrini seçmək, birbaşa torpaq sahibi ilə danışıqlar aparmaq və öz obyektləri üçün lazımı icazələr almaq podratçıya aiddir. Bu cür obyektlər qorunan ərazilərdə və ya QMƏ-lərdə yerləşməməli və meşəlik ərazilərə bitişik olduqda mühafizə zonalarına ilə təmin olunmalıdır. Düşərgələrin və material mənbələrinin ərazi seçimi və istismarı bu ƏMSİP-yə və bu ƏMSİP Hesabatının Hissə 5.1-də göstərilən Podratçının ƏMSİP-lərinə uyğun olmalıdır (Podratçı tərəfindən hazırlanacaq digər Planların siyahısı ƏMSİP Cədvəlindən sonra göstərilir).

Tələb olunan icazələrin siyahısı aşağıda təqdim edilir:

A. TIKINTI DÜŞƏRGƏSİNİN TƏŞKİLATI VƏ İSTİFADƏSİ ÜÇÜN TƏLƏB OLUNAN İCAZƏLƏR SİYAHISI

1. Quraşdırılmasına aid Yerli İcra Hakimiyyətinin icazəsi
2. Torpaq sahibi ilə müqavilə
3. ETSN-in Yerli İdarəsindən yaradılan obyektlərin təsviri ilə düşərgənin quraşdırılması üçün ərazinin istifadəsinə dair nəticə
4. ETSN-in Dövlət Ekoloji Ekspertiza Departamentindən təsisatların təsviri ilə düşərgə quraşdırılması üçün torpaq istifadəsinə icazə
5. Fövqəladə Hallar Nazirliyindən Tikinti Düşərgəsinin istismarı barədə nəticə
6. Məişət tullantılarının və çirkab sularının daşınması və istifadəsi barədə yerli Bələdiyyə ilə razılaşma
7. "Azərsu" nun yerli şöbəsi ilə içməli keyfiyyətli su və ya (məişət və / və ya içməli su qeyri-rəsmi mənbədən təmin edildiyi təqdirdə) ilə təmin edilməsinə dair lisenziyalı laboratoriyada laboratoriya sertifikatının surəti ilə hazırlanmış su analizi nəticəsində razılaşma
8. Təhlükəli tullantıların daşınması və istifadəsinə dair lisenziyalı təşkilatla müqavilə

B. ZAVODLARIN QURAŞDIRILMASI VƏ İSTISMARI ÜÇÜN TƏLƏB OLUNAN İCAZƏLƏRİN SİYAHISI

1. Yerli İcra Hakimiyyətindən quraşdırılma haqqında icazə
2. Torpaq sahibi ilə müqavilə
3. ETSN-in Yerli İdarəsindən yaradılan obyektlərin təsviri ilə düşərgənin quraşdırılması üçün ərazinin istifadəsinə dair nəticə
4. ETSN-in Dövlət Ekoloji Ekspertiza İdarəsindən təsis edilməsinə icazə
5. Ekoloji pasport

6. Atmosferə ifraz edilən qazların inventarizasiyası
7. Təsdiqlənmiş PDV normaları (icazə verilən egzoz üçün limit)
8. Xüsusi icazə (Yalnız Asfalt Zavodu üçün filtr üçün Texniki Pasport)
9. Hər Bitum və Yanacaq (Dizel) Çənləri üçün pasportlar
10. Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Yanğından Mühafizə İdarəsindən Tikinti Düşərgəsinin istismarı barədə nəticə
11. Yerli bələdiyyə ilə məişət tullantılarının və kanalizasiya sularının daşınması və təkrar emalı barədə razılaşma (tikinti düşərgəsi xaricində yerləşirsə ayrıca razılaşma)
12. Təhlükəli tullantıların daşınması və təkrar emalı barədə lisenziyalı təşkilatla müqavilə

C. KARXANA VƏ KARYERLƏRİN YARADILMASI VƏ İSTISMARI ÜÇÜN LAZIM OLAN İCAZƏLƏRİN SİYAHISI

1. Yerli İcra Hakimiyyətindən təsis edilməsinə dair icazə
2. Torpaq sahibi ilə müqavilə
3. Karxana və karyerlərin quraşdırılması üçün ərazinin istifadəsi barədə, ETSN-in Yerli İdarəsindən təsisatların təsviri ilə nəticə
4. ETSN-in Dövlət Ekoloji Ekspertiza İdarəsindən təsis edilməsinə icazə
5. Ekoloji passport

D. MATERIAL STOKLARININ TƏŞKİLATI VƏ İSTİSADƏSİNƏ GÖRƏ İCAZƏLƏRİN SİYAHISI

1. Torpaq sahibi ilə müqavilə
2. Torpaq sahibinin bu tip torpaq istifadəsinə dair icazə məktubu

4 ƏTRAF MÜHİT VƏ SOSIAL TƏSİRLƏR

Yenikən Biləsuvar yolunun bu hissəsində, yol dəhlizi boyunca əsas narahatlıq ümumilikdə mövcud örtüyün sökülməsi, tikinti zolağında olan yol obyektlərinin çıxarılması və ya köçürülməsi, əsas və əsasın alt layı qatlarının və asfalt örtüyünün döşənməsi kimi torpaq işləri, zəruri su yolu keçidlərinin uzadılması və yol avadanlıqlarının quraşdırılması səbəb olacaqdır.

Asfalt örtüyü və çiyinlər üçün yeni tikinti dəhlizinin hazırlanmasında mövcud bitki örtüyü və bəzi ağacların təmizlənməsindən ibarət qaçınılmaz təsirlər ola bilər. Müfəssəl layihə mərhələsi bu cəhəti müəyyənləşdirməli və bu qaçılmaz təsirləri minimuma endirmək üçün yollar təklif etməlidir. Əlavə olaraq, material və daş mənbələrindən materialların çıxarılması nəticəsində qaçılmaz təsirlər gözlənilə bilər, çünki bu fəaliyyətlər ümumi mənzərəni dəyişdirəcəkdir. Təbii bitki örtüyü üçün bərpa ilə belə, bəzi xüsusiyyətlər qalıcı olaraq dəyişdiriləcəkdir; beləliklə, qaçılmaz hesab olunur.

Ətraflı təsirlər sonrakı müzakirələrdə təqdim olunur.

4.1 Karxana tikinti materialları

Yolun yenidən tikintisi iki yeni zolaqda və iki çiyində materialların istifadəsinə səbəb olacaqdır. Mövcud yolun asfalt təbəqələrindən üyüdülmüş materiallar müəyyən edilmiş parametrlərlə uyğun olması yoxlanıldıqdan sonra yeni yolun lay qatlarında istifadə edilə bilər. Ətraf mühit baxımından köhnə asfaltın xammal kimi yeni asfalt qarışığında təkrar istifadəsi faydalı olduğunu sübut edir. Bitumdakı qənaət də köhnə asfalt örtüyünün təkrar istifadəsi ilə həyata keçirilə bilər. İlkin texniki-iqtisadi araşdırılma da göstərdiyi kimi, karxana materiallarının miqdarı 1,8 M - 2M m³, əzilmiş çınqıl isə 4,5M-5M m³ civarında olacaqdır. Doqquz (9) mövcud material mənbədən istifadə oluna bildiyindən (Cədvəl 12: Potensial material karxanaları və karyerlər) bu lazımlı materialların təchizatı problem yaratmayacaqdır. Buna baxmayaraq, Müfəssəl Layihə mərhələsi bu mövzuya daha çox aydınlıq gətirəcəkdir.

Köhnə yoldan emal olunan materiallar yetərli olmayacağına və ya yeni hərəkət zolaqları boyunca uyğun olan materiallar tapılmazsa, lazımi materiallar karxana və karyer ərazilərindən daşınmalı olacaqdır. Karxana sahələrindəki materiallar, doldurma, örtük təbəqəsi, dənəvər əsasın alt layı, əzilmiş alt qatı və bitumlu baza layı üçün istifadə ediləcəkdir. Əvvəlki yol layihələrində istifadə olunmuş və yeni layihə üçün yararlı olan bir neçə potensial karxana əraziləri var. Gələcək Podratçı material mənbəyini müəyyənləşdirə bilər. Bununla birlikdə, materialların layihə yolu üçün istifadə edilməzdən əvvəl Tikintiyə Nəzarət Mühəndisi tərəfindən təsdiqlənməsi lazımdır. Podratçı materialları mövcud və istismarda olan karxana ərazisindən əldə edərsə, operatorndan ümumi ətraf mühitə təsirləri minimuma endirmək üçün müvafiq əməliyyat və idarəetmə tədbirlərinin görülməsinə təsir göstərməlidir. Podratçı yeni karxana sahəsinin açılmasına qərar verərsə, karxana sahələrinin istismarı ilə əlaqəli təsirləri minimuma endirmək üçün aşağıdakı təlimatlara əməl olunmalıdır:

- Tələb olunan bütün ekoloji icazələr əldə edilməli və ETSN-in tələblərinə və / və ya icazə şərtlərinə uyğun olaraq hasilat və bərpa işləri aparılmalıdır.
- Karxana sahələrinin istismarından əvvəl podratçı ETS və Tikintiyə Nəzarət üzrə Məsləhətçisinə (TNM) aşağıdakıları təqdim etməlidir.
 - 1) Təklif olunan hasilat sahəsinin yerini və layihə başa çatdıqdan sonra karxana sahələri və giriş yolları üçün bərpa tədbirlərini göstərən bir plan;
 - 2) Giriş yolunun sulama cədvəli və istifadə olunan texnikanın cədvəlini daxil edən Tozun İdarəetmə Planı;
 - 3) İnşaat dövründə, xüsusən yaşayış məntəqələri kimi kritik reseptorların yerləşdiyi hissələrdə, bütün asfaltlanmamış giriş yollarında müntəzəm toz yatırma tədbirlərinin cədvəli;
 - 4) Axın və lillənmənin qarşısını almaq üçün su axınlarından uzaq olmalı material stoklarının xəritəsi;
 - 5) Tozun yayılmasını və materialların daşınarkən dağılmasının minimuma endirmək üçün yük maşınlarının örtülməsi;

- 6) Ehtiyac olduqda giriş yollarının əvvəlki vəziyyətinə gətirilməsi üçün müntəzəm təmir işlərinin planlaşdırılması.

ƏMSİP Cədvəli (Cədvəl 16) bu qabaqlayıcı və / və ya azaldıcı tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün xüsusi təlimatlar təqdim edir və müvafiq orqanlar onların həyata keçirilməsinə və Podratçı tərəfindən riayət olunmasına dair mütəmadi monitorinqlər aparacaqlar.

4.2 Səs-küy/Titrəmə və havanın keyfiyyəti

Layihə yolu boyunca səs-küy / vibrasiya və hava keyfiyyəti problemlərinin müəyyən yerlərdə və yaşayış məntəqələrində əhəmiyyətli olacağı gözlənilir. Yolun bərpası mərhələsində yük maşınları və ağır texnika istifadə ediləcək və bu fəaliyyətlər fasilələrlə aparılsa və lokallaşdırıla bilinsə də, hava keyfiyyətinin korlanmasına və iş dövrlərində davamlı səs-küyə səbəb olacaqdır.

Layihə yolu boyunca səs-küy səviyyələri və havanın keyfiyyəti ümumiyyətlə qənaətbəxşdir. Ümumiyyətlə, havanın çirkənməsinin əsas mənbəyi düz, quru, bitki örtüyü olmayan kənd təsərrüfatı və ya qısır torpaq səthlərindən külək tərəfindən aşınan tozudur. Əsas yaşayış məntəqələri olan Salyanda günün gərgin vaxtlarında havanın daha aşağı keyfiyyəti və yüksək səs-küy / titrəmə göstəriciləri müşahidə olunur.

Azərbaycanda səs-küy standartları aşağıdakı Cədvəldə göstəriləyi kimi keçmiş Sovet İttifaqı standartlarına əsaslanır:

Cədvəl 13: Maksimum icazə verilən səs-küy səviyyəsi

Maksimum icazə verilən səs-küy səviyyəsi, dBA		Ərazinin təsviri
23.00 – 07.00	07.00 və 23.00	
45	60	Yaşayış məntəqələrinin yaşayış sahəsi
55	65	Sənaye əraziləri
35	50	İctimai əyləncə və turizm sahələri
30	40	Sanitar ərazilər və kurortlar
45	50	Kənd təsərrüfatı sahələri
30 qədər	35 qədər	Qəti mühafizə olunan ərazilər
Qeyd: Layihəçi müvafiq əsaslandırılma hallarında daha sərt icazə verilən maksimum səs-küy standartlarını təyin edə bilər		

Mənbə: TERA Beynəlxalq Qrup, Ətraf Mühitə Nəzarət Çərçivəsi və Təsirin Qiymətləndirilməsi Hesabatı. AİB TY 4684-Aze-Mərhələ 2: Cənub Yol Dəhlizinin Yaxşılaşdırılması Layihəsinin hazırlanması.

Həddindən artıq səs-küy və titrəmənin təsirlərini minimuma endirmək üçün Podratçı tərəfindən iş fəaliyyəti zamanı bir sıra yumşaldıcı tədbirlər aşağıdakı kimi görülməlidir:

- İş yaşayış məntəqələrindən 500 metr məsafədə 06.00 ilə 21.00 saat arasında məhdudlaşdırılacaqdır.
- Tikinti sahəsinin yaxınlığında 70 dBA limit qoyulacaq və ciddi şəkildə yerinə yetiriləcəkdir;
- Tikinti üçün istifadə olunan maşınlar səs-küyün yaranmasını minimuma endirmək üçün səsboğucu ilə təchiz olunmalıdır;
- Mümkün olduqda, yerli əhaliyə lazımi hazırlıq tədbirlərini görmələrini təmin etmək üçün yüksək səs səviyyəsinin baş verməsi barədə xəbərdar edilməlidir.

Azərbaycanda müəyyən edilmiş bəzi hava keyfiyyəti standartları aşağıda verilir:

Cədvəl 14: Seçilən bəzi hava keyfiyyəti standartları

Çirkəndirici	Maksimum icazə verilən konsentrasiya (mg/m ³)	
	Hər hansı bir məqamda	24 saat müddəti ərzində
Toz	0.15	0.03
Kükürd dioksid	0.30	0.20

Dəm	3.00	2.00
Azot dioksid	0.08	0.07
Qurğuşun və onun birləşmələri (tetraetil qurğuşun istisna olmaqla)	0.001	0.0002

Mənbə: AİB. ƏMQ Hesabatı. Masallı (Sərçüvar) qovşağı – Şorsulu (Biləsuvar) qovşağı ETSN (Avqust 2012)

Yol işinin ümumiyyətlə fasiləli və müəyyən bir ərazidə qalıcı olmayacağı və bu cür hava keyfiyyətinin təsirlərinin müəyyən yerlərdə qısa müddətli olacağı gözlənilir. Maşın və yük maşınlarından qısa müddətli tullantıların və təsire məruz qalmış iş sahəsindən, xüsusən də quru fəsillərdə tozun olacağı gözlənilir. Eynilə, karxanalar, karyerlər, asfalt və / və ya sement zavodları kimi stasionar mənbələrdən daha uzunmüddətli emissiyalar gözlənilir. Bu obyektlərin insan və ekoloji reseptorlara ən az təsir göstərə biləcəyi yerlərdə yerləşməsi məcburi olacaqdır. Toz karxanalardan, karyerlərdən gələ bilər, daşınma yollardan, asfalt örtüyü olmayan yollardan, açıq torpaq səthlərindən, üstü örtülməmiş yük maşınlarından və material stoklarından gələ bilər və yaşayış yerlərinə, məhsul gətirən əkinlərə çökə bilər və yaxınlıqdakı sakinlər üçün müəyyən dərəcədə tənəffüs stresinə səbəb ola bilər.

Səs-küy və hava keyfiyyəti ilə qarşılaşa biləcək yerlər Salyan şəhəri və Qızılağac kəndi (km 67 + 200), Sarvan (km 71 + 700), Seyidlər (km 78 + 800) və Şorsulu (km 79 + 500) kəndləri kimi yol boyu yaşayış və ticarət əraziləridir (yol kənarındakı kafe, restoran, mağaza və dükənlər). Podratçı bu sahələrə təsirləri minimuma endirmək üçün daha diqqətli olmalıdır.

Abidələr və kənd nişanları tikinti zamanı qorunması lazım olan yerli maraq kəsb edən obyektlərdir. Qəbiristanlıqlar hörmət yeri sayılan və səs-küy və titrəməni minimuma endirərək xüsusən də çox sayda insan olduqda pozulmalara qarşı əlavə qorunmaya ehtiyac duyulan ərazilərdəndir.

Layihə yolu boyunca havanın keyfiyyəti və səs-küy üçün kritik olacaq həssas reseptorların yerləşmələri xüsusilə tikinti mərhələsində nəzərə alınmalıdır. Məktəblər və ibadət yerləri, müəyyən vaxtlarda mövcud olan çox sayda insan olduğundan həssas reseptor sayılır. İnşaat zamanı (i) Km 44 + 170 (Məşədi Aslan Məscidi –RHS) kimi bir neçə yerdə mütəmadi səs-küy və hava keyfiyyətinin monitorinqi aparılmalıdır; (ii) Km 79 + 550 (Deyikənddəki məktəb - RHS); (iii) və Km 81 + 140 (Boranikənddəki məktəb - solda). Müfəssəl layihə və tikinti mərhələsində səs-küyün mütəmadi monitorinqi üçün əlavə yerlər də əlavə edilə bilər.

Titrəmənin minimuma endirilməli olduğu yerlər aşağıdakı Cədvəldə göstəriləndiyi kimi layihə yolunun yaxınlığında yerləşən abidələr, kənd nişanları və digər əlamətdar yerlərdir.

Cədvəl 15: Səs-küy və titrəmənin təsir nöqtələri

Hissə	Təsvir
Km 37 + 650	Şəkərli kənd nişanı, solda
Km 38+ 410	BVM II Memorial Abidə, sağda
Km 44 + 170	Məşədi Aslan Məscidi (Köhnə Məscid), sağda
Km 52 + 400	Səlyan Dəyirmanı
Km 55 + 900	Səlyan Bayraq Muzeyi, sağda
Km 57 + 600	Salyan dairəsindəki abidə, solda
Km 57 + 630	Dairəyə yaxın qəbiristanlıq abidələri
Km 57 + 650	Salyan dairəsinə yaxın qəbiristanlıq abidələri , sağda
Km 62 + 220	Mərisli kənd nişanı, sağda
Km 63 + 700	Seyidsadiqli kənd nişanı, sağda
Km 66 + 580	Alcali kənd nişanı, sağda
Km 67 + 260	Qizilagac kənd nişanı, sağda
Km 71 + 700	Sərvan kənd nişanı, sağda
Km 78 + 400	Şorsulu kənd nişanı, sağda
Km 79 + 550	Deyikənddə məktəb, sağda
Km 80 + 550	Qəbiristanlıq, sağda
Km 80 + 800	BVM II Memorial Abidə, solda
Km 81 + 140	Boranikənddə məktəb, solda
Km 88 + 500	Asma körpü və yoxuş yaxınlığında "Yaxşı yol" nişanı, solda

Hissə	Təsvir
Km 88 + 550	Biləsuvar sərhəd nişanı, solda
Km 89 + 200	Səlyan sərhəd nişanı, solda
Km 89 + 260	Biləsuvar sərhəd nişanı, sağda
Km 89 + 360	‘Xoş gəlmisiniz’ / ‘Yaxşı yol’ sərhəd nişanı, solda

4.3 Təbii yaşayış yerləri

Layihə yolunun uzanan hissəsində, ən kritik hissə Mahmutçala bataqlığının ətrafındadır, çünki bu bataqlığın çoxillik su basmış ərazisinin şimal ətrafının bir hissəsini təşkil edir. Algılanan bataqlığın şimal sərhədi yolun sağ tərəfindən kənara çıxsa da, bataqlığın bu hissəsi bu ərazinin dayaz dərinliklərinə görə yay aylarında qurumağa meyllidir.

Hal-hazırda nəzərdə tutulduğu kimi tikinti işləri mövcud dəhliz daxilində köhnə yol örtüyü sökülərək yeni örtük qatları ilə əvəz edilərək məhdudlaşdırılmalıdır. Torpaqalma olmayacağından təsirlərin əksəriyyəti tikinti dövründə olacaqdır. Tikinti zamanı bataqlığın suyun keyfiyyətinə çirklənmə, toz və səs əmələ gəlməsi riski artacaqdır. Asfalt örtüyü və ya bənd materiallarının töküntülərinin yolun yaxınlığında suyun keyfiyyətinə təsiri olacaqdır. Bununla birlikdə, hər hansı bir çirklənmənin qarşısını almaq üçün kifayət qədər səylər aparılsa, tamamilə aradan qaldırılmasa belə risklər minimuma endiriləcəkdir. Kiçik dağılmalar bataqlıq ərazisinə düşərsə, bataqlıq ərazisinin nisbətən geniş olması səbəbindən minimal təsir göstərəcəkdir. Buna baxmayaraq, tikinti mərhələsində müvəqqəti tökülən barrikadaların / baryerlərin və ya alçaq divarların quraşdırılması və əməliyyat mərhələsində azaldılması tədbirləri çərçivəsində qalıcıların qoyulmasının tövsiyə olunması vacibdir.

Səs-küy və titrəmə, bataqlıqdakı quş növlərinə və bəzi kiçik fauna növlərinə qısa müddətli təsir göstərə bilər. İşçilərə tövsiyə olunur ki, xüsusilə balalama mövsümlərində mövcud fauna növlərinin yaşayış yerlərini narahat etməsinlər. Bundan əlavə, bataqlıq ərazisinin yaxınlığındakı bitki örtüyü narahat edilməməlidir, xüsusilə tikinti dəhlizindən kənarda olduqda. Təsirə məruz qalan hər hansı bitki örtüyü pozulmuş ərazinin yaxınlığında əkilməlidir.

Şirvan Milli Parkının qərb sərhədi yolun bir kilometrədən çox şərqində yerləşir və aralarında bir neçə xüsusi sahələr əkin sahələri və balıq hovuzlarına çevrilmişdir. Bu xüsusiyyətlər artıq bir neçə ildir mövcuddur. Yol tikintisi zamanı bu torpaq istifadəsi xüsusiyyətləri qorunan ərazinin yaxınlığına daha çox müdaxilənin qarşısını almaq üçün hər hansı bir təsirdən qoruyucu rolunu oynayacaqdır. Podratçıya milli parkın daxilində qorunan bir vulkanın olması da xatırlatılmalı və ətrafı yol materialı mənbələri kimi istifadə edilməməlidir.

Layihə yolu boyunca mövcud ağaclara təsirlər xüsusilə yetkin və qədim ağaclar üçün diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir. Müfəssəl layihədə son yol oxu, müəyyən ağacların kəsilməyəcəyi təyin etməlidir. Bir an dəhliz boyunca əkilmiş hər hansı bir ağacın təsirlənməyəcəyi kimi görünə bilər. Ağaclar təsirə məruz qalarsa, yetkin ağaclar yenidən əkilmələri üçün çıxarılmalı və ya hər kəsilən ağacın yerinə iki (2) ağac əkməklə əvəz olunmalıdır. Bu, müvafiq dövlət qurumları ilə əlaqələndirilməklə edilməlidir (Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin “Azərbaycan Yaşıllaşdırma və Landşaft Quruluşu” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, Yerli İcra Hakimiyyətləri, və s.)

Podratçı, hər hansı köməkçi qurğunun kənarda və təbii yaşayış sahələrindən xeyli məsafədə yerləşdirilməsini xüsusilə nəzərə almalıdır. Bu köməkçi qurğuların quraşdırılmasından əvvəl planlar yoxlanılması üçün Tikintiyə Nəzarət Məsləhətçisinə təqdim edilməlidir.

4.4 Su ehtiyatlarına təsir

Əvvəlki hissələrdə müzakirə edildiyi kimi, hər hansı bir çirklənmədən qorunması lazım olan ən kritik su hövzəsi Mahmutçala bataqlıq ərazisi olacaqdır. Bunun səbəbi maye, asfalt və ya bənd materiallarından tökülmələr ola bilər. Su-bataqlıq ərazisinə maye və ya bərk tullantıların düşməməsi

təmin etmək üçün əlavə səylər göstərilməlidir. Çirklənmə probleminin qarşısını almaq üçün hər hansı bir dağılma/ sızıntı Podratçı tərəfindən ən qısa müddətdə götürülməlidir. Tikintiyə Nəzarət Məsləhətçisi bu ərazidə tikinti zamanı ərazini yoxlamaqda da səy göstərməlidir.

Əlavə olaraq, Podratçı bataqlıq ərazisindəki hər hansı flora və faunaya aid təsirləri və ya yola yaxın olan hər hansı kiçik su obyektlərinə olan təsirləri nəzərə almalıdır. Tikinti işləri cədvəlləri və fəaliyyətləri (məsələn, səs-küyün yaranması, titrəmə səviyyəsinin azaldılması, və s.) heyvanların miqrasiyası və yuvalaması ilə bağlı mövsümi məhdudiyyətləri nəzərə almalıdır.

Nəzərdə tutulduğu kimi, yolun bərpası işləri mövcud M3 yol oxu ilə aparılacaq və tədbirlərin kifayət qədər və səylə həyata keçirilməsi ilə əsas bataqlıq ərazilərinə ola biləcək təsirlərin qarşısı alınacaq və ya təsirlər minimal olacaqdır. Köhnə M3 avtomobil yolu illər ərzində bataqlığın qərb kənarında eyni nöqtədən keçdiyindən, fauna növlərinin yaşayış yerlərinin artıq təbii olaraq bataqlıq ərazilərində yerləşməsi düşünülür. Müvafiq olaraq, bataqlığın yeni əraziləri təsirə məruz qalmayacaq. Beləliklə, ayrıca Biomüxtəlifliyin İdarəetmə Planının hazırlanması üçün bir biomüxtəliflik üzrə mütəxəssisin cəlb edilməsinə ehtiyac qalmayacaqdır. TTN Məsləhətçisinin Ətraf Mühit mütəxəssisi, layihə yolunun bu hissəsində ƏMSİP-nin riayət olunmasını təmin etmək üçün daha çox səy göstərməlidir.

Eynilə, layihə yolunun yaxınlığında yerləşən digər su obyektləri də (xüsusi gölməçələr, suvarma kanalları, kiçik bəndlər və s.) Podratçı və Məsləhətçilərin səylə nəzarəti altında olmalıdır. Tikinti metodları layihə yolu boyunca su obyektlərinin çirklənməməsi üçün "Metod Qaydaları" nda təqdim edilməlidir. Bundan əlavə, Podratçıya yeraltı suyun səthə yaxın olduğu və hər hansı bir çirkləndiricinin quru tökülməsinin qarşısını almaq lazım olduğu bildirilməlidir. Təmizləmə əməliyyatları dağılmalar baş verən kimi edilməlidir.

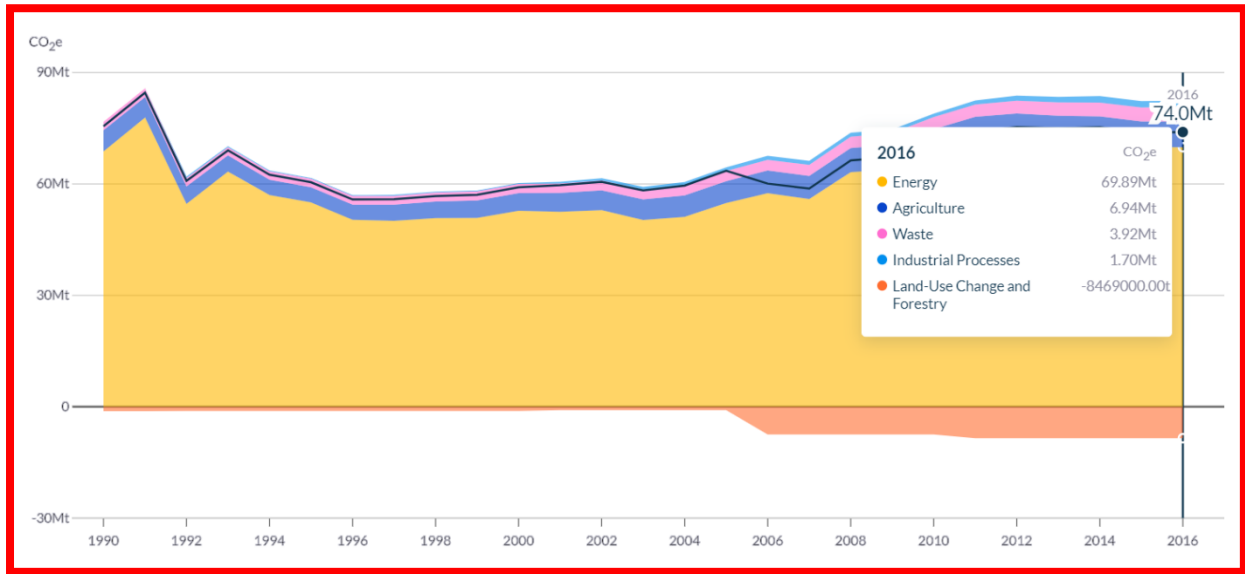
Bulaqlar kimi su hövzələrində və ya yaxınlığında tikinti işləri, suyun keyfiyyətinə qarşı təsirin mümkün qədər əhəmiyyətsiz olacağı quru fəsillərdə aparılmalıdır. Minimum təsirləri təmin etmək üçün Podratçı aşağıdakıları etməlidir:

- Çaylar, bulaqlar, göl və ya bataqlıq ərazilərində qazma işləri zamanı lillənmənin qarşısını almaq üçün baryerlər, lil hasarları, çöküntü maneələri və ya digər müvafiq cihazlar quraşdırılmalıdır.
- Lil çəpərlərinin qurudulması və təmizlənməsi lilliyin qarşısını almaq üçün çəpərlərdən çökmə hövzəsinə və ya çöküntülərin yığılma nöqtəsinə sorulub ötürülərək həyata keçiriləcəkdir.
- Çöküntülü tikinti suyunun (məsələn, qırıntıları olan ərazilərdən) birbaşa səth su axınlarına axıdılması qadağandır.
- Çöküntülü tikinti suyu, axıdılmaqdan əvvəl çökmə laqunlara və ya çənlərə axıdılacaqdır.
- Hər hansı flora (bərpası və ya çoxalma mövsümü) və fauna növünə (miqrasiya, yuvalama və bəsləmə mövsümləri) narahatlıq (məsələn, səs-küyün yaranması, yüksək titrəmə səviyyələri və s.) minimuma endirilməlidir.

4.5 İqlim Dəyişikliyinə Təsiri

2017-ci ildə Azərbaycan ümumi istixana qazının (İG) illik emissiyalarının yalnız 0.17% -ni istehsal edib və iqlim dəyişikliyinə böyük töhfə verməyib. Yerli bir istixana qazı inventarına əsaslanan bir araşdırma⁷ göstərdi ki, Nəqliyyat Sektoru ümumi istixana qazları emissiyalarının yalnız 10,39% -ni təşkil edir. Nəqliyyat Sektoru daxilində avtomobil nəqliyyatı ən çox istixana qazı tullantılarına qatqı təmin edir və bunun% 91,27 ətrafında olduğu təxmin edildi. Bunun ardınca Daxili Aviasiya 6.37%, daşınma 2.18% və demir yolu 0.18% ilə gəlir. Nəticədə, istixana qazı üçün avtomobil nəqliyyatının milli səviyyəyə töhfəsi% 9,48-dir. Bu faiz dərəcəsini 2016-cı ildə 74.0 metrik ton emissiyaya tətbiq edərək (aşağıda şəkil), 7.017 metrik ton əldə etmiş olur:

⁷ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "İqlim Dəyişmələri haqqında" Çərçivə Konvensiyasına dair Üçüncü Milli Çağırış (ETSN – 2015)

Təsvir 10: Azərbaycan üçün emissiyaların tarixi göstəriciləri

M3-dəki nəqliyyat Azərbaycandakı bütün nəqliyyata müqayisədə o qədər azdır ki, istixana qazına düşən hissə də o qədər az olacaq. Bundan əlavə, İlkin Texniki-İqtisadi Araşdırmada qeyd olunduğu kimi, yeni M3 avtomobil yolunun istismarı ilə nəqliyyatın yalnız 30% -i qalacaq. Beləliklə, layihə yolunun payına düşən istixana qaz hissəsi daha da azalacaq. Ümumiyyətlə, RƏİL Komponent 1.1 töhfəsi əhəmiyyətsiz olduğunu sübut edir.

Digər tərəfdən, Qlobal İstiləşmənin yol infrastrukturuna təsiri aşağıdakı ssenarilərlə təqdim olunduğu kimi əhəmiyyətli olacaqdır:

- Yay günlərinin sayının artacağı, şaxtalı və buzlu günlərin sayının əhəmiyyətli dərəcədə azalacağı gözlənilir.
- Orta aylıq yağıntının mövsümi dəyişikliyi azdır, lakin illik maksimum 5 günlük yağış (25 illik qayıtma səviyyəsi) 2040-2059-cu illərdə 6.98mm (-18.24mm-77.74mm) artacaq (ən yüksək emissiya senarisi).
- 2050-ci ilə qədər Xəzər dənizinin səviyyəsində 1,5-2 m artım olacaqdır

Bu amillər hamısı yol ilə kəsişən çaylar, kanallar, gölməçələr və s. kimi su obyektlərinin hidroloji tədqiqatında nəzərə alınmalıdır. Bu amillər Mahmutçala bataqlıq ərazisi üçün daha əhəmiyyətlidir, çünki Xəzər dənizinə bağlı digər hövzələri birləşdirir. Xəzərdə dəniz səviyyəsinin qalxması Mahmutçala bataqlıq sularının yüksəlməsinə səbəb olacaq. Beləliklə, yolun il boyu girişini təmin etmək üçün yol yüksəkliyinin düzgün təyin edilməsi vacibdir.

4.6 Əmək, sağlamlıq və təhlükəsizlik tədbirləri

Tikinti zamanı işçilər və layihədən təsirlənən icmalar üçün əmək, sağlamlıq və təhlükəsizlik riskləri artır. Tender dövründə də AAYDA-LİQ (və ya TTNM vasitəsi ilə) tərəfindən kifayət qədər uyğunluqla nəzarət edilərək podratçının məsuliyyətlərinin aydınlaşdırılması üçün müvafiq tədbirlər görülməlidir. Bu, hər kəsin sağlamlığının, təhlükəsizliyinin və rifahının qorunmasını təmin etmək üçündür. Podratçı işçilərin və icmaların sağlamlığı və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün tətbiq olunacaq təhlükəsizlik tədbirlərinin, materialların, işçilər və büdcənin təfərruatı üçün bu ƏMSİP -yə müvafiq sağlamlıq və təhlükəsizliklə bağlı müddəaları əhatə edən ətraflı Podratçının Ətraf Mühit və Sosial İdarəetmə Planını (ƏMSİP) hazırlayacaqdır. Plan ayrıca fəvqəladə hadisənin bildiriş tədbirlərini, yerində nəzarət, sağlamlıq və təhlükəsizlik tədbirləri ilə əlaqədar monitorinqi və hesabatı da əhatə edəcəkdir.

4.6.1 Əmək riski və qabaqlayıcı tədbirlər

RYİL layihəsi çərçivəsində müqavilə işçiləri ilə əlaqəli əmək riskləri Əməyin İdarə Edilməsi Prosedurlarında(ƏİEP) işlənib hazırlanmışdır. Regional Yollar və İnkişaf Layihəsi alt Komponent 1.1 ilə əlaqəli əsas risklər və təsirlər tikinti işləri zamanı fiziki, kimyəvi və bioloji təhlükələrə məruz qalma, ağır

avadanlıqların istifadəsi, düşən obyektlərin təhlükəsi, səs-küy və toz, alətlərin və avadanlıqların istifadəsindən elektrik təhlükələrinə məruz qalma kimi riskləri əhatə edir. Bu risklər təklif olunan layihə fəaliyyətləri ilə əlaqələndiriləcəkdir:

- **müqavilə işçiləri ilə əlaqəli əmək riskləri.** Yol yeniləmələrinin / yenidən qurulmasının və kiçik infrastrukturun və xidmətlərin beynəlxalq və / və ya yerli podratçılar tərəfindən həyata keçiriləcəyi və mümkün olduğu təqdirdə işçilərin beynəlxalq və / və ya yerli olaraq işə götürüləcəyi gözlənilir. Bununla birlikdə, bütün podratçılardan Dünya Bankının Satınalma Təlimatlarında göstərilən və Azərbaycan Əmək Məcəlləsi və digər əlaqədar qanunlarla tələb olunan prosedurlara riayət edərək ƏMSS2-nin məqsədinə uyğun olaraq işçiləri ilə yazılı müqavilə bağlamaq tələb olunur.
- **Əmək axını və əlaqəli gender əsaslı zorakılıq (GƏZ/GBV)** və uşaq əməyi də daxil olmaqla mövcud qanunlara görə minimal hesab olunur. Azərbaycan Əmək Məcəlləsi və iş şəraiti, habelə AAYDA, LİQ-in Azərbaycan Bununla birlikdə, tikinti işləri üçün tender sənədlərində podratçıların məcburi əməyin istifadəsini qadağan edən müddəalar yer alır. Podratçılara nəzarət edən LİQ-in məsul işçiləri tərəfindən məcburi əmək, Gender Əsaslı Zorakılıq yoxlanılacaq və hesabat verəcəkdir. İşçi qüvvəsi axını və ya layihə ilə əlaqəli hər hansı digər problemlər üzündən icma şikayətlərini həll etmək məqsədilə layihə səviyyəsində ŞBM yaradılacaqdır.
- **Məşğulluq Riskləri** bəzi əsas/birbaşa işçilər və ya podrat müqaviləsi ilə işə götürülən işçilərin ya müqaviləsi olmadığını, ya da birmənalı olmayan şərt və şərtlərlə müqaviləsi olduğunu və bununla da işçilərə qarşı ədalətsiz davranışa səbəb ola biləcəyi mənasını verə bilər. RYİL üzrə işə götürülən bütün işçilər, birbaşa/əsas layihə işçiləri və ya dolaylı yolla məsləhətçilər və ya xidmət təminatçıları ilə müqavilələrin bir hissəsi kimi işə qəbul ediləcəklər. LİQ (və Məsləhət Xidmətləri üzrə Məsləhətçisi) ƏMSS2/ESS2 ilə uyğunluğu təmin etmək üçün podratçının daxili İnsan Resursları prosedurlarını qiymətləndirəcəkdir.
- **Əlavə iş saatları riskləri.** Bəzi layihələrdə qeyd olunmamış iş vaxtı və Azərbaycanda iş vaxtından artıq iş üçün kompensasiyanın olmaması ilə bağlı məsələlər qaldırıldı ki, bu da Əmək Məcəlləsinin pozulmasıdır Bundan əlavə, rəsmi müqavilələr bağlamış şəxslərə ödənişlərin ödənilməməsi riski də ola bilər. Layihə üzrə LİQ bu riskləri aşağıdakı yollarla həll etməyə çalışacaq: (1) tapşırıqda əsaslanan bütün əsas/birbaşa işçilərin, yarımgün işləyən tikinti işçilərinin əlavə iş vaxtının mühasibat uçotunun müddəaları ilə yazılı müqavilə bağladığına əmin olmaq; (2) birbaşa/əsas işçilər və müqaviləli işçilər üçün şikayətlərin həll edilməsi mexanizmlərinin (ŞHM) yaradılması (ƏMSS2/ESS2 C-nin 21-23 bəndləri).

4.6.2 Sağlamlıq və təhlükəsizlik riski və tədbirləri

4.6.2.1 İşdə Sağlamlıq və Təhlükəsizlik (İST) riskləri

İşdə Sağlamlıq və Təhlükəsizlik (İST) riskləri Komponent 1.1 üçün aşağı-orta dərəcədədir və layihə ərazilərində həyata keçiriləcək iş növləri ilə əlaqədardır. Layihənin ərazisi ümumiyyətlə düzdür və tikinti dəhlizi mövcud yol oxuyla eyni səviyyəyə uyğundur. Bu layihədə yarana biləcək risklər aşağıdakılardır:

1. Ağır texnikanın istifadəsi və ya təhlükəli materialların istifadəsi kimi təhlükəli işlərin aparılması.
2. Uşaq əməyi və ya məcburi əmək ehtimalı.
3. Mümkün qəzalar və ya fəvqəladə hallar, xüsusilə su hövzələri üzərində işləyərkən (çaylar, kanallar, bataqlıqlar və s.).
4. Layihə yolunda yol yikinyi işləri zamanı sürücülərin iştirakı ilə qəza

Bir çox işçi aşağıdakılar daxil olmaqla, lakin bunlarla məhdudlaşmadan iş yerində sağlamlıq və təhlükəsizlik risklərinə məruz qalacaq:

- Ümumi torpaq işləri
- Yol geyiminin tikintisi - asfaltlama, betonlama
- Yol avadanlıqları və lövhələrin quraşdırılması
- Bina tikintisi
- Elektrik işləri
- Kimyəvi maddələrin təsirinə məruz qalma (boyalar, həlledicilər, sürtkü yağları və yanacaq kimi)
- Yol qəzaları
- Qazıntıların təhlükələri
- Yüksək tikililərdən/qurğulardan düşmə

- Ağır konstruksiyaların qaldırılması
- Tikinti sahəsinin havasında olan maddələrə (toz, silisium və asbest) məruz qalma
- Tikinti zamanı ergonomik təhlükələr
- Qaynaq təhlükələri (dumanlar, yanıqlar və radiasiya)
- *Polad montaj təhlükələri və s.*
- *Bina və tikilinin inşası - düşərgələr, asfalt zavodları və sement zavodları*

Alt Komponent 1.1 çərçivəsində yolların yenidən qurulması işləri üçün işə götürülən podratçılardan ƏMSS2-nin tələblərinə uyğun olaraq, təhlükəsiz iş mühiti yaratmaq və qorumaq prosedurları da daxil olmaqla, yazılı şəkildə əməyin idarə edilməsi prosedurlarını inkişaf etdirmək və həyata keçirmək tələb olunur. Regional Yollar və İnkişaf Layihəsi üçün Kiçik infrastruktur və xidmətlər üzrə podratçılar və təchizatçılar İşdə Sağlamlıq və Təhlükəsizlik (İST) tələblərinə uyğun olaraq, LİQ (və onların məsləhətçiləri) tərəfindən qiymətləndiriləcəkdir. Bütün podratçılar/subpodratçılar, işçilərin lazımı təhlükəsizlik mexanizmlərindən istifadə etmələrini, təhlükəsizlik tədris modulunu almalarını və Layihənin Ətraf Mühit və Sosial İdarəetmə üzrə Çərçivə Sənədində (ƏMŞÇ) nəzərdə tutulduğu kimi digər profilaktik tədbirləri təmin etməlidirlər. Alt Komponent 1.1 komponentində nəzərdə tutulan podratçılar, işçilərlə rəhbərlik arasında möhkəm əlaqələri inkişaf etdirmək və işçilərlə layihədə ədalətli davranaraq təhlükəsiz və sağlam iş şəraitini təmin edərək layihənin faydalarını artırmaq üçün, subpodratçıların da əməl etməli olduqları özlərinin Əməyin İdarə Edilməsi Planını təqdim edəcəklər.

4.6.2.2 Düşərgələrdə və Müəssisələrdə Sağlamlıq və Təhlükəsizlik

Ətrafdakı icmalar üçün sağlamlıq və təhlükəsizlik təhlükələrinin qarşısını almaq üçün iş düşərgələri və inşaat sahələri ümumi sanitariya baxımından düzgün idarə olunmalıdır. Podratçı, Səhiyyə Nazirliyinin Regional Dezinfeksiya Mərkəzi və yerli sağlamlıq və təhlükəsizlik mütəxəssisi ilə koordinasiya məsələlərini nəzarətdə saxlayan ixtisaslı bir ətraf mühit, sağlamlıq və təhlükəsizlik mütəxəssisini təyin etməlidir. COVID-19 pandemiyası hələ də davam edəcəyi təqdirdə müvafiq səhiyyə və dövlət qurumları ilə yaxşı əlaqələr qurulmaqla virus infeksiyasının yayılmasına qarşı tədbirlər görülməlidir. Xəstəliklərin iş düşərgəsinə və ətrafdakı icmalara girməsinin və keçməsinin qarşısını almaq üçün əlavə tədbirlər görülməlidir. Aşağıdakıları təmin etmək Podratçının öhdəliyinə daxildir:

- (i) Tikinti sahələrində və iş düşərgələrində kifayət qədər səhiyyə müəssisələri (ilk yardım müəssisələri daxil olmaqla);
- (ii) Bütün tikinti işçilərinə əsas sanitariya və səhiyyə məsələləri və işlərinin xüsusi təhlükələri barədə təlim keçmək;
- (iii) İşçilər üçün təhlükəsizlik çəkmələri, dəbilqə, əlcəklər, qoruyucu geyimlər, gözlüklər və qulağcıqların qorunması kimi fərdi mühafizə cihazları, geyim və avadanlıq SNIP III 4-80-ə uyğun olaraq təmin edilməli.
- (iv) Bütün işçilərə hər zaman təmiz içməli su;
- (v) İnşaat, bərpa və istismar üçün təhlükəsizlik qaydalarına uyğun olaraq təhlükəsizlik baryerləri və təhlükəli ərazilərin işarələnməsi daxil olmaqla geniş ictimaiyyət üçün lazımı qoruma, 1978;
- (vi) Tikinti işləri nəticəsində yaşayış yerləri və hərəkət edilən marşrutlara müvəqqəti olaraq çıxışı təsirə məruz qalmış insanlara etibarlı giriş;
- (vii) Hər hansı bir xəstəlik yolu üçün zəmin ola biləcək durğun su hövzələri və gölməçələrin əmələ gəlməməsinin təmin etmək üçün düşərgələr boyunca kifayət qədər drenaj ; və
- (viii) Xəstəliklərin baş verməməsi üçün podratçılar tərəfindən vaxtaşırı qorunub təmizlənəcək sanitariya tualetləri və tikinti sahəsindəki zibil qutuları. Mümkün olduğu təqdirdə, podratçı iş sahəsində əmələ gələn tullantıların ətraf yaşayış məntəqələrin tullantıların toplanması mövcud sistemlərinə və etibarlı şəkildə daşınmasını təşkil edəcəkdir.
- (ix) İş və yaşayış yerlərində işçilər arasında COVID-19 viral infeksiyasının yayılmasının qarşısının alınması üçün tədbirlərin təmin edilməsi

Ümumi sağlamlığa hazırlıq çərçivəsində Podratçı bunu ümumi tibbi xidmətlə bağlı praktik məsləhət almaq üçün Bakıdakı QİÇS Mərkəzi ilə əlaqələndirməlidir. Gigiyena və Ətraf Mühitin Mühafizəsi

Departamentinin tələblərinə uyğun olaraq həm yerli ictimaiyyət, həm də tikinti işçilərini əhatə edən HIV / AİDS və STD-nin qarşısının alınması barədə məlumatlandırma kampaniyası aparılmalıdır.

Tətbiq olunan HIV / AİDS qarşısının alınması RƏİL Komponent 1.1 müdaxiləsinin bir hissəsi kimi qəbul ediləcək və ƏMİP fəaliyyətlərinə əlavə ediləcəkdir. Bu fəaliyyətlər ilk növbədə məlumat kampaniyasına, podratçının işçiləri və heyəti üçün qotuyucuların paylanmasına, habelə yerli və milli səhiyyə orqanları ilə, xüsusilə də monitoring və müvafiq tədbirlər üçün QİÇS Monitoring Mərkəzləri ilə əlaqələndirmənin yaradılmasına yönəlir.

4.6.2.3 Ümumi İcma Təsirləri

Tikinti işçiləri ilə yaxınlıqdakı icmalar arasında səhiyyə (və ya hətta sosial) qurumlarla bağlı hər hansı bir qarşıdurmanın qarşısını almaq üçün Podratçı səhiyyə, yemək yeri və dua yerləri kimi iş düşərgəsi daxilində müvəqqəti iş yerləri təmin edəcəkdir. Eyni şəkildə, sosial məsələlərin səmərəli şəkildə həll olunacağını gözləyərək, Podratçı, RƏİL Şikayətlərin Baxılması Mexanizmi ilə uyğunlaşan, icmaların tikinti proseslərindən irəli gələn şikayətlərinə baxılması və həlli üçün bir plan (mexanizm və təşkilati quruluş) AAYDA-LİQ və TTNM-yə də təqdim edəcəkdir. İcma problemləri ilə məşğul olmaq üçün hər zaman dialoq və məsləhətləşmələr üçün imkanlar verilməlidir. Bu baxımdan irəli sürüləcək mülahizələr arasında aşağıdakılardan mövcuddur

- Tender sənədləri və müqavilələrdə Podratçıdan Əməyin İdarəetmə Planını, Davranış Qaydaları və Gender əsaslı Zorakılığın qarşısını almaq üçün Fəaliyyət Planının həyata keçirməsi tələb olunacaq.
- Podratçı, GƏZ / IEC kampaniyası ilə bağlı tanınmış bir qurum və ya QHT tərəfindən təlimlərin keçirilməsini təşkil etməlidir (məsələn, "Rasional İnkişaf üçün Qadın Birliyi" və ya Azərbaycandakı hər hansı tanınmış və peşəkar qadın təşkilatı).
- Kampaniyanın dəyəri podratçı tərəfindən maliyyələşdiriləcəkdir. Podratçı, təqdim olunan materialları nəzərdən keçirməli, hər ay işçilər üçün ən azı bir yeniləmə təliminin keçirilməsini təmin etməlidir.
- AAYDA, yerli hökumət və CİZ/CT xidmət təminatçıları kimi podratçılar və digər maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq edərək, CİZ/CT-lə əlaqədar şikayətlərin məxfilik və etik standartlara uyğun olaraq qəbul edilib həll olunmasını təmin etmək üçün layihə şikayətlərinə baxılması mexanizminə(ŞBM) və işçilərin ŞBM--nə müvafiq protokollar, təlimlər və hesabatlılıq mexanizmləri daxil edilməsini təmin edəcəkdir.

Mümkün olduqda, Podratçı yerli icmalara fayda gətirmək və layihənin ümumi qəbul edilməsini təşviq etmək üçün yerli işçi qüvvəsi cəlb edəcəkdir. Yenikənd-Biləsuvar yolu üçün Podratçı bu tikinti dövründə drenajların təmizlənməsini həyata keçirmək üçün yerli qrupların işə cəlb olunma imkanlarını nəzərdən keçirəcəkdir. Bundan əlavə, layihə başa çatdıqdan sonra YİL-AAYDA, yol kənarındakı drenajların saxlanması üçün yerli əhalinin işə cəlb olunma imkanlarını da nəzərdən keçirməlidir.

Tikinti mərhələsində mövcud nəqliyyatın pozulacağı və yola çıxışın çətinləşəcəyi gözlənilir ki, bu da yerli icmalarla problemlər yarada bilər. Bu vəziyyəti yumşaltmaq üçün Podratçı: (1) səfərbərlikdən əvvəl nəqliyyat idarəetmə planını yerli nəqliyyat orqanlarına təqdim etməli; (2) İnşaat fəaliyyətlərinin həcmi və cədvəli, gözlənilən fasilələr və giriş məhdudyyətləri barədə lövhələr vasitəsilə xalqa məlumat verməli; (3) Tikinti sahələri ətrafında kifayət qədər nəqliyyat axınına icazə verməli; (4) nəqliyyata nəzarət üçün lazımı siqnalizasiya, uyğun işıqlandırma, yaxşı dizayn edilmiş yol təhlükəsizliyi nişanları, səddlər / çəpərlər və bayraqlı şəxslər təmin etməli; və (5) İnşaat işləri səbəbiylə girişin müvəqqəti məhdudlaşdırıldığı yerlərdə müvəqqəti giriş təmin etməlidir.

Podratçı karyer materialları üçün hər hansı bir ərazidən istifadə edərsə, tikinti mərhələsində hər hansı bir giriş yolu saxlanılmalı və tikinti sonunda podratçı və işçiləri tərəfindən yerli hakimiyyət orqanlarının razılığına və müqaviləyə uyğun olaraq bərpa edilməlidir. Uyğunluğa tikinti nəzarəti mühəndisi nəzarət edəcəkdir

Yol boyu bir sıra müəssisələr olduğundan, Podratçı bu müəssisələrə iqtisadi təsirləri minimuma endirmək üçün bu müəssisələrə giriş imkanlarını təmin edə bilməlidir. Yol oxu boyunca, mədəni irs

sayılan hər hansı əmlaka heç bir təsir gözlənilmir, məsələn TZ bitişik olan muzeylər, qəbiristanlıqlar və mədəniyyət abidələri. Bununla birlikdə, yerli ictimaiyyətin bu sahələrə girişi Podratçı tərəfindən qorunmalıdır.

4.7 Torpaqalma

İlkin Texniki-İqtisadi Araşdırmada deyildiyi kimi, AAYDA əmlaka təsiri minimuma endirmək üçün mövcud TZ daxilində və mövcud yol oxu yaxınlığında layihə yolunu bərpa etmək niyyətindədir. Müfəssəl layihə zamanı yola bitişik bəzi torpaq sahələrini əldə etmək lazım olub olmadığı yoxlanılacaqdır. Hər hansı bir torpaqalma zəruriyyəti yaranarsa, Köçürülmə Siyasəti üzrə Çərçivə Sənədi (KSÇS) uyğun olmalı və müvafiq Köçürülmə Planı ƏMSS 5-ə uyğun olaraq hazırlanmalıdır. Əlavə olaraq, yolun mühafizə zolağı boyunca olan (dayanacaqlar, su nasosları, kommunal xətlər və s.), ağaclar, çəpərlər və s. kimi digər obyektlər nəzərə alınmalıdır. Bu, texniki-iqtisadi əsaslandırma mərhələsində aparılan tədqiqatdakı xüsusiyyətlərin müəyyən edilməsini tamamlamaq və TİƏ-də və müfəssəl layihədə daha da dəqiqləşdirilmək məqsədini daşıyır.

4.8 İctimaiyyətin məlumatlandırılması və ictimaiyyətlə əlaqələr

Layihə ilə əlaqədar vaxtında məlumatların verilməsi və layihənin icrası zamanı yaxşı icma münasibətlərinin qorunması, nəzərdə tutulan nəticələrin təmin edilməsi, sosial ziddiyyətlərin və şikayətlərin minimuma endirilməsi baxımından layihənin müvəffəqiyyətini təmin edən açarlardandır. ŞBM-yə dair əsas məlumatlar icma ərazilərində MTCOP-ə uyğun bir çox kanallar vasitəsilə geniş şəkildə elan ediləcəkdir. Müvafiq olaraq, Podratçı və Tikintiyə Nəzarət Məsləhətçi, səylə qeydlərin aparılması və bütün şikayətlərin qeyd olunması da daxil olmaqla öhdəlik və vəzifələri ilə əlaqədar ŞBM ilə tanış olmalıdırlar (ehtiyac olduqda təlimlə).

4.8.1 İctimaiyyətin məlumatlandırılması

Layihə məlumatlarının ictimaiyyətə açıqlanması, ƏMSS 10-a uyğun olaraq, Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması Planında ətraflı şəkildə təsvir edilmişdir. Bu, Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması Planının ümumi məqsədi, bütün layihə dövrü ərzində ictimai məlumatların açıqlanması və məsləhətləşmələr də daxil olmaqla maraqlı tərəflərin iştirakı üçün mütəşəkkil bir proqram yaratmaqdır. Müvafiq olaraq, layihə dövrü daxilində ətraf mühit və sosial risklər və təsirlər barədə müvafiq layihə məlumatları maraqlı tərəflərə vaxtında, başa düşülən, əlçatan və uyğun şəkildə açıqlanır və maraqlı tərəflərin iştirakı və məlumatların açıqlanması formatlaşdırılır. ƏMSS10-da izah edildiyi kimi “mənalı məsləhətləşmə” müvafiq, şəffaf, obyektiv, mənalı və asanlıqla əldə edilə bilən məlumatların əvvəlcədən açıqlanmasına və yayılmasına əsaslanan, maraqlı tərəflərlə mədəni cəhətdən uyğun formatda, müvafiq yerli dillərdə (lər) və maraqlı tərəflər üçün başa düşülən şəkildə mənalı məsləhətləşmələrə imkan yaradan iki tərəfli bir prosesdir.

Məlumatların ictimaiyyətə açıqlanmasının bir hissəsi olaraq istifadə olunacaq tövsiyə edilən metodlar aşağıdakılardır:

- **İctimai / icma iclasları** – Layihə ilə əlaqəli digər fəaliyyətlərdən əvvəl, müvafiq layihə sənədlərinin açıqlanması zamanı AAYDA, maraqlı tərəf qurumlarının iştirakı ilə yerli səviyyədə bir layihə brifinq iclası təşkil edəcəkdir. Ehtiyac olarsa brifinq iclası başlanğıcda bir dəfə təşkil oluna bilər və təkrar ehtiyac Maraq dairəsindən asılı olaraq Layihəyə qadınlar üçün və vacib məsələlər üzrə ayrıca və daha əhəmiyyətli müzakirələrin keçirilməsi tövsiyə edilir. Bu iclaslar yarım illik olaraq təyin edilə bilər.
- **Əlaqə materialları** – Layihə ilə əlaqəli məlumat və yeniliklər broşur, buklet, afişalar və s. dən ibarət çap materialları vasitəsilə ictimaiyyətə açıqlanacaq. Əlaqə materialları AAYDA-LİQ tərəfindən hazırlanacaq və Salyan və Bilasuvay rayonları İcra Hakimiyyətlərində əldə oluna biləcəkdir. “İctimaiyyətlə əlaqələr dəsti” xüsusi olaraq hazırlanmış və həm çap, həm də onlayn formada təqdim ediləcəkdir.
- **Kütləvi / sosial media əlaqə** - Zəruri hallarda, layihə video materialların (video paylaşma platforması üçün, məsələn YouTube üçün) və ya televiziya / kabel televiziyasında sənədli yayımlanmasını təşkil edə bilər ki, bu da layihənin təsvirinə, qarşıdakı ictimai tədbirlərin əvvəlcədən

elan edilməsinə və ya xüsusi Layihə fəaliyyətlərinin başlanması haqqında məlumatların paylaşımına səbəb olacaqdır.

- **Məlumat masaları** - RYİL-nin başlanması zamanı yerli sakinlərə maraqlı tərəflərin cəlb olunması fəaliyyətləri, layihə təsirləri, Yerli Əlaqə Şəxsinin (YƏŞ) əlaqə məlumatları və s. məlumatları rayon ofislərində (Salyan və Biləsuvar) qurulacaq masalardan əldə etmək imkanı təmin ediləcəkdir. YƏŞ, rayon ofislərində bu məlumat masalarını quracaq və burada layihə barədə məlumatları LTMQŞ-lərlə və digər maraqlı tərəflərlə bölüşəcəkdir. Layihə ilə əlaqəli müxtəlif sosial və ekoloji mövzulara dair RYİL broşuraları və bukletləri bu məlumat masalarında təqdim ediləcəkdir.

4.8.2 İcma münasibətləri

Yaxşı icma əlaqələrini qorumaq layihənin uğurlu olması üçün vacibdir. MTCOP icma münasibətlərinə gəlmək və onları qorumaq üçün əsasları təmin edir. Bu, müvafiq layihə məlumatlarının verilməsi və əlaqə xətlərinin açıq saxlanması yolu ilə şəffaflığa əsaslanır. Şikayətlərin Baxılması Mexanizmi (ŞBM), AAYDA-LİQ-in layihədən təsirlənən şəxslərin layihənin ətraf mühit və sosial göstəriciləri ilə bağlı narahatlıq və şikayətlərinə vaxtında cavab verəcəyi bir çərçivəyə xidmət edəcəkdir. Şikayət prosesi cəmiyyətə izah ediləcək və layihədən təsirlənən bütün tərəflər üçün heç bir əvəz ödəmədən əldə edilə biləcək və məhkəmə və ya inzibati vasitələrin əldə edilməsinə mane olmayacaqdır. Şikayətlərə baxılması mədəni bir şəkildə aparılacaq və təmkinli, obyektiv, həssas və layihədən təsirlənən tərəflərin ehtiyaclarına və narahatlıqlarına cavab verəcəkdir. Mexanizm, həmçinin anonim şikayətlərin qaldırılmasına və həllinə imkan verəcəkdir.

Layihə ilə əlaqəli məsələlərin həlli layihənin əsas iştirakçılarının inam və etimad yaradacaqdır. Hədəf faydalananların məmnuniyyəti, bütün layihə dövrü ərzində yaxşı icma münasibətlərinin qorunması təmin ediləcəkdir.

5 ƏTRAF MÜHİT VƏ SOSIAL İDARƏETMƏ PLANI

ƏMSS 1 - Əlavə 1 par. 5 müvafiq olaraq, Ətraf Mühit və Sosial İdarəetmə Planı (ƏSMP) (a) mənfi ekoloji və sosial təsirlərin aradan qaldırılması və ya əvəzləşdirilməsi və ya məqbul səviyyəyə endirilməsi üçün bir layihənin həyata keçirilməsi və istismarı zamanı görülməli tədbirləri; və (b) bu tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün müvafiq fəaliyyətləri detallandıran bir vasitədir. ƏMSS1- Əlavə 1 par. 14-də (İƏMSİP) mənfi ekoloji və sosial riskləri və təsirləri aradan qaldırmaq, əvəzləşdirmək və ya məqbul səviyyəyə endirmək üçün bir layihənin həyata keçirilməsi və istismarı zamanı alınacaq azaltma, izləmə və institusional tədbirlərdən ibarətdir. Bu tədbirləri həyata keçirmək üçün lazım olan fəaliyyət və tədbirləri də əhatə edir.

ƏMSS 1 əsasən və digər ƏMSS-lərlə əlaqəli mövcud mühit və sosial risk və təsirlərin qiymətləndirməsi RYİL alt Komponent 1.1-də aid mövcud məlumatlara və sahə yoxlama ərazi inspeksiyasına əsasən aparılmışdır. Texniki-iqtisadi əsaslandırma və müfəssəl layihə işləri zamanı əldə ediləcək sonrakı məlumatlar, layihə təklifindən əvvəl İƏMSİP-nin yenilənməsi üçün istifadə ediləcəkdir. Mövcud İƏMSİP, layihə yolunun tikintisi və istismarı mərhələsində yarana biləcək təsbit edilmiş layihə təsirlərinə müvafiq reaksiya təmin etmək üçün hazırlanmışdır. Tikintiyə başlamazdan əvvəl AAYDA-LİQ Tikintiyə Texniki Nəzarət Məsləhətçisinin köməyi ilə Layihə Yolu üçün aşağıdakıları edəcəkdir:

- Xüsusi yol layihəsi üçün mövcud ətraf mühit şəraiti və parametrləri barədə ilkin məlumatları müəyyənləşdirin;
- Tikinti müddəti üçün ətraf mühitin yoxlanılması protokolunun, həmçinin ətraflı monitoring və idarəetmə planının hazırlanması;
- Podratçı tərəfindən aylıq ekoloji tərəqqi hesabatların hazırlanmasında bələdçi kimi istifadə ediləcək təlimatlar verin və hesabat konturunu hazırlayın; və
- Monitoring proqramına uyğun olaraq tikinti mərhələsində Podratçının qabaqleyici tədbirlərin həyata keçirilməsinə dair müntəzəm və dövrü monitoring keçirin və AAYDA-LİQ-ə rüblük monitoring hesabatlarını təqdim edin. Ekoloji əhəmiyyətli bir hadisə baş verərsə xüsusi ayrıca hesabatlar hazırlanmalıdır.
- AAYDA-LİQ DB-na rüblük olaraq monitoring nəticələrinin xülasəsini təqdim edəcəkdir.

Bundan əlavə, ətraf mühit və sosial idarəetmə fəaliyyətləri DB ƏMŞÇ-ƏMSS-lərinə uyğun olaraq Daxili Monitoring Sisteminin bir hissəsini təşkil etməlidir. Bu sistemin məqsədi irəliləyişin, habelə inşaat işləri fəaliyyətindəki dəyişikliklərin izlənməsi, həmçinin yol tikintisi və bərpasının yol boyu evlərə və icmalara müsbət və mənfi təsirlərini izləməkdir. AAYDA-LİQ, iş müqaviləsi üçün texniki tapşırıqda göstərilən Tikintiyə Texniki Nəzarət Məsləhətçisi və Tikinti İşləri Podratçısının köməyi ilə monitoring sisteminin qurulmasından məsul olacaqdır.

5.1 Qabaqlayıcı tədbirlər

Aşağıdakı cədvəldə 1.1 komponenti üçün Ətraf Mühit və Sosial Risklər tikintidən əvvəlki, tikinti və istismar mərhələlərində təsirlər və qabaqlayıcı tədbirlər göstərilir. Bunlar qabaqlayıcı tədbirlərinin həyata keçirilməsindən və izlənilməsindən məsul olan qabaqlayıcı fəaliyyətləri, metodları və layihə qurumlarını göstərir.

Cədvəl 16: Komponent 1 üçün Potensial mənfi ekoloji və sosial risklər və təsirlər və təsirləri azaltma tədbirləri

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
ƏTRAF MÜHİT				
<i>Dizayn və tikintizən əvvəlki mərhələ - Topoqrafiya və torpaqlar</i>				
Materials Sources (<i>təsdiq edilmiş seçilmiş material mənbələri</i>)	Çınqıl və münasib torpaq materialları mənbələrinə təsirlər əsasən qazılmış materialların iş sahəsinə daşınması səbəbindən baş verəcəkdir.	Bölgənin geoloji xüsusiyyətləri və ehtiyatlarına və/ və ya onların yaratdığı potensial təsirləri azaltmaq üçün Layihə fəaliyyəti zamanı mütləqdir: <ul style="list-style-type: none"> Kərxana materialları mənbəyi olaraq yalnız bütün müvafiq qaydalara və sənaye standartlarına uyğun olaraq lisenziyalı obyektlərin (karyerlər və karxanalar) istifadə ediləcəyini ifadə edən müqavilə müddəalarını qəbul edilsin. Tender və müqavilə sənədlərində açıqlanmalıdır ki, daş karxanalarının seçimində qarşısı alınacaq mənfi təsirlərin minimuma endirilməsini təmin etmək üçün Tikintiyə Nəzarət Məsləhətçisinin (TNM) karxanaya baxışı və yazılı təsdiqi tələb edilsin. <ul style="list-style-type: none"> 	ƏMSS 1, və 3	<i>AAYDA və Dizayn Məsləhətçisi / Dizayn mərhələsində</i>
<i>Dizayn və tikintizən əvvəlki mərhələ - Səs-küy və vibrasiya</i>				
<i>Tikintidən əvvəl səs-küyün qarçısının alınması (layihə yolu boyunca məskunlaşmış)</i>	Səs-küyün yaranması - iş sahəsi əsas səs-küy mənbəyi olacaqdır	Səs-küyü azaltmaq üçün: <ul style="list-style-type: none"> Təlimatlar Texniki Spesifikasiyada göstərilməlidir; Hava keyfiyyəti üçün ilkin ölçülər TN Məsləhətçisi tərəfindən təsdiq edilmiş yerlərdə Podrat şirkəti tərəfindən aparılmalıdır; və Podrat şirkəti ƏMSİP çərçivəsində Səs-küyün İdarəetmə Planını hazırlamalıdır 	ƏMSS 1	Səs-küyün yaranması - iş sahəsi əsas səs-küy mənbəyi olacaqdır
<i>Dizayn və tikintizən əvvəlki mərhələ - Tullantıların idarə olunması</i>				
Suyun keyfiyyəti - çirklənmənin	Tikinti düşərgələrinin fəaliyyəti və Layihə tikinti işləri nəticəsində yaranan bərk tullantıların kənarlaşdırılması kimi Layihənin tullantı yarıdan tərəfləri ilə	Böyük həcmli tullantıların atılması üçün ərazilər, tikintizən əvvəlki mərhələdə müəyyən olunmalıdır. Xüsusi müqavilə müddəaları tikinti düşərgələrinin və digər potensial ikinci dərəcəli təsir mənbələrinin düzgün	ƏMSS 1, 3 və 6	<i>AAYDA və Dizayn Məsləhətçisi /</i>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
qarşısının alınması (<i>Podratçının düşərgəsi</i>)	əlaqədar qoyulan şərtlər (və ya şərtlərin olmaması) ilə bağlı Tikintidən Əvvəlki Mərhələdə verilən qərarlar Layihənin təsirlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərəcəkdir.	<p>yerləşdirilməsini və drenaj və çirkab su qurğuları ilə təmin edilməsini təmin edir. Bununla bağlı aşağıdakı müddəalar nəzərdə tutulmuşdur: Tikinti Düşərgəsində Tullantı sularının atılması və ərazinin drenaj sistemləri: Aşağıdakı şərtlər tətbiq olunmalıdır:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Təklif olunan ərazi drenaj sistemlərinin izahatları.</u> Suyun keyfiyyəti təsire məruz qala biləcəyi və ya artıq həcmdə su axınları (tikinti düşərgələri, və s.) olan ərazilər və təklif olunan ərazilərə tətbiq edilən drenaj sisteminin izahatı ƏMSİP-də verilməlidir. • <u>Tullantı suları.</u> Sahədə yaranan tullantı suları toplanmalı, uyğun və düzgün dizayn edilmiş müvəqqəti drenaj sistemi vasitəsi ilə ərazidən çıxarılmalı və çirklənməyə və narahatlığa səbəb olmayacaq bir yerə atılmalıdır. Sahə üzrə Xüsusi ƏMSİP-lər tərəfindən tələb olunan sahə planında təklif olunan sistem və tualetlər, saxlama yerləri və s. daxil olmaqla ərazidəki əlaqədar obyektlərin yerləri göstərilməlidir. Səth sularına kanalizasiya və ya yuyulma nəticəsində çirkab sular birbaşa axıdılmamalıdır. Sürtkü yağı kimi materialların, (bunlarla məhdudlaşmamaqla, digər oxşar), torpağa və ya su obyektlərinə atılması qadağandır. Maye maddələri saxlanılan sahələrin birbaşa səth sulara axarı olmamalıdır. Drenajlarla təchiz olunmuş mayeli maddələrin saxlama sahələri klapanlarla təchiz olunmalıdır, klapanlar qapalı şəkildə saxlanılmalıdır və klapanları açan açar nəzarət altında olmalıdır Yağ və mazut sızmaları dərhal təmizlənməli və sızmaları təmizləyən materiallar anbarda saxlanılmalıdır. • <u>Drenaj.</u> Tikinti sahələrinə axan yağıntılardan birbaşa hər hansı bir su hövzəsinə, su axına və ya kanala axmamasını təmin etmək üçün sahə planı hazırlanmalı və çirkab sular yığılan quyular və digər qurğular da daxil olmaqla təklif olunan sistem planına Səth su hövzələrinə kanalizasiya çirkab sularının birbaşa axması, yuyuntulu suyun, kimyəvi maddələrin, sızmaların, tullantı yağların və ya bərk tullantıların birbaşa axıdılması qadağandır. Yanacaq, sürtkü yağı və kimyəvi qatqılar dərhal təmizlənməlidir. Sızmaları təmizləyən avadanlıq yerində saxlanılmalıdır. 		<i>Dizayn mərhələsində</i>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
		<p>Yanacaq əməliyyatları və zəhərli və toksik maye və maddələrin saxlanma yerləri. Sahə planlarında maye materialların və zəhərli materialların saxlanması üçün yerlər göstərilməlidir. Yanacaq və kimyəvi maddələrin düzgün saxlanılmaması səbəbindən mənfi təsirlərin qarşısını almaq məqsədilə aşağıdakı şərtlərin yerinə yetirilməsi mütləqdir:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanacaq doldurma əməliyyatları yalnız saxlama yerləri daxilində baş verməlidir • Bütün yanacaq və kimyəvi maddələr saxlandığı anbarlar (varsa) beton bünövrə üzərində, divarlara əhatə edilmiş və hasara alınaraq saxlanılmalıdır. Saxlama sahəsi hər hansı bir su hövzəsi və ya bataqlıqdan uzaq olmalıdır. Bünövrə və bənd divarları keçirilməz olmalı və üzərindəki çənlərin həcmnin yüzə 110-unu tutacaq qədər tutumlu olmalıdır • Doldurma və yanacaq doldurma ciddi şəkildə nəzarət edilməli və rəsmi prosedurlara tabe olmalıdır və potensial çirkləndirici mayelərin sızaraq yayılmasının qarşısını almaq üçün torpaq toplusu ilə əhatə olunmuş ərazilərdə aparılacaqdır • Bütün klapanlar və tətik yerləri icazəsiz müdaxiləyə və istifadəyə qarşı davamlı olmalı və istifadə edilmədikdə bağlanmalıdırlar. • Hər bir çənin və ya çəlləyin içindəkilər açıq şəkildə işarələnməlidir. Çirklənmiş tullantıların heç bir drenaja və ya su axınlarına daxil olmamasını təmin etmək üçün tədbirlər alınmalıdır. • Sürtkü yağların və digər potensial təhlükəli mayelərin yerə və ya su hövzələrinə atılması qadağandır. • Təsadüfi sızmalar baş verərsə dərhal təmizlənmə işləri aparılmalı və təhlükəli tullantıların atılmasına icazə verilən sahəyə atılana qədər bütün təmizləyici materiallar təhlükəsiz ərazidə saxlanılmalıdır. • Su mənbələrinə aid yerlər. Sahə planları mümkün qədər bütün müvəqqəti tikinti obyektlərinin su mənbələri, axını və ya kanaldan ən azı 50 metr məsafədə yerləşməsinə təmin edərək hazırlanmalıdır. 		

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
<i>Dizayn və tikintizən əvvəlki mərhələ - Tikinti materialların və tullantıların daşınması</i>				
Nəqliyyat marşrutları	Yerlərin təyin edilməsi, materialların iş sahələrinə daşınması üsulu –Layihəçi tikinti materiallarının daşınması üçün aydın təlimatlar verməlidir	İcmalara və təbii ətrafa təsirlər minimuma endirilməlidir: <ul style="list-style-type: none"> • Yerli yol və icma qaydalarına riayət edilməlidir. 	ƏMSS 1, 3, 4 və 6	<u>AAYDA və Dizayn Məsləhətçisi / Dizayn mərhələsində</u>
<i>Dizayn və tikintidən əvvəlki mərhələ - Hidrologiya və su ehtiyatları</i>				
Su keyfiyyəti - səth suların çirklənməsi (<i>Podratçının qurğularını olan sahələr</i>)	Səth suların çirklənməsi: Podratçının iş fəaliyyəti və qurğuları əsas çirklənmə mənbəyidir. Birbaşa suya və ya dolayı yolla yerə axıdılaraq sonda çaya gedən yollarını tapacaq axıntılar çirklənməyə səbəb olacaqdır.	Səth sularının çirklənməsi təhlükəsini aradan qaldırmaq: <ul style="list-style-type: none"> • Podratçının obyektlərinin (Podratçının düşərgəsi, avadanlıq sahəsi, asfalt və beton zavodları, daş karxanası) uyğunsuz yerləşməsinin qarşısı alınmalıdır, onların yerləşdirilməsinə dair Texniki Xüsusiyyətlər düzgün şəkildə hazırlanmalıdır. • Su keyfiyyəti üçün ilkin ölçmə TTN Məsləhətçisi tərəfindən müəyyən edilmiş yerlərdə Podratçı tərəfindən aparılmalıdır. Podratçı çirkab suların təmizlənmə strategiyalarını və ya çirkab suların təmizləmə qurğularının quraşdırılması üçün planlarını təqdim etməlidir. 	ƏMSS 1,3 və 6	<u>Podrat şirkəti/ Tikinti mərhələsində</u>
Suyun keyfiyyəti - Drenaj	Drenaj - Yolun struktur bütövlüyünü qorumaq üçün müvafiq drenaj dizaynı vacibdir və bu, pisləşən hava şəraitinə uyğunlaşmaq deməkdir.	Drenaj işlərinin təhlükəsiz və funksional olmasını təmin etmək üçün drenaj sxemləri mövcud şərtlərdən daha təkmilləşdirilmiş olmasına və artan axıntının meydana gəlməməsi və ya əvvəllər su dəyməyən ərazilərin su basması ilə nəticələnməməsinə zəmanət vermək üçün drenaj və borular məsələsinə dizayn mərhələsində fikir veriləcəkdir.	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podrat şirkəti/ Tikinti mərhələsində</u>
Körpü ətrafında suyun keyfiyyəti	Körpü tikintisi - Körpünün struktur dizaynı kifayət qədər istismar müddətini təmin etmək üçün hazırlanmalıdır.	Təhlükəsiz və funksional işləri təmin etmək üçün : <ul style="list-style-type: none"> • Bütün yeni körpülər 75 illik ömür üçün dizayn edilməlidir. Körpünün bərpa və möhkəmləndirmə işləri 50 illik ömür üçün nəzərdə tutulmalıdır • Yüklənmə dizaynı və bütün struktur komponentlərin dizaynı Sifarişçinin Xüsusi Tələblərində göstərilən körpü dizayn standartlarına uyğun olmalıdır. • Sonda, körpü dizaynı və yerləşməsi estetik baxımdan xoşagələn və mövcud mühitlə uyğun olmalıdır. 	ƏMSS 1, və 3	<u>Podrat şirkəti/ Tikinti mərhələsində</u>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
<i>Tikinti mərhələsi – material mənbələri</i>				
Material mənbələri (<i>approved quarry and borrow sites</i>)	karyer materialları və karxanaların istifadəsi ilə əlaqəli təsirlər	Hər hansı bir karyerin və ya daş qırma qurğusunun açılmasından əvvəl Podratçı torpaq mülkiyyətçilərinin torpaq istifadəsi üçün lazımı dərəcədə kompensasiya edilməsini və sahələrin əhəmiyyətli dərəcədə səbəb ola biləcək bir ərazidə yerləşməməsini təmin etmək üçün müvafiq qurumlardan və TTNM-dən təsdiq tələb edəcəkdir Bunu təmin etmək üçün Podratçılar daş karxanalarını və daş xırdalama zavodlarını aşağıdakı qaydalara uyğun yerləşdirməlidirlər : <ul style="list-style-type: none"> Səs və toz təsirlərinin qarşısını almaq üçün yaşayış yerlərindən ən az 300 metr məsafədədir ; Kənd təsərrüfatı ərazilərinin xaricində yerləşir; və Mümkün olduğu təqdirdə hökumətə məxsus torpaqlarda; Daş karxanası və karyer sahəsi layihə başa çatmadan əvvəl bərpa olunmalıdır 	ƏMSS 1, 3, 4 və 6	<i>Podrat şirkəti/ Tikinti mərhələsində</i>
Daşınmaların marşrutları (istifadə olunan marşrutlar)	Xüsusilə tikinti materialları və avadanlıqlarının yerləşdirilməsi üçün çatdırılma marşrutu ilə əlaqəli təsirlər gözlənilir	Tikintiyə başlamazdan əvvəl, bütün nəqliyyat marşrutlarının (mövcud və planlaşdırılan) həqiqi vəziyyəti qiymətləndirilməli və fotosəkil çəkilməlidir. Tələb olunduğu təqdirdə, torpağın sıxılmasını və kənd təsərrüfatı torpaqlarının itirilməsini minimuma endirmək üçün müvafiq şəkildə yerləşdirilmiş nəqliyyat yolları çəkilməli və istifadə edilməlidir. Podratçıdan müvəqqəti istifadə olunan bütün nəqliyyat yollarını / tikinti trafik marşrutlarını əvvəlki vəziyyətinə qaytarması tələb olunmalıdır. Daşıma yollarının intensiv istifadə olunan otlaq ərazilərindən keçdiyi hallarda, yerli heyvanlarla toqquşmaların qarşısını almaq üçün bu yollar boyunca qoruyucu heyvan çəpərləri quraşdırılmalıdır.	ƏMSS 1, 3, 4 və 5	<i>Podrat şirkəti/ Tikinti mərhələsində</i>
Təhlükəli materiallarla işləmə	Sızmalar və ya təhlükəli materiallardan qaynaqlanan çirklənmə - Təhlükəli materiallarla düzgün rəftar edilməməsi onların yerə düşməsinə səbəb ola bilər və bu da torpaq çirklənməsinə nəticələnər.	Podratçı aşağıdakıları təmin etməlidir: <ul style="list-style-type: none"> Bütün yanacaq və kimyəvi maddələr saxlandığı anbarlar (varsa) beton bünövrə üzərində, divarlarla əhatə edilmiş və hasara alınaraq saxlanılmalıdır. Saxlama sahəsi hər hansı bir su hövzəsi və ya bataqlıqdan uzaq olmalıdır. Bünövrə və bənd divarları keçirilməz olmalı və üzərindəki çənlərin həcminin yüzdə 110-unu tutacaq qədər tutumlu olmalıdır. Tikinti düşərgəsində yerləşən istismar ərazi drenajlı, sızdırmaz qat üzərində qurulmalıdır; açıq yer üzərində nəqliyyat vasitələrinə texniki xidmət göstərilməməlidir. 	ƏMSS 1, 3 və 4	<i>Podrat şirkəti/ Tikinti mərhələsində</i>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
		<ul style="list-style-type: none"> Doldurma və yanacaq doldurma ciddi şəkildə nəzarət edilməli və rəsmi prosedurlara tabe olmalıdır. Damlama qabları bütün doldurma və yanacaq yerlərinin altına qoyulmalıdır. Tullantı yağlar lisenziyalı bir şirkət tərəfindən saxlanılır və kənarlaşdırılır. Bütün klapınlar və tətik yerləri icazəsiz müdaxiləyə və istifadəyə qarşı davamlı olmalı və istifadə edilmədikdə bağlanmalıdır. Hər bir çənin və ya çəlləyin içindəkilər açıq şəkildə işarələnməlidir. Çirkənlənmiş tullantıların torpağa düşməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlər görülməlidir. Doldurulmuş və ya istifadə edilmiş heç bir bitum çəlləyi və ya konteyner açıq yerdə saxlanılmamalıdır. Bunlar yalnız betonlu keçməz qatda saxlanmalıdır Bitumdan istifadə olunan ərazilər yağların torpaqlara sızmasının qarşısını almaq üçün keçirilməz (beton) Qat üzərində tikilməlidir 		
	<u>Tikinti mərhələsi- Hava keyfiyyəti və İqlim</u>			
Hava keyfiyyəti - Toz (<i>layihə və daşınma yolları</i>)	Tozun yaranması - bitki örtüyündən təmizlənmiş ərazilər, daşınan material, qazıntı işləri quraq fəsildə ərazidə toz yaranmasına səbəb olacaq və ətraf mühit və yerli əhali üçün problem yaradacaqdır.	Asfaltlanmamış daşıyıcı və nəqliyyat marşrutları tozu yatırmaq üçün mütəmadi olaraq suvarılmalıdır	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı / Tikinti</u> və istismar zamanı
Hava keyfiyyəti - Tullantılar (<i>layihə və daşınma olaarı</i>)	Avadanlıq və qurğulardan, yük maşınları və mexanizmlərdən ifraz olunan emissiyalar ərazidəki tullantıların mənbəyi olacaqdır. Ətrafdakı havanın keyfiyyətini qoruyub saxlamaq vacibdir.	Emissiyaları minimuma endirmək üçün: Bütün maşın və nəqliyyat vasitələri yaxşı işlək texniki vəziyyətdə olmalıdır.	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı / Tikinti</u> və istismar zamanı
Hava keyfiyyəti - Stasionar Mənbələr	Stasionar mənbələrdən hava keyfiyyətinə təsir - Asfalt və sement zavodları kimi stasionar mənbələr ərazidə qeyri-adi olan tullantılar əmələ	Karxanalar, karyer, asfalt və beton zavodları üçün yerlər tikinti mərhələsində mühəndis və müvafiq qurumlar tərəfindən təsdiqlənməlidir. Tikinti işləri zamanı lüzumsuz səfərlərdən və nəqliyyat vasitələrinin hərəkətindən yaranan biləcək toz problemlərindən qorunmaq üçün bu	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı / Tikinti</u> və istismar zamanı

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
(<i>Podratçının qurğu və zavodları</i>)	gətirəcək və ətrafdakı havanın təmiz keyfiyyətini pisləşdirəcəkdir.	obyektlərin Layihə yoluna mümkün qədər yaxın olmasını təmin etmək üçün səylər göstərilməlidir. Əlavə olaraq heç bir karxana, karyer və ya asfalt zavodu hər hansı bir yaşayış məntəqəsi, mühafizə olunan ərazi və ya həssas reseptorlardan 300 metr məsafədə yerləşməməlidir.		
Tullantıların idarə olunması (Düşərgə və iş sahələri)	Tullantıların açıq şəkildə yandırılması - Podratçının materialları yerində yandırılması ərazidəki havanın çirklənməsinə təsir edəcəkdir	Podratçı, Mühəndisin icazəsi olmadan Sahədə zibil və ya digər materialların yandırılmasının baş verməməsini təmin edəcəkdir.	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı / Tikinti zamanı</u>
Hava keyfiyyəti - Yanacaq Tullantıları (Düşərgə və iş sahələri)	Yanacaq tullantıları - yanacağın istifadəsi ekosistemə zərər verə bilən və yerli əhalinin xəstəlikləri ilə nəticələnən çirklənmiş tullantıların yaranmasına səbəb olacaqdır	Podratçı, hava çirkləndiriciləri yarada biləcək hər hansı bir yanacaqdan istifadə edən sobaların, qazanxanaların və ya digər oxşar qurğuların və ya avadanlıqların, mühəndisin əvvəlcədən yazılı razılığı olmadan quraşdırılmayacağını təmin etməlidir.	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı / Tikinti zamanı</u>
Hava keyfiyyəti - Egzoz tullantıları (Düşərgə və iş sahələri)	Tikintni texnikasının istismarı nəticəsində ifraz olunan tullantılar - texnikanın istismarı ekosistemə zərər verə bilən və yerli əhalinin xəstəlikləri ilə nəticələne bilən tullantılar əmələ gətirir.	Podratçı tikinti avadanlığının yaxşı səviyyədə saxlanılmasını və çirklənməyə nəzarət cihazları ilə təchiz olunmasını təmin edəcəkdir. Avadanlıqlar (çirklənməyə nəzarət cihazları daxil olmaqla) işlək vəziyyətdə saxlanılmasını təmin etmək üçün Mühəndis tərəfindən müəyyən aralıqlarla yoxlanılacaq və yoxlama nəticəsi ətraf mühitin monitorinqinin bir hissəsi olaraq Podratçı və Mühəndis tərəfindən qeyd ediləcəkdir. Əlavə olaraq Podratçı təmin etməlidir: <ul style="list-style-type: none"> • Mühərriklərin boş yerə işləməsinin qarşısını almaq; • Layihə iş sahələrində həddindən artıq çirklənməyə (yəni görünən tüstü) səbəb olan avadanlıq və mexanizmlərin istifadəsini qadağan etmək; • Material ehtiyatlarının üstü örtülü ərazilərdə yerləşməsini təmin etmək və materialın havaya sovrulmasının qarşısını almaq üçün brezent və ya digər bu kimi uyğun örtüklərlə örtmək. 	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı / Tikinti və istismar zamanı</u>
Air Quality – Fugitive Emissions (Podratçının qurğu və zavodları)	Asfalt və sement zavodlarından qarışıq tullantılar – zavodların fəaliyyəti ekosistemə zərər verə bilən və yerli əhalinin xəstəlikləri ilə nəticələne bilən tullantılar əmələ gətirir.	Podratçı, köməkçi qurğulardakı (məsələn, karxanalardakı) konveyer bantlarının külək lövhələri ilə təchiz olunmasını təmin etməli və toz emissiyasını minimuma endirmək üçün konveyer ötürmə nöqtələri və tullantı axıdılması sahələri əhatə olunmalıdır. Toz yaratmaq potensialı olan materialları daşıyan bütün konveyerlər tamamilə bağlanmalı və kəmərlə təmizləyiciləri ilə təchiz olunmalıdır	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı / Tikinti və istismar zamanı</u>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
Hava keyfiyyəti – Daşınma Yollarında Toz	Daşıyıcı yollardan, asfaltlanmamış yollardan, açıq torpaqlardan və material ehtiyatlarından yaranan toz - bitki örtüyündən təmizlənmiş ərazilər, daşınan material, qazıntı işləri quraq fəsildə ərazidə toz yaranmasına səbəb olacaq və ətraf mühit və yerli əhali üçün problem yaradacaqdır.	Podratçı aşağıdakı toza qarşı tədbirlərin tətbiq olunmasını təmin edəcəkdir : <ul style="list-style-type: none"> Sahəyə və ərazidən materialların daşınması üçün istifadə olunan bütün yük maşınları zibil və / və ya materialların nəqliyyat vasitələrindən düşməsinin və ya dağılmasının qarşısını almaq üçün kətan örtüklü və ya digər məqbul tipli örtüklə (müvafiq qaydada möhkəmləndirilməlidir) örtüləcəkdir; Landşaft bərpa işləri, küllənmiş tozun yaradılmasını məhdudlaşdırmaq üçün yaxşı təcrübəyə uyğun olaraq ən qısa müddətdə tamamlanmalıdır. Nəqliyyat vasitələrinin müntəzəm hərəkəti olan ərazilərdə sərt səthlər tələb olunacaq; və Su çiliyəcilərindən effektiv istifadə həyata keçiriləcəkdir (məsələn, Ərazinin tikinti sahələrindəki bütün yollara hər gün ən azı iki dəfə püskürtmək lazımdır və zəruri hallarda tozun idarəedilməsi üçün mühəndisin razılığına uyğun daha çox sayda). 	ƏMSS 1, 3 və 4	<i>Podratçı /</i> Tikinti və istismar zamanı
Tikinti mərhələsi - suyun keyfiyyəti				
Suyun keyfiyyəti - Təbii suyun keyfiyyəti (<i>Layihə yolu boyunca su keçidləri</i>)	Bəzi yerlərdə layihə oxu çaya yaxın keçir, körpü və qutu borularının yenidən qurulacağı çay və suvarma kanalları ilə kəsişir. Ən vacib su mənbəyi Kür çayıdır, o cümlədən bataqlıqlar tədqiqat sahəsindəki ən vacib ekoloji xüsusiyyətlərdəndir. Tədqiq olunan dəhliz daxilində Mahmudçala bataqlıq ərazisi (vacib quş populyasiyalarına görə Ramsar sahələri kimi təyin olunur) Şorsuludan Biləsuvara qədər uzanır. Səth sularına potensial təsirlər əsasən körpü tikinti işləri zamanı olacaqdır. Magistral yol axınından çirklənmə və yol qəzaları nəticəsində yaranan təhlükəli maddələrin dağılması bataqlıq ərazilərinə həm qısa, həm də uzunmüddətli təsirlər	Yumurtlama dövründə heç bir körpü alt quruluşunun (təməl) tikintisinə icazə verilməməlidir. Vinç barjalrı və körpü tikintisində iştirak edən digər gəmilər də suyun keyfiyyətini pisləşdirə bilər və yağ sızaraq yerli balıqları təhlükə altına ata bilər. Bu tikinti gəmilərinin əməkdaşları toqquşmaların və suyun çirklənməsinə səbəb ola biləcək digər qəzaların qarşısını almaq üçün maksimum dərəcədə diqqətli olmalıdırlar. Bərpa işləri nəzərdə tutulur: dəstəkləyici konstruksiyaların inşası zamanı doldurma işləri; çay yatağının və daşqın düzünün obyektlərin qarışıqlığından təmizlənməsi, iskele və müvəqqəti dayaq yığınlarının çıxarılması və daşınması; karxana sahəsi və giriş yolları daxil olmaqla tikinti sahəsindəki müvəqqəti qurğuların sökülməsi və ərazinin bərpası; eroziya ilə mübarizə tədbirləri Qışlayan və artmaqda olan quşlarının milli əhəmiyyəti və bitki toplularının regional əhəmiyyəti səbəbi ilə bataqlıq ərazilərdə işləyərkən xüsusi diqqət yetirilməlidir. Üstəlik, bataqlıqlar dünyanın ən çox təhlükə altında olan ekosistemlərindəndir, çünki ənənəvi olaraq çöl ərazilər kimi qəbul edilir və alternativ istifadə üçün, xüsusən də	ƏMSS1 və 6	<i>Podratçı /</i> Tikinti və istismar zamanı

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
	göstərəcəkdir. Tikinti işləri birbaşa Kür çayını, həmçinin körpü tikintisi zamanı bitişik bataqlıq sahələrini çirkləndirə və nəticədə bu ərazidəki bioloji növlərə təsir göstərə bilər.	əkinçilik üçün dəyişməz imkanlar təklif olunur. Lakin getdikcə bataqlıqlar ekoloji cəhətdən davamlı inkişaf üçün vacib olan bir çox məhsul və xidmətlər təqdim edən dəyərli mənbələr kimi qəbul edildi; bunlar həm də dünyanın biomüxtəlifliyini qorumaq üçün çox vacibdir. Əgər təsirlərin azaldılması lazımı səviyyədə həyata keçirilərsə, təsirlərin cüzi və ya aşağı mənfi səviyyəyə enəcəyi gözlənilir.		
	Drenaj - Sahə məqbul vəziyyətdə saxlanılmalıdır və bura iş düşərgələrində müvafiq drenajın qurulması daxildir. Bu, işçilərin münasib yaşayış və sanitariya şəraiti üçün vacibdir.	<p>İnşaat mərhələsində Podratçıdan bütün müvəqqəti drenaj sistemlərinin qurulması, saxlanması, sökülməsi və təkrar emal edilməsi və daşqın və lildən yuyularaq zərər görməməsi üçün lazım olan bütün digər tədbirlərin görülməsi tələb olunur. Podratçı aşağıdakıların yerinə yetirilməsini təmin etməlidir:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podratçı çaya düşən dağıntıları tutmaq üçün əlavə tədbirlər görməlidir; • Quru mövsümdə suyun çirklənməsi təhlükəsini minimuma endirmək üçün mümkün qədər tikinti aparılmalıdır; • Axar suyun yaxınlığında material ehtiyatlarını minimuma endirmək üçün qazıntı metodologiyası hazırlanmalıdır; • Torpaq materiallarının yuyulub axmaması üçün müvəqqəti qaya qorunması təmin edilməlidir; • Suyun keyfiyyət səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün aylıq monitorinq aparılmalıdır. Monitorinq parametrləri: BOD, COD, bulanıqlıq, yağlar, Kür çayındakı yağ komponentləri. • Struktur elementlərini sahəyə tökərkən, suya düşən sızmaları tutub saxlayıcı tədbirlər görülərək suya tökülməsinin qarşısı alınmalıdır; • Beton qarışığının suya düşməsinin qarşısını almaq üçün struktur elementləri çaydan uzaqda tökülməlidir. 	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı /</u> Tikinti və istismar zamanı

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
Su keyfiyyəti - Düşərgələr və Təsisatlar	Tikinti düşərgələrində və anbarlarda suyun çirklənməsi məsələləri - Atılmazdan əvvəl təmizləyici tədbirlər görülmədiyi təqdirdə düşərgələrdə istər qısa, istərsə də uzun müddət qalan insanlar tərəfindən yaranacaq çirkab suları yaxın ətrafda həm ekosistemə, həm də insanların sağlamlığına zərər vuracaqdır	Podratçı aşağıdakı şərtlərin yerinə yetirilməsini təmin edəcəkdir: <ul style="list-style-type: none"> Sahədə yaranan tullantı suları toplanmalı, uyğun və düzgün dizayn edilmiş müvəqqəti drenaj sistemi vasitəsi ilə ərazidən kənarlaşdırılmalı və nə çirklənməyə, nə də narahatlığa səbəb olmayacaq şəkildə müvafiq bir yerə atılmalıdır. Səth sularına kanalizasiya və ya yuyuntu suyunun birbaşa axıdılması qadağandır. Sürtkü yağı kimi materialların torpağa və ya su hövzələrinə atılması qadağandır. 	ƏMSS 1, 3 və 4	<i>Podratçı /</i> Tikinti və istismar zamanı
<i>Tikinti mərhələsi – səs-küy və titrəmə</i>				
Tikinti zamanı səs-küy / titrəmə (<i>İş sahələri</i>)	İnşaat səs-küyü və titrəmə - Ağır texnika və yük maşınları tikinti sahələrində səs-küyün çox hissəsinə səbəb olur, xüsusən də texniki baxımdan nasaz olduqda.	Podratçı aşağıdakıların təmin edilməsini təmin edəcəkdir: <p>Titrəmə:</p> <ul style="list-style-type: none"> Tikinti işləri üçün tender sənədlərində, Mühəndisə baxılması və təsdiqi üçün vibrasiya monitorinqi və nəzarəti prosedurlarını özündə əks etdirən yazılı Tikintidə Titrəmə İdarəetmə Planının (TTİP) təqdim edilməsi tələb olunacaqdır. TTİP planı, bir titrəmə mənbəyindən müəyyən edilmiş məsafələrdə titrəmələrin ehtimal olunan böyüklüyünü təyin etmək məqsədilə sınaq üçün tikinti sahələrini tələb edəcəkdir. Bu proqramlar, ƏMSİP də daxil olmaqla, müqavilə şərtlərinə uyğunluğu təmin etmək üçün Mühəndis tərəfindən nəzərdən keçiriləcək və təsdiqlənəcəkdir. 0,25 inç / s-də təyin olunan icazə verilən maksimum titrəmə həddi, evlərin potensial ziyan riski ilə qarşılaşa biləcəyi müəyyən edilmiş kontur (yol kənarından 7,5 m) civarından aşılmamalıdır; Vibrasiya monitorinqinin nəticələri və ya sınaq tikinti sahəsində müəyyən olunan tikinti vibrasiya həddinə müəyyən bir yerdə çatdığı göstərilərsə, Podratçı bu yerlərdə həddindən artıq vibrasiya yaradan tikinti işlərini dayandırmaq üçün Mühəndis tərəfindən istiqamətləndiriləcəkdir, və Mühəndisin təsdiqi ilə tikinti vibrasiyasını göstərilən həddə saxlamaq üçün zəruri olan yumşaldıcı tədbirləri görəcəkdir. Bu cür tədbirlərə alternativ tikinti metodları daxil ola bilər: (i) konkret avadanlıq elementindən titrəmə emissiyasının azaldılması; (ii) müəyyən bir avadanlıq elementinin bu yerdəki dəyişkən vibrasiyaya 	ƏMSS 1, 3 və 4	<i>Podratçı /</i> Tikinti və istismar zamanı

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
		<p>nəzarət edə bilən digər avadanlıqla əvəz edilməsi; (iii) daha kiçik avadanlıqların istifadəsi; (iv) vibrasiya silindirləri olmadan sıxılma; (v) material təbəqələrinin qalınlığının spesifikasiyaya əsasən icazə verilən maksimum qalınlığın civarına endirilməsi; (vi) uyğun olduğu yerlərdə dalğa baryerlərinin (tranşey və ya xəndək) tikilməsi; (vii) yol örtüyü növünü, məsələn, sərt yol örtüyünə dəyişdirilməsi, (viii) sıxılmış material üçün spesifikasiyaya uyğunluğu təmin edərkən istifadə edilə bilən Podratçı seçiminin hər hansı digər üsulunun tətbiqi;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yolun müəyyən bir hissəsində iş planlaşdırıldıqdan sonra yaxınlıqdakı sakinlərə və əmlak sahiblərinə vibrasiya əmələ gətirmə fəaliyyətinin baş verəcəyi vaxt və tarixlər barədə məlumat verilməlidir; • Aşağı həcmli mühərriklərin istifadəsi, vibrasiya ilə tikililərə ziyan vurma potensialını azaldacaq; podratçının fəaliyyətinə görə sübut olunan ziyan halında, tikili sahiblərinə tam kompensasiya veriləcəkdir; • Aylıq Instrumental Vibrasiya monitorinqi. <p>Səs-küy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mənbə Nəzarətləri, yeni bütün egzoz sistemlərinin işlək vəziyyətdə istismarı tələbləri; düzgün dizayn edilmiş mühərrik korpusları və giriş səsboğucuları işə salınacaq; və avadanlıqlara müntəzəm şəkildə texniki xidmət göstəriləcəkdir; • Sahəyə nəzarət, yeni stasionar avadanlıqların həssas ərazi istifadəsindən praktik olduğu qədər uzağa qoyulmasına dair tələblər; xoşagəlməz səs-küy təsirlərini minimuma endirmək üçün seçilmişdir; və mümkün olduqda qoruyucu mexanizmlərlə təmin edilmişdir; • Həssas Reseptorların yanında iş qısa müddətli fəaliyyətlərlə məhdudlaşacaqdır; • Zaman və Fəaliyyət məhdudluqları, yeni iş fəaliyyəti insanların ən az təsirlənəcəyi dövrlərə təsadüf edəcək; iş saatları və iş günləri daha 		

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
		<p>az səs-küyə həssas vaxtlarla məhdudlaşacaqdır. İş vaxtı, yerli sakinlərə və ya digər fəaliyyətlərə səbəb ola biləcək səs-küy narahatlığını nəzərə alaraq mühəndis tərəfindən təsdiqlənəcəkdir</p> <ul style="list-style-type: none"> Yaşayış sahələri yaxınlığında 22.00-6.00 radələrində tikinti işləri qəti qadağandır. Yaşayış yerləri, uşaq bağçaları və ya tibb müəssisələri kimi həssas ərazilərə yaxın ərazilərdə işləyərkən, Podratçının iş saatları 7-dən 18-ə qədərdir; İctimai maarifləndirmə, yəni tikinti fəaliyyəti barədə ictimaiyyətə bildiriş səs-küylə bağlı ehtimalları əhat edəcəkdir; şikayətlərə baxma üsulları göstəriləcəkdir. Həssas reseptorlardan mümkün qədər qaçınılacaqdır (yəni material xırdalayıcılar, operatorlar və s.). Zibil atma yerləri və nəqliyyat marşrutları yerli məsul şəxslər ilə razılaşdırılacaqdır; Tikinti zamanı həssas reseptorların əhəmiyyətli dərəcədə təsirləndiyi ərazilərdə müvəqqəti səs baryerlərindən istifadə ediləcəkdir. Müvəqqəti baryerlər ümumiyyətlə kontrplakdan (faner) düzəldilir və qəbuledici ilə səs mənbəyi arasında akustik mənzərəni ekranlaşdırmaq üçün minimum 2.50 m hündürlükdə quraşdırılır. Sahənin qalın fanerlə əhatəsi əksər hallarda müvəqqəti səs-küyə mane ola bilər; Səs-küy maneələri effektiv və baryerlərin quraşdırılması praktiki olarsa həyata keçirilməlidir. Buna hər bir halda fərdi olaraq qərar verilməcəkdir Aylıq Instrumental Səs Monitorinqi 		
	<i>Tikinti Mərhələsi – Suyun Keyfiyyəti</i>			
Suyun keyfiyyəti - çirklənmənin azaldılması (<i>Podrat düşərgəsi</i>)	Çirkab suların və bərk tullantıların atılması ilə əlaqədar təsirlər, ƏMSİP tərəfindən tələb olunan təhlükəsizlik tədbirlərinin düzgün planlaşdırılması və ya tətbiq olunmaması və ya gözlənilməz hallar və ya qəzalar səbəbindən Tikinti Mərhələsində meydana gələ bilər.	Tikinti zamanı tullantı suları və bərk tullantıların atılması ilə əlaqəli potensial təsirlərin azaldılması, təsdiqlənmədən əvvəl TTNM tərəfindən ƏMSİP-nin nəzərdən keçirilməsi üçün bütün şərtlərin ciddi şəkildə tətbiq edilməsini və iş zamanı ciddi nəzarət olunmasını tələb edir. Nəzarət fəaliyyətinin rutin bir hissəsi olaraq elan edilməmiş sahə yoxlamaları həyata keçirilməlidir. Tullantıların atılması üçün bütün təfərrüatları ilə tullantıların idarə olunması planı podratçılar tərəfindən hazırlanmalı və tikintiyə texniki nəzarət məsləhətçisi tərəfindən təsdiqlənməlidir.	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı/</u> Tikinti Mərhələsi zamanı

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
	Asfalt yol örtüyünün qaşılması nəticəsində tullantıların düzgün atılmamasından yaranan potensial təsir; İnşaat Düşərgələrində və digər köməkçi obyektlərdə tullantılar - Yanlış idarə edildikdə əmələ gələn tullantılar ətrafı çirkləndirəcəkdir. Bu təsir az və ya orta hesab olunur.	Podratçıdan bütün tikinti düşərgəsi fəaliyyətlərini qonşuluqda olan torpaq istifadəsi ilə əlaqələndirmək tələb olunacaq. Podratçı həmçinin düşərgələrin saxlanması və təmizlənməsi və yerli torpaq sahiblərinin hüquqlarına hörmət edilməsindən məsuldur. Hədd xaricində yerləşərsə, əmlakın müvəqqəti istifadəsi üçün yerli torpaq sahibləri ilə yazılı müqavilələr tələb olunacaq və sahələr əvvəlcədən təyin olunmuş müddətdə sahibinin qəbul etdiyi səviyyədə bərpa ediləcəkdir.		
Su keyfiyyəti - il çirklənməsini azaldılması (Su kanalları)	Çirkləndirmə – İş sahəsi çayla kəsişdiyindən, torpağın planlaşdırılmadan atılması çayın çirklənməsinə səbəb ola bilər. Bu təsir az və ya orta hesab olunur.	Podratçı heç bir halda torpaq sahibinin icazəsi və Mühəndisin razılığı olmadan artıq materialları fərdi torpaq sahələrinə tökməyəcəkdir. Bundan əlavə, artıq torpaq heç bir su hövzələrinə atılmamalıdır.	ƏMSS 1, 3 və 4	<i>Podratçı/ Tikinti Mərhələsi zamanı</i>
Suyun keyfiyyəti - maddələr yaratdığı çirklənmənin azaldılması (Düşərgələr və iş sahələri)	İnert Qatı və Maye tullantıları - Bu cür tullantıların düzgün idarə edilməməsi ərazidəki torpaq və su ehtiyatlarının çirklənməsinə səbəb olacaqdır. Bu təsir kiçik hesab olunur.	Podratçı aşağıdakılardan cavabdehdir: <ul style="list-style-type: none"> Hər bir iş sahəsi üçün zibil qabları təmin edin; Bütün tikinti sahələrini təmiz, səliqəli və təhlükəsiz vəziyyətdə saxlayın, daşınma və tullanmadan əvvəl bütün tullantıların müvəqqəti saxlanması üçün müvafiq obyektlər təmin edin və onları qoruyun. Ətraf mühitlə tanışlıq prosesinin tərkib hissəsi olaraq tullantıların idarə olunması prosedurlarına dair bütün işçiləri öyrətmək və təlimatlandırmaq; və təhlükəli olmayan tullantıları bütün təsdiq edilmiş zərərsizləşdirmə sahələrinə toplamaq və nəql etmək. Tullantıların zərərsizləşdirilməsi üçün yerlər yerli bələdiyyə orqanları və aidiyyəti qurumlarla razılaşdırılmalıdır. Düşərgələrdən və müvəqqəti saxlama sahələrindən məişət və ümumi tullantıların toplanmasını və aidiyyəti qurumlar tərəfindən təsdiqlənmiş və lisenziyalaşdırılan poliqonlara daşınmasını təmin etmək üçün ixtisaslaşmış bir şirkətlə müqavilə bağlana bilər. (<i>Təxmini dəyər: podratçı büdcəsinin bir hissəsi</i>) 	ƏMSS 1, 3 və 4	<i>Podratçı/ Tikinti Mərhələsi zamanı</i>
Su keyfiyyəti - asfalt çirklənməsini azaldılması	Asfalt - Asfalt zavodunun istismarı nəticəsində tullantılar ətraf mühitə ciddi ziyan vura bilər. Bu təsir az və ya orta hesab olunur.	Asfaltın istismarı nəticəsində yaranan tullantılar düzgün idarə olunmalıdır. Layihədən sonra ərazinin bərpası mütləqdir.	ƏMSS 1, 3 və 4	<i>Podratçı/ Tikinti Mərhələsi zamanı</i>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
Suyun keyfiyyəti - təhlükəli materiallarla çirklənmənin azaldılması (<i>Düşərgələr və iş sahələri</i>)	Təhlükəli Tullantılar - Təhlükəli tullantıların düzgün idarə edilməməsi ətraf mühitə ciddi ziyan vurulmasına səbəb olacaqdır.	Təhlükəli tullantıların idarə olunması, işlənməsi və saxlanması protokolları Podratçıların Tullantıların İdarə Edilməsi Planında əksini tapacaqdır. Təhlükəli tullantıların atılması yerləri əlaqədar qurumlarla razılaşdırılmalıdır. Podratçı müvəqqəti saxlama yerlərində və daha sonra aidiyyəti qurumlar tərəfindən təsdiq edilmiş yerlərdə təkrar istifadə, təkrar emal, təmizlənmə və ya zərərsizləşdirmə məqsədi ilə ərazidəki təhlükəsiz nəqliyyat üçün karbohidrogen tullantılarını, o cümlədən sürtmə yağlarını toplayacaq və təhlükəli tullantıların istismarına dair ekoloji icazəsi olan lisenziyalı operatora ötürəcəkdir. (<i>Təxmini dəyər: podratçı büdcəsinin bir hissəsi</i>)	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı/ Tikinti Mərhələsi zamanı</u>
Suyun keyfiyyəti – çirklənmənin azaldılması (<i>Düşərgələr və iş sahələri</i>)	Söküntü işləri zamanı yol və körpü tullantıları - Yanlış çıxarılma, daşınma, stok saxlama və plansız atılma təbii ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olacaqdır. Bu təsir az və ya orta hesab olunur.	Qaldırılma, daşınma və stokların saxlanması üçün bəyanatlar podratçı tərəfindən bu fəaliyyətlərdən heç bir çirklənmənin gəlməyəcəyinə əminlik təmin edilərək təqdim edilməlidir. Müvəqqəti anbar və saxlama üçün müvafiq qurumların icazəsi və son məhv edilməsi təmin edilməlidir. Sahələr çirklənmənin kənarında saxlama və ya atma sahələrində baş verdiyini müəyyən etmək üçün mütəmadi olaraq araşdırılmalıdır. (<i>Təxmini dəyər: podratçı büdcəsinin bir hissəsi</i>)	ƏMSS 1, 3 və 4	<u>Podratçı/ Tikinti Mərhələsi zamanı</u>
<i>Tikinti mərhələsi – səs-küy və titrəmə</i>				
Tikinti zamanı səs-küy / titrəmə (iş əraziləri)	İnşaat səs-küyü və titrəmə - Ağır texnika və yük maşınları tikinti sahələrində səs-küyün çox hissəsinə səbəb olur, xüsusən də texniki baxımdan kənar olduqda.	Podratçı aşağıdakıları təmin etməlidir: Titrəmə: • İnşaat işləri üçün təklif sənədləri, Podratçıdan vibrasiya monitorinqi və nəzarəti prosedurlarını özündə əks etdirən yazılı Tikintidə Titrəmənin İdarəetmə Planını (TTİP) nəzərdən keçirmək və təsdiqləmək üçün Mühəndisə təqdim etməsini tələb edəcəkdir. TTİ planı, bir vibrasiya mənbəyindən müəyyən edilmiş məsafələrdə titrəmələrin ehtimal olunan miqyasını təyin etmək üçün pilot tikinti sahələrinin olmasını tələb edəcəkdir. Bu proqramlar, ƏMSİP daxil olmaqla müqavilə şərtlərinə uyğunluğu təmin etmək üçün Mühəndis tərəfindən nəzərdən keçirilərək təsdiqlənəcəkdir. 0,25 inç / s-də təyin olunan icazə verilən maksimum titrəmə həddi, evlərin potensial ziyan riski ilə qarşılaşa biləcəyi müəyyən edilmiş kontur daxilindən (yol kənarından 7,5 m) aşılmamalıdır; • Titrəmə monitorinqinin nəticələri və ya pilot tikinti ərazisindən müəyyən olunan tikinti titrəmə həddi müəyyən bir yerdə aşılırsa, Mühəndis Podratçıdan bu cür həddindən artıq vibrasiya yaradan tikinti fəaliyyətini dayandırmağı tələb edəcəkdir, və Podratçı Mühəndisin təsdiqi ilə tikinti titrəməsini müəyyən edilmiş həddə saxlamaq üçün zəruri olan yumşaldıcı tədbirləri görəcəkdir;	ƏMSS 1,3 və 4	<u>Podratçı / Tikinti və texniki xidmət zamanı</u>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
		<ul style="list-style-type: none"> • Bu cür fəaliyyətlərə alternativ tikinti metodları daxil ola bilər: (i) müəyyən avadanlıqdan titrəmə emissiyasının azalması; (ii) müəyyən bir avadanlığın mövcud ərazidə dəyişkən vibrasiyaya nəzarət edə bilən digər avadanlıqla əvəz edilməsi; (iii) daha kiçik avadanlıqların istifadəsi; (iv) vibrasiya silindirləri olmadan sıxılma; (v) material təbəqələrinin qalınlığının spesifikasiyaya əsasən icazə verilən maksimum qalınlığın altına endirilməsi; (vi) lazım olduqda dalğa baryerlərinin (xəndək) qurulması; (vii) örtük növünü, məsələn, səki örtüyünü sərt səki ilə dəyişdirilməsi, (viii) sıxılmış material üçün spesifikasiyaya uyğunluğu təmin edərək istifadə edilə bilən Podratçı seçiminin hər hansı digər üsulu; • Yolun müəyyən bir hissəsində iş planlaşdırıldıqdan sonra yaxınlıqdakı sakinlərə və əmlak sahiblərinə titrəmə yaradan fəaliyyətin baş verəcəyi konkret vaxt və tarixlər barədə məlumat verilməlidir; • Az həcmli generatorların istifadəsi, tikililərə zərər gətirən titrəməyə səbəb olan potensialı azaldacaq; və podratçının fəaliyyəti nəticəsində sübut olunan ziyan təqdirində, tikililərin sahiblərinə tam kompensasiya ödəniləcəkdir; • Aylıq Instrumental Titrəmə monitorinqi. <p>Səs-küy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nəzarət Mənbələri, yeni bütün zərərli maddə ifrazı sistemlərinin istismara yararlı vəziyyətdə saxlanılması tələbləri; düzgün layihələndirilmiş mühərrik qoruyucuları və taxılan səsboğuculardan istifadə olunacaq; və avadanlıqlara müntəzəm texniki xidmət göstəriləcəkdir; • Həssas Reseptorların yanında iş qısa müddətli fəaliyyətlərlə məhdudlaşacaq; • Zaman və Fəaliyyət məhdudiyyətləri, yeni əməliyyatlar insanların ən az təsirlənəcəyi dövrlərə təsadüf edəcək; iş saatları və iş günləri daha az səs-küyə həssas vaxtlarla məhdudlaşacaqdır. İş vaxtı, yerli sakinlərə və ya digər fəaliyyətlərə səbəb ola biləcək səs-küy narahatlığını nəzərə alaraq mühəndis tərəfindən təsdiqlənəcəkdir. • Yaşayış sahələri yaxınlığında 22.00-6.00 arasında inşaat işləri qəti qadağandır. Yaşayış yerləri, uşaq bağçaları və ya tibb müəssisələri kimi həssas ərazilərə yaxın ərazilərdə işləyərkən, Podratçının iş saatları 7-dən 18-ə qədər məhdudlaşdırılır; • İcma məlumatlılığı, yeni tikinti fəaliyyətlərinin ictimaiyyətə bildirilməsi səs-küy mülahizələrini özündə birləşdirəcəkdir; şikayətlərə baxma yolları göstəriləcəkdir. Həssas reseptorlardan mümkün qədər qaçınılacaqdır 		

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
		(yeni çınqıl döyən qurğular, operatorlar və s.). Zibil atma yerləri və daşıma marşrutları yerli məmurlar ilə əlaqələndiriləcəkdir; • Tikinti zamanı həssas reseptorların əhəmiyyətli dərəcədə təsirləndiyi ərazilər üçün müvəqqəti səs baryerlərindən istifadə ediləcəkdir. Müvəqqəti baryerlər ümumiyyətlə kontrplakdan düzəldilir və alıcı ilə səs-küy mənbəyi arasındakı akustik mənzərəni ekranlaşdırmaq üçün minimum 2.50 m hündürlündə quraşdırılır. Qatı kontrplak sahəsinin yığılması əksər hallarda müvəqqəti səs-küy maneəsi ola bilər; Tikinti səs-küy baryerləri effektiv və praktik olarsa quraşdırılmalıdır. Buna hər hal üçün ayrılıqda qərar veriləcəkdir; • Aylıq Instrumental Səs Monitorinqi (<i>Təxmini dəyər: podratçı büdcəsinin bir hissəsi</i>)		
<i>Tikinti mərhələsi – Ümumi çirklənmə</i>				
Ümumi Çirklənmə - Damlama və Sızmaların Azaldılması (<i>İş sahələri</i>)	Tikinti materialları və tullantıların daşınması aşağıdakılarla nəticələnə bilər: - Sahəyə daşınan materialların tökülməsi sakinlər və sürücülər üçün təhlükəli ola bilər - Tullantıların tökülməsi təbii çirklənmənin və ətraf təbiətin çirklənməsinə səbəb ola bilər. - Yük daşıyan maşınlardan tökülənlər ərazilərdə ekoloji, bioloji və sosial-iqtisadi zərər mənbəyi ola bilər. - Üzü örtülməmiş yük maşınlarından çıxan toz insanlarda sağlamlıq problemlərinə səbəb ola bilər	Podratçı aşağıdakıların təmin edilməsini / icrasını təmin etməlidir: • Sahələrə və ya ərazilərdən daşınan mayelər möhürlənmiş bir yere qoyulmalıdır; • Torpaq, çınqıl və daş tentlə və ya düşmənin qarşısını effektiv ala biləcək hər hansı bir materialla örtülməlidir; • Sürücülər təhlükəsiz sürücülük qaydalarına riayət etməlidirlər, xüsusilə yaşayış ərazilərindən keçərkən; • Sürücü və Podratçının işçiləri materialların təhlükəsiz yüklənməsini, daşınmasını və boşaldılmasını təmin etməlidirlər. Təcili sızma və təmizlənmə proseduru Podratçı tərəfindən hazırlanmalı və Mühəndis tərəfindən təsdiqlənməlidir	ƏMSS 1, 3, 4 və 6	<i>Podratçı/</i> Tikinti Mərhələsi zamanı
<i>Tikinti mərhələsi - Flora and Fauna</i>				
Bitki aləminə təsir (<i>İş sahələri</i>)	İlkin qiymətləndirmələr təsir zonasında unikal bitki mühitinin mövcudluğunu göstərmədi. Bitkilərin əksəriyyəti otlaq, sıxılma və digər fiziki narahatlıqlara yüksək dərəcədə dözümlü olan hər yerdə olan yerli növlərdir.	Zərərin azaldılması zərərlərin minimuma endirilməsini təmin etmək üçün bir sıra tədbirlər tələb edəcəkdir. Tender / müqavilə sənədləri yol dizaynının bir hissəsi olaraq yol kənarındakı əkin və əvəz olunan obyektləri göstərəcək və bitki itkisini minimuma endirmək üçün müqavilə şərtlərində tətbiq oluna bilən müddəaları daxil edəcəkdir. Layihələr ərazini lazımi səviyyədə araşdıraraq vəhşi aləmə heç bir təsir göstərməməklə həyata keçirilməlidir. Yol kənarındakı əkin itkilərini minimuma endirmək üçün Dövlət Topoqrafiya və Torpaq Komitəsinin regional şöbəsi ilə əlaqənin	ƏMSS 1, 3 və 6	<i>Podratçı/</i> Tikinti Mərhələsi zamanı

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
	Dizaynda mümkün olduqda ağaclara, bitki örtüyünə, fauna növlərinə və onların təbii yaşayış yerlərinə təsir etməmək vacibdir.	saxlanması tövsiyə olunur. Bu təşkilat bütün əkinlərin və onların dəqiq yerləri barədə sənədlərə sahib olmalıdır. Bu məlumatlara əsasən, müvafiq hissələrdə yolun təkmilləşdirilməsi işlərinin potensial təsiri qiymətləndirilə bilər və təsirin minimuma endirilməsinin yolları müəyyənləşdiriləcəkdir. Yola birbaşa bitişik olan ərazinin əhəmiyyətli hissələrinin Dövlət Meşə Fondunun mülkiyyətində olması səbəbindən, potensial bitki örtüyü itkiləri həmin idarədən təsdiq tələb edə bilər. Belə əkin sahələrinin itirilməsinin qarşısını almaq mümkün olmadıqda, onların dəyişdirilməsi dizayn və büdcədə nəzərdə tutulmalıdır. İstər yol kənarındakı əkin sahələrindən, istərsə də başqa mənbələrdən işçi qüvvəsi tərəfindən canlı ağaclardan kəsilmiş odunların yanacaq taxta və ya tikinti məqsədləri üçün istifadəsi qadağandır.		
Bitkilərin təbii yerləşdiyi yerlər (<i>İş sahələri</i>)	Tikinti işləri səbəbindən ərazinin bitki örtüyünə qaçınılmaz təsirlər meydana gələcək. Floranın itkisi ehtimalı var. Layihə yolu boyunca mövcud su obyektlərinə (çaylar, dərələr, dərələr, göllər, gölməçələr, kanallar və xəndəklər) fauna növlərinin yaşayış yeri ola biləcəyi üçün xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bərpa işləri zamanı vəhşi təbiət, təbii və ya ikincili quru və su mühitlərinə birbaşa fiziki təsir olmaqla təsirlənə bilər, yeni sahənin təmizlənməsi, tikinti işləri zamanı, su axınları və hərəkətdə olan maşın və işçi qüvvəsinin səs-küy və narahatlığı zamanı, və s.	Podratçı aşağıdakı şərtlərin yerinə yetirilməsini təmin edəcəkdir: <ul style="list-style-type: none"> • Yol oxunun keçmədiyi hissələrin bitki örtüyü əsasən aşağı müxtəlif yarı quru bitkilərdən ibarətdir. Xüsusilə tədqiq olunan bölmə daxilində, təhlükə altında olan və ya nəslə kəsilməkdə olan bitki növləri və ya yaşayış yerləri barədə məlumat yoxdur. • Yol oxu heç bir qorunan ərazidən keçmir. Yolun yaxınlığında təhlükə altında olan fauna növlərinin populyasiyası yoxdur. Yolların bərpasına görə ekologiyaya və vəhşi aləmə təsirlər əhəmiyyətli olmayacaqdır. • Bütün işlər bitki örtüyünə ziyan və ya maneələrin minimuma endiriləcək şəkildə aparılacaqdır. • Ağaclar və kollar ayrılacaq və mühasirəyə alınacaq. • Ağacların kəsilməsi, müvafiq Yerli İdarələrin əvvəlcədən təsdiqi olmadan həyata keçirilməyəcəkdir. • Əkin işləri texniki işlər başa çatdıqdan sonra aparılacaqdır. • Əkin müddəti yaz (mart) və / və ya payız (sentyabr-oktyabr) arasında məhdudlaşdırılacaqdır. • Əkinlər ağac itkisinin baş verdiyi yerlərdə mövcud Yolun Mühafizə Zolağı daxilində olmalıdır; • Əkiləcək ağaclar aşağıdakı parametrlərə sahib olacaq: 1,5 - 2 m hündürlük, yaş 5 - 6 il; Yol tikinti işləri zamanı və ya istifadəsi zamanı heç bir qədim ağac kəsilməyəcək və ya təsirlənməyəcəkdir; 	ƏMSS 1, 3 və 6	<i>Podratçı/ Tikinti Mərhələsi zamanı</i>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
		<ul style="list-style-type: none"> • Ağaclar və kollar yalnız daimi işlərə və ya zəruri müvəqqəti işlərə mane olduqda kəsiləcəkdir; • Tikinti ərazisindən kənarında, lakin yol ehtiyatında olan ağaclar və kollar ümumiyyətlə ziyanlardan qorunacaqdır; • Tələb olunan tikinti dəhlizinə birbaşa bitişik ağaclar kəsiləcəkdir; • Tikinti zamanı yaşayış yerlərinin məhvi minimuma endiriləcəkdir; • Son formalaşma və bitki örtüyü sabitləşdirici yer örtüyünün bərpasından sonra başa çatacaqdır. • Ağac kəsilməsinə gözlənilməz ehtiyac olduqda, Podratçı aşağıdakılar da daxil olmaqla Ağac Kəsmə və Əkin Planını hazırlamalıdır: • Podratçı tərəfindən çıxarılan hər ağac müvafiq orqanlar tərəfindən təyin olunduğu kimi uyğun yerlərdə eyni növlərlə (1: 3) və ya digər növlərlə əvəz edilməlidir (dəyişdiriləcək ağacların sayı səlahiyyətli şəxslərlə razılaşdırılmalıdır). • Ağacların köçürülməsi mümkün olduqda araşdırılmalı və edilməlidir. • Ölü tinglər ən qısa müddətdə dəyişdirilməlidir. • Mühəndisin yazılı icazəsi olmadan ərazidə heç bir ağac kəsilməməlidir. • İş qrupları, fauna nümayəndələrinin öldürülməməsi və işin icrası zamanı qaçmalarına icazə verilməməsi barədə xəbərdar edilməlidir. Narahatlıq ən yaxşı halda, heyvanların öz-özünə hərəkət etməsinə imkan verəcək qədər qaçış dəhlizini təmin edəcək şəkildə olmalıdır. Heyvanlar istəmədən iş sahəsində / yerlərində tələyə düşərlərsə, işçilər bu heyvanların zərərsiz xilasını üçün yollar tapmalıdırlar. <p>((təxmini dəyər: əkiləcək ağaclar müfəssəl layihə mühəndisi tərəfindən həqiqi hesablanmaya məruz qala bilər).</p>		
		<p><u>Tikinti mərhələsi – Nəqliyyatın pozulması</u></p> <p>Podratçı, mümkün olan bütün mənfi halların qarşısını almaq və ya azaltmaq üçün Nəqliyyatın İdarəetmə Planını hazırlayacaq. Lakin, ümumilikdə aşağıdakı təsir azaltma tədbirlərinin qəbul edilməsi mütləqdir:</p>	<p>ƏMSS 1, 2 və 4</p>	<p><u>Podratçı/ Tikinti Mərhələsi</u> zamanı</p>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
<i>(Layihə yolu və iş yerləri boyunca)</i>	axınına maneə olacaqdır. Bundan əlavə, tikinti ilə məşğul olan nəqliyyat vasitələri nəqliyyat axınlarını artırıcaq. Bunlar tıxac, gecikmə və səs-küy və ifraz olunan qaz tullantılarının artması ilə nəticələnəcəkdir. Tikilmiş ərazilərdə, yol istifadəçisinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün piyada hərəkətinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.	<ul style="list-style-type: none"> planlaşdırılan yenidənqurma işləri barədə ictimaiyyətə əvvəlcədən məlumatın verilməsi, fasilələri minimuma endirmək üçün yenidənqurma tədbirlərinin planlaşdırılması və uyğun alternativ marşrutun olmadığı yerdə ən azı bir açıq zolağın saxlanması; yerli hakimiyyət orqanları ilə sıx əlaqələndirilərək müvəqqəti nəqliyyat yönləndirmələrinin imzalanması; daralmış ərazilərdə nəqliyyat axınlarına nəzarət etmək üçün bayraqdarlardan və müvəqqəti işıqforlardan istifadə, piyadalar üçün təhlükəsiz keçid, və böyük yük maşınlarının hərəkət müddətini azaltmaq məqsədilə, nəqliyyatın qeyri-pik sıxlığı zamanı hərəkətdə olmaqla məhdudlaşdırması <p><i>(Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi)</i></p>		
Tikinti mərhələsi – İşçilərin sağlamlığı və təhlükəsizliyi				
İş şəraiti	<i>İşçilərin sağlamlığı və təhlükəsizliyi</i> - Təmiz iş və yaşayış şəraiti təmin edilmədiyi təqdirdə sağlamlıq və həyat üçün risk	<ul style="list-style-type: none"> Tikinti düşərgələrində bütün işçilər üçün müvafiq yaşayış təmin edilməli və təmiz yeməxana / yemək və mətbəx şəraiti yaradılmalıdır. Kişi və qadın üçün portativ/ mobil ayaqyolları (və ya heç olmasa ucqar ərazilərdə çuxur tualetləri) quraşdırılmalı və ayaqyolları gündəlik təmizlənərək, və kabinələr hər zaman təmiz saxlanılaraq açıq ayaqyolu şəraitinin qarşısı alınmalı və qadağan edilməlidir. Kişi və qadın işçilər üçün ayrı gigiyenik sanitariya vasitələri / ayaqyolu və kifayət qədər su təchizatı olan hamam sahələri təmin edilməlidir. Qadınlar üçün ayaqyolu kabinələri iş yerindən əlçatan olmalıdır. Daxili işçi heyəti üçün şikayətlərin baxılması müxanizmi hazırlansın <p><i>(Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi)</i></p>	ƏMSS 1,2 və 4	<i>Podratçı, tikinti zamanı</i>
	<i>İşçilərin təhlükəsizliyi</i> İşçilər və ya icma üzvləri üçün potensial cinsi istismar və zorakılıq/ cinsi təcavüz (CİZ/CT) riskləri	<ul style="list-style-type: none"> CİZ/CT ilə bağlı bütün işçilərə həssaslıq seminarı keçirilsin CİZ/CT şikayətlərinin müvafiq qaydada həll olunması təmin edilsin. CİZ/CT ilə bağlı kifayət qədər məlumat (broşür, buklet və s.) təmin edilsin. <p><i>(Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi)</i></p>	ƏMSS 1,2,4 və 10	<i>Podratçı, tikinti zamanı</i>
	<i>İşçilərin sağlamlığı və təhlükəsizliyi</i> COVID -in yayılması riskləri	<ul style="list-style-type: none"> Podratçılar bütün işçilərin mümkün qədər yerli səviyyədə işə götürülməsini təmin etməlidirlər. Podratçılar bütün işçilərə aşağıdakılar üzrə təlim verməlidirlər: <ul style="list-style-type: none"> COVID-19 əlamətləri və simptomları, xəstəliyin necə yayıldığı, özlərini necə qoruyacaqları (müntəzəm əl yuma 	ƏMSS 1,2 və 4	<i>Podratçı, tikinti zamanı</i>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
		<p>və sosial məsafələr daxil olmaqla) və özlərində və ya digər insanlarda simptomlar varsa nə etməli olduqlarını, həmçinin burada göstərilən siyasət və prosedurlar.</p> <ul style="list-style-type: none"> - İşçilərin təlimi mütəmadi olaraq aparılmalı, işçilərə necə davranacaqları və iş vəzifələrini hansı şəkildə yerinə yetirmələri barədə açıq bir məlumat verilməlidir. - Təlim, bir işçinin xəstələnməsi halında ayrı-seçkiliyə yol verilməsi, və ya qərəzli məsələlərin həll edilməsi və işçilərin işə qayıtdıqları təqdirdə virusun hərəkət trayektoriyasını başa düşməsi məsələlərini araşdırmalıdır. - Təlim, iş təcrübələrində bəzi düzəlişlərin ola bilməsini nəzərə alaraq iş yerlərində tələb oluna biləcək bütün məsələləri əhatə etməlidir, bunlar arasına təhlükəsizlik prosedurlarının istifadəsi, tikintidə qoruyucu ləvazimatın istifadəsi,sağlam iş şəraiti və təhlükəsizliyi məsələləri və davranış qaydaları da daxildir. - Əsas təlimatların və COVID-19 simptomlarının xülasəsi bütün inşaat işləri saytlarında, şəkillərlə və yerli dillərdə mətnlə göstərilməlidir. - Xəstə olan və ya ehtimal olunan simptomları göstərən işçilər iş yerinə buraxılmamalı, təcrid olunmalı və dərhal yerli tibb müəssisələrinə göndərilməlidir. - Podratçılar işçilərin yaşayış şəraitinin icma ilə əlaqənin məhtudlaşdırılması üçün yetərli olub olmadığını müəyyən etməlidir. - Podratçılar işdə sosial məsafə şəraitini yaradmaq üçün işin təşkilini, tapşırıqları və saatları nəzərdən keçirməlidirlər. - Podratçılar işçiləri müvafiq formada fərdi qoruyucu vasitələrlə , və bu vasitələri atmaq üçün təyin olunmuş zibil qutuları ilə təmin etməlidirlər. - Podratçılar aşağıdakıları təmin etməlidirlər: sabun, birdəfəlik kağız dəsmal və qapalı tullantı qutuları ilə təchiz olunmuş əl yuma lotrinləri iş yerinin əsas sahələrində yerləşməlidir; beləliklə, tualet, yeməxana və ya yemək 		

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
		<p>paylanan məkan, və ya içməli su təmin edildiyi yerlərdə; işçilərin yaşayış yerlərində; tullantı sahələrində; və ümumi yerlərdə. Əl yuma qurğularının olmadığı və ya uyğun olmadığı yerlərdə onların quraşdırılması üçün tədbirlər görülməlidir.</p> <p>alkoqol əsaslı təmizləyici (varsa,% 60-95 spirt) də istifadə edilə bilər.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Podratçılar ərazidə COVID-19 məsələləri ilə əlaqəli yerli ictimaiyyətlə bir ünsiyyət strategiyası tətbiq etməlidirlər. <p>İşçilərin həyatları və ya sağlamlıqları üçün yaxın və ciddi bir təhlükə olduğuna inanmaq üçün məntiqli bir əsas gətirdikdə iş vəziyyətindən kənarlaşmalarına icazə veriləcəkdir (özləri barədə məlumat verdikdə və özlərini kənarlaşdırdıqda heç bir cəza olmayacaq). (Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi)</p>		
<p><i>İşçilərin sağlamlığı və təhlükəsizliyi</i></p>	<p><i>Tikinti mərhələsində əsas risklər aşağıdakı səbəblərdən yarana bilər:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - İşçilərin və fərdi şəxslərin iştirakı ilə baş verən qəza və xəsarətlərin qarşısını almaq üçün tədbirlərin həyata keçirilməməsi; - Yerli olmayan işçilər tərəfindən cinsi yolla yayılan və ya digər xəstəliklərin yayılması; - İşçi qüvvəsində malyariya, ishal və s. kimi xəstəliklərin yayılması; - İşçi düşərgəsində qeyri-kafi sanitariya vəziyyəti (İşçi düşərgəsi bölməsində müzakirə olunur); <p>Yerli səviyyədə mövcud sağlamlıq sistemlərinə təzyiqlər.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Peşəkar Ətraf Mühit Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi Mütəxəssisi təyin edilsin (ƏMSTM). • Sağlamlıq və təhlükəsizlik təlimləri keçirilsin (yəni tikinti ilə əlaqədar yarananmalar, müəssisə və avadanlıqların təhlükəsizliyi, sağlamlıq və təhlükəsizlik tədbirləri, İİVÇ/ QİÇS və ümumi xəstəliklərin qarşısının alınması. COVID-19 virusundan qorunma) • İş sahələrində, tikinti və işçi düşərgələrində kifayət qədər yanğından mühafizə vasitələri təmin edilsin. • İşçilər üçün ilk yardım dəstləri təmin edilsin. Bundan əlavə, podratçı iş yerindən fəvqəladə hallarda işçilərin yerləşdirilməsi üçün yerli sağlamlıq mərkəzləri və ya ən yaxın xəstəxana (xəstəxanalar) ilə razılaşmaları detallandıran təcili yardım prosedurlarını hazırlamalıdır. • İşçilər müvafiq fərdi qoruyucu avadanlıqlarla təmin edilsin. • Tikinti sahələrində və qurğularda lövhələr, işıqlandırma sistemləri quraşdırılsın. • İnşaat vasitələrinə qətiliklə sürət məhdudiyəti tətbiq edilsin. • Sürücülər təhlükəsiz sürücülük qaydalarını öyrənsin • İşçilərin və sakinlərin müdafiəsi üçün tikinti sahələrində baryerlər (yəni müvəqqəti hasarlar) quraşdırılsın. • Gecə kifayət qədər işıqlandırma və tikinti sahələrində xəbərdarlıq lövhələri təmin edilsin. <p>(Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi)</p>	<p>ƏMSS 2 və 4</p>	<p><u>Podratçı (tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün) və AAYDA (ƏİP üçün) / Layihə Mərhələsi, Tikinti və texniki xidmət zamanı</u></p>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
	<i>Tikinti mərhələsi - İşçilərin Məşğulluq hüquqları</i>			
Əmək hüquqları, gender və ayrışdırıcıya yol verilməməsi	<i>Riayət olmama riskləri</i> Əmək məcəlləsinə riayət edilməməsi, işçilərə qeyri-adekvat dərəcələr verilməsi, qadınların, əlillərin və ya digər həssas şəxslərin ayrışdırıcılıq riski.	<ul style="list-style-type: none"> • AAYDA, Podratçının RYİL üçün ƏİP hazırlamasını tələb edəcəkdir ki, bu da bütün podratçılar / sub podratçılar tərəfindən yerinə yetirilməlidir. • Azərbaycan Əmək Məcəlləsinə riayət olunsun • İşçilərin hüquqlarının qorunmasını təmin edilsin • Daxili işçilərin şikayət mexanizmi yaradılsın (<i>Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi</i>) 	ƏMSS 2	<u><i>Podratçı (tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün) və AAYDA (ƏİP üçün) / Layihə Mərhələsi, İnşaat və xüsusi texniki xidmət zamanı</i></u>
	<i>Gender əsaslı zorakılıq riskləri:</i> <ul style="list-style-type: none"> - İş yerində meydana gələn GƏZ ilə əlaqəli problemlərin meydana çıxma riski - CİZ/CT hadisələrinin baş vermə riski 	<ul style="list-style-type: none"> • Podratçı, GƏZ / IEC kampaniyası ilə bağlı tanınmış bir qurum və ya QHT tərəfindən təlimlərin keçirilməsini təşkil etməlidir (məsələn, "Rasional İnkişaf üçün Qadın Birliyi" və ya Azərbaycandakı hər hansı tanınmış və peşəkar qadın təşkilatı). • Kampaniyanın dəyəri podratçı tərəfindən maliyyələşdiriləcəkdir. Podratçı, təqdim olunan materialları nəzərdən keçirməli, hər ay işçilər üçün ən azı bir yeniləmə təliminin keçirilməsini təmin etməlidir. • AAYDA, yerli hökumət və CİZ/CT xidmət təminatçıları kimi podratçılar və digər maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq edərək, CİZ/CT-lə əlaqədar şikayətlərin məxfilik və etik standartlara uyğun olaraq qəbul edilib həll olunmasını təmin etmək üçün layihə şikayətlərinə baxılması mexanizminə(ŞBM) və işçilərin ŞBM--nə müvafiq protokollar, təlimlər və hesabatlılıq mexanizmləri daxil edilməsini təmin edəcəkdir. <ul style="list-style-type: none"> • Daxili, ŞBM funksiyaları CİZ və CT üçün təhlükəsiz, cinsiyətə həssas və kontekstə uyğun olmalıdır; və beləliklə, məsələlərin müzakirəsinə başlamazdan əvvəl və müzakirə zamanı bitərəfliyi və məxfiliyi qorumaq. (<i>Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi</i>) 	ƏMSS 2	<u><i>Podratçı (tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün) və AAYDA (ƏİP üçün) / Layihə Mərhələsi, Tikinti və texniki xidmət zamanı</i></u>
	<i>Tikinti mərhələsi – İctimai sağlamlıq və təhlükəsizlik</i>			
Aktiv iş yerlərində	<i>İşlərə görə icmaların / sakinlərin sağlamlığı və təhlükəsizliyi</i>	<ul style="list-style-type: none"> • İnşaat işlərinə başlamazdan əvvəl ümumi əhali əvvəlcədən xəbərdar edilməlidir 	ƏMSS 1,2 və 4	

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	Öhdəlik / Layihə Mərhələsi
icma təhlükəsizliyi	<ul style="list-style-type: none"> - Yaralanma ehtimalı olan işlər (məsələn, qazıntı işləri zamanı yığılma, yıxılan obyektlər, layihə avtomobilləri və avadanlıqlarının yaratdığı qəzalar və s.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Gözə çarpan yerlərdə kifayət qədər təhlükəsizlik lövhələri quraşdırılmalıdır • Təhlükəsizliyə dair məlumat materialları (broşuralar, bukletlər və s.) təmin edilməlidir • İşçilərə təhlükəsizlik seminarlarının keçirilməsi • Kritik tikinti sahələrində təhlükəsizlik tədbirlərinin (təhlükəsizlik xətləri, gözətçilər və ya bayraqçılar və s.) təmin olunmasını təmin etmək (Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi) 		
	<p><i>İşlərə görə icmaların / sakinlərin sağlamlığı və təhlükəsizliyi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - İctimai yerlərə və ya binalara adi ümumi və ya ümumi girişin çətinləşməsi və ya ləğvi 	<ul style="list-style-type: none"> • İnşaata başlamazdan əvvəl ümumi əhali əvvəlcədən xəbərdar edilməlidir • Alternativ giriş marşrutlarını göstərən nəzərə çarpan yerlərdə kifayət qədər təhlükəsizlik lövhələri quraşdırılmalıdır • Təhlükəsizliyə dair məlumat materiallarının (broşuralar, bukletlər və s.) təmin edilməsi • Sahədə tikinti işlərinə başlamazdan əvvəl ictimaiyyətə alternativ giriş yolları təmin edilsin. (Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi) 	ƏMSS 1,2 və 4	
Tikinti Mərhələsi – ictimai münasibətlər				
İcma şikayətləri	<p><i>Layihə ilə bağlı şikayətlərin həll olunması riski:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Layihə təsirinə məruz qalan insanların potensial şikayətləri 	<ul style="list-style-type: none"> • İnşaat işlərinə başlamazdan əvvəl ümumi ictimaiyyət müvafiq məsələlər üçün ŞBM prosesi daxil olmaqla layihə barədə kifayət qədər məlumatlandırılmalıdır • Podratçı ŞBM-in yaradılmasında AAYDA-LİQ ilə əməkdaşlıq edəcək və şikayətlərin həllində bütün tələblərə əməl edəcəkdir (Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi) 	ƏMSS 1, 2 və 10	<u>Podratçı / Tikinti zamanı / AAYDA/ ŞBM üçün tikinti zamanı</u>
İş müsabiqələri	<p><i>Yerli olmayan işçi qüvvəsinin axını:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Yerli əhali üçün iş imkanlarından məhrumetmə - Yerli sakinlərlə düşmənçilik 	<ul style="list-style-type: none"> • Yerli iş qəbulun təşviqi ilə işçi axınının mümkün qədər minimuma endirilməsi • İşçilər ixtisas və ya lazımı bacarıqlara cavab verdikdə yerli əməyə üstünlük verilsin • Mümkün olduqda yerli işçi qüvvəsi cəlb edilsin (Göstərici dəyər: Podratçı büdcəsinin bir hissəsi) 	ƏMSS 1,2 və 4	<u>Podratçı / Tikinti zamanı</u>
Tikinti mərhələsi – Mədəni İrsin qorunması				
Mədəni İrs	<p><i>Mədəniyyət əraziləri sayılan yerlərdə baş verə biləcək narahatlıq və ya zərər:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Xidmətlərə edilən narahatlıq və ya tikililərin zədələnməsi 	<ul style="list-style-type: none"> • AAYDA, Podratçının maddi və ya qeyri-maddi mədəni irsə olan təsirin qiymətləndirilməsi üçün yoxlama aparmasını tələb edəcəkdir. • Mədəni irsə təsir göstəriləndiyi təqdirdə, AAYDA təsirlərin azaldılması tədbirlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsini və qiymətləndirilməsini təmin etmək üçün Podratçıdan Mədəni İrsin İdarəetmə Planlarını hazırlamasını tələb edəcəkdir. • Mədəni irs əsərlərinin təsadüfi tapılması təqdirdə bütün inşaat işləri dayandırılacaq və AAYDA bu barədə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası 	ƏMSS 8	<u>Podratçı (tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün) və AAYDA (Mədəni İrsin İdarəetmə Planı üçün) /</u>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
		Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu və Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə məlumat verəcəkdir. (Göstərici Maliyyə: Podratçının büdcəsinin bir hissəsi)		<u>Layihə Mərhələsi, Tikinti və texniki xidmət zamanı</u>
	<u>Tikinti mərhələsi - İstismarı dayandırılan iş sahələri</u>			
Sahənin bərpa edilməsi (tikinti dəhlizi, düşərgələr və obyektlər daxilində)	İş düşərgəsi sahələrinin istismardan çıxarılması xüsusi diqqət tələb edir. ƏMSİP həm tikinti sahələri, iş düşərgəsi, anbar və material toplusu olan obyektləri, həm də karxana əraziləri olan iş sahələrinin istismardan çıxarılması üçün yaxşı təcrübələrin yazılması məqsədilə xüsusi qaydalara müraciyyət edilməlidir.	<ul style="list-style-type: none"> Bütün iş sahələrinin istismardan çıxarılmasını təmin etmək üçün Podratçılar ƏMİP-də göstəriləyi kimi vəzifələrin düzgün yerinə yetirilməsinə dair fəaliyyətlərini və həll yollarını təqdim etməli olacaqlar. İş düşərgəsi sahələrinin istismardan çıxarılması xüsusi diqqət tələb edir. Bütün sanitariya və tullantıların idarə olunması obyektlərinin təmizlənməsi, torpağın təbii zəmin səviyyəsinə uyğunlaşdırılması, təbii bitki örtüyünün və su yollarının bərpası diqqət mərkəzindədir, çünki bunlar əksər hallarda ətraf mühitin çirklənməsi mənbəyi olur və cəmiyyətin diqqətini çəkir. İşçilərin yataqxanalarının, yanacaq doldurma stansiyasının, emalatxanaların, drenaj qurğularının və s. yerli rəhbərlərin təklif etdiyi digər məqsədlər üçün istifadə olunmasına imkan yaradan zəminlər araşdırılmalıdır. Keçmiş iş düşərgəsi ərazisini yerli icmaların arzuolunan mənzərə estetikasına cavab verəcəyi şəkildə yenidən bərpa edərək müvafiq abadlıq işləri aparılmalıdır. 	ƏMSS 1, 2 və 4	<u>Podratçı/ Tikinti Mərhələsi zamanı</u>
	<u>İstismar və Texniki baxış mərhələsi – Havanın keyfiyyəti</u>			
Havanın keyfiyyəti – nəqliyyatdan gələn hava tullantıları (Layihə yolu)	Nəqliyyat vasitələrinin hərəkətindən hava keyfiyyətinə təsirlər - Yolun istismarı zamanı yoldan keçən nəqliyyat vasitələri zərərli qazlar emələ gətirəcəkdir.	Mühərrik tullantıları üçün karbon lavabı kimi xidmət etmək üçün dəhliz boyunca ağaclar əkilməlidir. (göstərici xərc smetası: ağac tinqi üçün 5 dollar). AAYDA, avtomobilin emissiyası üçün limitləri müəyyənləşdirməlidir.	ƏMSS 1, və 4	<u>AAYDA tullantıları məhdudlaşdıran siyasəti təşviq etməli və işarələr quraşdırılmalıdır; yerli Polis qanun pozucularını saxlamalıdır.</u>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
<i>Yol boyu avto-mobillərdən ifraz olunan CO2 qazları</i>	Gələcək nəqliyyat axımından yaranan qazlar yeni M3 magistral yoluna yayılacaqdır: - Yeni M3 avtomobil yolunun işləməsi səbəbindən daha az olacağı hesab edilir.	Layihə ərazisinə müsbət təsir göstərdiyindən heç bir tədbir tələb olunmur	ƏMSS 1 və 4	
Suyun keyfiyyəti - ümumi çirklənmənin azaldılması	Tullantı suları və bərk tullantıların atılması ilə əlaqədar təsirlər sahədəki qurğulardan lazımi boşalmalar və ya gözlənilməz hallar və ya qəzalar səbəbiylə Tikinti sonrası / İstismar Mərhələsinə qədər uzana bilər.	Çirkab suları və bərk tullantıların atılmasından sonra Tikinti sonrası / İstismar Mərhələsinə qədər uzana bilən potensial təsirləri azaltmaq üçün müqavilələrdə iş müddəti bitdikdən bir il sonra son yoxlamanın aparılması tələb olunmalı və Podratçının son ödənişinin yalnız tam uyğun auditdən sonra verilməsi qeyd edilməlidir. Tullantı suları və bərk tullantıların atılması ilə bağlı təsirlər son yoxlama prosesinin bir hissəsidir və həll olunmamış məsələlər həll olunana qədər son ödənişlər edilməyəcəkdir.	ƏMSS 1 və 4	<u>AAYDA/</u> İstismar zamanı
Flora və Faunaya Təsir (<i>Su keçidləri və bataqlıq</i>)	Layihənin Tikinti Sonrası / İstifadə Mərhələsində flora və faunaya ciddi mənfi təsirlərin olması gözlənilmir.	Sürücü, yol nişanları ilə fauna növlərinin mümkün olması barədə xəbərdar edilməli və onlara zərər verməsi qadağan edilməlidir. Qəzaların (növlərin, yerlərin) qeyd edilməsi vəziyyətin daha da yaxşılaşdırılması və əlavə təsir azaltma tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün tövsiyə olunur.	ƏMSS 1, 4 və 6	<u>AAYDA/</u> İstismar zamanı
<i>İstismar Mərhələsi – Ekoloji mülahizələr</i>				
Faunaya təsir (<i>bataqlıq, çaylat və göllər</i>)	Faunaya təsir : - Səyyar kütlənin olması təsirlər yaradır - İnsanların fauna nümunələrinin toplamaq və ovlamaq marağının artması səbəbindən	<ul style="list-style-type: none"> Sürücülər hər hansı bir həssas əraziyə yaxınlaşdıqları barədə yol nişanları ilə xəbərdar edilməlidir Sürücülər yol nişanları ilə fauna nümunələrinin yaxınlıqda olmaları barəsində xəbərdar edilməli və onları (bataqlıq ərazilərində) narahat etmək və zərər vermək qadağan edilməlidir. 	ƏMSS 1 və 3	<u>AAYDA</u> vəhşi heyvən aləmi nümayəndələri ola biləcəkləri yerlərdə müvafiq nişanların və ovu qadağan edən nişanların qoyulması
Bitki örtüyü (<i>yol dəhlizi boyunca</i>)	Əkilən əvəzədicilər ağaclara və / və ya quraşdırılmış yaşıllığa təsirlər	<ul style="list-style-type: none"> Podratçı qüsurların aradan qaldırılması dövründə (QAQD) texniki xidmət göstərməlidir QAQD-dən sonra eroziyanın qarşısını almaq üçün tökmələr boyunca əkilmiş ağaclara və ya bitki örtüyünə qulluq (ETSN ilə razılaşdırılmaqla) (göstərici xərc smetası: ağac tinqi üçün 5 -8 manat) 	ƏMSS 1 və 3	<u>QAQD ərzində ağacları / yaşıllıqları qorumaq üçün Podratçı QAQD -dən sonra ağacları / yaşıllıqları qorumaq üçün AAYDA</u>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<u>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</u>
Əməliyyat və İstismar mərhələsi – Səs-küy				
Səsin səviyyəsi	Səs səviyyəsinin artımı: - yeni bərpa edilən yoldan keçən nəqliyyat vasitələrinin daha yüksək sürətinə görə	<ul style="list-style-type: none"> Nəqliyyat vasitələrində səs-küy emissiyalarının məhdudlaşdırılması siyasətinin təşviq edilməsi Nəqliyyat vasitələrinin səs siqnallarından istifadənin azaldılması və ya səs-küylü nəqliyyat vasitələrinin yol nişanları ilə xəbərdar edilməsi səs-küyün minimuma endirilməsini təmin etməlidir. 	ƏMSS 1 və 4	<u>AAYDA səs-küyün məhdudlaşdırılması siyasətini təşviq etməli və işarələr quraşdırmalı; yerli Polis qanun pozanları saxlamalıdır</u>
Əməliyyat və İstismar mərhələsi – nəqliyyatın təhlükəsizliyi				
Sürücülərin və digər insanların təhlükəsizliyi	Bərpa olunmuş yol boyu nəqliyyat vasitələrinin sürəti: - artan sürət yol qəzaları, xəsarət və ya ölümlə nəticələnir	<ul style="list-style-type: none"> Nəqliyyat qaydaları hər zaman tətbiq olunmalıdır Nəqliyyat təhlükəsizliyi tədbirləri görülməlidir Müntəzəm xidmət aparılmalıdır 	ƏMSS 1 və 4	<u>AAYDA təhlükəsiz sürəti tədbiq etməli və nişanları quraşdırmalıdır; yerli Polis qanun pozanları saxlamalıdır</u>
Sosial				
İş şəraiti (<i>Podratçı düşərgəsi</i>)	- <i>İşçilərin sağlamlığı və təhlükəsizliyi</i> Təmiz iş və yaşayış şəraiti təmin edilmədiyi təqdirdə sağlamlıq və həyat üçün risk	<ul style="list-style-type: none"> Tikinti düşərgələrində bütün işçilər üçün müvafiq yaşayış təmin edilməli və təmiz yeməxana / yemək və mətbəx şəraiti yaradılmalıdır. Kişi və qadın üçün portativ/ mobil ayaqqolları (və ya heç olmasa ucqar ərazilərdə çuxur tualetləri) quraşdırılmalı və ayaqqolları gündəlik təmizlənərək, və kabinələr hər zaman təmiz saxlanılaraq açıq ayaqqolu şəraitinin qarşısı alınmalı və qadağan edilməlidir. Kişi və qadın işçilər üçün ayrı gigiyenik sanitariya vasitələri / ayaqqolu və kifayət qədər su təchizatı olan hamam sahələri təmin edilməlidir. Qadınlar üçün ayaqqolu kabinələri iş yerindən əlçatan olmalıdır. 	ƏMSS 1, 2 və 4	<u>Podratçı / Tikinti mərhələsində</u>
İş müsabiqələri (<i>İş sahələri</i>)	<i>Yerli olmayan işçi qüvvəsinin axını:</i> - Yerli əhalini iş imkanlarından məhrum etmə Yerli sakinlərlə düşmənçilik	<ul style="list-style-type: none"> Yerli sakinləri işə götürməni təşviq edərək əmək axını mümkün qədər minimuma endirilsin; İşçilər ixtisas və ya zəruri bacarıqlara cavab verdikdə yerli əməyə üstünlük verilsin; Mümkün olduqda yerli işçi qüvvəsi cəlb edilsin. 	ƏMSS 1, 2 və 4	<u>Podratçı / Tikinti mərhələsində</u>

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
Əmək hüquqları, gender və ayrışdırılış yolu verilməməsi (İş sahələri)	<i>Qaydalara riayət olmamaqla əlaqədar risklər:</i> Əmək məcəlləsinə uymamaq, işçilərə qeyri-müvafiq məvaciblər vermək, qadınlara, əlillərə və ya digər həssas insanlara qarşı ayrışdırılış riskləri	<ul style="list-style-type: none"> AAYDA, Podratçının RYİL üçün ƏMİP hazırlanmasını tələb edəcəkdir, və sənədin tələbləri bütün podratçılar / alt podratçılara şamil ediləcəkdir Azərbaycan Əmək Məcəlləsinə müvafiqlik təmin edilsin İşçilərin hüquqlarının qorunmasını təmin edilsin 	ƏMSS 2	<i>Podratçı</i> (tədbirləri yerinə yetirmək üçün) və <i>AAYDA</i> (ƏMİP üçün) / Dizayn Mərhələsi, Tikinti və ola bilsin texniki baxım mərhələsində
İşçilərin sağlamlığı və təhlükəsizliyi (İş sahələri)	<i>Tikinti mərhələsində əsas risklər aşağıdakı səbəblərdən yarana bilər:</i> – İşçilərin və fərdi şəxslərin iştirakı ilə baş verən qəza və xəsarətlərin qarşısını almaq üçün tədbirlərin həyata keçirilməməsi; – Yerli olmayan işçilər tərəfindən cinsi yolla yayılan və ya digər xəstəliklərin yayılması; – İşçi qüvvəsində malyariya, ishal və s. kimi xəstəliklərin yayılması; – İşçi düşərgəsində qeyri-kafi sanitariya vəziyyəti (İşçi düşərgəsi bölməsində müzakirə olunur); Yerli səviyyədə mövcud sağlamlıq sistemlərinə təzyiqlər.	<ul style="list-style-type: none"> Peşəkar Ətraf Mühit Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi Mütəxəssisi təyin edilsin (ƏMSTM). Sağlamlıq və təhlükəsizlik təlimləri keçirilsin (yəni tikinti ilə əlaqədar yaralanmalar, müəssisə və avadanlıqların təhlükəsizliyi, sağlamlıq və təhlükəsizlik tədbirləri, İİVÇ/ QİÇS və ümumi xəstəliklərin qarşısının alınması. COVID-19 virusundan qorunma) İş sahələrində, tikinti və işçi düşərgələrində kifayət qədər yanğından mühafizə vasitələri təmin edilsin. İşçilər üçün ilk yardım dəstləri təmin edilsin. Bundan əlavə, podratçı iş yerindən fəvqəladə hallarda işçilərin yerləşdirilməsi üçün yerli sağlamlıq mərkəzləri və ya ən yaxın xəstəxana (xəstəxanalar) ilə razılaşmaları detallandıran təcili yardım prosedurlarını hazırlamalıdır. İşçilər müvafiq fərdi qoruyucu avadanlıqlarla təmin edilsin. Tikinti sahələrində və qurğularda lövhələr, işıqlandırma sistemləri quraşdırılsın. İnşaat vasitələrinə qətiliklə sürət məhdudiyyəti tətbiq edilsin. Sürücülər təhlükəsiz sürücülük qaydalarını öyrənsin İşçilərin və sakinlərin müdafiəsi üçün tikinti sahələrində baryerlər (yeni müvəqqəti hasarlar) quraşdırılsın. Gecə kifayət qədər işıqlandırma və tikinti sahələrində xəbərdarlıq lövhələri təmin edilsin. 	ƏMSS 2 və 4	<i>Podratçı</i> (tədbirləri yerinə yetirmək üçün) və <i>AAYDA</i> (ƏMİP üçün) / Dizayn Mərhələsi, Tikinti və ola bilsin texniki baxım mərhələsində
Mədəni irs	<i>Mədəniyyət sahələrində potensial narahatlıq və ya zərər:</i> - Xidmətlərin göstərilməsində maneələr və ya tikililərin zədələnməsi	<ul style="list-style-type: none"> AAYDA, maddi və ya qeyri-maddi mədəni irsin təsirə məruz qaldığını qiymətləndirmək üçün yoxlama aparmalı olacaqdır; AAYDA təsirlərin və təsirlərin azaldılması tədbirlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsini və qiymətləndirilməsini təmin etmək üçün Mədəni İrs İdarəetmə Planlarını hazırlamasını nəzərdən keçirəcəkdir. 	ƏMSS 8	<i>Podratçı</i> (tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün) və

Aspekt	Təsirlərin təsviri	Potensial təsirlərin azaltma tədbirləri	DB ƏMSS istinad	<i>Öhdəlik / Layihə Mərhələsi</i>
				<i>AAYDA</i> (Mədəni İrsin İdarəetmə Planı üçün) / Dizayn Mərhələsi, Tikinti və ola bilsin texniki baxım mərhələsində

Tikinti işlərindən əvvəl TTNM-nin qərarına əsasən, aşağıdakı metodik bəyanatlar / planlar Podratçı tərəfindən təsdiq üçün təqdim ediləcəkdir:

1) Hava Çirklənməsinə Nəzarət Planı	2) Sahənin Drenaj Planı
3) Tozun qarşısını alma planı	4) Torpağın İdarəetmə Planı
5) Suyun İdarəetmə Planı	6) Sızmaların qarşısının alınması planı
7) Yerüstü suların çirklənmədən qorunma Planı	8) Karxanaların İdarəetmə Planı
9) Səs-küyün idarəetmə Planı	10) Asfalt/sement/beton İdarəetmə Planı
11) Flora and Fauna Mühafizə Planı	12) İcmaların Mühafizəsi Planı
13) Düşərgə və Emalətxana İdarəetmə Planı	14) Nəqliyyatın İdarəetmə Planı
15) Qurğuların Yerləşdirilməsi Planı və Zavodların Fəaliyyət Planı	16) İşçinin Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi Plan
17) Material Mənbələrinin İdarəetmə və Bərpa Planı	18) Şikayət Komitəsinin Planı
19) Tullantıların İdarəetmə Planı	20) Mədəni, tarixi, şans tapma prosedurları və qoruma planı

Həqiqi tikinti zamanı TTNM tərəfindən digər planlar tələb oluna bilər.

5.1 Monitoring Planı

ƏMSS 1 bəndinə uyğun olaraq DB-nin tələbinin bir hissəsi. 15 (d) “ƏMSS- lərə qarşı layihənin ətraf mühit və sosial göstəricilərinə dair monitoring və hesabat aparmaqdır. Bundan əlavə ƏMSS 1 - Əlavə 1 par. 15 deyilir ki, (b), *“ƏMSİP ətraf mühit və sosial qiymətləndirmədə qiymətləndirilən təsirlərlə ƏMSİP-də təsvir olunan təsirləri qabaqlama tədbirləri ilə əlaqəli monitoring obyektlərini və monitoring növünü müəyyənləşdirir. Xüsusi olaraq, ƏMSİP -nin monitoring bölməsi (a) ölçülən parametrlər, istifadə ediləcək metodlar, nümunə götürülən ərazilər, ölçmələrin tezliyi, aşkarlama limitləri (lazım olduqda) daxil olmaqla monitoring meyarlarının spesifik təsvirini və texniki detallarını, o cümlədən qabaqlayıcı tədbirlərə ehtiyac olduğunu bildiren parametrlərini təmin edir; və (i) xüsusi qabaqlayıcı tədbirlərini tələb edən şərtlərin erkən aşkarlanmasını təmin edən və (ii) məlumatların çatdırılmasını təmin edən (b) monitoring və hesabat prosedurları təqdim edir”*

Yuxarıda göstərilən şərtlərə uyğun olaraq ətraf mühitin və monitoringin məqsədi bütün əlaqədar qurumların tələb olunan qabaqlayıcı tədbirlərin görməsini təmin etmək, hərəkətin LTMQT-lərini və ətraf mühiti kifayət qədər qorumuş olub olmadığını qiymətləndirməkdir. Bundan əlavə, hər hansı bir əlavə tədbirin lazım olub-olmadığını müəyyən etməkdir. Tikinti İşləri Podratçıları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin müntəzəm olaraq yoxlanılması Tikintiyə Texniki Nəzarət Məsləhətçisi tərəfindən aparılacaq və Sifarişçi olaraq AAYDA-LİQ tərəfindən nəzarət ediləcəkdir. Əməliyyat mərhələsində monitoring daha sonra AAYDA tərəfindən aparılacaqdır.

Cədvəl 17: alt Komponent 1.1 üçün ətraf mühit və social monitoring planı

Aspektlər	Yoxlanılacaq parametrlər	Ərazi	Metodologiya	Tezlik	Monitoring üçün Təşkilati Öhdəlik
İcazələr	Existences of permits from MENR for borrow areas, asphalt plants, disposal sites and tree cutting as well as clearance from the MOH for establishment and operation of work camps.		İnspeksiya	Sahə işlərinə və qurğuların quraşdırılmasına başlamaqdan əvvəl	Podratçı icra etməli AAYDA-LİQ/ TTNM müvafiqliyi yoxlamalı
Podrat Düşərgəsi	Bərk tullantıların daşınması və zərərsizləşdirilməsi müəssisələri Drenaj şəraiti Təmizlik vasitələri və kanalizasiya tullantıları Sağlamlıq obyektləri	Podrat Düşərgəsi	İnspeksiya, müşahidə	Tikinti zamanı xəbərdarlıq olmadan sahənin inspeksiyası. Heç olmasa həftədə bir dəfə.	Podratçı icra etməli AAYDA-LİQ/ TTNM müvafiqliyi yoxlamalı
Avadanlıqlara qulluq və yanacaq anbarları	Saxlama və istifadə qaydaları Yanacaq, sürtkü yağları və boyaların saxlama anbarlarının vəziyyəti Sızmalar Drenaj şəraiti	Podrat Düşərgəsi	İnspeksiya, müşahidə	Tikinti zamanı xəbərdarlıq olmadan sahənin inspeksiyası. Heç olmasa həftədə bir dəfə.	Podratçı icra etməli AAYDA-LİQ/ TTNM müvafiqliyi yoxlamalı
Karxanalar və daşınma yolları	Yaxınlıqdakı su axınları (tıxanma, siltasiya və s.) Xüsusilə yaşayış məntəqələri yaxınlığında giriş yolları boyunca toz tullantıları.	Sahə və daşınma yolları	İnspeksiya, müşahidə, yaxınlıqda yaşayan icmalarla məşvərətlər	Tikinti zamanı və işlər bitdikdən sonra xəbərdarlıq olmadan sahənin inspeksiyası. Heç olmasa həftədə iki dəfə.	Podratçı icra etməli AAYDA-LİQ/ TTNM müvafiqliyi yoxlamalı
Asfalt zavodu	Ətrafdakı Egzoz tüstüləri	Asfalt və sement beton zavod sahələri	İnspeksiya, müşahidə, yaxınlıqda yaşayan icmalarla məşvərətlər	Tikinti zamanı və işlər bitdikdən sonra xəbərdarlıq olmadan sahənin inspeksiyası. Heç olmasa həftədə iki dəfə.	Podratçı icra etməli AAYDA-LİQ/ TTNM müvafiqliyi yoxlamalı
İşçilərin təhlükəsizliyi	İşçilərin müvafiq təhlükəsizlik avadanlığı ilə təmin edilməsi və istifadəsi	İş sahələri	İnspeksiya, müşahidə və sorğu	Tikinti zamanı xəbərdarlıq olmadan sahənin inspeksiyası. Heç olmasa həftədə bir dəfə.	Podratçı icra etməli AAYDA-LİQ/ TTNM müvafiqliyi yoxlamalı

Aspektlər	Yoxlanılacaq parametrlər	Ərazi	Metodologiya	Tezlik	Monitoring üçün Təşkilati Öhdəlik
Havanın keyfiyyəti	Podratçı tərəfindən aşağıdakı parametrlər ölçülür: TSP, Kükürd Dioksid (SO ₂), Azot Dioksid (NO ₂) və Karbon Mono-oksit (CO). Digər parametrlər, mühəndis tərəfindən tələb olunduqda verilə bilər.	Əhali yaşayan ərazi / Kəndlərin yaxınlığında sahələri (və ya məktəblər, səhiyyə müəssisələri, məscid və ya əhali yaşayan yerlər olduğu müəyyən seçmə məntəqələrdə) Asfalt zavodu / Sement beton zavodu	Sahədən hava nümunələri alın və havanın keyfiyyətinin ölçülməsi üçün laboratoriyada analiz aparın	Layihənin başlanğıcı / tikintidən əvvəl (başlanğıc üçün). Müəyyən ərazilərdə inşaat zamanı aylıq və rüblük. Layihənin sonu.	Podratçı icra etməli AAYDA-LİQ/ TTNM müvafiqliyi yoxlamalı
Səs-küy	Podratçı tikinti müddəti ərzində rutin səs-küy nəzarətinin həyata keçirilməsini təmin etməlidir. İlkin baza məlumatlarının yaradılması üçün izlənəcək parametrlərə aşağıdakılar daxildir: Laeq 1s (dBA - Orta Decibel) Orta gündəlik səs-küy səviyyəsi	Əhali yaşayan ərazi / Kəndlərin yaxınlığında / Bitki sahələri (və ya məktəblər, səhiyyə müəssisələri, məscid və ya əhali yaşayan yerlər olduğu müəyyən seçmə məntəqələrdə) Asfalt zavodu / Sement beton zavodu	Səs-küy ölçən cihaz	Tikinti müddəti ərzində aylıq olaraq	ESS/TTNM
Suyun keyfiyyəti	Podratçı tərəfindən aşağıdakı parametrlər ölçülür: Bioloji Oksigen Tələbatı (BOT), Kimyəvi Oksigen Tələbatı (KOT), Ümumi həl olunmuş bərk qatqılar və Ümumi Neft Karbohidrogenləri (ÜNK). Digər parametrlər mühəndis tərəfindən tələb olunduqda təmin oluna bilər.	Mövcud əsas su yolları (kanallar və çaylar) - körpü nöqtələrinin yuxarı və aşağı hissələrində 50 m ətrafında biri, nümunə olaraq Çoxillik su hövzələri / bataqlıq - layihə yoluna bitişik su obyektləri sahilindən 10 m-dən az	Sahədən hava nümunələri alın və havanın keyfiyyətinin ölçülməsi üçün laboratoriyada analiz aparın	Layihənin başlanğıcı / tikintidən əvvəl (başlanğıc üçün). Müəyyən ərazilərdə inşaat zamanı aylıq və rüblük. Layihənin sonu.	Podratçı icra etməli AAYDA-LİQ/ TTNM müvafiqliyi yoxlamalı

Aspektlər	Yoxlanılacaq parametrlər	Ərazi	Metodologiya	Tezlik	Monitoring üçün Təşkilati Öhdəlik
İctimai təhlükəsizlik	Nəqliyyatın təhlükəsizliyi, təhlükəsiz giriş, qazıntı işləri aparılan ərazilərin və iş sahələrinin düzgün hasarlanması, COVID 19 təhlükəsizliyi, lövhələr, ŞBM məlumatları, ictimai bildirişlər, hər hansı bir hadisənin baş verməsi və ya olmaması, CİZ / CT şikayətləri və s.	Yol Layihəsi sahələri və icmalar birbaşa və dolayısı yolla tikinti işlərindən təsirlənir	Məlumatlar layihədən təsirlənən insanlardan, məlumatlı şəxslərdən və maraqlı tərəflərdən əldə edildi	Tikinti boyu aylıq	Podratçı icra etməli AAYDA-LİQ/ TTNM müvafiqliyi yoxlamalı

5.3 İcra qrafiki və xərclər smetası

5.3.1 Qabaqlayıcı tədbirlərin xərcləri

Təsirlərin azaldılması tədbirlərinin əksəriyyəti Podratçılardan normal tikinti müqaviləsinin bir hissəsi olması lazım olan yaxşı sahə təcrübələrini tətbiq etmələrini tələb edir, buna görə də ƏMSİP-yə əlavə xərclər daxil olmayacaqdır. Dizaynla əlaqəli qabaqlayıcı tədbirlərin xərcləri inşaat işləri üçün büdcəyə daxil ediləcəkdir.

Layihənin ümumi həyata keçirilməsində azaldılması mütləq olan ilkin ekoloji təsirlər, zəruriyyət yarandıqı halda təsire məruz qalan ağaclara olacaq; və torpaq tökmələrini təbii örtüklə təmin edəcək yol kənarlarına yenidən bitki örtüyü və ağacların əkilməsi tədbiri görülməkdir. Bu ağaclar əsasən kül, palıd və ağcaqayın kimi geniş yayılan ağaclardır. Alt Komponent 1.1 üçün hazırlanacaq müfəssəl layihədə kəsilməli olacaq fərdi ağaclar müəyyənləşdirəcəkdir. Təsire məruz qalan ağacların dəyişdirilməsi üçün daha uğurlu yanaşma eyni və ya oxşar növlərdən iki (2) tinqin əkilməsi təklif olunur. Buna görə, təxmin edilən ağac sayı və ağac əkmə və yaşıllaşdırma işləri üçün xərclər aşağıda göstərilmişdir:

Cədvəl 18: Təsire məruz qalan ağacların qorunması və yenidən əkilməsi üçün büdcə dəyəri

#	Maddə	Say	QTY	Qiymət (ABŞ)	Dəyər	Şərhlər
1	Təsire məruz qalan ağacların təxmini sayı	No.	100			Müfəssəl layihədə yoxlanılmalıdır
1.1	Əvəzetmə nisbəti 1: 2 üçün	No.	200	24	4,800	
2	Yol bəndini çiləyərək möhkəmləndirmək (erosiyaya nəzarət məqsədilə)	m ²	10,000	3	30,000	
Hesablanan ümumi xərclər					34,800	

Yol hissəsinin tikintisi və körpülər kimi layihənin alt komponentləri müxtəlif vaxtlarda baş tutacağı üçün qabaqlayıcı tədbirlərinin həyata keçirilməsi layihənin Sifarişçirə "təhvil verilməsindən" əvvəl tikinti müddəti ərzində həyata keçiriləcəkdir. Rahatlıqla, bu işlər bütün inşaat işləri komponentlərinin tamamlanmasına yaxın bir şəkildə həyata keçiriləcəkdir

5.3.2 Monitoring fəaliyyətləri üçün büdcə

Layihənin iki (2) illik tikinti müddəti ərzində ətraf mühitin idarə edilməsi və monitoringi üçün təxmin edilən xərclər aşağıdakı Cədvəldə göstərilmişdir. Buraya tikinti sahələrinin və layihə yolundakı təsire məruz qalan ərazilərin idarə edilməsi və monitoringi üçün ödənişlər və digər əlaqəli xərclər daxil olacaqdır. Bundan əlavə, əsas Podratçı qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsindəki fəaliyyətlərini yaxşılaşdırmaq üçün əsas olaraq dövrü parametrik ölçmə tədbirləri görəcəkdir. Beləliklə, dövrü parametrik ölçmələr üçün büdcə aşağıdakı Cədvələ daxil edilmişdir:

Cədvəl 19: Ətraf mühitin monitoringi tələbləri üçün büdcə dəyəri

Maddə	Say	Vahid dəyəri	Ümumi dəyər
ƏMİP-nin həyata keçirilməsi		ABŞ \$	ABŞ \$
Ətraf Mühit üzrə Beynəlxalq Məsləhətçi (ƏMBM)	8 ay	20,000	160,000
Ətraf Mühit üzrə Yerli Məsləhətçi (ƏMYM)	24 ay	4,400	105,600
Digər (səyahət, gündəlik iş, tədqiqatlar /sorgular, hesabat vermə və s.)	Birdəfəlik ödəniş	20,000	20,000
Dövrü Parametrik Ölçmələr (Podratçının xərclərinin bir hissəsi olaraq)	24 months	6,000	72,000
Yekun			357,600

5.4 İİÇV / QİÇS qarşısının alınması, COVID-19 -in yayılması, GƏZ və CİZ/CT

Yol layihəsi üçün yerli olmayan layihə işçilərinin yerli icmalarla qarşılıqlı əlaqəsi Borcalan / Sifarişçi tərəfindən təşəbbüskar şəkildə müzakirə edilməli olan bəzi arzuolunmaz məsələlərə səbəb ola bilər. Buna görə, Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən layihələr üçün vurğulanması lazım olan iki vacib mövzu İİÇV / QİÇS –in, COVID-19 yayılmasının Qarşısının Alınması və Cinsi İstismar və Zorakılıq/ Cinsi Təcavüzlə (CİZ/CT) əlaqəlidir. Əsas problemlərin əvvəlcədən tanınması, layihənin maraqlı tərəflərinin müvafiq təsir və risklərlə mübarizə üçün yaxşı hazırlanmasına imkan verəcəkdir.

Layihənin bir hissəsi olaraq, layihə müddəti ərzində İİÇV / QİÇS və CƏZ-yə qarşı mübarizə planlarını hazırlamaq üçün lazımı anlayışı və texniki dəstəyi təmin etmək məqsədilə bu iki məsələ ilə bağlı brifinqlərin keçirilməsi tələb ediləcəkdir. Bundan əlavə, planın icrası da müntəzəm monitorinq və hesabat vermə yolu ilə effektivliyi baxımından qiymətləndirilməlidir.

5.4.1 İİÇV- QİÇS –in və COVID-19 yayılmasının qarşısının alınması

İİÇV / QİÇS aspektləri baxımından mövcud araşdırmalar Azərbaycanın xəstəliklərin aşağı yayılmış ölkələr qrupuna aid olduğunu və təxmin edilən yayılma nisbətini yüzdə 0,1-0,2-dən az olduğunu göstərdi. Azərbaycanda İİÇV yayılması aşağı hesab olunsa da, tədqiqatlar, sosial-iqtisadi və sosial-mədəni amillərin təsiri ilə sürətli yayılma üçün yüksək potensialın olduğunu bildirir və bunlara: keçid iqtisadiyyatının problemləri, məcburi və əmək miqrasiyası, narkotik istifadəsinin artması, həmçinin bəzi sosial-mədəni davranış normaları, ailə, din və cinsi problemlərini aid edir. Bu məsələnin əhəmiyyəti Milli QİÇS Mərkəzinin təsisçiləri ilə qəbul edilmiş və QİÇS haqqında qanun qəbul edilmişdir - *“İnsan İmmun çatışmazlığı Virusunun (İİÇV) yaratdığı xəstəliklərlə mübarizə haqqında 11 May 2010-cu il tarixli 1001-IIIQ sayılı Qanun”*.

Dünya Bankı tərəfindən İİÇV / QİÇS -lə bağlı məsələlər, İİÇV / QİÇS -in qarşısının alınması üçün ətraflı müddəaların tikinti işləri layihələri üçün standart təklif sənədlərinə daxil edilməsi ilə institusion-alizasiya yolu ilə əsaslandırılmışdır. Bunlar Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən layihələrin həyata keçirilməsinə dair təlimat olmuşdur. Yeni DB ƏMŞÇ-də, ƏMSS4, layihə tərəfindən təsire məruz qalan icmalara, sağlamlıq və təhlükəsizlik risklərinə və layihə təsirinə cavab verən müvafiq təlimatlar təqdim edir. Yoluxucu xəstəlik sayılan İİÇV / QİÇS ilə bağlı ƏMSS 4 bənd. 15, Borcalanın həssas qrupların fərqli təsirlənməsini və daha yüksək həssaslığını nəzərə alaraq, layihə fəaliyyətlərindən yarana biləcək yoluxucu və yoluxucu olmayan xəstəliklərə məruz qalma potensialının qarşısını alacağını və ya minimuma endirəcəyini bildirir. Daha sonra ƏMSS4 par. 16, Borcalandan “müvəqqəti və ya daimi layihə işçi qüvvəsinin axını ilə əlaqəli ola bilən yoluxucu xəstəliklərin qarşısını almaq və ya onu minimuma endirmək üçün tədbirlərin görülməsini” tələb edir.

Buna görə yol layihəsinin tikinti mərhələsində aşağıdakılar tövsiyə olunur:

- Podratçı, tanınmış bir xidmət təminatçısı tərəfindən bir İİÇV-QİÇS Məlumat, Təlim və Məsləhət / Kommunikasiya (TMK) kampaniyasını hazırlayacaq və həyata keçirəcəkdir və müvafiq xərclər iş həcmində şərti məbləğdə göstəriləcəkdir
- Podratçı, ƏMİP də daxil olmaqla, Podratçının işçiləri və yerli icma arasında İİÇV virusunun ötürülməsi riskini azaltmaq, erkən diaqnozu təşviq etmək və təsirlənmiş şəxslərə yardım göstərmək üçün Müqavilədə göstərilən tədbirləri görəcəkdir. Podratçı, təşəbbüsün bir hissəsi olaraq İİÇV / QİÇS müəyyən edilmiş insanlara qarşı ayrışdırıcılıq tətbiq etməyəcək.
- TMK kampaniyası Podratçının ƏMSS4-ə uyğun olaraq mobilizasiya dövründə, risklər, təhlükələr və təsirlərlə əlaqəli müəyyən edilmiş qruplar və xüsusilə cinsi yolla keçən xəstəliklər (CYKX) və İİÇV / QİÇS -lə əlaqəli özünü qoruma davranışı ilə əlaqəli qrupları hədəf olaraq həyata keçiriləcəkdir.
- Hər hansı bir işin həqiqi yerinə yetirilməsindən əvvəl, Podratçı (və müvafiq olaraq xidmət təminatçısı) təsdiq üçün AAYDA / LİQ-ə aşağıdakıları əhatə edən bir fəaliyyət planını təqdim edəcəkdir:
 - Ediləcək təlim fəaliyyətinin növləri və tezliyi;

- Hədəf qrupları (minimum olaraq Podratçının bütün işçiləri, bütün alt podratçılar və məsləhətçilərin işçiləri, tikinti işləri üçün layihə sahəsinə çatdırılma aparən bütün yük maşını sürücüləri və ekipaj, eləcə də yaxın yerli icmalar);
- Qoruyucu vasitələrin verilib və ya verilməyəcəyi;
- Müəyyən olunan milli CYBK və İİÇV / QİÇS proqramına istinadən CİB və İİÇV / QİÇS müayinəsi, test yoxlanması, diaqnoz, məsləhət kimi tədbirlər tikinti sahəsinin bütün heyəti və işçilərinə (başqa cür razılaşıdırılmayısa) tətbiq edilib edilməyəcəyi;
- Bütçə.

Mövcud pandemiya vəziyyətində Dünya Bankı, əsasən layihə podratçıları və yerli icmalara yönəlmiş bir COVID-19 təcili yardım planının hazırlanmasını dəstəkləyir. RYİL alt komponent 1.1 üçün İƏMSİP, layihə sahəsindəki COVID-19 virusunun keçməsinin qarşısını almaq üçün layihə işçilərinin bacarıqlarını artırmaq üçün lazımı müddəaları özündə birləşdirir. ƏMSS-lər aşağıdakı xəstəliklərə aid müddəaları əhatə edir:

- OHS tədbirləri **xəstəlikləri** aradan qaldırmaq üçün hazırlanacaq və həyata keçiriləcəkdir (ƏMSS 2, par.25 (d)).
- İşçinin layihə ilə əlaqəli **xəstəliklərə** məruz qalmasının qarşısını almaq və ya minimuma endirmək (ƏMSS 4 bənd 2)
- Borcalan, həssas qrupların fərqli təsirlənməsini və daha yüksək həssaslığını nəzərə alaraq layihə fəaliyyətləri nəticəsində yarana biləcək **yoluxucu və yoluxucu olmayan xəstəliklərə** məruz qalma potensialının qarşısını alacaq və ya minimuma endirəcəkdir (ƏMSS 4 bənd 15).
- Borcalan müvəqqəti və ya daimi layihənin işçi qüvvəsinin axını ilə əlaqəli ola bilən **yoluxucu xəstəliklərin** qarşısını almaq və ya minimuma endirmək üçün tədbirlər görəcəkdir (ƏMSS 4 bənd 16).

Buna görə qəbul ediləcək tədbirlər aşağıdakılardır:

- Sahədən kənar işçilərdən yoluxmanı minimuma endirmək üçün Podratçılar bütün işçilərin mümkün qədər yerli səviyyədə işə götürülməsini təmin etməlidirlər.
- Podratçılar bütün işçilərə aşağıdakılar üzrə təlim verməlidirlər:
 - COVID-19 əlamətləri və simptomları, xəstəliyin necə yayıldığı, özlərini necə qoruyacaqları (müntəzəm əl yuma və sosial məsafələr daxil olmaqla) və özlərində və ya digər insanlarda simptomlar varsa nə etməli olduqlarını, həmçinin burada göstərilən siyasət və prosedurlar.
 - İşçilərin təlimi mütəmadi olaraq aparılmalı, işçilərə necə davranacaqları və iş vəzifələrini hansı şəkildə yerinə yetirmələri barədə açıq bir məlumat verilməlidir.
 - Təlim, bir işçinin xəstələnməsi halında ayrı-seçkiliyə yol verilməsi, və ya qərəzli məsələlərin həll edilməsi və işçilərin işə qayıtdıqları təqdirdə virusun hərəkət trayektoriyasını başa düşməsi məsələlərini araşdırmalıdır.
 - Təlim, iş təcrübələrində bəzi düzəlişlərin ola bilməsini nəzərə alaraq iş yerlərində tələb oluna biləcək bütün məsələləri əhatə etməlidir, bunlar arasına təhlükəsizlik prosedurlarının istifadəsi, tikintidə qoruyucu ləvazimatın istifadəsi, sağlam iş şəraiti və təhlükəsizliyi məsələləri və davranış qaydaları da daxildir.
 - Əsas təlimatların və COVID-19 simptomlarının xülasəsi bütün inşaat işləri saytlarında, şəkillərlə və yerli dillərdə mətnlə göstərilməlidir.
 - Xəstə olan və ya ehtimal olunan simptomları göstərən işçilər iş yerinə buraxılmamalı, təcrid olunmalı və dərhal yerli tibb müəssisələrinə göndərilməlidir.
 - Podratçılar işçilərin yaşayış şəraitinin icma ilə əlaqənin məhtudlaşdırılması üçün yetərli olub olmadığını müəyyən etməlidir.
 - Podratçılar işdə sosial məsafə şəraitini yaratmaq üçün işin təşkilini, tapşırıqları və saatları nəzərdən keçirməlidirlər.
 - Podratçılar işçiləri müvafiq formada fərdi qoruyucu vasitələrlə , və bu vasitələri atmaq üçün təyin olunmuş zibil qutuları ilə təmin etməlidirlər.
 - Podratçılar aşağıdakıları təmin etməlidirlər:
sabun, birdəfəlik kağız dəsmal və qapalı tullantı qutuları ilə təchiz olunmuş əl yuma lotrinləri iş yerinin əsas sahələrində yerləşməlidir; beləliklə, tualet, yeməxana və ya yemək paylanan məkan, və ya içməli su təmin edildiyi yerlərdə; işçilərin yaşayış yerlərində; tullantı sahələrində;

və ümumi yerlərdə. Əl yuma qurğularının olmadığı və ya uyğun olmadığı yerlərdə onların quraşdırılması üçün tədbirlər görülməlidir.

alkoqol əsaslı təmizləyici (varsa, % 60-95 spirt) də istifadə edilə bilər.

- Podratçılar ərazidə COVID-19 məsələləri ilə əlaqəli yerli ictimaiyyətlə bir ünsiyyət strategiyası tətbiq etməlidirlər.
- İşçilərin həyatları və ya sağlamlıqları üçün yaxın və ciddi bir təhlükə olduğuna inanmaq üçün məntiqli bir əsas gətirdikdə iş vəziyyətindən kənarlaşmalarına icazə veriləcəkdir (özləri barədə məlumat verdikdə və özlərini kənarlaşdırdıqda heç bir cəza olmayacaq).

Azərbaycan Hökuməti, xəstəliyin daha da yayılmasının qarşısını almağa yönəlmiş əsas ictimai sağlamlıq tədbirləri haqqında məlumatları əhatə edən COVID-19 yayılmasını azaltmaq üçün siyasət hazırlayıb. Bu, geniş ictimaiyyətin və xəstəliyin daha çox yayılmasının qarşısını almaq üçün, həmçinin yoluxan halların yoxlanılması və müəyyənləşdirilməsi, əlaqələrin izlənməsi və epidemiyanın miqyasının izlənməsi üçün tətbiq olunan tədbirləri ətraflı izah edir. Bu siyasətlər sağlam ünsiyyət, fiziki məsafə, təcrid və karantin, izləmə və nəzarət və testləri əhatə edir. Podratçılar bütün layihə icrası müddətində bu müvafiq siyasət və qaydaların hazırkı inkişafı barədə daima yeni məlumatlar əldə etməlidirlər.

5.4.2 GƏZ və CİZ/CZ

Dünya Bankının “(i) **həddindən artıq yoxsulluğa son qoymaq** və (ii) **tərəfdaşlıq edilən bütün ölkələrdə orta q rıfahı təşviq etməkdən**” ibarət olan baxışı və yanaşması, digərləri ilə yanaşı, “sosial inteqrasiyanı təmin etməklə” dəstəklənir və “bərabərlik üçün güclü qayğılarla” vurğulanır. Bu, iş yerində və ya layihə ərazisində yaşayan ailələr tərəfindən yaşana bilən Gender əsaslı Zorakılığa (GƏŞ) qarşı tədbirlərin verilməsinin əsasını təşkil edir. GƏZ risklərinin bütün ekoloji və social aspektli sənədlərdə (yeni RYİL, ƏMSİP, ƏÜXƏMSİP, və s.) lazımi dərəcədə əks olunması vacibdir, belə ki GƏZ-nin bu alətlərdə əks olunmasını təmin ediləcəkdir.

Müvafiq olaraq, qadınların gücləndirilməsinə və istismara məruz qalan qadınların ehtiyaclarını ödəməyə kömək edəcək proqramların təşkili üçün layihə işçilərinin əlaqədar qurumlarla əməkdaşlığı RYİL alt Komponent 1.1 üçün lazım olduğu düşünülməlidir. Qadınların gücləndirilməsi proqramları media, təhsil, reklam vasitəsilə, o cümlədən istismara məruz qalan qadınların ehtiyaclarına kömək edəcək və dəstəkləyəcək maliyyələşdirmə proqramları vasitəsilə həyata keçirilə bilər. On səkkiz yaşından yuxarı qadınların təhsil almaqlarına dair fikirlər, uşaqları və ümumilikdə insanları təhsilləndirəcək müəllimlərin, layihəyə və istismara məruz qalan qadınlara kömək edəcək qeyri-hökumət təşkilatlarının vasitəsilə kənd ərazilərinə yayılmalıdır.

Bu baxımdan irəli sürüləcək mülahizələr arasında aşağıdakılar var:

- Yol layihəsi üçün tender sənədləri və müqavilələrində Podratçıdan İşin İdarəetmə Planını və Davranış Kodekslərini və Gender Əsaslı Zorakılığın qarşısını almaq üçün Fəaliyyət Planını yerinə yetirməsi tələb olunacaq.
- Podratçı, GƏZ / IEC kampaniyası ilə əlaqədar tanınmış bir qurum və ya QHT tərəfindən təlimlər təşkil etməlidir (məsələn, “Rasional İnkişaf üçün Qadın Dərnəyi” və ya Azərbaycanda tanınmış və etibarlı hər hansı digər qadınlar təşkilatı).

İşlənən həssas məqamlar arasında Cinsi İstismar və təhqir (CİT) və Cinsi Zorakılıq (CZ) ilə əlaqəli olanlar da ola bilər. Tərifə görə, Cinsi İstismar “Başqasının cinsi istismarından pul, sosial və ya siyasi mənfəət də daxil olmaqla, bunlarla məhdudlaşmamaqla, cinsi məqsədlər üçün həssaslıq, fərqli güc və ya etibar mövqeyindən hər hansı bir faktiki və ya cəhd edilən təhqir” ilə əlaqədardır. Cinsi İstismar “İstər zorla istərsə də qeyri-bərabər və ya məcburi şərtlər altında cinsi xarakterli faktiki və ya təhdid edilən fiziki müdaxilədir.” “Cinsi zorakılıq “heyət arasında baş verir və istənilməyən cinsi irəliləməni və ya cinsi xarakterli istənilməyən şifahi və ya fiziki davranışı əhatə edir.

Konservativ bir cəmiyyət şəraitində, sosial normalar bu kateqoriyalara aid şikayətlərin bildirilməməsi üçün bəzi maneələr yarada bilər. İcmanın, layihə işçilərinin və müxtəlif maraqlı tərəflərin qanun pozuntuları barədə məlumat verməkdə və cinayətkarlara qarşı təcili və qətiyyətli tədbirlərin görülməyində etibarlı olduqları bir mühitin təbliğinə xüsusi diqqət yetirmək vacibdir.

Şikayət mexanizmləri təhlükəsiz, cinsiyyətə həssas və kontekstə uyğun olmalıdır, məsələləri müzakirə etmədən əvvəl və müzakirə zamanı bitərəfliyi və məxfiliyi təmin etməlidir. ŞBM funksiyaları SİT və SZ üçün vaxtında, qərəzsiz, müstəqil və ədalətli araşdırmaların aparılması üçün gücləndiriləcəkdir. AAYDA, araşdırma funksiyasına güvən yaratmaq üçün, lazım gəldikdə, bu cür işlərə layihəyə uyğun kanallar vasitəsilə baxma təcrübəsi olan müstəqil üçüncü tərəflərin cəlb edilməsi də daxil olmaqla bütün tədbirləri görəcəkdir. Ciddi şikayətlərə dair protokol və prosedurlar aşağıdakı prinsiplərə əsaslanmalıdır:

- Qəbul edilən bütün şikayətlər sənədləşdiriləcək və məxfi saxlanılacaqdır. Statistik məqsədlər üçün, hadisələr əlaqəli şəxslərin müəyyən edilməməsi üçün anonim və paket halına gətiriləcəkdir.
- Bir işin həllinə gəldikdən sonra, Yerli Nümayəndə, həll yollarının təsirli olmasına əmin olmaq üçün müşahidə aparacaqdır.
- Cinayət işləri dövlət ittihamçısına göndəriləcək.

ŞBM daxil olmaqla GƏZ və CİZ/CZ kompaniyasının dəyəri podratçı tərəfindən iş həcmlərinin büdcəsindən maliyyələşdiriləcəkdir. Podratçı, təqdim olunan materialları nəzərdən keçirmək məqsədilə hər ay işçilər üçün ən azı bir təkrarlanma keçirilməsini təmin etməlidir.

5.5 Potensialın Qiymətləndirilməsi və Ehtiyaclar

Hal-hazırda Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi (AAYDA) adlandırılan Yol İdarəsi, Ətraf Mühit və Sosial Təhlükəsizliyi tələb edən bir sıra beynəlxalq maliyyə qurumları ilə (məsələn, AİB, DB, AYİB və s.) əməkdaşlıq edir. Təşkilatlarla coxillik təcrübə və təyin olunmuş layihə məsləhətçiləri AAYDA-nı mürəkkəb tələblərin incəlikləri ilə tanış edirlər. Əvvəlki DB-nin Təhlükəsizlik Siyasəti və Əməliyyat Prosedurlarının bir sıra oxşar yol tikintisi və ya bərpası layihələrində tətbiqi vasitəsilə AAYDA daxilində prosedurlara uyğunluq sistemi təlimat və tələblərlə tanış olan işçilərlə inkişaf etdirilmişdir. Keçmiş fəaliyyətə əsasən AAYDA, DB-nin və digər maliyyə institutlarının Ətraf Mühit və Sosial Təhlükəsizlik siyasətinə əməl etməkdə qənaətbəxş icra nümayiş etdirmişdir.

Bununla bərabər, ƏMŞÇ Siyasəti (Oktyabr 2018), uyğunluq üçün əsas təşkil edərək Borcalanlar üçün ƏMSS tələbləri ilə kifayət qədər yenidir. AAYDA işçiləri ilə yaxşı bir idarəetmə və nəzarət səviyyəsini təmin etmək üçün bu tələblər haqqında yaxşı bir məlumatın olması lazımdır. Buna görə AAYDA, ƏMŞÇ-ni mövcud Təhlükəsizlik Sistemlərinə daxil etmək üçün MLİN ƏM&S sahə üzrə mütəxəssisləri və ya fərdi məsləhətçilərinin RYİL Komponenti 1.1 tətbiqi müddətində dəstəyinə ehtiyac duyacaqdır

Bu mərhələdə, Təhlükəsizlik məsələləri üzrə Məsləhətçilər tərəfindən verilən təlimin vahid olması və layihənin bütün aspektlərini əhatə etməsi lazım olduğu düşünülür (lakin genişləndirilə bilər)

- a) RƏİP ilə əlaqəli ƏMSS-lər;
- b) ƏMSİP, ƏİP və MTDP nin həyata keçirilməsi;
- c) Hesabat daxil olmaqla, ƏM&S şərtlərə uyğunluğun monitorinqi;
- d) Gender əsaslı zorakılıq, bu mövzuda məlumatlandırma işinin necə aparılacağı da daxil olmaqla;
- e) Uşaqlara qarşı Şiddət, bu mövzuda məlumatlandırma işinin necə aparılacağı da daxil olmaqla;
- f) İİV / QİÇS haqqında məlumatlandırma, o cümlədən bu mövzuda maarifləndirmə işinin aparılması;
- g) İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi, bu aspektin necə izlənəcəyi və tətbiq olunacağı da daxil olmaqla (Covid 19 təhlükəsizlik tədbirləri daxil olmaqla);
- h) Əməyin İdarəetmə Prosedurları, o cümlədən bu aspektin necə izləniləcəyi və tətbiq olunacağı;
- i) ŞBM-ə nəzarət və tətbiqetmə qaydaları daxil olmaqla Şikayətlərin həlli;
- j) Yol təhlükəsizliyi və bu mövzuda məlumatlandırma işinin necə aparılması;
- k) İnfrastrukturun davamlılığını artırmaq üçün tədbirlər daxil olmaqla İqlim Dəyişikliyi;
- l) Bioloji müxtəlifliyin qorunması, növlərin yayılması və yaşayış mühitinin qorunması da daxil olmaqla.

Rayon səviyyəsində, Yol İstismar İdarələri və ya Yerli İcra Hakimiyyətləri işçilərinin, xüsusilə icma təhlükəsizliyi, təsirə məruz qalan tərəflərin şikayətləri, əməklə əlaqəli məsələlər, əhalinin rifahı, əmlaka təsirlə bağlı yerli səviyyədə yarana biləcək məsələlərin koordinasiyası üçün DB-nin yeni ƏMŞÇ siyasətləri ilə tanış olması lazım ola bilər. Bu məqamda MLİN-in və ya Məsləhətçinin layihəyə

daha yaxşı uyğunluğu və layihə ilə əlaqəli məsələlərə operativ reaksiya və həmin məsələlərin həllinin təmin edilməsi üçün müvafiq heyətə təlim keçməsi lazımdır.

5.6 İnstitusional razılaşmalar

RYİL alt Komponent 1.1 hazırlığının bu mərhələsi üçün, Azərbaycanda və DB ƏMSÇ daxilində adi yerli tələblərə uyğun olaraq bir sıra institusional razılaşmalar və öhdəliklər nəzərdə tutulur. Köçürülmə Çərçivəsində və Maraqlı Tərəflərin Cəlb olunması Planında kifayət qədər əldə edilmiş məlumatları verməklə, İƏMSİP-də komponent fəaliyyətlərinə aid bir o qədər çox müəyyən razılaşmalar yer alacaqdır.

5.6.1 Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi (AAYDA)

AAYDA Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən RYİL alt Komponent 1.1 üçün ümumi məsuliyyət daşıyacaq. Bu, dolanışığın bərpası, layihə MTCOP-nin hazırlanması və ƏİP-yə nəzarət kimi sosial tədbirlərlə əlaqəli fəaliyyətlərin hazırlanması, həyata keçirilməsi və maliyyələşdirilməsindən ibarətdir. Əlavə olaraq, AAYDA müvafiq dövlət idarələri ilə hər hansı qurumlararası koordinasiya məsul olacaqdır. AAYDA öz funksiyalarını Layihə İdarəetmə Grupu (LİQ) vasitəsilə həyata keçirəcək, bu qrup da öz növbəsində rayon / alt layihə səviyyələrində layihə icrası və gündəlik layihə fəaliyyətlərinə nəzarət etməkdən məsul olacaqdır.

AAYDA-nın Ətraf Mühit və Sosial Öhdəlik Planında (ƏMSÖP) AAYDA təşkilati strukturla bağlı müəyyən bir öhdəlik irəli sürdü. AAYDA, ətraf mühit və sosial risklərinin idarə edilməsini dəstəkləmək üçün ən azı bir Ətraf Mühit və Sosial Mütəxəssisi, bir Sosial / Köçürülmə Mütəxəssisi, bir SƏTƏM Mütəxəssisi və ƏMSS, ƏMSÖP və müvafiq sənədlərə tam uyğunluğun təmin edilməsindən məsul olan bir İcmarla Əlaqə Mütəxəssisi cəlb olunan ixtisaslı işçi heyəti ilə bir təşkilat qurumu (layihə idarəetmə qrupu) təsis etməlidir. Layihənin icrası müddətində bu təşkilati struktur zəruri olduqda qorunub saxlanmalıdır.

5.6.2 Müfəssəl Layihə İcrası və Nəzarət (MLİN) Məsləhətçisi

Yenikənd – Biləsuvar yolu üçün MLİN məsləhətçisi (və yalnız tikinti mərhələsində, Tikinti işlərinə Texniki Nəzarət Mühəndisi) müfəssəl layihənin məqsədləri və iş həcminə, tikintiyə nəzarət işlərinə, tətbiqetmə monitorinqi, habelə Məsləhətçinin Texniki Tapşırığında daha ətraflı təsvir ediləcək layihə icrasının monitorinqi və qiymətləndirilməsi işlərinə cvabdeh olacaqdır. MLİN Məsləhətçisi, AAYDA – ya ƏMS Mütəxəssisinin vəzifəsini yerinə yetirməsinə, o cümlədən potensialın artırılması təlimlərinin aparılması, iş planlarına kömək, hesabatların monitorinqi, ərazi səfərlərinin aparılması və s. daxil olmaqla yardım edəcəkdir; O cümlədən:

- 1) Ehtiyac duyulduqda, sahə üçün xüsusi ƏMSİP-lər, KP-lərin hazırlanması və ƏİP-lərin və MTCOP -lərin yenilənməsi kimi tələb olunan ətraf mühit və sosial aspektli sənədlərin hazırlanmasında rəhbərlik etmək və Podratçıların tikinti işləri müqaviləsində nəzərdə tutulduğu kimi özlərinə aid sənədlərin tərtib etmələrini təmin etmək;
- 2) Lazım gəldikdə ETSN və Rabitə və Yüksək Texnologiyalar, Maliyyə Nazirliyi və s. əlaqəli təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq;
- 3) Tikinti işlərinin ətraf mühitə və yerli icmalara təsirinin monitorinqi və AAYDA-a aylıq tərəqqi hesabatlarının verilməsində yardım daxil olmaqla, ƏMSİP-nin həyata keçirilməsinə dair podratçıların iş bəyannaməsi / metodologiyasının təsdiqlənməsi ilə ətraf mühitə və yerli icmalara minimum təsir / zərərin təmin edilməsi;
- 4) Layihə dizaynına layihə / inşaat əvvəlində ƏMSİP-də müəyyən edilmiş ətraf mühitin qorunması və azaldılması tədbirlərini daxil etmək;
- 5) ƏMSİP-ə dair bütün ətraf mühit və sosial tələblərin və təsir azaltma tədbirlərinin tikinti işləri tender sənədləri və müqavilələrində yer almasını təmin etmək üçün AAYDA-ya yardım;
- 6) MTDP-də təsvir edilmiş və bu ƏMSÇ-də ümumi olaraq verildiyi kimi Şikayətlərin baxılması Mexanizminin yaradılmasında AAYDA-a kömək etmək;
- 7) MƏMSİP-da MLİN-nin tapşırıqları kimi müəyyən edilmiş müxtəlif layihə mərhələləri üçün bütün azaldıcı və izləmə tədbirlərini ƏSMF-də göstərilən təlimatlara əsasən həyata keçirmək;

- 8) Tələb olunduqda AAYDA / LİQ üçün ətraf mühit və sosial idarəetmə potensialının artırılması fəaliyyətlərini həyata keçirmək
- 9) ƏMSİP-də planlaşdırıldığı kimi podratçının ətraf mühit və sosial fəaliyyətinin mütəmadi monitorinqini həyata keçirmək və hər komponent üzrə sahə səfərlərini təşkil etmək;
- 10) Davam edən hər bir komponent üçün Layihə Tərəqqi hesabatları daxil olmaqla Ətraf mühit və Sosial Monitorinq Hesabatlarını hazırlanmaq;
- 11) Mütəmadi nəzarət missiyalarında iştirak etmək və DB və AAYDA-nın tələblərinə cavab vermək.

5.6.3 Tikinti İşləri Podratçısı

Alt Komponent 1.1 (Yenikənd – Biləsuvar) üzrə Tikinti işləri podratçıları DB və Azərbaycan Hökumətinin satınalma qaydalarına əsasən seçiləcəkdir. Püşkatmalardan asılı olaraq, bu Podratçılar əvvəlki layihələrdə normal tətbiq olunduğu tikinti sahəsinin büdcəsindən asılı olaraq beynəlxalq və ya yerli podratçılar ola bilərlər. Alt Komponent 1.1 beynəlxalq rəqabət təklifi olaraq təqdim edilə bilər. Komponent 1.1, qalib gələn podratçılar tərəfindən yerinə yetiriləcək bir komponent və ərazi üçün Xüsusi ƏMSİP-yə sahib olacaqdır. Alt Komponent 1.1 üzrə podratçıların ətraf mühit və sosial təsirləri azaltmaq üçün ƏMSİP-də tövsiyə olunan tədbirlərin hamısının olmasa da, əksəriyyətinin həyata keçirilməsindən məsul olacağı gözlənilir. Podratçının KP, ƏİP və MTDP kimi digər sənədlərlə əlaqəli məsuliyyəti də ola bilər. Beləliklə, podratçıların edəcəkləri işlərə daxildir:

- a) Müqavilə ilə ştat üzrə bir ətraf mühit, sosial, sağlamlıq və təhlükəsizlik məsələləri üzrə işçi təyin edilsin;
- b) AAYDA və DB tərəfindən təsdiqlənməsi, MLİN Məsləhətçisi tərəfindən nəzərdən keçirməsi üçün komponent və sahə üzrə bir ƏMSİP və tələb olunarsa digər layihə sənədləri hazırlansın (KP, ƏİPs, MTDP və s.); ƏMSİP-lərə əlavə ediləcək digər xüsusi planlar tələb oluna bilər;
- c) ƏMSİP-nin tətbiqi, xüsusən də parametrik monitorinq üçün kifayət qədər maliyyə və insan resursları təmin edilsin;
- d) ƏMSİP-də tələb olunan tikinti əvvəli və tikinti zamanı olan təsirlərin azaldılması tədbirlərinin düzgün və vaxtında həyata keçirilməsi təmin edilsin;
- e) Şikayətlərin həlli sisteminin qurulması və MTDP-dəki digər tədbirlərə riayət olunması da daxil olmaqla, zəruri hallarda əlavə ekoloji və / və ya sosial təsir azaltma tədbirlərini həyata keçirsin.

5.6.4 Maliyyə Nazirliyi

Azərbaycan Respublikasında maliyyə sektorunu tənzimləyən məsul qurum olaraq Maliyyə Nazirliyi (MN) Borcalanın Nümayəndəsi olacaqdır. Həm DB-dən, həm də Azərbaycan Hökumətindən alınan maliyyədən, MN AAYDA-nın RYİL Komponent 1 üçün hesabına ayrılmış vəsaitin ödəməsinə təmin edəcəkdir. KP-lərə uyğun olaraq, MN hesablanmış kompensasiyanı AAYDA-ın hesabına ayıracaq və təzminatı təsirə məruz qalan insanların hesablarına köçürəcəkdir. Bu fəaliyyət üçün kompensasiya ödənişinin icrası məqsədilə DB-yə əlavə bir hesabat təqdim ediləcəkdir.

5.6.5 Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi

Azərbaycanda ətraf mühitlə bağlı əsas təşkilat Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyidir (ETSN). Prezidentin 2001-ci il fərmanı ilə keçmiş Ekologiya və Təbii Sərvətlərdən İstifadəyə dair Dövlət Komitəsi (ETSİDK) ETSN-ə çevrildi. ETSN SCENRU-ya məxsus mandatı ilə yanaşı, Hidrometeorologiya, Geologiya, Meşəçilik və Balıqçılıq şöbələri kimi bir sıra digər dövlət orqanlarının funksiyalarını üzərinə götürdü. ETSN-nin funksiyaları və fəaliyyətləri aşağıdakı əsas sahə sahələrə bölünür:

- Ətraf mühit siyasətinin inkişafı
- Ətraf mühitin mühafizəsi
- Suyun monitorinqi və idarəedilməsi
- Dənizin (Xəzər dənizi) bio-ehtiyatlarının qorunması
- Meşə idarəetməsi
- Bio-resurslar və qorunan ərazilərin idarə olunması

ETSN-nin nəzdində Dövlət Ekoloji Ekspertiza (SEE) İdarəsinə nəzarət edən Ətraf Mühit Siyasəti və Ətraf Mühitin Mühafizəsi Departamenti (ƏMSƏMM) fəaliyyət göstərir. Ətraf Mühitə Təsirin

Qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) layihə təklifləri tərəfindən təqdim olunan hesabatların nəzərdən keçirilməsindən və təsdiqlənməsindən məsul tərəf SEE-dir.

Hər hansı bir layihənin tikintisi zamanı iddiaçı / tərtibatçı (bu halda AAYDA) təsdiqə əlavə edilmiş şərtlərin yerinə yetirilməsini təmin etməli və ETSN-ə müntəzəm və vaxtında hesabat verməklə yanaşı layihələrin inkişafını izləməyə cavabdeh olmalıdır. Təşəbbüskar / tərtibatçının monitoring proqramı, şərtlər pozulmadan əvvəl aydın göstərişlər verməklə tərtib edilməlidir. İcazədə göstərilən şərtlərin pozulmaması üçün təşəbbüskar / tərtibatçı tərəfindən praktiki düzəliş tədbirləri görülməlidir.

ETSN şərtlərin pozulduğunu müşahidə etdikdə təşəbbüskar / tərtibatçıya xəbərdarlıq etmək səlahiyyətinə malikdir. Şərtlərin pozulması halında, təşəbbüskar / tərtibatçı pozuntuya səbəb olan hər hansı bir işi dayandırmaq məcburiyyətindədir. Belə hallarda, ETSN, bəlkə də Ətraf Mühitə Nəzarət Ekspert Qrupunun iştirakı ilə təsdiqləməni yenidən nəzərdən keçirər və təsdiq şərtlərinə yenidən baxıla bilər.

RYİL Alt komponent 1.1-in icrası mərhələlərində ETSN-in vəzifələri aşağıdakılardır:

- ETSN yanında Ətraf Mühitin Mühafizəsi Departamenti vaxtaşırı hökumət adından ətraf mühitlə əlaqədar tələblərin riayət olunmasını izləyir.
- ETSN zavodların istismarı və material mənbələrindən istifadə üçün lisenziyalar və icazələr verir. Bütün obyektlər Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müvafiq regional və yerli idarələrinin ciddi nəzarəti altında istismar olunur.
- Tikinti başlayandan sonra əlavə karxanalar tələb olunarsa, səlahiyyətli orqanlar tərəfindən təsdiq əldə olunmalı, və podratçı tərəfindən bərpa planı hazırlanmalıdır.
- Materialın çıxarılması məqsədilə yeni ərazilərin istismarı üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyindən icazə tələb olunur. Tətbiq üçün Ekoloji Pasport tələb olunur. Ekoloji Pasportda tələb olunan detallara material yatağının yeri və təklif olunan hasilat həcmi və dərəcəsi daxildir. ETSN təklif olunan material yatağının ərazisinin geoloji qiymətləndirilməsini həyata keçirir. Ərazi təsdiqləndikdən sonra ETSN-nin regional bölməsi tərəfindən qeydiyyatla alınır. ETSN, çıxarılan həcmənin icazə sənədlərindən artıq olmamasını təsdiqləmək üçün müntəzəm olaraq yoxlamalar aparır. Ümumilikdə, yeni material sahələrinin istismarı üçün lazımı icazənin alınması ümumiyyətlə 1 ay çəkir. Sahədən istifadə edildikdən sonra Podratçı bərpa planını ekoloji pasportla razılaşdırılmış müddətdə ETSN yerli şöbələrinin ciddi nəzarəti altında həyata keçirməlidir. Bərpa planının təcrrüatları (vaxt çərçivəsi kimi) ETSN ilə birlikdə müəyyən edilir. Ümumiyyətlə, Podratçılardan bərpa işlərini sahənin istismarından sonra bir ay müddətində başa çatdırması tələb olunur.
- Səth suyunun keyfiyyətinin monitoringi ETSN Milli Hidrometeorologiya Departamenti tərəfindən həyata keçirilir.

6 MƏŞVƏRƏTLƏR VƏ MARAQLI TƏRƏFLƏRİN CƏLB OLUNMASI

ƏMSS10 əsasən: Maraqlı tərəflərin iştirakı və Məlumatların açıqlanması və Azərbaycanda Maraqlı Tərəflərin cəlb edilməsi ilə əlaqədar qüvvədə olan qanun və qaydalara uyğun olaraq, RYİL-nin Komponent 1 üçün ictimai bildiriş və məsləhətləşmələr AAYDA tərəfindən aparılmalıdır. Bu, Salyan və Biləsuvar sakinlərinə və potensial maraqlı tərəflərə rəsmi bildirişlər vasitəsilə həyata keçiriləcəkdir. İctimai məsləhətləşmənin istənilən nəticələri RYİL -nin layihə hazırlıq mərhələsində nəzərə alınmalıdır

RYİL Maraqlı Tərəflərin Cəlb Olunması Planına uyğun olaraq, AAYDA məsləhətləşmə fəaliyyətləri və maraqlı tərəflərin iştirakı ilə məşğul olacaqdır. MTİP, potensial fərqli tərəfləri müəyyənləşdirmək, alt qrupların hər birinə çatmaq üçün bir yanaşma inkişaf etdirmək, Layihədən Təsirlənən Tərəflərin (LTT) və Digər Maraqlı Tərəflərin (DMT) narahatlıqlarını çatdırma biləcəyi, rəy verə biləcəyi və ya şikayət etmək üçün, o cümlədən təklif olunan layihə ilə əlaqədar ətraf mühit və sosial riskləri minimuma endirmək və azaltmaq məqsədilə bir mexanizm yaratma yollarını təqdim edir. Bu Maraqlı tərəflərin Cəlb Olunması Planının ümumi məqsədi, ƏMSS10 paraqraf 3də (aşağıda verilir) göstərilən hədəflərə istinadən bütün layihə müddəti ərzində ictimai məlumatların açıqlanması və məsləhətləşmələr də daxil olmaqla maraqlı tərəflərin iştirakı üçün mütəşəkkil bir proqram yaratmaqdır.

- Borcalanlara maraqlı tərəfləri müəyyənləşdirməyə və onlarla, xüsusən də layihədən təsirlənən tərəflərlə konstruktiv əlaqələr qurmağa və davam etdirməyə kömək edəcək maraqlı tərəflərin cəlb edilməsinə sistemik bir yanaşma yaratmaq;

- Layihə üçün maraqlı tərəflərin maraq və dəstək səviyyəsini qiymətləndirmək və layihə dizaynında və ətraf mühit və sosial fəaliyyətində maraqlı tərəflərin fikirlərini nəzərə almağa imkan vermək;
- Layihədən təsirlənə biləcək məsələlərdə layihənin təsirləndiyi tərəflərlə layihə müddəti ərzində təsirli və əhatəli əlaqələr qurmağı təşviq etmək və təmin etmək; və
- Ətraf mühit və sosial risklər və təsirlər barədə müvafiq layihə məlumatlarının maraqlı tərəflərə vaxtında, anlaşılıq, əlçatan və uyğun şəkildə açıqlanmasını təmin etmək və maraqlı tərəflərin iştirakı və məlumatların açıqlanmasını formatlaşdırmaq; və
- Layihədən təsirlənən tərəfləri problem və şikayətlərini çatdırmaq üçün əlçatan və əhatəli vasitələrlə təmin etmək və Borcalanlara bu şikayətlərə cavab verməyə və idarə etməyə imkan yaratmaq.

Ümumiyyətlə, iki növ təsire məruz qalan və maraqlı tərəflər mövcuddur - Layihədən Təsirlənən Tərəflər və Digər Maraqlı Tərəflər. **Layihədən Təsirlənən Tərəflər (LTT)**, layihədən təsirlənən və ya təsire məruz qalma ehtimalı olan və xüsusi vəziyyətləri əlverişsiz, durumları həssas ola biləcək tərəflərdir. Bu qrup layihənin mənfi təsirinə məruz qalan, və / və ya layihənin faydalarından istifadə etmək qabiliyyətinə görə digərlərindən daha məhduddur (ƏMSS10 bəndlər 5 və 11). **Digər Maraqlı Tərəflər (DMT)** layihədə marağı ola bilən və layihə təsirləri, təsir azaltma mexanizmləri və faydaları ilə bağlı fərqli narahatlıq və prioritetləri olan və fərqli və ya ayrılıqda qoşulma formaları tələb edə biləcək şəxslərdir (ƏMSS10 bəndlər 5 və 11). Bu maraqlı tərəflərin hər ikisi barədə MTDP-də ətraflı məlumat verilmişdir.

Alt Komponent 1.1, Yenikənd-Biləsuvar yolu üçün bu maraqlı tərəflər əsas dəhlizin yenidən qurulması ilə əlaqədar təsirləri yaşayanlar kimi müəyyən edilə bilər. MTCOP-i yeniləmək AAYDA və MLİN-in vəzifəsi olacaq. Layihənin maraqlı tərəfləri haqqında daha ətraflı məlumat və təhlillər, təklif olunan metodlar və iştirak üçün vaxt MTCOP-də verilmişdir.

6.1 Layihənin hazırlanması zamanı məsləhətləşmələr (Protokollar buraya daxil edilmiş və ya ayrıca əlavə edilmişdir)

Bu hissə RYİL üzrə ictimai məsləhətləşmələr aparıldıqdan sonra yazılacaqdır.

6.2 Layihənin icrası zamanı məsləhətləşmələr

ƏMSS10 bənd. 2 qeyd edir: "Maraqlı tərəflərin iştirakı layihənin müddəti ərazində həyata keçirilən hərtərəfli bir prosesdir. Düzgün tərtib və tətbiq olunduğu təqdirdə, layihənin ətraf mühit və sosial risklərinin müvəffəqiyyətlə idarə olunması üçün vacib olan güclü, konstruktiv və həssas münasibətlərin inkişafını dəstəkləyir". Bundan sonra məsləhətləşmələrin və məlumatların açıqlanmasının MTDP-də göstərildiyi kimi RYİL üçün davamlı bir proses olacağı gözlənilir. Təsire məruz qalan insanlar, layihə işçiləri, yerli hakimiyyət orqanları və həssas insanlar və digərləri ilə davamlı yerli məşvərətlər aparılacaqdır. Müşavirələr layihənin ətraf mühit və sosial təsirlərinə, potensial torpaqalma təsirlərinə, dolanışığın bərpası planlarına və cinsi əsaslı şiddətə, işçinin davranış kodeksi, əmək hüquqları və mövcud iş imkanları və s. dair təlimlərə yönəlməlidir. Maraqlı tərəflər haqqında xüsusi məlumatlar, məşvərət metodları və keçirilmə tarixləri daxil olmaqla xüsusi detallar MTDP-də verilmişdir.

Alt Komponent 1.1 üçün müfəssəl layihələr hazır olduqda MTCOP MLİN tərəfindən yenilənməlidir. Gələcəkdə yenilənmiş MTCOP, digər ƏMŞÇ sənədləri ilə birlikdə müzakirə ediləcək və ictimaiyyətə açıqlanacaqdır.

6.3 Maraqlı tərəflərə geri hesabat vermək

Maraqlı tərəflərə hesabat vermək və maraqlı tərəflərin prosesini qiymətləndirmək, AAYDA-LİQ-in müəyyən edilmiş məsələlərə cavab verə bilməsi və əlaqələndirici fəaliyyətlərin cədvəlini və xarakterini dəyişdirərək daha təsirli olmasını təmin etmək üçün həyati hesab olunur. Bütün məsələlərin bütün səviyyələrdə və peşəkar şəkildə həll edilməsi arzu edilir. Aydın və anlaşılacaq tərzdə baxılması üçün

hər şey məlumatlı tərzdə və təqdimat şəklində çatdırılmalıdır. Bütün maraqlı tərəflər bütün mərhələlər ərzində və bütün problemlərin həlli barədə məlumatlandırılmalıdırlar.

RYİL-in Əlaqələndirmə və İcmalarla İş Koordinatoru (və ya Ətraf və Sosial Mühit Mütəxəssisi), ilk növbədə layihənin təsirləndiyi ərazilərdə və / və ya kəndlərdə ictimai görüşlər yolu ilə LTMQT-lərə və digər maraqlı tərəf qruplarına hesabat verəcəkdir. İclasların protokolları növbəti ictimai görüşlər zamanı paylaşılacaqdır. ŞBM vasitəsilə alınan rəylər yazılı və şifahi olaraq mümkün qədər cavablandırılacaqdır. SMS və telefon zəngləri, telefon nömrələri olan maraqlı tərəflərə cavab vermək üçün istifadə ediləcəkdir. Əsas Layihə yeniləmələri RYİL-nin veb saytında yerləşdiriləcək. Sosial mediadan (ilk növbədə LTMQT və digər maraqlı tərəflər üçün Layihə veb sahifəsi (və ya sosial media platforması vasitəsilə) da lazım olduqda istifadə ediləcəkdir

Məsləhətləşmələr vasitəsilə maraqlı tərəflər məlumatlandırılı və rəylər əldə edilə bilər. AAYDA, MLİN-in dəstəyi ilə, maraqlı tərəflərlə hər hansı bir layihə ilə əlaqəli görüşlərin aparılması və tətbiq olunan şərhlərin yeri gəldikdə layihə sənədlərinin bir hissəsini təşkil etməsini təmin edəcəkdir. Hər hansı bir fikir və ya ideya, xüsusən də maraqlı tərəflərin şikayətləri müvafiq qaydada qeyd ediləcək və izlənəcəkdir.

RYİL Komponent 1.1 məlumatları aşağıdakılar vasitəsilə ictimaiyyətə açıqlanacaqdır:

- **İctimai / icma iclasları** - RYİL alt Komponent 1.1 ilə əlaqəli digər fəaliyyətlərdən əvvəl, müvafiq layihə sənədlərinin açıqlanması zamanı AAYDA, maraqlı tərəf qurumlarının iştirakı ilə yerli səviyyədə bir layihə brifinq iclası təşkil ediləcəkdir. Ehtiyac olarsa brifinq iclası başlanğıcda bir dəfə təşkil oluna bilər və təkrar ehtiyac yaranarsa və ya layihədə böyük bir dəyişiklik baş verərsə, digər görüşlər təşkil oluna bilər. Salyan və Biləsuvarın rayon / şəhər rəhbərləri (İcra Hakimiyyətləri) icma liderləri, LTMQT və DTMQ ilə görüşlər təşkil ediləcəklər. Bu iclaslar məhdudlaşdırılmayacaq, lakin həssas qruplar üçün olan-lara üstünlük verilə bilər və həmin icaslarda geniş ictimaiyyət narahatlıqlarını bildirə və şərhlər edə bilər. RYİL-yə, xüsusən Komponent 3 olan maraqlı səviyyəsindən asılı olaraq, qadınlar üçün və vacib məsələlər üzrə ayrıca və daha əhəmiyyətli müzakirələrin keçirilməsi tövsiyə edilir. Bu iclaslar yarım illik olaraq təyin edilə bilər
- **Əlaqə materialları** – RYİL alt Komponent 1.1 əlaqəli məlumat və yeniliklər broşur, buklet, afişalar və s.dən ibarət çap materialları vasitəsilə ictimaiyyətə açıqlanacaq. Əlaqə materialları AAYDA-LİQ tərəfindən hazırlanacaq və Salyan və Biləsuvar rayonları İcra Hakimiyyətlərində əldə oluna biləcəkdir. "İctimaiyyətlə əlaqələr dəsti" xüsusi olaraq hazırlanmış və həm çap, həm də onlayn formada təqdim ediləcəkdir. AAYDA / LİQ internet sahifəsi (<http://www.aayda.gov.az/az>) mütəmadi olaraq həm Azərbaycan, həm İngilis dillərində (ən azı rüblük qaydada) əsas layihə yenilikləri və layihənin icrası barədə hesabatlarla yeniləyəcəkdir. Layihə ilə bağlı şikayət mexanizminə dair məlumatları təmin etmək üçün internet sahifədən də istifadə edilə bilər.
- **Kütləvi / sosial media əlaqə** - Sosial təhlükəsizlik mütəxəssisi (AAYDA-LİQ heyəti və ya xarici məsləhətçi tərəfindən) RYİL Komponent 1.1 layihə icrası zamanı maraqlı tərəflər, o cümlədən LTMQT-lər, icma liderləri ilə sıx ünsiyyət qurmaq üçün çalışacaqdır. Sosial təhlükəsizlik mütəxəssisi, əsas Yerli Əlaqə Şəxsi (YƏŞ) olaraq, layihə müddəti ərzində, həmçinin, xüsusi RYİL veb saytında, sosial media kanallarında (Facebook və s.) və məlumat lövhələrində müvafiq məlumatların yerləşdirilməsi üçün tapşırıq alacaqdır. Əlavə olaraq, zəruri hallarda, layihə video materialların (video paylaşma platforması üçün, məsələn YouTube üçün) və ya televiziya / kabel televiziyasında sənədli yayımlanmasını təşkil edə bilər ki, bu da layihənin təsvirinə, qarşıdakı ictimai tədbirlərin əvvəlcədən elan edilməsinə və ya xüsusi Layihə fəaliyyətlərinin başlanması haqqında məlumatların paylaşımına səbəb olacaqdır.
- **Məlumat masaları** – RYİL Komponent 1.1 başlanması zamanı yerli sakinlərə maraqlı tərəflərin cəlb olunması fəaliyyətləri, layihə təsirləri, Yerli Əlaqə Şəxsinin (YƏŞ) əlaqə məlumatları və s. məlumatları rayon ofislərində (Salyan və Biləsuvar) qurulacaq masalardan əldə etmək imkanı təmin ediləcəkdir. YƏŞ, rayon ofislərində bu məlumat masalarını quracaq və burada layihə barədə məlumatları LTMQŞ-lərlə və digər maraqlı tərəflərlə bölüşəcəkdir. Layihə ilə əlaqəli müxtəlif sosial və ekoloji mövzulara dair RYİL broşuraları və bukletləri bu məlumat masalarında təqdim ediləcəkdir.

- **Maraqlı tərəflər / faydalananlar / TMQŞ Rəyi / Anlaşma Anketləri** - Layihənin başlanğıcında RYİL, maraqlı tərəflərdən yaxşı bir nümunə götürmək üçün RYİL ilə əlaqəli bir Maraqlı Tərəflər / Faydalananlar / TMQŞ Rəyi / Anlaşma Anketlərinin dizaynını və pilotunu maliyyələşdirəcəkdir. Layihənin keyfiyyət və kəmiyyət göstəriciləri götürüləcək və maraqlı tərəflər haqqında ilkin məlumatlar rolunu oynayacaqdır. Bu məqsədlə AAYDA-LİQ tərəfindən sosial təhlükəsizlik məsələləri üzrə məsləhətçi cəlb edilə bilər. Bu, həyata keçirmə zamanı və layihənin AAYDA-LİQ-a təhvil verilməsindən əvvəl müəyyən bir zamanda qarşılıqlı şəkildə təsdiqlənə bilər.

7 ŞİKAYƏTLƏRİN HƏLLİ

ƏMSS10 C - Şikayət Mexanizminə uyğun olaraq Borcalanın layihədən təsirlənən tərəflərin layihənin ətraf mühit və sosial göstəriciləri ilə bağlı narahatlıqlarına və şikayətlərinə vaxtında cavab verməsi gözlənilir (ƏMSS10 bənd 26). Əsas mülahizələr aşağıdakılardır:

- (a) Şikayət mexanizminin narahatlıqları dərhal və effektiv şəkildə, mədəni cəhətdən uyğun və layihədən təsirlənən bütün tərəflər üçün asanlıqla əldə edilə bilən şəffaf şəkildə, heç bir xərc ödəmədən və cəzasız həll etməsi gözlənilir. Mexanizm, proses və ya prosedur məhkəmə və ya inzibati vasitələrə müraciyyət edilməsinə mane olmayacaqdır. Borcalan, icmalar ilə əlaqəli fəaliyyətlər zamanı şikayətlər prosesi barədə layihədən təsirlənən tərəfləri məlumatlandıracaq və alınan bütün şikayətlərə cavabları sənədləşdirərək ictimaiyyətə təqdim edəcək; və
- (b) Şikayətlərin baxılması obyektiv, həssas, təmkinli, mədəni bir şəkildə aparılacaq və layihədən təsirlənən tərəflərin ehtiyaclarına və narahatlıqlarına cavab verəcəkdir. Mexanizm, həmçinin anonim şikayətlərin qaldırılmasına və ünvanlanmasına imkan verəcəkdir.

Alt Komponent 1.1 üçün tətbiq oluna bilən və RYİL üçün hazırlanan Şikayətlərin Baxılması Mexanizmi (ŞBM) MTİP-də ətraflı şəkildə təsvir edilmişdir.

7.1 Şikayətlərin Baxılması Mexanizmi

RYİL MTİ Planı üçün tərtib olunan Şikayətlərin Baxılması Mexanizmi (ŞBM) RYİL KSÇS-də tətbiq olunan ŞBM-nə bənzəyəcək və bəzi hallarda məsələlərin həlli üçün hər iki ŞBM paralel işləyə bilər. Heyət və mütəxəssislər praktikliyi və hətta müvafiqliyi təmin etmək üçün hər hansı bir və ya hər iki ŞBM-nə təyin oluna bilərlər. Uyğunluq üçün bu format Komponent 1.1-ə tətbiq edilməlidir. ƏMSS10 tələblərinə uyğun olaraq MTİP çərçivəsində şikayətləri həll etmək üçün tətbiq olunacaq addımlar bunlardır:

Addım 1 Şikayətlərin Baxılması Komissiyası (ŞBK): ŞBK-l zərər çəkmiş tərəflər arasında vasitəçi rolunu oynayacaq və qarşılıqlı razılıq yolu ilə həll edilməsi üçün səy göstərəcəkdir.

Addım 2 AAYDA-LİQ: ŞBK-nin tövsiyələri AAYDA-LİQ-ə göndərilir. AAYDA-LİQ LHTMT-lərin şikayətlərini həll etməklə məsuldur və zəruri hallarda bu şikayətləri tədbir görülməsi üçün müvafiq qurumlara / ofislərə göndərəcəkdir. LTMQT telefon, e-poçt, birbaşa görüşlər və məktublar vasitəsilə AAYDA-LİQ ilə əlaqə qura biləcəklər. AAYDA-LİQ (Əlaqə saxlanılan şəxs) ilə əlaqə məlumatları LTMQŞ-lərə paylanacaq və RYİL-in həyata keçirilməsinə başlanmadan əvvəl icmalardakı əsas yerlərdə yerləşdiriləcəkdir. Əlavə olaraq, LTMQŞ ilə həll edilməmiş problemlər olarsa, AAYDA-LİQ bir seçim olaraq "vasitəçiliyə" müraciət edə bilər (ƏMSS10 Əlavə 1 par 3)

Addım 3 (Məhkəmə): Məhkəmə LTMQT üçün son müraciət ünvanı olacaq. Layihə təsirinə Məruz Qalan Tərəflər, AAYDA-LİQ-in qərarı ilə razılaşmadıqları təqdirdə məhkəməyə müraciət edə bilərlər

ƏMSS10 Əlavə 1 maddə 2 (a) -ya uyğun olaraq, ŞBM, layihədən təsirlənən tərəflər, icma üzvləri, vətəndaş cəmiyyəti, media və digər maraqlı tərəflər daxil olmaqla layihədə maraqlı olan bütün tərəflər üçün əlçatan olmalıdır. Maraqlı tərəflər ŞBM-dən layihənin ümumi rəhbərliyi və tətbiqi ilə əlaqədar şikayətlər, rəylər, sorğular, təkliflər və ya hətta iltifat təqdim etmək üçün istifadə edə bilərlər. ŞBM, digər maraqlı tərəflərdən gələn problemləri və şikayətləri səmərəli, vaxtında və qənaətli şəkildə həll etmək məqsədi daşıyır. İşçilərin şikayətləri üçün ayrıca bir mexanizm istifadə ediləcəkdir. AAYDA-LİQ, hesabatın əvvəlki hissəsində qeyd edilən öhdəlik və vəzifələrinə riayət edərək maraqlı tərəflərin ŞBM-nin idarə edilməsindən məsul olacaqdır.

7.2 Şikayətlərin qeydiyyatı

ƏMSS10 Əlavə 1 bənd 2 “Şikayətlərin qeydləri və məlumat bazası” nın saxlanılmasına dair tələbin bir hissəsi kimi, AAYDA-LİQ, MTİP-nin icrası çərçivəsində ən azı aşağıdakı məlumatları əhatə edən şikayət jurnalını aparacaqdır:

- Fərdi istinad nömrəsi;
- Şikayət, sual və ya digər rəyləri təqdim edən şəxsin ünvanı və / və ya əlaqə məlumatları (şikayət anonim göndərilmədikdə)
- Şikayətin təfərrüatları, rəy və ya sual, şikayətçinin yeri və şikayətinin təfərrüatları;
- Şikayətin tarixi;
- Şikayətlə məşğul olmaq üçün təyin edilmiş şəxsin adı (şikayətçiyə cavab vermək, araşdırmaq, qərarlar təklif etmək və s.);
- Təklif olunan həllin bir hissəsi olan düzəldici tədbirlərə icazə verilməsi və həyata keçirilməsindən məsul olan şəxs (lər) daxil olmaqla təklif olunan həllin təfərrüatları;
- Təklif olunan qətnamənin şikayətçiyə bildirildiyi tarix (anonim olmadıqda);
- Şikayətçinin, mümkün olduğu təqdirdə, təklif olunan həll barədə məlumatlı olduğunu yazılı şəkildə etiraf etdiyi tarix;
- Şikayətçinin qətnamədən razı olub-olmamasının və şikayətin bağlanıb-bağlanmayacağıının təfərrüatları; və
- Təklif olunan həll yolu (qətnamə) yerinə yetirildiyi tarix (hər hansı).

8 NƏZARƏT VƏ HESABAT

RYİL komponentlərinin tikinti mərhələsində yarana biləcək müəyyən layihə riskləri və təsirlərinə müvafiq cavab tədbirlərini və təsirlərin azaldılmasını təmin etmək üçün ətraf və sosial mühitin monitorinqi aparılacaqdır. Tikinti işlərinə başlamazdan əvvəl MLİN-in köməyi ilə AAYDA –nın Təhlükəsizlik mütəxəssisi aşağıdakıları yerinə yetirəcəkdir:

- Tikinti müddəti üçün ətraf mühitin yoxlanılması protokollarının, habelə ətraflı monitorinq və hesabat planının hazırlanması;
- Dövri ətraf mühit və sosial tərəqqi hesabatlarının hazırlanmasında podratçı tərəfindən təlimat kimi istifadə ediləcək bir hesabat konturunun hazırlanması; və
- Monitorinq proqramına uyğun olaraq tikinti mərhələsində podratçının təsirlərin azaldılması tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair müntəzəm və dövri monitorinqin keçirilməsi və AAYDA-LİQ-ə rüblük monitorinq hesabatlarının təqdim edilməsi. Ekoloji əhəmiyyətli bir hadisənin meydana gəlməsi təqdirdə xüsusi hesabatların hazırlanması.

AAYDA-LİQ DB-yə monitorinq nəticələrinin xülasəsini rüblük olaraq təqdim edəcəkdir. Bundan əlavə, ətraf mühitin idarəedilməsi fəaliyyətləri Daxili İzləmə Sisteminin bir hissəsini təşkil etməlidir. Bu sistemin məqsədi tikinti işi fəaliyyətindəki irəliləyişləri və dəyişiklikləri izləmək, habelə RYİL alt Komponent 1.1 –in Layihədən Təsirlənən Tərəflərə və digər maraqlı tərəflərə təsirlərini müşahidə etməkdir. AAYDA, MLİN və tikinti işləri podratçısının köməyi ilə monitorinq sisteminin qurulmasından məsul olacaqdır ; iş həcmi müqavilənin texniki tapşırığında göstəriləcəkdir.

8.1 Daxili Monitoring

RYİL alt Komponent 1.1 tətbiqi zamanı AAYDA, müəyyən edilmiş ekoloji və sosial risklərə və təsirlərə qarşı təsir azaltma tədbirlərinin effektivliyini müəyyənləşdirmək üçün üç komponentə aid ƏMSİP-lər üzrə aylıq daxili monitoring işləri aparacaqdır. Monitoring hesabatları layihə AAYDA-LİQ direktoru tərəfindən nəzərdən keçiriləcək və araşdırılması üçün Dünya Bankına təqdim ediləcəkdir. MLİN AAYDA-LİQ-ə hesabat hazırlanmasında kömək edəcəkdir

Yol tikintisi zamanı AAYDA-LİQ MLİN-in köməyi ilə Podratçının ƏMSİP-lərə uyğunluğuna nəzarət edəcəkdir. Rüblük olaraq AAYDA, DB və digər müvafiq qurumlara Podratçılar tərəfindən ətraf mühit və sosial təsir azaltma tədbirlərinin həyata keçirilməsinin vəziyyətini izah edən hesabatlar hazırlanmalıdır. Hesabata, həyata keçirilməli ola biləcək əlavə təsirləri azaltma tədbirləri, tətbiq olunan ekoloji icazələrə uyğun gəlməyən hadisələr, yerli sakinlərdən, QHT-lərdən daxil olan şikayətlər və bunlara yanaşma və ya həll edilmə üsulları və vasitələri daxil ediləcəkdir.

Tikinti mərhələsində Layihə sahələrində baş verə biləcək işin təhlükəsizliyi ilə əlaqədar, o cümlədən icmalarla və ya digər səbəblərlə əlaqədar hadisələr mütəmadi tərəqqi hesabatlarına qədər təxirə salınmadan dərhal DB-yə bildirilməlidir. Bu məqsədlə AAYDA, podratçılar və TTNM ilə imzalanan müqavilələrə hadisələr barədə dərhal məlumat vermə tələbini daxil etməlidir. Dünya Bankı, AAYDA-ya bir hadisə barədə bildiriş gəldikdən dərhal sonra, hesabat anında əldə olunan kifayət qədər detal daxil olmaqla yazılı şəkildə məlumatlandırılmalıdır. Hadisənin baş verdikdən sonra AAYDA hadisənin səbəblərini qiymətləndirməli və bu kimi qəzaların təkrarlanması üçün qabaqlayıcı tədbirlər daxil olmaqla düzəldici tədbirlər planı hazırlayacaq və hər hansı bir hadisənin qarşısını almaq və kompensasiya etmək üçün meydana gələn qəzadan doğan nəticələrin təhlilini aparacaqlar.

ƏMSS-lərə uyğun olaraq MLİN şirkətinə ətraf mühit baxımından tikintinin gedişinin izlənilməsində AAYDA-ya kömək etmək üçün bir beynəlxalq ətraf mühit və sosial məsələlər mütəxəssisinin (mülki mühəndislik / ətraf mühitin idarəedilməsinə dair) cəlb edilməsi tövsiyyə edilir. MLİN, ətraf mühit və sosial mütəxəssisi vasitəsi ilə AAYDA-ya tikintinin müxtəlif mərhələlərində praktiki təlimlər təqdim edəcəkdir. MLİN, AAYDA-ya, müqavilə müddəalarına uyğun olaraq, müvafiq milli ekoloji qaydalara, keyfiyyət standartlarına və ətraf mühit şərtlərinin yerinə yetirilməsi baxımından podratçıların fəaliyyətinə dair monitoring hesabatlarının hazırlanmasında kömək edəcəkdir. Ətraf mühit üzrə mütəxəssisin vəzifələrini əhatə edən texniki tapşırıq (TT) RYİL üçün MLİN tərəfindən hazırlanacaqdır. Layihənin icrası zamanı AAYDA ƏMSS / TTNM və Podratçı tərəfindən təqdim olunan monitoring hesabatlarına əsasən layihənin gedişi barədə hər üç Aydan bir Dünya Bankına-BYİB-yə hesabat veriləcəkdir.

9 BÜDCƏ

Alt Komponent 1.1 - İƏMSİP-nin tətbiqi üçün xərclər qabaqlayıcı tədbirlərinin görülməsindən və monitoringindən qaynaqlanır. Qabaqlayıcı tədbirlər üçün ilk növbədə yol örtüyü və körpülərin eroziyaya uğramaması məqsədilə ağacların əkilməsi və torpaq tökmələrin üzərini yaşıllıqla örtülməsi kimi eroziyaya nəzarəti tədbirləri görülməlidir. Monitoring aspektləri üçün ətraf mühit və sosial mütəxəssislər (yerli və beynəlxalq) Podratçının qabaqlayıcı tədbirlərin yerinə yetirməsini və layihənin ekoloji və sosial fəaliyyəti ilə bağlı dövrü yoxlamalar aparılması üçün vaxtaşırı cəlb olunmalıdırlar. Müəyyən nöqtələrdə havanın keyfiyyəti, suyun keyfiyyəti və səs-küyün parametrlərini ölçmələri Podratçı tərəfindən aparılır.

Bu məqsədlə əvvəlki hissədə təxmin edildiyi kimi aşağıdakı büdcə əldə edilmişdir:

- Qabaqlayıcı tədbirlər = ABŞ \$34,800;
- Tikinti müddətində monitoring üçün Məsələhətçi xidmətlərinin dəyəri = US\$285,600
- Dövrü Parametrik ölçülər = ABŞ \$72,000

Alt Komponent 1.1 üçün ƏMSİP üçün ümumi büdcə smetası ABŞ \$392,400

Əlavə 1: Nümunə şans tapmaq proseduru

A. Prosedurların məqsədləri

Şans tapmaq proseduru, əvvəllər aşkarlanmayan miras ehtiyatları, xüsusən, arxeoloji mənbələr, layihənin tikintisi və ya istismarı zamanı qarşılaşdıqda, tələb olunan tədbirləri əks etdirən bir layihəyə xas prosedurdur. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının İcra Standartı 8-də təsvir edildiyi kimi bir Şans Tapma Proseduru, səlahiyyətli bir mütəxəssis tərəfindən qiymətləndirmə aparılmayana və tələblərə uyğun hərəkətlər edilənə qədər tapıntıların narahat edilməsinin qarşısını alan bir müddətdir.

B. Tapıntı prosedurunun əhatə dairəsi

Bu prosedur, miras əşyalarını / sahələrini aşkar etmək potensialı olan podratçılar da daxil olmaqla işçilər tərəfindən həyata keçirilən bütün fəaliyyətlərə tətbiq olunur. Prosedur tikinti işləri zamanı əvvəllər müəyyən edilməmiş və potensial miras əşyası / ərazisi aşkar edildikdə görülməli tədbirləri ətraflı şəkildə əks etdirir. Prosedur həm layihə işçilərindən, həm də hər hansı bir müvafiq mirasla məşğul olan qurumdan tələb olunan rolları və öhdəlikləri və cavab tədbirləri görülməli müddəti əks etdirir.

C. Prosedurlar

Hər hansı bir şəxs qazıntı və ya inşaat işləri zamanı arxeoloji sahələr, tarixi yerlər, qalıqlar və əşyalar və ya qəbiristanlıq və / və ya ayrı-ayrı qəbirlər kimi (lakin bunlarla məhdudlaşmadan) fiziki bir mədəni qaynaq aşkar edərsə, aşağıdakı addımlar atılacaqdır:

1. Bu əsərlərin qorunması üçün bir həll tapılana və ya müvafiq qurumlardan məsləhət alınana qədər tapıntı yaxınlığında bütün işlər dayandırılmalı;
2. Dərhal ustaya xəbər verilsin. Daha sonra usta tikinti menecerinə xəbər verəcəkdir ki, o da öz növbəsində AAYDA təhlükəsizlik tədbirləri mütəxəssisi ilə əlaqə saxlasın;
3. Hadisə Hesabatında təfərrüatları qeyd edin və tapılanların fotolarını çəkin;
4. Kəşf edilmiş sahə və ya ərazi müəyyənləşdirilsin; çıxarıla bilən əşyaların zədələnməsinin və ya itirilməsinin qarşısını almaq üçün sahə təhlükəsizləşdirilsin. Çıxarıla bilən antik əşyalar və ya həssas qalıqlar məsul yerli hakimiyyət orqanları təhvil alana qədər bir gecə gözetçisinin nəzarətində qalacaqdır;
5. AAYDA Təhlükəsizlik Mütəxəssisi və lazım olduqda hökumət arxeoloqları tərəfindən tapıntıların ilkin qiymətləndirilməsi; AAYDA Təhlükəsizlik Mütəxəssisi sahənin sürətli qiymətləndirməsini aparmalı və ya əhəmiyyətini müəyyənləşdirməlidir. Bu qiymətləndirmə əsasında müvafiq strategiya icra oluna bilər. Tapıntıların əhəmiyyəti və mahiyyəti, tapıntıya aid estetik, tarixi, elmi və ya tədqiqat, sosial və iqtisadi dəyərlər kimi mədəni irslə əlaqəli müxtəlif meyarlara görə qiymətləndirilməlidir.;
6. Kiçik əhəmiyyətə malik yerlər (təcrid olunmuş və ya aydın olmayan xüsusiyyətlər və təcrid olunmuş tapıntılar kimi) dərhal arxeoloq tərəfindən qeyd ediləcək və beləliklə Podratçının iş qrafikinə minimum pozulmasına səbəb olacaqdır. Bütün arxeoloji işlərin nəticələri tamamlandıqdan sonra Nazirliyə / Agentliyə bildirilməlidir.
7. Əhəmiyyətli bir tapıntı olduğu təqdirdə, Agentliyə / Nazirliyə (Mədəniyyət Nazirliyi, bundan sonra Miras qrupu kimi istinad ediləcək) tapıntıdan sonra 7 gün ərzində dərhal və yazılı məlumat verəcəkdir (irsi qoruma qanunu)..
8. Sahədəki arxeoloq, Miras qrupuna fotosəkilləri, irs əşyalarının əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək və qiymətləndirmək üçün lazım olan digər məlumatları təqdim edəcəkdir.
9. Nazirlik, bildiriş tarixindən etibarən 2 həftə ərzində araşdırmalı və yazılı cavab verməlidir.

10. Tapıntının necə aparılacağına dair qərarlar məsul orqanlar tərəfindən qəbul edilir. Buraya yerləşimdəki dəyişikliklər (məsələn, mədəni və ya arxeoloji əhəmiyyətə sahib çıxılmaz bir qalıq taparkən) qorunma, mühafizə, bərpa və qurtarma daxil ola bilər;
11. Tikinti işləri yalnız məsul orqanlardan icazə alındıqdan sonra davam etdirilə bilər.
12. Yuxarıda göstərilən 2 həftə müddətində bir cavab alınmazsa, bu, dayandırılmış tikinti işlərinə davam etmək üçün icazə kimi qəbul edilir.

Prosedurun əsas tələblərindən biri qeydlərin aparılmasıdır. Bütün tapıntılar qeydiyyatla alınmalıdır. Fotoloq, qərar qəbul edən orqanlarla ünsiyyət nüsxələri, nəticələr və tövsiyələr / rəhbərlik, tətbiq hesabatları – bütün bu sənədlər saxlanılır.

D. Giriş təlimatı

Layihənin təqdimatı və müntəzəm müzakirələr zamanı, xüsusən də torpaq işləri və qazıntılara cəlb olunan bütün heyət potensial miras obyektlərinin / sahələrinin müəyyənləşdirilməsinə və bu prosedurla əlaqədar onlar üçün müvafiq tədbirlərə cəlb edilməlidir.

B.E. Əlavə məlumat

Arxeoloji sahə üçün idarəetmə variantları

- **Sahədən yayınma.** Sahənin sərhədləri müəyyənləşdirilibsə, ərazidən yayınmaq üçün təklif olunan tədbirlərin yenidən dizaynına cəhd edilməlidir. (Ən sürətli və ən səmərəli idarəetmə seçimi)
- **Azaltma.** Sahənin yenidən layihələndirmə yolu ilə təsirin qarşısını almaq mümkün deyilsə, itkisindən əvvəl məlumat toplama proqramından istifadə edərək nümunə götürmək lazımdır. Buraya səth məlumatlarının toplanması və / və ya qazılması daxil ola bilər. (Ən bahalı və vaxt tələb edən idarəetmə seçimi.)
- **Sahənin mühafizəsi.** Hazırlıq işləri zamanı və / və ya daha uzun müddətə baryerlərin quraşdırılması yolu ilə sahənin mühafizəsi mümkün ola bilər. Buraya sahənin ətrafında yüksək çəpərlərin quraşdırılması və ya ərazinin sahəsini geotekstil ilə örtmək və sonra dolğu ilə doldurmaq daxil ola bilər. Dəqiq yanaşma sahə üçün xüsusi olaraq tərtib olunacaqdır.

Əvəz oluna bilən və əvəz olunmayan mədəni irs nümunələrinin idarə edilməsi

Əvəz oluna bilən və əvəz olunmayan irs nümunələrinə fərqli yanaşmalar tətbiq oluna bilər.

Əvəz oluna bilən irs

Əvəz oluna⁸ bilən və kritik olmayan maddi mədəni irsə rast gəldikdə, təsirin azaldılması tədbirləri tətbiq ediləcəkdir.

Zərər azaltma iyerarxiyası aşağıdakı kimidir:

- Qaçınma;
- Mənfi təsirlərin minimuma endirilməsi və yerində bərpa tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- Fərqli bir yerdə mədəni irsin funksionallığının bərpası;
- Tarixi və arxeoloji əsərlərin və tikililərin birdəfəlik uzaqlaşdırılması;
- Zərərin kompensasiyası - mənfi təsirlərin minimuma endirilməsi və bərpası mümkün olmadıqda.

Əvəz olunmayan irs

Əksər mədəni irs nümunələri yerində qalmaqla ən yaxşı şəkildə qorunur, çünki yer səthindən çıxarılması mədəni irsin bərpa olunmayan ziyanı və ya məhvi ilə nəticələnə bilər.

⁸ Əvəz olunan mədəni irs, özləri başqa bir yere köçürülə bilən və ya mədəni dəyərlərin müvafiq tədbirlərlə köçürülə biləcəyi oxşar bir quruluş və ya təbii xüsusiyyətlərlə əvəz edilə bilən maddi mədəni irs formaları kimi müəyyən edilir. Arxeoloji və ya tarixi yerlər, təmsil etdikləri ərazilər və mədəni dəyərlərin digər ərazilər və / və ya tikililər tərəfindən yaxşı təmsil olunduğu hallarda əvəz oluna bilən hesab edilə bilər.

Aşağıdakı şərtlərin hamısı yerinə yetirilmədikdə əvəz olunmayan mədəni irsə⁹ toxunulmamalıdır:

- Qaldırılmağa texniki və ya maliyyə baxımından mümkün alternativ yoxdur;
- Layihənin ümumi faydaları, gözlənilən mədəni irsin silinməsindən itkisini qətiliklə üstələyir; və

Hər hansı bir mədəni irsin çıxarılması, müvafiq orqan tərəfindən tövsiyə olunan və arxeoloq tərəfindən nəzarət edilən mövcud olan ən yaxşı texnika ilə aparılmalıdır.

İnsan Qalıqlarının İdarəedilməsi Seçimləri

Arxeoloji xarakter daşdığı düşünülməyən insan qalıqları ilə işləmək yuxarıda göstərilən prosedura uyğun olaraq əlaqələndirmə tələb edir.

İki mümkün hərəkət istiqaməti var:

- **Yayınma.** Tapılan qalıqların tamamilə qarşısını almaq üçün inkişaf layihəsi yenidən hazırlanmalıdır. Qalıqların inkişaf əlaqəli işlər nəticəsində qalıcı və ya yığıcı təsirlərdən təsirlənə biləcəyi və hər tərəfli idarəetmə planı ilə lazımı şəkildə həll oluna biləcəyi üçün bir qiymətləndirmə aparılmalıdır.
- **Ekskvamasiya.** Qalıqların ekskvamasiya qərar qəbul edənlər tərəfindən uyğun hesab edilən şəkildə aparılmalıdır. Bu, qalıqların yenidən basdırılması üçün uyğun bir sahənin əvvəlcədən təyin edilməsini də daxil edəcəkdir. Tapıntı olan ərazidəki inkişaf fəaliyyətlərinin tövsiyə edilməsindən əvvəl müəyyən mərasim və ya prosedurların yerinə yetirilməsinə ehtiyac ola bilər.

⁹ Əvəz olunmayan mədəni irs keçmiş insanların sosial, iqtisadi, mədəni, ekoloji və iqlim şəraiti, onların inkişaf edən ekologiyaları, uyğunlaşma strategiyaları və (i) mədəni irsin unikal və ya nisbətən unikal olduğu ətraf mühitin idarə edilməsinin ilkin formaları ilə əlaqəli ola bilər. təmsil etdiyi dövr və ya (ii) mədəni irs eyni ərazidə bir neçə dövrü birləşdirmək baxımından unikal və ya nisbətən unikaldir. Əvəz olunmayan mədəni irs nümunələri arasında qədim bir şəhər və ya məbəd və ya təmsil etdiyi dövrdə bənzərsiz bir yer ola bilər